

Федоренко Валентин Григорович, головний редактор, член Спілки ректорів Європи, член національної спілки журналістів України, перший віце-президент Спілки будівельників України, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, почесний доктор Одеської державної академії будівництва та архітектури, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Федоренко Станіслав Валентинович, заступник головного редактора, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Кучеренко Ганна Борисівна, відповідальний секретар

Амоша Олександр Іванович, директор інституту Економіки промисловості НАН України, д-р екон. наук, професор, академік НАН України

Андрощук Геннадій Олександрович, головний консультант Верховної Ради України, к-т екон. наук, доцент

Бакуменко Валерій Данилович, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління, д-р наук з державного управління, професор

Бандур Семен Іванович, професор кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Бендасюк Олег Олександрович, головний спеціаліст департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України, д-р екон. наук

Воротін Валерій Євгенович, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, д-р наук з державного управління, професор

Гайдуцький Андрій Павлович, заступник керівника управління платіжних систем УКР СІБ банку, д-р екон. наук

Гайдуцький Павло Іванович, Радник Президента України, д-р екон. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Гнибіденко Іван Федорович, професор кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Гриценко Іван Михайлович, ректор Київського національного університету технологій та дизайну, д-р екон. наук, професор, академік НАПН України, заслужений працівник освіти України

Гудинський Олексій Дмитрович, професор кафедри менеджменту і маркетингу ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Дацій Олександр Іванович, д-р екон. наук, професор, заслужений працівник освіти України

Денисенко Микола Павлович, професор кафедри економіки і фінансів ІПК ДСЗУ, академік УТА, д-р екон. наук, професор

Козловський Сергій Володимирович, професор кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету ім. В. Стуса (м. Вінниця), д-р екон. наук, професор

Криклій Артур Станіславович, завідувач кафедри фінансів Хмельницького економічного університету, доктор економічних наук, професор, дійсний член АЕН України

Кузьмін Олег Євгенович, директор навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Національного університету "Львівська політехніка", д-р екон. наук, професор, заслужений працівник народної освіти України

Куліков Петро Мусійович, ректор КНУБА, д-р екон. наук, професор, лауреат 2х державних премій в галузі науки та техніки, заслужений працівник освіти України

Кучменко Єліноора Миколаївна, професор кафедри соціології та соціально-гуманітарних дисциплін ІПК ДСЗУ, доктор історичних наук, професор

Маршавін Юрій Миколайович, перший проректор ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор, заслужений працівник освіти України

Міщенко Катерина Семенівна, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ, кандидат наук з державного управління, доцент

Могиляний Олексій Миколайович, ректор ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Момір Джурович, президент Академії наук та мистецтв Чорногорії

Мордвінов Олександр Григорович, завідувач кафедри, Класичний приватний університет (м. Запоріжжя), д-р наук з державного управління, професор

Онищенко Володимир Олександрович, ректор Полтавського національного технічного університету, д-р екон. наук, професор

Патика Наталія Іванівна, проректор з науково-педагогічної роботи ІПК ДСЗУ, к-т екон. наук, доцент

Пясківська Марія Станіславівна, провідний економіст статистики та прогнозування Київського обласного центру зайнятості

Поважний Олександр Станіславович, ректор Донецького державного університету управління, д-р екон. наук, професор

Радиш Ярослав Федорович, професор кафедри управління охороною здоров'я НАДУ при Президентіві України, д-р наук з державного управління, професор

Розпутенко Іван Васильович, завідувач кафедри економічної політики НАДУ при Президентіві України, д-р наук з державного управління, професор

Сабдук Петро Трохимович, Почесний директор ННЦ "Інститут аграрної економіки", д-р екон. наук, професор, академік УААН, заслужений діяч науки і техніки України

Седих Юрій Іванович, Президент Товариства Дружби «Україна - Болгарія», Член Української Ради Миру, академік, доктор філософії, Почесний доктор права, професор

Тимошенко Іван Іванович, ректор Європейського університету, професор

Чапка Мирослав, ректор Вищої школи економіки та адміністрації в м. Битом (Польща), д-р екон. наук, професор, академік Академії економічних наук України

Черкасов Андрій Володимирович, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, доцент

Чорна Людмила Олександрівна, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва, д-р екон. наук, професор

Шаров Юрій Павлович, перший заступник директора ДРІДУ НАДУ при Президентіві України, д-р наук з державного управління, професор

Журнал засновано у січні 2003 року.
Виходить щомісяця.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з

ЕКОНОМІКИ

(постанова президії ВАК України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2, наказ Міністерства освіти і науки України № 1081 від 29.09.2014 р.)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКО-МЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 9144,
від 09.09.2004 року

ISSN 2306-6806

Передплатний індекс: 01751

Адреса редакції:

м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька,
18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.economy.in.ua

Засновники:

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості

України,

ТОВ "Редакція журналу

"Економіка та держава"

Видавець:

ТОВ "Редакція журналу

"Економіка та держава"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

Рекомендовано до друку Вченою Радою ІПКДЗЗУ 25.05.17 р.

Підписано до друку 25.05.17 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 22,1.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2505/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

У НОМЕРІ:

Економіка та держава № 5/2017

Економічна
наука

<u>Савченко О. Ф., Дацій О. І.</u> Інновації — основна діюча сила науково-технічного прогресу для збереження природного середовища	4
<u>Клименюк М. М., Бай С. І., Безус А. М.</u> До питання вибору напряму розвитку теорії менеджменту	10
<u>Луніна І. О., Білоусова О. С.</u> Оцінка втрати доходів бюджету від ПДВ	13
<u>Кучерова Г. Ю., Кравець О. В.</u> Моделювання тенденції розвитку малого підприємництва України в умовах кризи	19
<u>Андрієнко В. М., Кобко Р. В.</u> Сутність та місце безпеки ринку страхових послуг в економічній безпеці держави	24
<u>Панасюк І. П.</u> Теоретичні підходи до еволюції визначень поняття "капітал" у контексті його домінуючих характеристик як економічної категорії	29
<u>Полчанов А. Ю.</u> Постконфліктне відновлення як система	33
<u>Лупак Р. А.</u> Регіональна політика зміцнення конкурентних позицій вітчизняного виробника: досвід Латинської Америки	40
<u>Глуценко О. В.</u> Інституційне забезпечення фінансової інфраструктури: шляхи зменшення уразливості	44
<u>Мартинюк Г. Ф.</u> Особливості електронного урядування в Польщі	50
<u>Корнійчук Г. В.</u> Сучасний теоретичний базис управління фінансовим потенціалом підприємств	52
<u>Максімова М. В.</u> Банківська система України: стан та проблеми	56
<u>Махмуди Шахназ</u> Аудиторское доказательство и уравнение аудита	61
<u>Федірко О. А.</u> Національні моделі державної підтримки інноваційної діяльності в ЄС	65
<u>Петренко О. І., Горбенко О. І.</u> Контрейлерні перевезення як інструмент розвитку інтегрованих транспортних систем	70
<u>Паливода О. М.</u> Галузеві мережеві структури: критерії ідентифікації та оцінювання міжфірмових взаємовідносин	75
<u>Парубець О. М.</u> Дослідження рівня взаємодії транспорту з підприємствами інших видів економічної діяльності України	79
<u>Воронкова Т. Є., Гришук К. В.</u> Формування системи антикризового управління підприємством у сучасних умовах господарювання	82
<u>Слободянюк Н. О.</u> Концептуальні засади удосконалення інвестиційних стратегій розвитку національної економіки та механізмів їх реалізації	85
<u>Закологажний В. О.</u> Характеристика сучасних тенденцій інноваційного розвитку страхової діяльності	89
<u>Сіухіна К. М.</u> Методика коефіцієнтного аналізу резервів банку	93
<u>Степанчук С. О., Єфісько Ю. Ю.</u> Стан та перспективи розвитку молочного ринку України	99
<u>Яремко О. П.</u> Аналіз ефективності функціонування та перспектив розвитку екологічно збалансованого лісового господарства	103

CONTENTS:

Ekonomika ta derzhava № 5/2017

Economy

<u>Savchenko O., Datsii O.</u> INNOVATION — THE MAIN AGENT SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROGRESS FOR THE NATURAL ENVIRONMENT	4
<u>Klimenyuk M., Bay S., Bezus A.</u> TO THE PROBLEM OF CHOOSING THE MANAGEMENT THEORY DEVELOPMENT DIRECTION	10
<u>Lunina I., Bilousova O.</u> EVALUATION OF BUDGET REVENUES LOSSES FROM VAT	13
<u>Kucherova G., Kravets O.</u> MODELING OF TRENDS DEVELOPMENT THE SMALL BUSINESS IN UKRAINE DURING CRISIS TIME	19
<u>Andriienko V., Kobko R.</u> ESSENCE AND PLACE OF INSURANCE SERVICES MARKET SECURITY IN THE STATE ECONOMIC SECURITY	24
<u>Panasiuk I.</u> THEORETICAL APPROACHES TO THE EVOLUTION OF DEFINITIONS OF THE CONCEPT OF "CAPITAL" IN THE CONTEXT OF ITS DOMINANT CHARACTERISTICS AS AN ECONOMIC CATEGORY	29
<u>Polchanov A.</u> POSTCONFLICT RECOVERY AS A SYSTEM	33
<u>Lupak R.</u> REGIONAL POLICY OF STRENGTHENING THE COMPETITIVE POSITION OF DOMESTIC PRODUCERS: THE EXPERIENCE OF LATIN AMERICA	40
<u>Hlushchenko O.</u> INSTITUTIONAL SUPPORT OF FINANCIAL INFRASTRUCTURE: WAYS TO REDUCE FRAGILITY	44
<u>Martynyk G.</u> FEATURES OF E-GOVERNANCE IN POLAND	50
<u>Korniichuk H.</u> CURRENT THEORETICAL BASIC OF THE FINANCIAL BASIS OF THE FINANCIAL POTENTIAL OF THE COMPANY MANAGEMENT	52
<u>Maksimova M.</u> BANKING SYSTEM OF UKRAINE: STATE AND PROBLEMS	56
<u>Mahmoodi Shahnaz</u> AUDIT EVIDENCE AND AUDIT EQUATION	61
<u>Fedirko O.</u> NATIONAL MODELS OF PUBLIC SUPPORT OF INNOVATION ACTIVITIES IN THE EU	65
<u>Petrenko O., Gorbenko O.</u> PIGGYBACK TRANSPORTATION AS A TOOL OF THE INKED TRANSPORT SYSTEMS DEVELOPMENT	70
<u>Palyvoda O.</u> NETWORK STRUCTURE IN BRANCH: IDENTIFICATION AND EVALUATION CRITERIA INTERCOMPANY RELATIONS SUMMARY	75
<u>Parubets O.</u> RESEARCH THE LEVEL OF COOPERATION WITH UKRAINE TRANSPORT ENTERPRISES OF OTHER ECONOMIC ACTIVITIES	79
<u>Voronkova T., Grischuk K.</u> FORMATION OF CRISIS MANAGEMENT IN THE MODERN BUSINESS ENVIRONMENT	82
<u>Slobodyanyuk N.</u> CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF INVESTMENT STRATEGIES IMPROVEMENT OF THE NATIONAL ECONOMY AND IMPLEMENTATION MECHANISMS	85
<u>Zakolodiaznyi V.</u> CHARACTERISTICS OF CONTEMPORARY TENDENCIES OF INSURANCE BUSINESS INNOVATIVE DEVELOPMENT	89
<u>Siukhina K.</u> METHODS OF COEFFICIENT ANALYSIS OF BANK RESERVES	93
<u>Stepanchuk S., Yefisko Y.</u> STATUS AND PROSPECTS OF THE DAIRY MARKET OF UKRAINE	99
<u>Yaremko O.</u> ANALYSIS OF THE EFFICIENCY AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTALLY SUSTAINABLE FORESTRY	103

О. Ф. Савченко,

д. е. н., професор, професор кафедри, Вищий навчальний заклад Укоопспілки
"Полтавський університет економіки і торгівлі" (ПУЕТ)

О. І. Дацій,

д. е. н., професор, Генеральний директор, Президентський університет МАУП

ІННОВАЦІЇ — ОСНОВНА ДІЮЧА СИЛА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

O. Savchenko,

*Doctor of Economics, professor, Professor Higher learning Ukoospilka institution
"Poltava University of Economics and Trade "(PUET)*

O. Datsii,

Doctor of Economics, professor, Director General of the Presidential University of MAUP

INNOVATION — THE MAIN AGENT SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROGRESS FOR THE NATURAL ENVIRONMENT

У статті авторами виконано аналіз інноваційного розвитку соціально-економічних суб'єктів господарювання та їх впливу на екологічну рівновагу між людиною і природою в Україні, а також впливу інноваційних процесів на соціальну стабільність українського суспільства. Зазначено, що економічні інновації визначають позитивні зміни в фінансовій, платіжній, бухгалтерській, загальній сфері діяльності. Екологічні інновації — зміни в техніці, організаційній структурі та управлінні підприємством, які зменшують або запобігають негативному впливу виробництва на навколишнє середовище, включаючи зелені інвестиції.

Innovation investigated from the standpoint of science and technology in Ukraine and competitiveness of products based energy saving and green technologies.

A fragment of the work plan of accounts of expenditure on innovation. Proved downward trend performance on the implementation of innovation in environmental and economic development in Ukraine. The reasons of absence in Ukraine dynamical development of own production. Found stages of innovation, especially in the regions of Ukraine.

The study based on the analysis of different models of innovation development depending on the scientific and technological capabilities and specific problems are to society.

Ключові слова: інновації, науково-технічний прогрес, збереження природного середовища, розвиток власного виробництва, суспільство.

Key words: innovation, technological progress, preservation of the environment, development of domestic production and society.

ВСТУП

Завдання статті полягає у визначенні основних аспектів для переходу від централізованої економіки до економіки знань, яка може бути результатом інноваційного оновлення основних фондів та зелених технологій, які будуть направлятися до позитивних організаційних перетворень протягом тривалого часу.

Інтенсивність виробничих процесів у сучасному світі значно загострила екологічні проблеми. Антропогенне навантаження на навколишнє природне в ряді напрямів зростає і наближається до критичної межі, за якою неминуче порушується нормальний колообіг речовин у природі. Вважається, що тільки на інноваційному шляху можливо гармонізувати відносини між людиною та природою. Науково-технічні досягнення дозволяють зменшити використання невідповідних ресурсів та шкідливі викиди за рахунок раціоналізації структури виробництва, споживання, а також поширення ресурсозберігаючих технологій. Ці проблеми є особливо актуальними з огляду на прийняття

світовим співтовариством концепції сталого розвитку у ХХІ ст., яка передбачає стабільну екологічну рівновагу між людиною і природою.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Основною метою пропонованої статті є дослідження інновацій з розвитку науково-технічного прогресу в Україні та в забезпеченні конкурентоспроможності продукції з урахуванням енергозберігаючих і зелених технологій.

Дослідження, вивчення та огляд цінностей на практиці впроваджених інновацій у виробничих процесах підприємств, що діють в Україні. На наш погляд, доцільним буде подання інструментарію з визначення ефективності інновацій, які розглядаються.

Об'єктом дослідження нашого матеріалу є процес формування системи інновацій, що направлені на розвиток вітчизняних товаровиробників та збереження довкілля від впливу забруднюючих технологічних процесів.

Предметом дослідження є інновації, що представляють основу діючої сили науково-технічного прогресу та прогресу для збереження природного середовища.

У своїй статті будемо орієнтуватися на різні моделі інноваційного розвитку залежно від стану науково-технічного потенціалу і конкретних проблем, що стають перед суспільством.

Для покращення усвідомлення ролі інновацій у життєдіяльності нашого суспільства будемо приводити приклади створених та впроваджених інновацій з розвитку науки і техніки промисловості України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виходячи із територіальної, галузевої та структурної неоднорідності науково-технічного потенціалу України, на етапі становлення ринкових відносин можна використовувати різні моделі інноваційного розвитку [5], а саме: 1) "активної дифузії інновацій", яка характеризується взаємодією уряду з науковими установами, вузами, підприємствами і організаціями. Головне завдання науки — розробка нових засобів застосування існуючих вітчизняних і зарубіжних технологій;

2) "державної підтримки інноваційних форм", що орієнтована на державну підтримку будь-яких національних інноваційних структур у виході з наукоємною продукцією на світовий ринок;

3) "локального інноваційного середовища" на зразок "наукових парків", "технополісів", а в Україні — "територіальних наукових центрів", що характеризується концентрацією на певній території наукового, освітнього, виробничого, фінансового потенціалів, об'єднаних єдиним процесом технологічного розвитку;

4) "міжгалузевих наукових технічних комплексів" (МНТК), яка може стати інноваційною системою за умови генерації всіх характеристик для моделі "локальне інноваційне середовище", факторів МНТК, що діють в Україні, мають значний науковий виробничий потенціал;

5) Модель СНД, заснована на науково-технічному співробітництві між державами, підприємствами та організаціями європейських країн за спільними програмами, комерційними замовленнями на науково-технічну продукцію, взаємовигідний обмін науково-технічною інформацією;

6) "світового співробітництва", орієнтована на активну участь України у міжнародному науково-технічному співробітництві і широкому обміні науковими результатами і новими технологіями.

У нашому випадку щодо цього дослідження більше прийнятна перша модель інноваційного розвитку.

Оскільки інноваційна тематика є для нас актуальною, ми уважно, ознайомилися з останніми публікаціями [2; 4; 5; 9] і маємо констатувати: інноваційні перспективи України, як і раніше (зазначають П.Т. Бубенко та В.А. Гусев у своїй публікації "Продовжуємо заговорювати інноваційний розвиток", що опублікована у науковому журналі "Економіка України" у №7 (656) за 2016 рік, с. 82—92) залишаються доволі туманними. Далі вони пояснюють причини цього неприємного факту. По-перше, констатуємо, що практично всю вербальну та епістолярну активність на інноваційному полі (особливо в екології) демонструють виключно люди науки й ті, кого прийнято називати експертами (найчастіше це ті ж вчені), які в численних статтях і доповідях закликають державу і бізнес перейти на інноваційні рейки. Проте їх представники ніби не чують цих закликів, мовчать і в дискусіях участі не беруть.

По-друге, більшість фахівців, які досліджують інноваційну тематику, зазвичай правильно й обґрунтовано вказують на проблеми і бар'єри, що перешкоджають інноваційному розвитку економіки, та ілюструють це за допомогою переконливої статистики [9] та експертних суджень. Але як тільки справа доходить до з'ясування причин, що викликають ці проблеми і створюють певні бар'єри, то переконливість і обґрунтованість суджень кудись зникають, а сформульовані положення та висновки викликають чимале здивування.

Головними причинами невдач інноваційних починань найчастіше називають:

1) низький рівень фінансування наукової та інноваційної сфери;

2) фрагментарність, неузгодженість існуючих інноваційних законів, стратегій і програм і різного рівня і/або їх невиконання;

3) відсутність повноважного органу державної влади, відповідального за інноваційний розвиток економіки;

4) недосконалість інститутів інноваційної інфраструктури;

5) недосконалість або навіть відсутність бухгалтерського обліку (особливо в екології); зазвичай владі пропонується один і той самий перелік рекомендацій: збільшити фінансування, вдосконалити діючі та прийняти нові закони і програми, створити новий повноважний державний орган та прискорити створення інноваційної інфраструктури — різноманітних парків, технополісів і венчурних фондів.

Зауважимо, що такого роду висновки та рекомендації залишаються незмінними вже багато років. Україна продовжує займати останні місця в різних інноваційних рейтингах, більшість наукомістких виробництв деградує, малий технологічний бізнес не відіграє ніякої ролі в реальному еколого-економічному житті. Виникає питання. Чому в інноваційних дискусіях не бере участь великий бізнес? Швидше за все, тому, що для нього цієї проблеми (до переходу до інноваційних координат розвитку) взагалі не існує (про що стверджують у вже згаданій публікації П.Т. Бубенка і В.А. Гусева) взагалі не існує, оскільки цей бізнес звертається до науки і нових технологій тільки тоді, коли цього не можна не робити, тобто коли конкуренти випереджають і падає прибутковість. Сама по собі "любов до інновацій" є протиприродною для бізнесу, оскільки це пов'язано з підвищеними витратами. У великому ж бізнесі нашої країни конкуренції між виробниками практично немає, а є конкуренція за близькість до влади і державних ресурсів. Перемагати за такої "конкуренції" і за рахунок цього забезпечувати прибутковість свого бізнесу цілком можливо і без інновацій у класичному їх розумінні. Тут будуть більш доречними "інновації" в корупційній схемі і в схемі вибіркового правозастосування, що теж є елементом корупції. Створене в країні непрозоре бізнес-середовище є цілком звичним і навіть комфортним для лідерів українського бізнесу, що дозволяє їм досить успішно функціонувати, не обтяжуючи себе якими-небудь нововведеннями.

Наші дослідження бухгалтерського екологічного обліку спільно зі студентами при виконанні випускних дипломних робіт (Андрущенко П.Г. та інші) у вузах м. Полтави показали, що деякі підприємства Полтавщини питаннями збереження довкілля та інноваціями в екології не займаються належним чином, або зовсім не займаються проблемами екології. У цій статті ми пропонуємо здійснювати облік витрат на інновації відповідно робочого плану рахунків, який показано у таблиці [4, с. 27].

Витрати на інновації не є абсолютно новим об'єктом бухгалтерського відображення, разом з тим вони є об'єктом управління і виступають одним з ключових показників у процесі прийняття управлінських рішень, пов'язаних із підвищенням ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств.

Інформаційна система бухгалтерського обліку здатна надавати дані про витрати у різних розрізах, у тому числі відображувати структуру витрат, які беруть участь у процесах створення нової продукції та технологічного оновлення виробництва. Моделювання інформаційних систем обліку, що використовуються суб'єктами господарювання, дає змогу провести таку модифікацію без значних витрат часу і праці. При цьому сучасне програмне забезпечення створює можливість для формування необхідної інформації та отримання додаткових аналітичних показників для відносного порівняння обсягів понесених витрат із запланованими і виявлення резервів для їх зниження.

Відповідно до цього можна зробити висновок:

1) існуюча практика обліку та контролю не дає змоги повною мірою сформувати необхідну інформацію про процеси, що відбуваються у межах інноваційної діяльності. Частково це пов'язано з тим, що інноваційна діяльність ще не стала очевидним об'єктом господарського обліку, а витрати, що виникають протягом інноваційного процесу, ще не знайшли належного відображення у системі бухгалтерського обліку;

Таблиця 1. Запропонований фрагмент робочого плану рахунків з обліку витрат на інновації

Синтетичні рахунки		Субрахунки першого порядку		Субрахунки другого порядку		Субрахунки третього порядку	
код	назва	код	назва	код	назва	код	назва
КЛАС 1. НЕОБОРОТНІ АКТИВИ							
15	Капітальні інвестиції	152	Придбання (створення) основних засобів	152X	За видами нових та/або значно вдосконалених основних засобів		
		154	Придбання (створення) нематеріальних активів	154X	За видами нових та/або значно вдосконалених нематеріальних активів		
КЛАС 2. ЗАПАСИ							
23	Виробництво	233	Виробництво інноваційної продукції	233X	За видами інноваційної продукції		
КЛАС 3. РОЗРАХУНКИ ТА ІНШІ АКТИВИ							
39	Витрати майбутніх періодів	391	Витрати на підготовку й освоєння нових видів продукції та виробництва	3911	Витрати на підготовку й освоєння нової продукції	3911X	За видами нової продукції
				3912	Витрати на освоєння нового виробництва, цехів та агрегатів (пускові витрати)	3912X	За видами нового виробництва, цехів та агрегатів
				3913	Витрати на підготовчі роботи у видобувних галузях	3913X	За видами робіт
КЛАС 9. ВИТРАТ ДІЯЛЬНОСТІ							
91	Загальновиробничі витрати	911	Витрати некапітального характеру, пов'язані з удосконалення технології та організації виробництва	911X	За видами виробничих структурних підрозділів		
		912	Витрати некапітального характеру, пов'язані з забезпеченням якості продукції	912X	За видами виробничих структурних підрозділів		
		913	Витрати, пов'язані з винахідництвом та раціоналізацією	913X	За видами виробничих структурних підрозділів		
94	Інші витрати операційної діяльності	941	Витрати на дослідження і розробки	9411	Витрати на дослідження	94111	Витрати на фундаментальні наукові дослідження
						94112	Витрати на прикладні наукові дослідження
				9412	Витрати на розробки	94121	Витрати на розроблення проектної та технічної документації
						94122	Витрати на розроблення та виготовлення лабораторного устаткування
						94123	Витрати на виготовлення та випробування дослідного зразку
						94124	Інші витрати

2) доцільним, на нашу думку, є створення єдиної методики обліку витрат на інновації, яка сприятиме забезпеченню достовірної інформації, підвищенню її аналітичності, а також виявленню резервів для зменшення витрат. При цьому автоматизація обліку витрат на інновації дасть можливість без значного збільшення трудомісткості облікових робіт підвищити їх оперативність;

3) однією із причин неефективного обліку витрат на інновації слід називати людський фактор, під яким розуміють кваліфікаційний, професійний рівень облікових працівників, їх відношення до справи, зацікавленість адекватно відображувати господарські операції в облікових регістрах, аналізувати цифри та на їх основі робити аргументовані висновки і передавати корисну інформацію мене-

джером для ефективного управління господарськими процесами, у тому числі й пов'язаними з інноваційною діяльністю.

У загальному вигляді інноваційний процес можна представити так [2]:

Пр = ФД — ПД — Р — Пр — Б — ОС — ПВ — М — Зб (1),

де: ФД — фундаментальні (теоретичні дослідження);

ПД — прикладні дослідження;

Р — розробка;

Пр — проектування;

Б — будівництво;

ОС — освоєння;

М — маркетинг;

Зб — збут.

Знаючи формулу (1) можна побудувати алгоритм інноваційного процесу у виробничих процесах.

Представимо наші дослідження щодо впровадження інновацій на підприємствах України.

Як бачимо із таблиці 2 найменша кількість підприємств, що впроваджувала інновації, зафіксована у 2010 та 2014 році, а це говорить, про те, що підприємства України не спішають впроваджувати інновації, а відповідно це "гальмує" розвиток економіки та за цими показниками погіршується рівень екологічної безпеки. Відповідно до цієї таблиці у таблиці 3 представимо загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості.

Відповідно таблиці 3 найбільший обсяг витрат (8051,8 млн грн.) зафіксовано на придбання нових машин та обладнання у 2012 році, проте у наступних роках витрат на придбання новітніх машин з програмним забезпеченням та екобезпечного устаткування, очисних пристроїв було зменшено, а відповідно в Україні діяли екобезпечні технології, що сприяло збільшенню еколого-економічним збитком довкілля.

Адже не дивлячись на економічні негаразди, в Україні впроваджуються вагомні інновації. Так, під рубрикою "Економіка" в газеті "Україна молода", № 167 (1560) за 28 грудня 2016 року зазначено, що у Кривому Розі на гірничо-металургійному комплексі України, яким керує генеральний директор індієць Парамжит Калон, впроваджено в 2014 році власну діючу систему автоматизованого екологічного моніторингу з трьома постами спостереження, а дані щоденно відображаються на великому екрані на території міста Кривий Ріг. Модуль "Екомоніторинг" розміщено на Криворізькому ресурсному центрі, де мешканці Кривого Рогу зможуть в онлайн-режимі бачити показники автоматизованих постів спостереження за якістю атмосферного повітря.

Модуль надає можливість бачити дані про стан атмосфери з періодичністю в 1 годину, а також щоденні середньодобові показники.

На ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг" вивели з експлуатації екологічно і технічно застарілих потужностей. Підприємство отримало дозвіл використовувати двованний сталеплавильний агрегат № 6 мартенівського виробництва до 2020 року, якщо виконає всі зобов'язання зі зменшення викидів у повітря. І така робота вже успішно виконується компанією "Арселор". Викиди пилу знизилися на 45%, а забруднення води — на 70%. Виробництво безпечної екологічної сталі — це мета "АрселорМіттал Кривий Ріг".

Другий приклад. У Херсонській області, у м. Гола Пристань діє фермерське господарство "Інтегровані агросистеми", у якого на баланс є завод з переробки томатної пасти. За добу завод переробляє біля 3 тисяч тонн томатів та виробляє томатну пасту своєї торгівельної марки "Інагро". Паста сертифікована на безпечність продукції.

Забор води, яка потім використовується у виробничому процесі, здійснюється із чотирьох скважин, глибина яких становить по 350 м. Забруднена стічна вода направляється на біологічну очистку за італійською технологічною схемою на очисних спорудах "Claber" за допомогою аеробних мікроорганізмів активного мулу. Залишки актив-

Таблиця 2. Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації

Роки	2010	2011	2012	2013	2014
Усього	1186	1282	1329	1280	1208
Впроваджували нові технологічні процеси: в тому числі, маловідхідні, ресурсозберігаючі та безвідхідні технології	195	221	208	182	141
Освоювали виробництво інноваційної продукції	595	707	685	660	600
З них нові види техніки	186	205	186	165	164
Реалізували інноваційну продукцію	939	1010	1008	1009	905

Джерело: [9, с. 314].

ного мулу після очищення води використовують потім як добриво під сільськогосподарські зернові культури, що має економічний ефект.

Інший приклад. На Полтавщині (газета "Вечірня Полтава", № 39 (1231) за 28 вересня 2016 р.) створено оновлене Полтавське сільськогосподарське товариство, яке очолює Герой Соціалістичної Праці, Герой України, академік Семен Антоненко. Він запропонував філософію органічного землеробства, створивши унікальну модель функціонування землеробства в гармонії з природою.

Значимо, що філософія органічного землеробства академіка Семена Антоненка базується на трьох принципах: отримання достойного врожаю без використання пестицидів і синтетичних мінеральних добрив, примноження родючості ґрунту, збереження біосфери планети.

Такий комплексний підхід завдяки удосконаленій технології та застосування новітніх наукових розробок дає можливість отримувати екологічно безпечну продукцію рослинництва і тваринництва, що є запорукою здоров'я та довголіття людини. Оздоровлена земля, відновлена енергія, збереження у природній чистоті навколишнього середовища є видимим рівнем модернізації суспільства, спрямованої на добробут та сталий розвиток цивілізації. Зазначена модель органічного землеробства має світове значення і є підґрунтям продовольчої місії України.

Неможливо не згадати відомого вченого в Україні "хлібного батька", автора всесвітньо відомих сортів пшениці Василя Миколайовича Ремесла (газета "Вечірня Полтава" № 8 (1252) за 22 лютого 2017 р.). Чи не найгучнішу і несподівану для планети славу принесла В.М. Ремеслу озима пшениця сорту Миронівська — 808, введена на землях Миронівського науково-дослідного інституту селекції та насінництва пшениці, що в Київській області. Якщо до того сорти озимки давали по тонні хліба з гектара, то 808-ма — всемоє більше! Не страшні цій пшениці ні морози, ні по-

Таблиця 3. Загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості

Показники	Роки							
	2010		2012		2013		2014	
	Млн грн.	Відсотків до загального обсягу	Млн грн.	Відсотків до загального обсягу	Млн грн.	Відсотків до загального обсягу	Млн грн.	Відсотків до загального обсягу
Усього:	8045,5	100,0	11480,6	100,0	9562,6	100,0	7695,9	100,0
У тому числі за напрямками: внутрішні наукові дослідні роботи	818,5	10,2	965,2	8,4	1312,1	13,7	1221,5	15,9
зовнішні наукові дослідні роботи	177,9	2,2	231,1	2,0	326,4	3,4	533,1	6,9
Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	5051,7	62,8	8051,8	70,1	5546,3	58,0	1515,3	66,5
Придбання інших зовнішніх знань	141,6	1,8	47,0	0,4	87,0	0,9	47,2	0,6

Джерело: [9, с. 314].

сухи, ні перезволожені ґрунти. Більше того, створена новинка із сортів пшениці Миронівська — 808 стала найпоширенішою в світі. Досягнутий, згадаймо, ще й світовий рекорд: пшеницею одного сорту — Миронівська — 808 зайнято близько 9 мільйонів гектарів посівних площ. Саме на основі названого сорту виведені чотири сотні нових — високоврожайних, стійких до кліматичних сюрпризів і різних хвороб. Тут, на нашу думку, для продовження такої роботи з селекції сільськогосподарських культур, мають бути гарно підготовлені еколого-безпечні польові території.

Ефективність технічних нововведень є відношенням ефекту від здійснення заходів до затрат на його забезпечення. Сам ефект від впровадження технічних новинок розраховується на всіх етапах реалізації й за весь період здійснення цих заходів і визначається як різниця між вартісною оцінкою результатів та вартісною оцінкою сукупних витрат ресурсів за цей період.

Залежно від завдань, які вирішуються, економічний ефект може обчислюватися в одній із двох форм [1]: а) народногосподарський (загальний ефект за умовами використання нововведень);

б) госпрозрахунковий (комерційний ефект, який одержується окремо розробником, виробником і споживачем нововведень).

Народногосподарський економічний ефект обчислюється шляхом порівняння результатів за місцем використання нової техніки, інших нововведень і всіх витрат на їх розробку, виробництво і споживання.

Сумарний економічний ефект від технічних нововведень за певний розрахунковий період T (Ет)

$$E_t = P_t - B_t, \text{ грн.} \quad (2),$$

де P_t — вартісна оцінка результатів від здійснення заходів НТП за розрахунковий період, грн.;

B_t — вартісна оцінка витрат на здійснення технічних нововведень за цей же період, грн.

Економічну оцінку соціальних і екологічних наслідків від реалізації заходів НТП, яку можна здійснити за формулою:

$$P_t^{c,e} = \sum_{j=1}^n R_{jt} * L_{jt}, \text{ грн.} \quad (3),$$

де $P_t^{c,e}$ — вартісна оцінка соціальних та екологічних наслідків від технічних нововведень у t -му році, грн.;

R_{jt} — розмір окремого результату в натуральних вимірниках з урахуванням масштабів його впровадження в t -му році;

L_{jt} — вартісна оцінка одиниці окремого результату в t -му році, грн.;

n — кількість показників, які враховуються при визначенні впливу технічних нововведень на навколишнє середовище і соціальну сферу.

Молоді міністри, що очолюють відповідні міністерства, мають широко інформувати працююче населення України про інновації, які будуть сприяти розвитку економіки і добробуту населення України та сприяти впровадженню їх у практику.

Зазначимо, що країни Латинської Америки, які здебільшого спеціалізуються на виробництві низькоеластичної продукції (корисні копалини, кава, нафта, м'ясо, пшениця і інше). Саме через це, поки така ситуація буде продовжуватись, Латинська Америка приречена бути бідною.

США — заможна держава, тому що вона є крупним виробником високоеластичної продукції (комп'ютери, літаки, автомобілі, найбільше наукоємна техніка). Саме через ці обставини США процвітають, а американський народ процвітає.

Колишній СРСР при радянській владі зумів стати державою "номер два" тільки тому, що було розпочато у 1930-ті роки програму індустріалізації. Крах же розпочався після того, як із середини 1970-х рр. радянське керівництво надало пріоритет видобутку та експорту нафти (нееластична по доходу продукція). Темпи зростання економічного розвитку відразу падали. Розпочався так званий застій, потім безглуздзі метання М. Горбачова з перебудовою, сепаратизм і демонтаж колишнього Радянського Союзу за більшовитською "нарізкою" на "союзні республіки". У результаті Радянський Союз було загнано на узбіччя світової цивілізації.

Тільки трьом державам у ХХ ст. завдяки інноваціям в економіці, науці та новітнім технологіям і новій техніці, вдалось вирватися зі стану злиденності і стати економічними лідерами. Це Японія, Південна Корея і Китай. Головною причиною успіху економічного розвитку Японії після Другої Світової війни є координація зусиль держави і бізнесу на основі вироблених програм і планування.

В Україні влада шарахається з однієї ситуації в іншу. Рівень добробуту населення знаходиться у злиденному стані. Ціна на товари широкого вжитку та тарифи доведені до європейського рівня, але зарплата працюючих та пенсії знаходяться на рівні бідних африканських держав. Капітал вивозиться в офшори. Все це не дає можливостей впровадження в економіку інновацій, немає заохочення працюючих до нових розробок, а студентів до якісного навчання. Студенти ВНЗ, з метою виживання, "матаються" на заробітки за кордон, залишаючи аудиторії пустими. Якість випускників як фахівців, у більшості, знаходиться на край низькому рівні. Звідси випливає, що рівень розвитку інновацій та їх впровадження в галузях країни, включаючи медицину та екологію, набагато відстає від уже згаданих країн: США, Японії, Південної Кореї та Китаю та інших розвинених країн Європи і Азії.

Звертаємо увагу читача на те, що науково-технічний потенціал зазнав багато витрат як за рахунок припинення економічно вигідних напрямів наукових досліджень, так і за рахунок виїзду багатьох кваліфікованих вчених й наукових працівників на постійну роботу за кордон.

Сьогодні в Україні науково-технічний прогрес, котрий повинен бути головним джерелом виводу економіки з кризи, подальшого розвитку, на ділі значно поступається за рівнем індустріально розвинутим країнам, інноваційна діяльність розвивається дуже повільно. Загальні витрати на науково-технічні розробки тільки за останні п'ять — сім років зменшилися в кілька разів, чисельність працівників науково-технічної сфери за минулі роки скоротилася вдвічі.

Незважаючи на усі негаразди, наша держава ще має, значний науково-технічний потенціал, за допомогою якого розробляються і впроваджуються нововведення практично в усіх галузях народного господарства України. Проте, на жаль, більшість з них через брак необхідних коштів не реалізується.

Зрозуміло, що серед багатьох проблем розвитку будь-якої країни науково-технічний прогрес посідає чільне місце тому, що основним фактором економічного зростання, він дедалі більше впливає на структуру, обсяг та рівень виробництва в усіх сферах народного господарства. Понад 60% зростання валового національного продукту, за даними дослідження західних економістів, пов'язано не з інвестиціями в основний капітал, а з технологічними нововведеннями.

Найбагатші країни світу обов'язково мають розвинену національну інноваційну систему, а світові країни-лідери оцінюються навіть як цілісні інноваційні суспільства. За 50 останніх років 70—80% технічних інновацій виникло саме у цих країнах.

Для України, якщо вона прагне бути серед розвинених країн, немає іншого шляху, крім розбудови власної національної інноваційної системи, включаючи екологічні вимоги.

Основним недоліком інноваційної політики, що здійснюється в Україні, залишається її слабка спрямованість на кінцевий економічний результат науково-технологічної діяльності. Навіть ті кошти, що виділяються, досить часто розпорошуються, не утворюючи матеріально-технічного підґрунтя стимулів та необхідних організаційно-технологічних умов ефективної діяльності науково-технічного, виробничого потенціалів.

Основні причини істотного скорочення інноваційної активності в екології — зменшення централізованих капітальних вкладень та відсутність необхідних фінансових ресурсів у більшості регіонів на покращення екології в Україні, які в період економічних криз відходили від вільних ринкових відносин й приймали адміністративні заходи для виведення країни з кризи. На необхідність заходів адміністративного характеру також указував відомий теоретик і практик Дж.М. Кейнс.

Наприклад, повністю схожі по усіх параметрах з українськими, умови розвитку економіки у сусідній Білорусі, яка не пішла шляхом "шокової терапії", а стала регулювати економіку шляхом адміністративної підтримки реаль-

ного сектору економіки. У результаті економіка не була зруйнована, як в Україні, а її вдалося врятувати й помітно відродити після перших ударів, які були викликані розвалом СРСР та стихійно ринковими, так званими "реформами", й на протязі років забезпечувати щорічний приріст виробництва та ВВП. Причому усе це відбувалося без іноземних кредитів.

ВИСНОВКИ

Облік витрат на здійснення інноваційної та еколого-економічної діяльності підприємствами належним чином не здійснюється. Нами (див. табл.1) пропонується фрагмент робочого плану рахунків з обліку витрат на інновації. Відсутня ефективна діяльність на мікро- і макrorівні з дослідження та впровадження інноваційної діяльності в екології та розвитку економіки в Україні.

Відсутній в Україні динамічний розвиток власного виробництва за рахунок всеохоплюючої підтримки з боку держави; не встановлено жорсткий контроль над банками з відміною комерційної таємниці; за рахунок банківських махінацій, ведеться збагачення олігархів шляхом "одержання грошей з повітря"; в Україні не ліквідована можливість фінансово-спекулятивного пограбування суспільства, встановлення фінансових потоків. Україна, поки що не стала до інноваційного шляху розвитку в економіці в цілому, включаючи збереження довкілля, та не взяла всього цінного, що нам підходить з досвіду реформ інших розвинених країн.

Основними етапами розвитку інноваційної діяльності, особливо у регіонах України, має стати:

- довгострокове прогнозування, тобто розробка комплексного соціально-економічного й науково-технічного прогнозу розвитку регіону на довгострокову перспективу з обов'язковим включенням охорони і збереження довкілля (тобто екологічні проблеми);

- формування переліку стратегічних напрямів регіональних програм, пов'язаних з нововведеннями в найважливіших галузях економіки й соціального розвитку, також як продовольча сфера, здорове довкілля, товари народного вжитку, охорони здоров'я, будівельні матеріали та технології, наука і освіта, формування мережі наукових закладів та інше;

- створення системи органів регулювання інноваційної діяльності, починаючи з структур загальнонаціонального і регіонального рівнів створення органів, які забезпечують контроль та реалізацію відповідних рішень на усіх рівнях управління економікою та екологією;

- створення ефективного механізму концентрації науково-технічних ресурсів на пріоритетних напрямках й об'ємне фінансування інноваційних проєктів, включаючи залучення не тільки внутрішньо національних та внутрішньо регіональних, але й зарубіжних фондів, та міжнародних проєктів по найбільш капіталомістких напрямках науково-технічного прогресу. Реалізації інноваційного процесу багато в чому буде сприяти індикативне планування.

Невід'ємною складовою ринкової економічної системи є правова, бюджетна та фінансово-кредитна система.

Пошуки найбільш вигідних варіантів у міжрегіональному поділі праці, спеціалізації, кооперації та інтеграції виробництва, збуту продукції, вихід на зовнішні ринки є однією з вирішальних проблем інноваційного, регіонального розвитку. Критерієм його узагальнюючої оцінки виступає рівень валового внутрішнього продукту та валової доданої вартості у розрахунку на душу населення кожного економічного регіону. Чим краще діє система управління інноваціями у кожному регіоні, чим повільніше використовується його природно-ресурсний й виробничий потенціал для високоефективного розвитку властивих йому товаровиробництв та ринків, тим повільнішими й щільнішими стають мікро-регіональні ринкові зв'язки у процесах поглиблення спеціалізації, розвитку інтеграції, тим міцнішою стає держава, тобто швидше поліпшується добробут її людей.

Література:

1. Бойчик І. Економіка підприємства: навч. посібник / І.М. Бойчик. — 2-ге вид. — К.: Атіка, 2007. — 528. — С. 246—262.
2. Бондар І.С. Формування держаної в сфері інноваційної діяльності: навч. посібник / І.С. Бондар, В.Г. Горик, Ю.І. Горбань. — К.: Ліра — К, 2016. — 280 с. — С. 246.

3. Дорогунцов С.И. Инновационная стратегия и тактика в экономике регионов Украины / С.И. Дорогунцов, В.С. Яцков // Материалы VIII Международной научно-практической конференции "Актуальные вопросы развития инновационной деятельности". — Симферополь: Таврия, 2004. — С.105—109.

4. Онікієнко В.В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України / В.В. Онікієнко, П.М. Ємельяненко, І.В. Терон. — К.: РВПС України НАНУ, ТОВ "Майстерня книги". 2006. — 479 с.

5. Озеран В. Актуальні проблеми обліку витрат на інновації / В. Озеран, В. Гик // Бухгалтерський облік і аудит. — 2013. — № 12. — С. 21—29.

6. Осицький В.П. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики: монографія / В.П. Осицький. — К.: ІФЕ УААН, 2003. — 412 с.

7. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: підручник / Г.Н. Климко, В.П. Нестеренко, Л.О. Каніщенко [та ін.]: За ред. Г.Н. Климка, В.П. Нестеренка. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Вища шк., Знання, 1997. — 743 с. — С. П18; С. 656—662.

8. Постанова Кабінету Міністрів України "Про координаційні умови пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки" від 1 вересня 1998 р. № 609 // Збірник законодавчих та нормативних актів України в сфері науки і науково-технічної діяльності. — К.: Укр. Інтен, 1998. — С. 98—100.

9. Савченко О.Ф. Екологічна економіка: навч. посібник / О.Ф. Савченко, О.І. Дасій. — К.: ТОВ "ДКС центр", 213. — 302 с. — С. 280—294.

10. Статистичний щорічник України за 2014 рік / за ред. Жук І.М. — К., 2015. — 585 с. — С. 314.

11. Уильям И. Инвестиции / И. Уильям, Ф. Шарп, Дж. Гордон, А. Дисеффи, В. Бейли — М.: Инфра-М, 1997. — 1027 с.

References:

1. Bojchuk, I. (2007), *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics], Atika, Kyiv, Ukraine.

2. Bondar, I.S. Horyk, V.H. and Horban', Yu.I. (2016), *Formuvannya derzhanoi v sferi innovatsijnoi dial'nosti* [Formation of state policy in the sphere of innovation], Lira, Kyiv, Ukraine.

3. Dorohuntsov, S.Y. and Yatskov, V.S. (2004), "Innovative strategy and tactics in the economy of the regions of Ukraine", *Materiyaly VIII Mezhdunarodnoj nauchno-praktycheskoj konferentsyy "Aktual'nye voprosy razvytyia ynnovatsyonnoj deiatel'nosti"* [Materials of the VIII International Scientific and Practical Conference "Actual Issues of Innovation Development"], Tavryia, Symferopol', Ukraine, pp. 105—109.

4. Onikiienko, V.V. Yemel'ianenko, P.M. and Teron, I.V. (2006), *Innovatsijna paradyhma sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Innovation paradigm of socio-economic development of Ukraine], RVPS Ukrainy NANU, TOV "Majsternia knyhy", Kyiv, Ukraine.

5. Ozeran, V. and Huk, V. (2013), "Current problems of cost accounting on innovation", *Bukhhalters'kyj oblik i audyt*, vol. 12, pp. 21—29.

6. Osyts'kyj, V.P. (2003), *Investytsii ta innovatsii: problemy teorii i praktyky* [Investment and innovation: problems of theory and practice], IFE UAAN, Kyiv, Ukraine.

7. Klymko, H.N. Nesterenko, V.P. and Kanischenko, L.O. (1997), *Osnovy ekonomichnoi teorii: politekonomichnyj aspekt* [Fundamentals of economic theory: political economy aspect], Vyscha shk., Znannia, Kyiv, Ukraine.

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (1998), *Resolution "On coordination conditions priority areas of science and technology development"*, *Zbirnyk zakonodavchykh ta normatyvnykh aktiv Ukrainy v sferi nauky i naukovo-tehnichnoi dial'nosti*, pp. 98—100.

9. Savchenko, O.F. and Datsij, O.I. (2013), *Ekolohichna ekonomika* [Ecological Economics], Kyiv: TOV "DKS tsentr", Kyiv, Ukraine.

10. Zhuk, I.M. (2015), *Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2014 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine 2014], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

11. Uyl'iam, Y. Sharp, F. Hordon, Dzh. Dyseffy, A. and Bejly, V. (1997), *Ynvestytsyy* [Investments], Moskva: Ynfra, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2017 р.

М. М. Клименюк,

*д. е. н., професор, зав. кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, м. Київ*

С. І. Бай,

д. е. н., професор, зав. кафедри менеджменту,

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

А. М. Безус,

к. т. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ДО ПИТАННЯ ВИБОРУ НАПРЯМУ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ

M. Klimenyuk,

*Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Management and International Economic Relations,
V. Vernadsky Tavria National University, Kyiv*

S. Bay,

*Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Management,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv*

A. Bezus,

*Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of Management Department
of Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv*

TO THE PROBLEM OF CHOOSING THE MANAGEMENT THEORY DEVELOPMENT DIRECTION

Об'єкту управління властива невизначеність поведінки на шляху до досягнення мети організації. Задачею органу управління є розробка та видача об'єкту таких управлінських рішень, які дозволять ліквідувати цю невизначеність.

Для визначення невідомих змінних у статті запропонована модель простору управління, що дозволяє представити повну множину задач управління організацією.

Object management behavior inherent uncertainties in achieving goals of the organization. Task management body is the development and delivery of property management solutions that will eliminate this uncertainty.

To determine the unknown variables in the article the construction management model that space can provide a complete set of management tasks organization.

Ключові слова: менеджмент, процес управління, розвиток теорії менеджменту, невизначеність об'єкту управління, задачі управління.

Key words: management, process management, development management theory, the uncertainty of property management, task management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У науковій літературі представлено багато шкіл та підходів щодо розвитку теорії менеджменту [1]. Вклад кожного підходу в теорію менеджменту може оцінюватися за різними ознаками. Відомий вчений Харолд Кунтц назвав ці підходи джунглями менеджменту. Розуміючи корисність кожного підходу, однак, залишається питання порівнювання їх з точки зору використання в практичній діяльності організації та очікуваного ефекту [2]. Нині в літературі не існує загальноприйнятого критерію оцінювання рівня кожної школи чи підходу. В зв'язку із цим обґрунтування критерію має важливе значення для подальшого розвитку теорії менеджменту [2]. Прийняття критерію, в свою чергу, представляє певний крок обґрунтування напрямку розвитку теорії менеджменту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед описаних у літературі наукових підходів до розвитку теорії менеджменту можуть бути названі: школа наукового управління, адміністративна школа, школа людських відносин, кількісна школа [3, с. 20], класичний підхід, системний підхід, ситуаційний підхід (contingency) [1, с. 61], креативне управління, доказовий менеджмент [4]. Відсутність загальноприйнятого критерію оцінювання рівня кожної школи чи підходу, в певній мірі, гальмує подальший розвиток теорії менеджменту [5]. Необхідно усвідомлювати певну обмеженість використання існуючих підходів в теорії менеджменту. Певний інтерес може представляти аналіз з позиції концепції "залежності від попереднього шляху розвитку" (path dependence). Зокрема згідно з теорією

П.А. Девіда, явища і процеси, що є "неергодичними", і не можуть звільнитись від власного минулого, призводять до залежності від попереднього шляху розвитку [6]. Однак ці явища можуть характеризуватись як універсальними закономірностями соціально-економічного розвитку, так і специфічними формами їх прояву. Зокрема це: взаємозалежність єдиної системи взаємодоповнюючих елементів всередині технологічних комплексів і навичок працівників; зростання віддачі від масштабу використання існуючих технологій; створення інституційного мережевого ефекту розповсюдження управлінських та організаційних інновацій; довговічність та квазінезворотність первинної соціалізації та стабільності зростання позитивних системних зрушень.

При конкуренції різних управлінських технологій, ті з них отримують перевагу, які здатні забезпечити більш швидке зростання корисності та ефективності функціонування керованого об'єкта. Як приклад ефективного використання недосконалих, але "розумних" підходів Нобелівський лауреат Дж. Стігліц наводив китайський досвід значного економічного зростання. При цьому деякі "перехідні інститути" стають більш ефективними, ніж "найкращі", впродовж визначеного довготривалого періоду. Внаслідок дії окремих історичних та інституційних факторів можливим є еволюційний відбір у подальшому технологій, ефективність яких не є доведеною, незважаючи на те, що можуть існувати й інші, більш корисні, з точки зору вигоди, альтернативи [7].

Не дивлячись на значну кількість підходів та наукових шкіл, слід відмітити, що теоретичних положень, які могли б використовуватись менеджерами-практиками як інструментарій для впливу на об'єкт з метою обмеження невизначеності його поведінки та досягнення мети організації, недостатньо [4, с. 8].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є визначення основної місії теорії менеджменту в системі "суб'єкт-об'єктних" взаємовідносин та обґрунтування подальших шляхів розвитку теорії менеджменту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На запитання про місце сучасного менеджменту дослідники однозайсно, прямо або побічно, відносять його до синтезу науки, мистецтва й досвіду. Це — безперечно, але головне питання в тому, скільки в ньому науки, а скільки мистецтва й що є провідною ланкою — теорія або практика. Мистецтво, а конкретніше, інтуїція, емоції, необхідні в менеджменті, коли важко або неможливо розробити оптимальні або, принаймні, обґрунтовані раціональні рішення, тобто коли процес прийняття рішень недостатньо формалізований, коли не вистачає даних, знань і методів. А оскільки реальний мир не може бути пізнаний до кінця, хоча б тому, що він розвивається, то й менеджменту призначене завжди містити частку мистецтва. Але тільки розумну частку, саме ту частку, яка визначається стохастичністю процесів, неможливістю передбачення їх розвитку, об'єктивною нестачею інформації. Проте зі зменшенням частки науки в менеджменті знижується й практична корисність його застосування.

Відсутність істотних теоретичних розробок у менеджменті в останні десятиріччя дають підстави говорити про кризу та необхідність пошуку нових напрямів його розвитку.

Будь-яка система не може ефективно функціонувати та розвиватись без постійно діючого процесу управління. Кожна система має певну мету. Вона складається з двох підсистем: об'єкта та органа управління.

Об'єкт володіє виробничим потенціалом, який, як правило, є достатнім для досягнення мети організації.

Але для його ефективного використання має бути подолана невизначеність поведінки об'єкта, без ліквідації якої неможливе раціональне функціонування системи та суттєве підвищення її економічної ефективності. Властивістю органа управління є наявність потенціалу щодо переробки інформації та розв'язання задач управління. Саме ця властивість призначена для ліквідації невизначеності функціонування об'єкта.

Якщо організацію розглядати як складну систему управління з метою ліквідації невизначеності поведінки об'єкта доцільно відмітити наступні характеристики та вимоги [4]:

1) організація (система управління) створюється й функціонує задля досягнення цілі;

2) на цьому шляху поведінці організації притаманна невизначеність, яку необхідно ліквідувати задля досягнення визначеної мети;

3) ліквідація цієї невизначеності може бути досягнута рішенням задач управління й знаходженням значень невідомих змінних, що визначають цілеспрямовану поведінку організації;

4) в зв'язку з тим, що мова йде про досягнення мети усєї організації, а не окремої її частини, необхідно виявити повний комплекс (множину) задач управління організації;

5) для отримання повної множини задач управління, вирішення яких спрямовано на ліквідацію невизначеності, потрібен метод визначення повного переліку задач організації.

Метод визначення множини задач управління є важливою умовою ліквідації невизначеності і вибору раціонального шляху досягнення системою її головної мети.

Повільне розв'язання задач ліквідації чи суттєвого зменшення невизначеності об'єкта на шляху до досягнення поставленої мети певною мірою пов'язане з низкою причин суб'єктивно-об'єктивного характеру:

— недостатність володіння основами ключових управлінських технологій;

— відсутність у керівників необхідних економічних знань для здійснення ефективного менеджменту в умовах невизначеності на окремих етапах управлінського циклу;

— недостатня вмотивованість ініціативних працівників і керівників різних рівнів щодо налаштованості на безперервність розвитку та відсутність потреби у перманентному підвищенні кваліфікації;

— відокремленість корпоративної культури від актуальності змін пріоритетів у діяльності організації за умов невизначеності та ризику.

Спроби трансплантації техніко-технологічних та інституційних схем поведінки суб'єктів підприємництва виявляються марними при ігноруванні нормативно-правової бази та ментальних особливостей України. Це стосується і рівня сприйняття запропонованих теорією моделей ефективного управління підприємством. Для підприємства процеси індоктринації зовнішніх ініціатив завжди будуть амбівалентними щодо успішності. Коли пропонується певна модель соціалізації, то її споживачу слід виходити з того, що здебільшого вони не завжди будуть передбачати тільки позитив. Формування адекватної моделі управління підприємством можливе через найефективніше використання внутрішніх ресурсів забезпечення розвитку, захист суспільних інтересів у пріоритетних сферах діяльності, в якій каталізатором економічного розвитку можуть бути така система пріоритетів менеджменту, що спіралася б на наявні "випереджаючі конкурентні переваги" та сприяла побудові та розвитку і терміновим проведенням реформування підприємств і економіки загалом. У підтвердження часом теоретичних розробках М. Портера щодо питань управління розвитком головний наголос робиться на

використанні національних переваг для завоювання зовнішніх ринків, тісному зв'язку здатності до змін, конкурентних переваг із рівнем використання місцевих умов [8].

Виходячи із відмічених вище властивостей об'єкта управління за основний критерій оцінювання теорії менеджменту приймаємо ступінь ліквідації невизначеності поведінки об'єкта, який ця теорія може забезпечити. Припустимо, деякий об'єкт для досягнення своєї мети має подолати певну невизначеність. Нехай ця невизначеність полягає у тому, що існує множина невідомих величин (змінних), без знаходження яких об'єкт не може рухатись в напрямі досягнення мети. Аналіз сучасної теорії менеджменту за цією ознакою дозволяє дійти висновку щодо обмежених можливостей теорії у напрямі ліквідації невизначеності об'єкта. Низький ступінь зменшення невизначеності поведінки об'єкта є ознакою актуальності подальшого розвитку теорії.

Невідомі величини, що характеризують невизначеність певної частини об'єкта за певний період, згрупуємо у відповідні підмножини.

Кожну з цих підмножин назвемо задачею управління.

Задача призначена для знаходження відповідних невідомих змінних з метою ліквідації невизначеності цієї частини об'єкта. Таким чином, для опису невизначеності як кожної частини, так і всього об'єкта в цілому необхідно представити повну множину (перелік) задач управління організацією.

Для того, щоб повністю описати невизначеність об'єкта кожна задача має відображати ознаки керованого процесу, виробничого підрозділу, де він протікає, фази управління та відповідного періоду.

Позначимо задачу управління Sk_lpt як сукупність невідомих величин щодо результатів протікання процесу k у виробничому підрозділі l відповідно до фази p процесу управління за період t . Кожна задача управління Sk_lpt — одинична чарунка простору управління, місце якої визначається конкретними координатами по кожній з осей. Осями координат є виробничий процес k , підрозділ організації l , фаза управління p та період часу t .

Повна сукупність задач представляє чотирьохвимірний дискретний простір системи управління організацією, модель якого має вид [4]:

$$S = \{k \in (1, 2, \dots, K); l \in (1, 2, \dots, L); p \in (1, 2, \dots, P); t \in (1, 2, \dots, T)\},$$

де k, l, p, t — осі координат простору управління;
 K, L, P, T — найбільші значення координат за відповідними осями.

Декомпозиція системи управління за чотирма ознаками дає можливість виявити множину задач системи управління організацією, кількість яких дорівнює $M(S) = K \times L \times P \times T$.

Кожній задачі властива своя невизначеність. Її подолання потребує формування із універсальної множини невідомих змінних підмножин для кожної задачі.

Розв'язання задач означає знаходження невідомих величин та дає можливість органу управління передати їх значення об'єкту і, таким чином, зменшити, або навіть, для певних виробничих підрозділів організації та періодів часу, ліквідувати невизначеність його поведінки, що є необхідною умовою досягнення поставленої мети.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На основі аналізу "суб'єкт-об'єктних" взаємовідносин визначені їх основні властивості. Властивістю об'єкта управління є невизначеність його поведінки, яка є перешкодою на шляху до досягнення мети організації. В зв'язку із цим, для оцінювання рівня теорії менеджменту запропонований критерій спроможності

органу управління зменшувати невизначеність поведінки об'єкта. Невизначеність представлена як множина невідомих змінних. Для упорядкування цієї множини запропонована її класифікація шляхом розподілу системи управління на задачі управління, кожна з яких містить сукупність невідомих величин. Розв'язання задач спрямоване на ліквідацію чи суттєве зменшення невизначеності об'єкта на шляху до досягнення поставленої мети.

Подальші дослідження, після побудови моделі простору управління організацією та формування переліку задач управління, доцільно спрямувати на обґрунтування універсального методичного підходу та розробку алгоритму визначення переліку (множини) невідомих змінних для кожної задачі. Це, в свою чергу, є основою постановки та розв'язання всієї множини задач управління організацією, а отже, ліквідації невизначеності поведінки об'єкта.

Література:

1. Laurie J. Mullins. Management and Organisational Behaviour. — London: Pitman Publishing, 2016. — 680 p.
2. Безус П.І. Фактори впливу на формування та реалізацію інноваційної стратегії підприємства / П.І. Безус, А.М. Безус // Науковий вісник. Сер. "Економіка". Вип. 1. — 2014. — К.: ВПЦ АМУ, 2014. — С. 61—69.
3. Кредисов А.И. История учений менеджмента. — К.: ВИРА-Р, 2000. — 336 с.
4. Клименюк Н.Н. Доказательный менеджмент: введение в теорию [Текст]: монография / Н.Н. Клименюк, А.Н. Безус. — К.: АМУ, 2015. — 272 с.
5. Безус А.М. Стратегії економічного розвитку виробничих підприємств / А.М. Безус, П.І. Безус // Вісник КНУТД. — 2016. — №2 (97). — С. 80—86.
6. David P.A. Path Dependens, its critics, and the quest for historical economics. Stanford, CA: Economics Department / Working Paper № 00-011, 2000.
7. Stiglitz J. Whither Reform? Ten Years of the Transition. World Bank. Annual Bank Conference on Development Economics, Washington, D.C., April 28—30, 1999.
8. Arthur W.B. Competing Technologies, Increasing Returns, And Lock-in by Historical Events // The Economic Journal. — Mar. — 1989. — Vol. 99. — P. 394—397.

References:

1. Laurie, J. Mullins (2016), Management and Organisational Behaviour. Pitman Publishing, London, UK.
2. Bezus, P.I. and Bezus, A.M. (2014), "Factors influencing the formation and implementation of innovative business strategy", Naukovyj visnyk. Seriya "Ekonomika": Zbirnyk naukovykh prats' naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv, vol. 1, pp. 61—69.
3. Credisov, A.I. (2000), Ystoryia uchenyj menedzhmenta [History of management exercises], VIRA-R, Kyiv, Ukraine.
4. Klimenyuk, N.N. and Bezus, A.M. (2015), Doka-zatel'nyj menedzhment: vvedenie v teoriju [Evidence-based management: an introduction to theory], AMU, Kyiv, Ukraine.
5. Bezus, A.M. and Bezus, P.I. (2016), "Economic development strategies for industrial enterprises", Visnyk KNUVD, vol. 2 (97), pp. 80—86.
6. David, P.A. (2000), "Path Dependens, its critics, and the quest for historical economics", Stanford, CA: Economics Department / Working Paper, vol. 00-011, pp. 52—59.
7. Stiglitz, J. (1999), "Whither Reform? Ten Years of the Transition", World Bank. Annual Bank Conference on Development Economics, D.C., Washington, pp. 28—30.
8. Arthur, W.B. (1989), "Competing Technologies, Increasing Returns, And Lock-in by Historical Events", The Economic Journal, vol. 99, pp. 394—397.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2017 р.

І. О. Луніна,
 д. е. н., професор,
 завідувач відділу державних фінансів,
 ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", м. Київ
 О. С. Білоусова,
 к. е. н., старший науковий співробітник відділу державних фінансів,
 ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", м. Київ

ОЦІНКА ВТРАТИ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ ВІД ПДВ

I. Lunina,
 Doctor of Economics, Professor, Head Department of public Finance,
 Institute of Economics and Forecasting of NAS Ukraine, Kyiv
 O. Bilousova,
 PhD, Researcher Department of public Finance, Institute of Economics and Forecasting of NAS Ukraine, Kyiv

EVALUATION OF BUDGET REVENUES LOSSES FROM VAT

У статті досліджено інструментарій оцінки втрати податкових надходжень до бюджету від ПДВ. Узга- гально фіскальні ризики зловживань та мінімізації підприємствами податкових зобов'язань з ПДВ. Уточ- нено коло суб'єктів, які ухиляються від сплати ПДВ, зокрема в рамках тіньової економіки. Проаналізова- но кількісні показники тіньової економіки у країнах ЄС та Україні у період 2010—2015 рр. Наведено ре- зультати міжнародних досліджень щодо визначення сум недоотриманих доходів від ПДВ. Вперше для України проведено розрахунки показників податкових розривів з ПДВ, що базуються на міжнародних підходах, а також здійснено їх порівняння з відповідними показниками країн ЄС. Запропоновано мето- дологічний підхід до оцінки обсягів потенційних надходжень ПДВ на рівні окремих підприємств, засто- сування якого надає можливість підвищити результативність адміністрування ПДВ, інших податків та ефективність податкової системи в цілому.

The article examines tools for estimation of VAT revenues losses to the budget. The fiscal risks of tax evasion and VAT liabilities minimization by enterprises were summarized. The range of entities, which are VAT payments evaded was specified, in particular at the level of the shadow economy. Quantitative indicators of the shadow economy in the EU countries and Ukraine for the period 2010-2015 were analyzed. The results of international studies of the amount of lost income from VAT estimation were presented. Estimation for VAT breaks based on international approaches was made for the first time for Ukraine and was compared with the corresponding indicators of the EU countries. A methodological approach for the accession of the volume of potential VAT revenues of individual enterprises were proposed, which could increase the effectiveness of VAT, administration of other taxes and the effectiveness of the whole tax system.

Ключові слова: податок на додану вартість, бюджетні надходження від ПДВ, потенційні доходи від ПДВ, податковий розрив, ухилення від ПДВ, тіньова економіка.

Key words: value-added tax, budget revenues from VAT, potential VAT liabilities, tax gap, VAT fraud, tax avoidance, the shadow economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідження підходів до оцінки втрати доходів бю- джету внаслідок особливостей податкового законодав- ства (зокрема наявності податкових пільг), ухилення підприємств від сплати ПДВ, існування тіньової еко- номіки є актуальними для багатьох країн, які застосо- вують цей податок. Проте існує значна різниця між пове- дінкою суб'єктів господарювання та масштабами ухи- лення, обсягами втрат бюджету, регіональною та галу- зовою розгалуженістю "податкових каруселей", що обу-

мовлено, зокрема, наявністю та інтенсивністю коруп- ційної складової економічної діяльності. Запропонова- ний у статті інструментарій оцінки втрат надходжень до бюджету від ПДВ має науковий та практичний інтерес.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

В останні роки в Україні широко обговорюються питання реформування податкової системи та створен- ня ефективних механізмів податкового адмініструван- ня, такими авторами, як: Ю. Іванов [1], М. Кін та С. Сміт

[2], І. Луїна [3], Т. Мін Лі [4], А. Соколовська [5], К. Швабій [6] та інші [7–8].

ЦІЛІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження інструментарію оцінки втрати податкових надходжень до бюджету від ПДВ, здійснення оцінок податкового розриву з ПДВ для України на макrorівні та їх порівняння з відповідними показниками країн ЄС, розробка методологічного підходу до оцінки обсягів потенційних надходжень ПДВ на рівні окремих підприємств.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як відомо, основним податком, що забезпечує близько 43–50% податкових надходжень Державного бюджету України та 35–39% таких надходжень до Зведеного бюджету, є податок на додану вартість. У останні роки його надходження перевищують 8% ВВП, що відповідає показникам інших постсоціалістичних країн та розвинених країн Європи. Стягнення податку на кожній стадії реалізації продукції (як різниці між належним до сплати і вже сплаченим при придбанні товарів та послуг податком) забезпечує регулярність та стійкість бюджетних надходжень. Податок на додану вартість завдяки важливим позитивним рисам (загальний характер, регулярність надходження доходів до бюджету, нейтральність щодо заощаджень, інвестицій та умов ринкової конкуренції) став в останні десятиріччя найважливішим елементом податкових систем різних країн.

Існують три альтернативних методи розрахунку зобов'язань підприємств по ПДВ [4].

Перший — метод додавання (адитивний метод), згідно з яким величина податку може бути розрахована як добуток ставки податку на суму створеної підприємством доданої вартості.

Другий — метод вирахування, відповідно до якого величину податку можна розрахувати як добуток ставки податку на різницю між вартістю реалізованої продукції та вартістю придбаної сировини, товарів та послуг.

Третій — метод відшкодування (заліково-фактурний, непрямий метод). За методом відшкодування ПДВ, що сплачується підприємством, є різницею між сумою податку у загальній вартості реалізованої підприємством продукції та сумою податку, що була ним сплачена за придбані товари (послуги). Отже, підприємства фактично вносять до бюджету податок на ту частину вартості, яка створена на даному підприємстві (вартість, що додана до вартості використаної сировини й матеріалів) і мають право на відшкодування (повернення) податку, сплаченого ними при купівлі сировини й матеріалів.

Метод відшкодування застосовується в країнах ЄС та Україні, що пов'язано із такою його важливою перевагою як необхідність підтвердження рахунком-фактурою (в Україні — податковою накладною) кожної операції щодо придбання товарів (робіт, послуг) або їх реалізації із зазначенням сум ПДВ. За відсутності змови між підприємствами документальне підтвердження ПДВ у вартості товарів, робіт (послуг) слугує вбудованим механізмом протидії ухиленню від сплати податку. Проведення документальних перехресних перевірок дозволяє покращити систему контролю за нарахуванням та сплатою ПДВ.

Між тим, хоча ПДВ є податком на споживання і тому податкове навантаження в повному обсязі несуть кінцеві споживачі продукції, існують ризики зловживань та мінімізації податкових зобов'язань з ПДВ суб'єктами господарювання, зокрема, у наслідок [2; 9; 10]:

- заниження вартості реалізованої продукції порівняно із ринковими цінами, що означає заниження бази оподаткування та відповідних зобов'язань по ПДВ;
- завищення суми ПДВ у вартості придбаних товарів (робіт, послуг), тобто податкового кредиту у наслідок

застосування підроблених рахунків-фактур (податкових накладних) або відсутності фактичної діяльності;

— декларування власних споживчих витрат як витрат господарської діяльності;

— невиконання податкових зобов'язань щодо сплати ввізного ПДВ, зокрема при реімпорті товарів;

— створення короткоживучих фірм, що надають послуги материнській компанії для збільшення її податкового кредиту та ліквідуються до сплати податків або проведення податкових перевірок.

Високі ризики втрати бюджетних надходжень досить часто пов'язані із випадками надання податкових пільг та здійснення експортних операцій, коли податковий кредит (вхідний ПДВ) перевищує податкові зобов'язання підприємства.

Окрім зазначених вище операцій, що найчастіше здійснюються за змовою суб'єктів господарювання, ухилення від сплати ПДВ може бути наслідком реєстрації підприємствами не усіх операцій по реалізації товарів (послуг), тобто існування тіньової економіки.

Поняття тіньової економіки фактично є таким, що широко використовується на практиці, але потребує певних пояснень. За методологією Системи національних рахунків, що була схвалена в ООН, МВФ, ОЕСР, СНД у 1993 р., наводиться визначення підпільного (прихованого) виробництва (п. 6.34 СНР), що здійснюється з метою уникнути:

— сплати податків від доходу, доданої вартості та інших податків, соціальних внесків;

— необхідності дотримуватися певних правових стандартів ринку праці (мінімальна заробітна плата, максимальна тривалість робочого часу, стандарти безпеки) та певних адміністративних обов'язків [11].

При проведенні прихованих операцій їх учасники (принаймні пасивно) усвідомлюють, що розкриття таких операцій означатиме податкові або інші правові наслідки [12]. Такого ж підходу дотримуються експерти Європейської Комісії при визначенні понять тіньова та незаконна економіка [13].

За методологією Державного комітету статистики України тіньова економіка є частиною економіки, яка безпосередньо не спостерігається. Відповідно до Методологічних положень обчислення обсягів економіки, яка безпосередньо не спостерігається, "до тіньової економіки відноситься діяльність, прихована від органів державної влади з метою ухилення від сплати податків, внесків на соціальне забезпечення, від додержання стандартів з мінімального розміру заробітної плати, максимальної тривалості робочого дня, стандартів безпеки та санітарних норм, від окремих адміністративних процедур таких, як заповнення статистичної звітності й інших адміністративних форм" [14, с. 5]. При цьому незареєстрована діяльність, тобто "види виробничої діяльності, які звичайно є дозволенними, але ... здійснюються виробниками, що не мають на це дозволів", відноситься до протизаконного виробництва. Відповідно до статті 58 Господарського кодексу України суб'єкт господарювання підлягає державній реєстрації як юридична особа чи фізична особа-підприємець у порядку, визначеному законом [15].

Отже, ухилення від сплати податків може відбуватися у рамках тіньової економіки та незареєстрованої (прихованої від органів державної влади) діяльності шляхом зменшення податкових зобов'язань, недекларування доходів від законного виробництва та доходів, що отримано в результаті готівкових або бартерних операцій, незаконного відшкодування ПДВ із бюджету тощо. Суб'єктами ухилення від сплати ПДВ є суб'єкти господарської діяльності, які:

— повністю або частково працюють за межами податкової системи (в межах готівкових потоків [16]), тому є поширеним у таких видах діяльності, як будівництво, сфера послуг тощо, або

— зареєстровані платниками податків, але приховують угоди, щоб уникнути сплати податків чи зборів

на соціальне забезпечення, або витрат, пов'язаних із захистом прав найманих працівників та споживачів, або — здійснюють господарську діяльність без державної реєстрації.

Проте, як зазначають експерти МВФ, точно визначити таку діяльність досить складно, оскільки тіньова економіка знаходиться в постійному розвитку, пристосовуючись до змін в оподаткуванні та державному регулюванні [17].

У країнах, що розвиваються, тіньова економіка пов'язана з незаконною торгівлею, організованою злочинністю та корупцією [18] ("плата" певним структурам та посадовим особам за ліцензування, отримання дозволів на ведення окремих видів господарської діяльності не забороненої законодавством, уникнення податкового контролю тощо), надмірним податковим та регуляторним навантаженням [19].

У країнах ЄС після відміни національних фіскальних границь спостерігаються зловживання щодо сплати ПДВ при переміщенні товарів у рамках Євросоюзу. Експерти Єврокомісії звертають увагу на випадки ухилення підприємств від сплати ПДВ шляхом [2; 20]:

— проведення готівкових операцій без обліку, переведення безготівкових коштів у готівкові, приховування доходів або завищення собівартості, виплати заробітної плати "у конвертах", наведення у податковій звітності недостовірної інформації, неподання податкової звітності, фальшування первинних документів, участі у безтоварних операціях та ланцюгах постачання з метою ухилення від сплати ПДВ;

— агресивного податкового планування (зловживання технічними особливостями податкової системи та прогалинами у податковому законодавстві, використання розбіжностей між податковими системами різних країн, виведення коштів та інших активів в офшорні зони). У більшості випадків це стосується операцій, регламентація яких має законодавчі прогалини, неоднозначне (подвійне) трактування.

Ланцюги ухилення від сплати податків у межах Єврозони, що базуються на використанні нульової ставки ПДВ по експортних операціях та відстрочці сплати ПДВ на імпортовані товари, отримали назву "податкові каруселі — карусельне шахрайство" [21].

В Україні у період 2010—2016 рр. — за розрахунками Міністерства економічного розвитку і торгівлі, що здійснюються відповідно до Методичних рекомендацій, затверджених наказом Мінекономіки від 18.02.2009 № 123, — найвищий рівень тіньової економіки спостерігався у 2014—2015 рр. та становив 40—45% від офіційного ВВП порівняно із 34—35% у 2011—2013 рр. [22]. За підсумками 9 місяців 2016 р. він оцінюється у 35% офіційного ВВП. Рівень тіньової економіки в Україні значно перевищує відповідні показники країн Європи, де у 2010—2015 рр. вона не перевищувала 32,6% (Болгарія). У більшості постсоціалістичних країн ЄС рівень тіньової економіки у 2015 р. не перевищував 28%, а у Чеській Республіці та Словаччині становив близько 15% [23].

У рамках тіньової економіки можуть створюватися ланцюги реалізації товарів (послуг) поза системою ПДВ. Так, в Україні у 2007—2013 рр. за висновками українських експертів з метою ухилення від сплати ввізного ПДВ значні потоки імпортованих товарів надходили в Україну по нелегальних каналах, зокрема, шляхом використання фіктивних, транзитних, гуманітарних операцій [24].

У останні десятиріччя проблемі ефективності функціонування системи ПДВ було присвячено ряд робіт західних фахівців. Проведені у різних країнах Європи дослідження доводять, що обсяги зібраного ПДВ є меншими ніж ті, що мають бути сплачені [25].

У міжнародних дослідженнях для визначення сум недоотриманих доходів від ПДВ здійснюються оцінки різниці між доходами, котрі могли б бути зібрані за умови застосування стандартної ставки до всієї потенцій-

ної бази оподаткування, та тими доходами, що фактично збираються [25]. На макrorівні (по економіці у цілому) оцінка потенційних надходжень ПДВ може, зокрема, базуватися на статистичних показниках кінцевого споживання, враховуючі, що ПДВ є податком на споживання, а тому загальний обсяг кінцевого споживання (домашніх господарств, некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, та сектору загальної державного управління) є потенційною базою оподаткування.

Відхилення фактичних надходжень від потенційних (так званий податковий розрив, tax gap) може бути пов'язано із:

— особливостями податкового законодавства, що передбачає надання пільг по ПДВ у формі звільнень від податку певних підприємств (видів економічної діяльності) або застосування пільгових (зменшених) податкових ставок для певних операцій або товарів (законодавчий податковий розрив);

— недоліками податкового адміністрування, що призводять до виникнення податкової заборгованості або використання суб'єктами господарювання різного роду схем ухилення від сплати ПДВ або незаконного отримання бюджетного відшкодування податку (адміністративний податковий розрив).

Різниця між загальною сумою податкового розриву по ПДВ та сумою отриманих підприємством пільг (сумою втрати доходів бюджету від податкових пільг), може слугувати оцінкою втрати бюджетних надходжень, пов'язаних із недоліками податкового адміністрування та ухиленням підприємства від сплати ПДВ.

За оцінками європейських експертів недоотримані доходи від ПДВ (податковий розрив) у середньому по країнах ЄС у 2012—2013 рр. склали близько 15% потенційних доходів (табл. 1). Показники податкового розриву з ПДВ у 2012 р. коливались від 2,9% потенційних доходів у Фінляндії до 42,9% у Румунії. В Україні за нашими оцінками цей показник у 2012 р. становив 39,6%. У 2013 р. за рівнем недоотриманих доходів з ПДВ (49,5%) Україна займала найгіршу позицію порівняно із країнами Євросоюзу, де максимальний показник податкового розриву зменшився до 41,1% (Румунія).

В Україні для коректних оцінок податкового розриву річні показники фактичних бюджетних надходжень ПДВ мають коригуватися з урахуванням законодавчих термінів сплати податку — у січні поточного року сплачується ПДВ за останній місяць попереднього року, тобто з лагом у місяць. Відшкодування ПДВ здійснюється із лагом у 2 місяця.

Для оцінки обсягів потенційних надходжень ПДВ по окремих підприємствах у якості потенційної бази оподаткування може бути використано показник доданої вартості, що створена підприємством. Його розрахунок пропонуємо здійснюватися із застосуванням прямого методу додавання (адитивного методу) як сума заробітної плати (з ЄСВ), валового прибутку, амортизації, податків на виробництво (інших податків і зборів) за мінусом отриманих підприємством субсидій. Обсяг потенційних надходжень є добуток розрахованого показника створеної підприємством доданої вартості на стандарту ставку ПДВ (20%).

Для оцінки реальних обсягів створеної підприємствами доданої вартості доцільно здійснюватися корегування (донарахування) її складових — заробітної плати і відповідно ЄСВ, валового прибутку. Корегування заробітної плати по підприємствам може базуватися на показниках відхилення частки заробітної плати у загальному обсязі реалізованої продукції по підприємству і за відповідним видом економічної діяльності. Скоригована величина валового прибутку є різницею між скоригованим показником доходу від операційної діяльності (доходу від реалізації товарів (робіт, послуг) та собівартістю придбаних (виготовлених) та реалізованих товарів (робіт, послуг).

Таблиця 1. Оцінки податкового розриву з ПДВ у країнах ЄС та в Україні

Країни	2012				2013			
	Бюджетні надходження від ПДВ, млрд євро	Потенційні доходи від ПДВ (VTTL), млрд євро	Податковий розрив (VAT Gap), млрд євро	Податковий розрив, % потенційних доходів	Бюджетні надходження від ПДВ, млрд євро	Потенційні доходи від ПДВ (VTTL), млрд євро	Податковий розрив (VAT Gap), млрд євро	Податковий розрив, % потенційних доходів
Австрія	24,563	27,629	3,066	11,1	24,953	28,170	3,217	11,4
Бельгія	26,896	30,272	3,376	11,2	27,226	30,412	3,186	10,5
Болгарія	3,828	4,697	0,869	18,5	3,775	4,560	0,79	17,2
Чеська Республіка	11,377	14,883	3,506	23,6	11,694	15,070	3,375	22,4
Данія	24,296	26,563	2,267	8,5	24,360	26,850	2,489	9,3
Естонія	1,508	1,740	0,232	13,3	1,558	1,873	0,32	16,8
Фінляндія	17,987	18,524	0,537	2,9	18,848	19,660	0,81	4,1
Франція	142,526	157,360	14,834	9,4	144,414	158,510	14,096	8,9
Німеччина	194,034	216,984	22,950	10,6	197,005	221,878	24,873	11,2
Греція	13,712	20,595	6,883	33,4	12,593	19,090	6,497	34,0
Угорщина	9,084	11,963	2,879	24,1	9,073	12,003	2,930	24,4
Ірландія	10,219	11,508	1,289	11,2	10,371	11,596	1,225	10,6
Італія	96,170	141,332	45,162	32,0	93,921	141,437	47,52	33,6
Латвія	1,583	2,391	0,808	33,8	1,693	2,414	0,72	29,9
Литва	2,521	3,971	1,450	36,5	2,611	4,192	1,580	37,7
Люксембург	3,093	3,269	0,176	5,4	3,485	3,672	0,19	5,1
Мальта	536	777	241	31,0	586	796	210	26,4
Нідерланди	41,699	43,598	1,899	4,4	42,424	44,276	1,852	4,2
Польща	27,783	37,175	9,391	25,3	27,780	37,911	10,131	26,7
Португалія	13,995	15,330	1,335	8,7	13,710	15,068	1,358	9,0
Румунія	11,212	19,634	8,422	42,9	11,913	20,209	8,296	41,1
Словаччина	4,328	7,054	2,726	38,6	4,696	7,209	2,513	34,9
Словенія	2,889	3,180	0,291	9,2	3,045	3,232	0,19	5,8
Іспанія	56,652	68,262	11,610	17,0	61,350	73,444	12,094	16,5
Швеція	37,834	39,762	1,928	4,8	39,091	40,867	1,776	4,3
Велика Британія	142,943	159,695	16,752	10,5	141,668	157,099	15,431	9,8
Всього ЄС-26	923,269	1088,147	164,879	15,2	933,843	1 101,50	167,654	15,2
Україна	13,517	22,369	8,852	39,6	12,087	23,921	11,834	49,5

Джерело: [26, с.17], Україна — розрахунки авторів за даними [27].

Скорегований дохід від операційної діяльності, окрім сум скоригованої заробітної плати та ЄСВ має включати також суму донарахованого (додаткового) доходу від реалізації, що може визначатися виходячи із показників відхилення частки нарахованого ПДВ у загальному обсязі постачання товарів та послуг по підприємству і за відповідним видом економічної діяльності.

Щорічну звітність щодо втрат бюджету у наслідок порушення законодавства з ПДВ готують у Великій Британії. В різних країнах боротьба із ухиленням від сплати ПДВ є певним компромісом між мінімізацією ризику і скороченням адміністративних витрат. У багатьох розвинених країнах стягнення ПДВ характеризується низькими витратами на адміністрування (0,5—1% надходжень ПДВ). Наприклад, у Фінляндії такі витрати складають 0,6% відповідних податкових надходжень, порівняно з 0,7% по податку на дохід та більше 2% по податку на нерухомість, спадщину та подарунки [28].

Податкові системи, що використовуються у практиці різних країн, є певним компромісом між порушеннями принципів справедливості й нейтральності оподаткування у випадках заборони або обмеження відшкодування податку та можливостями зловживань у випадках "автоматичного відшкодування". У деяких країнах установлено обмеження щодо отримання такого відшкодування у грошовій формі. Для недопущення зловживань у разі бюджетного відшкодування позитивної різниці між кредитом і зобов'язаннями по ПДВ використовується перенесення цієї різниці на майбутні податкові періоди (із корегуванням на індекс інфляції), а також існує вимога (для отримання відшкодування цієї різниці з бюджету) щодо відсутності у підприємства заборгованості по інших податках і митних зборах.

Підвищення ефективності системи стягнення ПДВ потребує ведення органами податкової служби внутрішнього обліку показників фінансово-господарської діяльності підприємств, що належать до групи ризикових, отримують бюджетне відшкодування ПДВ, мають податкові пільги. Документи податкових органів, що регулюють вибірку підприємств для податкових перевірок, мають бути внутрішніми документами, що мають секретний (закритий) характер, до яких не мають доступу рядові співробітники [29].

Зменшення тіншових оборотів та незаконного відшкодування ПДВ в Україні потребує удосконалення підходів до податкового адміністрування, зокрема шляхом широкої кооперації підрозділів податкової служби, що займаються питаннями стягнення ПДВ та податку на прибуток, а також обміну інформацією між фінансовими відомствами різних країн.

ВИСНОВКИ

1. Ухилення від сплати ПДВ, як складова тіншової економіки, має місце в багатьох країнах, які застосовують цей податок. Проте існує значна різниця між поведінкою суб'єктів господарювання та масштабами ухилення (обсягами втрат бюджету, регіональною та галузевою розгалуженістю "податкових каруселей", що обумовлено, зокрема, наявністю та інтенсивністю корупційної складової економічної діяльності).

2. Результативність боротьби із ухиленням від оподаткування визначається ефективністю функціонування системи стягнення ПДВ та упередження використання "податкових каруселей", застосуванням економічно обгрунтованого інструментарію аналізу податкових та фінансово-економічних показників діяльності суб'єктів господарювання, а також наявністю та дієвістю зов-

нішнього контролю за діяльністю податкових органів усіх рівнів.

3. За нашими оцінками у 2013 р. Україна мала найвищий показник податкового розриву з ПДВ (49,5%) порівняно із країнами Євросоюзу, де він становив від приблизно 4% (у Фінляндії та Нідерландах) до 38—41% (у Литві та Румунії). Високій рівень недоотримання надходжень ПДВ до бюджету України (порівняно із потенційними доходами) пов'язаний як із значними обсягами втрат бюджету від податкових пільг, так і недовіками податкового адміністрування та ухиленням підприємств від сплати ПДВ.

4. Оцінку обсягів ухилення окремих підприємств від сплати ПДВ пропонуємо здійснювати за допомогою методологічного підходу, що полягає у пряму розрахунку ПДВ за адитивним методом, виходячи із суми створеної підприємством доданої вартості, яка є потенційною базою оподаткування. Для оцінки реальних обсягів створеної підприємствами доданої вартості має здійснюватися корегування (донарахування) її складових — заробітної плати, єдиного соціального внеску, валового прибутку з урахуванням основних фінансово-економічних показників підприємства і за відповідним видом економічної діяльності.

5. Оскільки ухилення підприємств від ПДВ відбувається у наслідок заниження створюваної ними доданої вартості, то оцінки втрат державних доходів мають збільшуватися на суми несплачених інших податків та зборів — податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб, а також єдиного соціального внеску до Пенсійного фонду України.

6. Зменшення тіньових оборотів та незаконного відшкодування ПДВ потребує удосконалення підходів до податкового адміністрування. Необхідність оформлення усіх витрат і доходів від реалізації відповідними документами дозволяє також використовувати механізми контролю з боку податкових органів за правильною розрахунком і сплати ПДВ та податку на прибуток. Застосування заходів такого одночасного контролю підвищує імовірність розкриття зловживань.

Література:

1. Іванов Ю.Б. Податкові важелі фінансового оздоровлення підприємств. Вплив кризи на фінанси реального сектора економіки України та шляхи їх оздоровлення. ДУ "Ін-т екон. та прогнозів. НАН України". — К., 2014. — 520 с.
2. Keen M., Smith S. VAT fraud and evasion: What do we know and what can be Done? — IMF, 2007. 33 p.
3. Луніна І.О. Особливості та наслідки застосування різних форм податку з обороту // Фінанси України. — 2015. — № 6. — С. 15—28.
4. Minh Le T. Value Added Taxation: Mechanism, Design, and Policy Issues. Paper prepared for the World Bank course on Practical Issues of Tax Policy in Developing Countries. (Washington D.C., April 28 — May 1, 2003). URL: <http://www1.worldbank.org/publicsector/LearningProgram/tax.htm>
5. Соколовська А.М. Концепція ліберальної податкової реформи: доцільність і можливість реалізації в Україні // Фінанси України. — 2015. — № 12. — С. 12—31.
6. Швабій К.І. Теоретичні підходи до формування та реалізації податкової політики держави // Фінанси України. — 2015. — № 10. — С. 90—103.
7. Дроговоз Ю., Дубровський В. Інституційні проблеми української податкової системи та шляхи їх вирішення. — К., 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://rpr.org.ua/uploads/files/source/Policy_Tax_Reform_RPR.pdf
8. Гарбар Т. "Транзитер" і "яма" — податкова карма або про "ризикові підприємства". URL: <http://blog.liga.net/user/tgrabar/article/8593.aspx>
9. Tait A.A. Value Added Tax: International Practice and Problems. — IMF, 1988. — 467 p.

10. Заміна ПДВ чи краще адміністрування? / Німецька консультативна група, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. — Київ, 2004. — С. 3—4.

11. National accounts [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=2789>

12. Towards a better understanding of the informal economy / D.Andrews, E.Johansson. OECD. Economics Department Working Papers № 873, 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ECO/WKP\(2011\)42&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ECO/WKP(2011)42&docLanguage=En)

13. Shadow Economy and Undeclared Work [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/07_shadow_economy.pdf

14. Методологічні положення обчислення обсягів економіки, яка безпосередньо не спостерігається, затв. наказом Держкомстату України від 31.12.2004 р. № 680 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/metod_polog/menu/01_nr.htm

15. Господарський кодекс України від 16.01.2003р. № 436-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print14-49501366543654>

16. Russell V. Revenue Administration: Managing the Shadow Economy. Fiscal Affairs Department. IMF, 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/tnm/2010/tnm1014.pdf>

17. Hiding in the Shadows. The Growth of the Underground Economy / F. Schneider, D. Enste. International Monetary Fund, 2002. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues30/#1> [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lchr.org/a/54/38/Underground-Fraser.pdf>

18. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання / Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов; за заг. ред. Я.А.Жаліла. — Київ: НІСД, 2011. — 96 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/TEN.indd-532d7.pdf>

19. Schneider F. The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know? 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ftp.iza.org/dp6423.pdf>

20. Taxation papers — Tax reforms in EU Member States: Tax policy challenges for economic growth and fiscal sustainability. Working Paper № 34. Publications Office of the European Union, 2012. — 118 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_papers/taxation_paper_34_en.pdf

21. An Action Plan to strengthen the fight against tax fraud and tax evasion. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. COM(2012)722 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/tax_fraud_evasion/com_2012_722_en.pdf

22. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. — К., 2016. — С. 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=2fbd1250-a0d5-46f0-aeaf-f998784df164>

23. Schneider F. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEc-Europe31.pdf>

24. Каленський М.М. Тіньова економіка і корупція як потенціал фінансово-економічного оздоровлення України. — К., 2011. — 89 с.

25. The Concept of Tax Gaps. Report on VAT Gap Estimations by Fiscalis Tax Gap Project Group (FPG/041). — Brussels, March 2016. — P. 13.

26. Study to quantify and analyse the VAT Gap in the EU Member States. — Warsaw, May 2015. — P. 17 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/docs/body/vat_gap2013.pdf

27. Бюджет поточного року. Звіти Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/bjudzhet-potochnogo-roku>

28. Options for Reforming the Finnish Tax System. OECD // Economics Department Working. — Papers № 319, 2002. — P. 17.

29. Качество администрирования НДС в странах ОЭСР и России. Реформирование российской системы взимания налога / М. Казакова, А. Кнобель, И. Соколов; под ред. С.Г. Синельникова-Мурылева. — М.: ИЭПП, 2010. С. 100—101.

References:

1. Ivanov, Yu.B. (2014), Podatkovi vazheli finansovoho ozdorovlennia pidpriemstv. Vplyv kryzy na finansy real'noho sektora ekonomiky Ukrainy ta shliakhy ikh ozdorovlennia [Tax leverage financial recovery companies. Impact of the crisis on the real economy finance Ukraine and ways of its improvement], DU "In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy", Kyiv, Ukraine.

2. Keen, M. and Smith, S. (2007), VAT fraud and evasion: What do we know and what can be Done?, IMF, Washington, USA.

3. Lunina, I.O. (2015), "Features and consequences of implementation of different forms of the sales tax", *Finansy Ukrainy*, vol. 6, pp. 15—28.

4. Minh Le, T. (2003), "Value Added Taxation: Mechanism, Design, and Policy Issues", Paper prepared for the World Bank course on Practical Issues of Tax Policy in Developing Countries, available at: <http://www1.worldbank.org/publicsector/LearningProgram/tax.htm> (Accessed 15 April 2017).

5. Sokolov's'ka, A.M. (2015), "The concept of liberal tax reform: feasibility and opportunity of implementation in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 12, pp.12—31.

6. Shvabij, K.I. (2015), "Theoretical approaches to the formulation and implementation of tax policy", *Finansy Ukrainy*, vol. 10, pp. 90—103.

7. Drohovo, Yu. and Dubrovs'kyj, V. (2015), "Institutional problems of Ukrainian tax system and Solutions", available at: http://rpr.org.ua/uploads/files/source/Policy_Tax_Reform_RPR.pdf (Accessed 15 April 2017).

8. Harbar, T. (2012), "Transit" and "pit" — tax karma or enterprise risk", available at: <http://blog.liga.net/user/tgrabar/article/8593.aspx> (Accessed 15 April 2017).

9. Tait, A.A. (1988), "Value Added Tax: International Practice and Problems", IMF, Washington, USA.

10. German advisory group (2004), "VAT replacement or better administration?", Institute for Economic Research and Policy Consulting. Kyiv, 3—4 pp.

11. OECD (2017), "National accounts", available at: <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=2789> (Accessed 15 April 2017).

12. Andrews, D. and Johansson, E. (2011), "Towards a better understanding of the informal economy", OECD. Economics Department Working Papers, vol. 873, available at: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ECO/WKP\(2011\)42&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ECO/WKP(2011)42&docLanguage=En) (Accessed 15 April 2017).

13. European Commission (2017), "Shadow Economy and Undeclared Work", available at: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/07_shadow_economy.pdf (Accessed 15 April 2017).

14. State Statistics Service of Ukraine (2004), "Methodological provisions of the calculation of the economy that are not directly observed", available at: https://ukrstat.org/uk/metod_polog/menu/01_nr.htm (Accessed 15 April 2017).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Economic Code of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1449501366543654> (Accessed 15 April 2017).

16. Russell, B. (2010), "Revenue Administration: Managing the Shadow Economy". Fiscal Affairs Department. IMF, available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/tnm/2010/tnm1014.pdf> (Accessed 15 April 2017).

17. Schneider, F. and Enste, D. (2002), "Hiding in the Shadows. The Growth of the Underground Economy". International Monetary Fund, available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues30/#1> and <http://www.lchr.org/a/54/38/Underground-Fraser.pdf> (Accessed 15 April 2017).

18. Tyschuk, T.A. Kharazishvili, Yu.M. Ivanov, O.V. and Zhalilo, Ya.A. (2011), "The shadow economy in Ukraine: the magnitude and direction of overcoming", available at: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/TEN.indd-532d7.pdf> (Accessed 15 April 2017).

19. Schneider, F. (2012), "The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?", available at: <http://ftp.iza.org/dp6423.pdf> (Accessed 15 April 2017).

20. European Commission (2012), "Taxation papers — Tax reforms in EU. Member States: Tax policy challenges for economic growth and fiscal sustainability", Working Paper № 34, available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_papers/taxation_paper_34_en.pdf (Accessed 15 April 2017).

21. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council (2012), "An Action Plan to strengthen the fight against tax fraud and tax evasion", available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/tax_fraud_evasion/com_2012_722_en.pdf (Accessed 15 April 2017).

22. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2016), "General trends of shadow economy in Ukraine", available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=2fb1250-a0d5-46f0-aead-f998784df164> (Accessed 15 April 2017).

23. Schneider, F. (2015), "Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments", available at: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf> (Accessed 15 April 2017).

24. Kalens'kyj, M.M. (2011), Tin'ova ekonomika i koruptsiia iak potentsial finansovo-ekonomichnoho ozdorovlennia Ukrainy [The shadow economy and corruption as the potential financial and economic recovery of Ukraine], Kyiv, Ukraine.

25. Report on VAT Gap Estimations by Fiscalis Tax Gap Project Group (2016), "The Concept of Tax Gaps". (FPG/041), Brussels, Belgium.

26. European Commission (2015), "Study to quantify and analyse the VAT Gap in the EU Member States", available at: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/docs/body/vat_gap2013.pdf (Accessed 15 April 2017).

27. Ministry of Finance of Ukraine (2015), "The budget this year", available at: <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/bjudzhet-potochnogo-roku> (Accessed 15 April 2017).

28. OECD (2002), "Options for Reforming the Finnish Tax System", Economics Department Working Papers, vol. 319.

29. Kazakova, M. Knobel', A. Sokolov, I. and Sinel'nikova-Muryleva, S.G. (2010), "Quality of VAT administration in OECD and Russia. Reforming the Russian tax system", *Reformyrovanye rossyjskoj systemy vzymaniya naloha* [Reform of the Russian system of tax collection], IJePP, Moscow, Russia, pp.100—101.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2017 р.

УДК 336.221.2

Г. Ю. Кучерова,
 д. е. н., доцент кафедри обліку та оподаткування,
 Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, Україна
 О. В. Кравець,
 аспірант, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

МОДЕЛЮВАННЯ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ

G. Kucherova,
 Ph.D., Doctor of Economics, Associate Professor of Accounting and Taxation Department,
 Classical private university, Zaporozhe
 O. Kravets,
 postgraduate student, Classical private university, Zaporozhe

MODELING OF TRENDS DEVELOPMENT THE SMALL BUSINESS IN UKRAINE DURING CRISIS TIME

Здійснено моделювання тенденції розвитку малого підприємництва України на основі використання методики побудови інтегральної оцінки. Запропоновано множину показників малого підприємництва в Україні та здійснено аналіз їх тенденцій за період 2006—2015 рр. Інтегральне оцінювання малого підприємництва реалізовано шляхом нормалізації обраних статистичних показників, обґрунтування вагових коефіцієнтів, побудови інтегрального індексу та дослідження впливу факторів на нього на основі побудови матриці факторних навантажень. Доведено низький рівень розвитку малого підприємництва в Україні за наступними категоріями: фінансові, трудові та матеріальні ресурси. Загалом, рівень інтегрального показника розвитку малого бізнесу України (що повинен знаходитись у межах від 0 до 1) демонструє низький рівень розвитку, оскільки за досліджуваний період 2006—2015 рр. знаходився в межах від 0,16 до 0,28, що складає менше третини від можливого його значення.

Modeling trends of development of small business in Ukraine were done on the basis the methods of integral assessment. The set of indicators of small business in Ukraine were offered and were done analysis their trends over the period 2006—2015. Integral evaluation of small businesses was implemented by normalization of selected statistical indicators, weighting coefficients were substantiated, integral index was constructed and the impact of factors on him was studied based on construction of matrix of factor loadings. The low level of small business in Ukraine was proved by the following categories: financial, workforce and material resources. In general, the level of the integral index of small business Ukraine (which should be in the range from 0 to 1) demonstrated a low level of development, as over the period 2006—2015 years was in range of 0.16 to 0.28, which is less than a third of its potential value.

Ключові слова: мале підприємництво, ресурси, факторні навантаження, індикатори розвитку, інтегральний індекс, розвиток.

Key words: small business, resources, load factor, development indicators, integral index, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах економічної, політичної та соціальної кризи саме мале підприємництво є найуразливішими, тому особливо потребують захисту з боку держави. Враховуючи те, що суб'єкти малого підприємництва є відкритою, динамічною, складною системою із структурованою множиною взаємозв'язків, тому необхідним є комплексне та поетапне дослідження основних тенденцій розвитку з метою виявлення перспектив розвитку малого підприємництва.

АНАЛІЗ

ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі розвитку малого підприємництва в Україні присвятили свої праці багато вчених серед них Горинський М. [3], Лавренчук Е. [6], Турчак В. В. [8], Варна-

лій З.С., Виноградська А.М., Ганенко О.В., Жаліло Я.А., Назаренко Н.С., Ткачук О.М. та інші. Дослідженням використання інтегрального оцінювання для аналізу підсистем займалися Кардаш О.А. [5], Артюхова Л.В., Рущенко Н.М. [1], Зінченко Т.В. та інші. Крім того, питаннями моделювання розвитку малого підприємництва займалися Піскунова О.В., Рудь Н.Т., Комар М.І. та інші.

Проте формування загального уявлення щодо сучасної тенденції розвитку малого підприємництва в умовах кризи потребує подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є моделювання тенденції розвитку малого підприємництва України в умовах кризи на засадах методики інтегрального оцінювання.

Таблиця 1. Показники оцінювання діяльності малих підприємств України та їх умовне позначення

X	Трудові ресурси	Y	Фінансові ресурси	Z	Матеріальні ресурси
x1	Кількість зайнятих працівників на МП /тис. осіб	y1	Витрати на персонал на МП /млн грн.	z1	Обсяги реалізованої продукції МП (товарів, послуг) за видами економ. діяльності / млн грн.
x2	Кількість найманих працівників на МП/ тис. осіб	y2	Середньомісячна заробітна плата на кінець року/грн.	z2	Кількість ринків з продажу споживчих товарів на кінець року, од.
x3	Економічно активне населення працездатного віку/ тис. осіб	y3	МП, які одержали прибуток за видами економ. діяльності до оподаткування/ млн грн.	z3	Наявність магазинів роздрібної торгівлі підприємств (юридичних осіб) на кінець року, тис. од.
x4	Безробітне населення працездатного віку /тис. осіб	y4	Чистий прибуток МП за видами економічної діяльності/млн грн.	z4	Наявність кіосків та автозаправних станцій роздрібної торгівлі підприємств (юридичних осіб) на кінець року, тис. од.
x5	Економічно неактивне населення працездатного віку/ тис. осіб	y5	ВВП в USD на душу населення (млн USD)	z5	Капітальні інвестиції в матеріальні активи МП/млн грн.
x6	Чисельність населення в середньому на рік/осіб тис.	y6	Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва/млн грн.	z6	Капітальні інвестиції в нематеріальні активи МП/млн грн.
x7	Кількість МП/ одиниць	y7	Відрахування на соціальні заходи МП за видами економ. діяльності/млн грн.	z7	Доходи населення України/млн грн.
x8	Потреба роботодавців у працівниках (на кінець року)/тис. осіб	y8	Відрахування на оплату праці МП за видами економ. діяльності/млн грн.	z8	Витрати населення України на придбання товарів та послуг/млн грн.
		y9	Споживчі ціни у % до минулого періоду		
		y10	Чистий збиток МП за видами економічної діяльності/млн грн.		
		y11	МП, які одержали збиток за видами економічної діяльності до оподаткування/ млн грн.		

Джерело: складено автором за даними [2; 4; 9].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З метою формування загального уявлення щодо тенденції розвитку малого підприємництва в Україні пропонуємо використати методику інтегрального оцінювання, що базується на нормуванні обґрунтованих статистичних показників, що максимально відповідають суті та характеру розвитку малого підприємства, та згортанні у інтегральний показник, область допустимих значень якого знаходиться в межах від 0 до 1. Використання методів інтегрального оцінювання дає можливість, сформувавши чіткі інтегровані тенденції розвитку складних систем малого підприємництва, перейти від множини статистичних показників та індикаторів до інформативного узагальнюючого інтегрального показника, який характеризує відповідну траєкторію розвитку малого підприємства в Україні. Для оцінювання діяльності суб'єктів малого підприємства України було обрано такі показники (табл. 1).

Розглянемо динаміку статистичних показників категорії трудових ресурсів малого підприємництва в Україні за період 2006—2015 рр. (табл. 2).

Отже, протягом 2014 р. спостерігалось значне зниження всіх показників трудових ресурсів, які призводять до розвитку малого підприємництва. Розглянемо динаміку статистичних показників категорія фінансових ресурсів малого підприємництва в Україні (табл. 3).

Отже, протягом 2014 р. спостерігалось значне підвищення малих підприємств, що одержали збиток. Також протягом 2014—2015 рр. відбулось підвищення рівня споживчих цін. Також у 2015 р. відбулось значне підви-

щення показника єдиного податку. Таке зростання відбулось через збільшення кількості платників єдиного податку, а також віднесення до єдиного податку сільськогосподарських товаровиробників, у яких частка сільськогосподарського виробництва за 2014 р. дорівнює або перевищує 75%. Аналогом цього податку у попередні періоди був фіксований сільськогосподарський податок, обсяг якого у 2014 р. був незначний і становив 122,2 млн грн. [2]. Крім того, підвищення показника малі підприємства, що одержали прибуток у 2014—2015 рр. сталось через девальвацію гривні та зростання цін у національній валюті. Розглянемо динаміку статистичних показників категорії матеріальних ресурсів малого підприємництва в Україні (табл. 4).

Отже, протягом 2014—2015 рр. спостерігалось значне зниження майданчиків роздрібної торгівлі: ринків, магазинів, кіосків та автозаправних станцій. А також знизився рівень капітальних інвестицій в матеріальні активи. Незначні підвищення доходів населення протягом 2014—2015 рр. та обсягів продукції навряд чи можна вважати рушійними силами розвитку малих підприємств України. Підвищення обсягів реалізованої продукції можна пояснити девальвацією гривні і, як наслідок, населення почало активніше вкладати гроші в продукцію. Оскільки виокремлені нами показники характеризують різні підсистеми діяльності суб'єктів малого підприємства і, відповідно, є неоднорідними величинами з різною розмірністю, то необхідною умовою розрахунку інтегрального індексу є попередня їх нормалізація. Залежно від того, показники є стимуляторами

Таблиця 2. Динаміка показників категорії трудових ресурсів малого підприємництва України

X	Роки									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
x1	2232,3	2231,5	2237,4	2152	2164,6	2091,5	2051,3	2010,7	1686,9	1576,4
x2	2158,5	2154,3	2156,8	2067,8	2043,7	2011,8	1951,6	1891,8	1583	1466,3
x3	20545,9	20606,2	20675,7	20321,6	20220,7	20247,9	20393,5	20478,2	19035,2	17396
x4	1513,7	1416,7	1424	1956,6	1784,2	1731,7	1656,6	1576,4	1847,1	1654
x5	8318	8144,8	7909,5	8051,7	7878	7601,5	7540,7	7552,2	7617,7	6920,6
x6	46787,8	46509,4	46258,2	46053,3	45870,7	45693,3	45576,7	45482,7	43721,8	42836
x7	336007	352625,7	332372,2	344872	357241	354283	344048	373809	324592	327814
x8	170,5	169,7	91,1	65,8	63,9	59,3	48,6	47,5	35,3	25,9

Джерело: складено автором за даними [2; 4; 9].

Таблиця 3. Динаміка показників категорії фінансових ресурсів розвитку малого підприємництва України

Y	Роки									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
y1	15786,4	20206,1	27113,4	27725,4	37049,3	49490,9	58644,8	60266,5	54494	63253,5
y2	1041,47	1351	1806	1906	2239	2633	3025	3265	3480	4195
y3	19024,4	25561,8	32018,9	32952,8	27770	36975,6	39794,1	39640,9	49156,1	95483
y4	16903	22935	28997	29731,6	24460	32518,8	35296	35748	45236,6	89390,4
y5	2303	3068,6	3891	2545,5	2974	3570,8	3857	4030,3	3014,6	2115,4
y6	1348,0	1592,6	1854,4	1766,3	1895,4	1987,9	4815,6	6640,5	7413,3	10974,7
y7	5128,4	6899,1	8427	8616,9	9257	12438,6	15574	15737,7	14313	16267,4
y8	15805,1	20175	25117	25535,6	27793	37052,3	43071	44528,8	40181	46986,1
y9	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3
y10	14193,7	20310	70200	55170,2	44121	43112,4	50045	65169	224534,1	207584,8
y11	13837,2	19862,7	69501,1	54162,7	43417,1	42032,9	49048,1	64698,8	224418,5	207389

Джерело: складено автором за даними [2; 4; 9].

Таблиця 4. Динаміка показників категорії матеріальних ресурсів малих підприємств України

Z	Роки									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
z1	357253	436248	492379	456668	568267	607782	672653	670258,5	705000,5	937112,8
z2	2890	2834	2785	2761	2758	2698	2647	2609	2177	2134
z3	54,6	52,3	50,5	47,6	48	48,4	47,2	45,5	38,6	38,5
z4	19	19,6	18,7	17,7	16,8	15,8	15	14,3	11	11,1
z5	29339,6	44401	52562	33415,2	20846	33464	36136	38115	27448,9	3522,9
z6	1552,8	959,7	655,4	636,3	343,1	856,9	678,7	652	484,9	683,6
z7	331522	432638	606957	235345	280565	334486	374962	382124	396760	448645
z8	271231	352867	493070	179066	213324	266383	306519	325117	322743	391157

Джерело: складено автором за даними [2; 4; 9].

Таблиця 5. Статистичні характеристики головних компонент

Фактори	Власні значення	Частка загальної дисперсії, %	Кумулятивне власне значення	Кумулятивна дисперсія, %
фактор 1	14,17	52,48	14,17	52,48
фактор 2	5,08	18,81	19,25	71,29
фактор 3	3,28	12,15	22,53	83,44
фактор 4	2,23	8,24	24,75	91,68
фактор 5	0,96	3,57	25,72	95,26

Джерело: розрахунки автора.

ми або дестимуляторами, їх нормують за наступними

формулами: стимулятори: $Y_i^{Norm} = \frac{Y_i - Y_{min}}{Y_{max} - Y_{min}}$, Y_i^{Norm}

— нормалізований показник фінансових ресурсів; Y_i — значення показника фінансових ресурсів; Y_{min} — мінімальне значення показника фінансових ресурсів; Y_{max} — максимальне значення показника фінансових ре-

сурсів; дестимулятори: $Y_i^{Norm} = \frac{Y_{max} - Y_i}{Y_{max} - Y_{min}}$.

Другий етап інтегрального оцінювання розвитку малого підприємництва України пов'язаний з побудовою узагальнюючих індикаторів. У зв'язку з тим, що показники є нерівнозначними і мають різну силу впливу на інтегральний показник, запропоновано розрахувати вагу кожного показника всередині блоку індикаторів [5, с. 269]. Розрахунок ваг показників малих підприємств пропонуємо проводити в наступній послідовності [5, с. 270]: 1 етап — формування кореляційних матриць; 2 етап — розрахунок факторних навантажень та власних значень; 3 етап — розрахунок ваг. На першому етапі здійсимо розрахунок кореляційної матриці показників малих підприємств України за допомогою MS Excel та системи обробки даних Statistica 6.0 за процедурою Correlation matrices. На другому етапі здійсимо розрахунок факторних навантажень та власних значень за допомогою системи обробки даних Statistica 6.0 за процедурою Factor Analysis. У результаті проведених обчислень системи обробки даних

Statistica 6.0 на основі вихідних даних було виявлено п'ять факторів, які пояснюють 95,26% мінливості вихідних показників, що характеризують рівень розвитку малих підприємств України (табл. 5).

При цьому перші три фактори (F) пояснюють 83,44% мінливості вихідних показників. Результати обчислень факторних навантажень наведено у таблиці 6.

Розраховану матрицю факторних навантажень, власні значення та частки дисперсій надалі будемо використовувати для знаходження ваг показників розвитку малого підприємництва України. Розрахунок ваг будемо проводити в наступній послідовності [5, с. 274]. В кожному рядку матриці факторних навантажень знаходимо максимальне, за абсолютною величиною, значення факторного навантаження: $\max_{1 \leq j \leq m} |a_{ij}| = b_{ij}$, $i = \overline{1, m}$,

де j_s — номер стовпця, в якому знаходиться максимальне значення. Обчислюємо добутки модуля факторного навантаження a_{ij} та частки загальної дисперсії, яку він

пояснює $\frac{\lambda_{j_s}}{m}$; $g_i = b_{ij} \times \frac{\lambda_{j_s}}{m}$, $i = \overline{1, m}$, де λ_{j_s} — власні значення таблиці факторних навантажень, m — кількість показників розвитку малих підприємств України. Знаходимо суми отриманих добутків по всіх факторах:

$S = \sum_{i=1}^m g_i$. Розраховуємо вагу кожного показника за фор-

мулою: $\omega_i = \frac{g_i}{S}$, $i = \overline{1, m}$. Відповідно до розглянутого методу розрахунку ваг за факторними навантаженнями отримано наступні результати: вага трудових ресурсів —

Таблиця 6. Факторні навантаження показників розвитку малих підприємств

Показник	F1	F2	F3	F4	F5
x1	0,97	0,15	-0,03	0,15	0,09
x2	0,97	0,11	-0,03	0,15	0,08
x3	0,91	0,29	-0,24	0,05	-0,12
x4	-0,37	0,35	0,39	0,16	-0,70
x5	0,92	-0,21	0,17	0,09	-0,24
x6	0,99	0,10	-0,07	0,05	0,02
x7	0,37	0,68	-0,25	-0,13	0,17
x8	0,80	-0,51	0,06	-0,14	0,19
y1	-0,82	0,42	-0,29	-0,25	-0,02
y2	-0,95	0,24	-0,17	-0,13	0,00
y3	-0,93	-0,16	-0,03	0,01	0,23
y4	-0,93	-0,18	-0,02	0,02	0,23
y5	0,17	0,59	-0,63	0,08	0,08
y6	-0,93	-0,12	-0,19	-0,20	0,07
власні значення	14,17	5,08	3,28	2,23	0,96
частка дисперсії, %	0,52	0,19	0,12	0,08	0,04

Джерело: розрахунки автора.

0,36; вага фінансових ресурсів — 0,53; вага матеріальних ресурсів — 0,11. Для розрахунку індикаторів розвитку малого підприємництва будемо використовувати адитивну згортку, яка має вигляд: $I_A = \sum_{j=1}^m \omega_j x_j^{Norm}$. Ана-

логічні розрахунки проведемо і для матеріальних та фінансових ресурсів [5, с. 275] (табл. 7).

На третьому етапі інтегрального оцінювання розвитку малого підприємництва України розрахуємо безпосередньо інтегральний індекс. Оскільки кожен з індикаторів розвитку малого підприємництва має різну силу впливу на інтегральний індекс, розрахуємо вагові коефіцієнти індикаторів відповідно до попередньо використаної методики розрахунку ваг [5, с. 277]. Результати розрахунку ваг індикаторів у інтегральному індексі розвитку малого підприємництва представлені у таблиці 8.

Максимальні за абсолютною величиною факторні навантаження трудових та фінансових індикаторів відповідають першому фактору, який пояснює 52,5% загальної дисперсії. Максимальне за абсолютною величиною факторне навантаження індикатору матеріальних ресурсів відповідає третьому фактору, який пояснює 12,2% загальної дисперсії. Факторні навантаження трудових ресурсів становлять +0,327, а фінансових та матеріальних ресурсів становлять -0,233 та -0,035 відповідно, що вказує на обернений зв'язок із факторами. Добуток максимальних факторних навантажень кожного індикатора і власного значення фактора, який його пояснює, дає змогу отримати індивідуальні результати: 0,172; 0,122; 0,004. Частка індивідуальних добутоків та їх суми дають можливість розрахувати вагові коефіцієнти індикаторів [5, с. 278]: трудові ресурси — 0,576; фінансові ресурси стимулятори — 0,410; матеріальні ресурси — 0,014. В результаті проведених розрахунків найбільшу вагу отримали трудові ресурси, найменшу вагу отримали матеріальні ресурси.

Таблиця 7. Результати розрахунку індикаторів розвитку малого підприємництва України

Роки	Значення індикаторів розвитку малого бізнесу України		
	Трудові ресурси	Фінансові ресурси	Матеріальні ресурси
2006	0,348	0,125	0,087
2007	0,341	0,161	0,091
2008	0,296	0,179	0,091
2009	0,275	0,189	0,082
2010	0,265	0,214	0,095
2011	0,239	0,284	0,089
2012	0,221	0,346	0,086
2013	0,221	0,359	0,097
2014	0,097	0,263	0,090
2015	0,002	0,398	0,091

Джерело: розрахунки автора.

Зваживши розраховані значення індикаторів на відповідні їм вагові коефіцієнти і використавши адитивну згортку, нами було розраховано інтегральний індекс розвитку малого підприємництва України. Динаміка інтегрального показника розвитку малого підприємництва України протягом 2006—2015 років зображена на рисунку 1.

Аналіз динаміки інтегрального індексу розвитку малого підприємництва України вказує на те, що у період 2008—2009 рр. спостерігалось зниження показника з 0,26 до 0,24, що зумовлено впливом світової економічної кризи та поширенням її наслідків в Україні. Проте, починаючи з 2011 р., індекс розвитку малого підприємництва поступово зростає з рівня 0,26 у 2011 р. до рівня 0,28 в 2013 р. У 2014 р. інтегральний індекс розвитку малого підприємництва знизився до рівня 0,16, що є найменшим значенням за весь досліджуваний період. Зниження індексу зумовлено економічними та політичними проблемами України (зокрема, веденням АТО, зниженням купівельної спроможності громадян, курсовими коливаннями гривні, зростанням рівня податкового тиску) [6], що істотно гальмують розвиток малого підприємництва України. Крім того, позитивним кроком є підвищення індексу у 2015 р. до рівня 0,17, але рівня до кризового періоду досягти не вдалося. Загалом, рівень розвитку малого підприємництва в Україні значно погіршився останніми роками та за весь досліджуваний період вважається низьким.

ВИСНОВКИ

У статті здійснено моделювання розвитку малого підприємництва України. Запропоновано множини статистичних показників, що відповідають таким категоріям функціонування суб'єктів малого підприємництва, а саме: фінансові, трудові та матеріальні ресурси. З метою виявлення загальної тенденції розвитку малого підприємництва

Таблиця 8. Матриця факторних індикаторів розвитку малого бізнесу України

Індикатори	Фактори				
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5
Трудові ресурси	0,327	0,012	-0,012	0,021	0,001
Фінансові ресурси	-0,233	0,090	-0,098	-0,061	0,040
Матеріальні ресурси	-0,024	-0,012	-0,035	0,028	-0,006
Частка дисперсії	0,525	0,188	0,122	0,082	0,036

Джерело: розрахунки автора.

тва розраховано інтегральний індекс, шляхом нормування статистичних показників, обґрунтування вагових коефіцієнтів та використання адитивної згортки. В результаті розрахунків виявлено, що індикатор розвитку за напрямом трудових ресурсів малого підприємництва демонструє тенденцію занепаду з рівня 0,348 у 2006 р. до рівня 0,002 у 2015 р. Показник фінансових ресурсів протягом 2006—2015 рр. зростає з рівня 0,125 до рівня 0,398; проте, в 2014 р. спостерігаємо зниження цього показника із рівня 0,359 до рівня 0,263. Матеріальні ресурси демонстрували незначну тенденцію до зростання з рівня 0,087 у 2006 р. до рівня 0,091 у 2015 р. Крім того, в 2009 р. зазначений показник знизився із рівня 0,091 до рівня 0,082 та в жовтні 2014 р. — із рівня 0,097 до рівня 0,09. Розрахунок інтегрального індексу розвитку малого підприємництва продемонстрував тенденції до зниження в період світової фінансово-економічної та вітчизняної соціально-економічної криз. За досліджуваний період загальна тенденція розвитку малого підприємництва коливається в межах від 0,16 до 0,28, що говорить про низький його рівень.

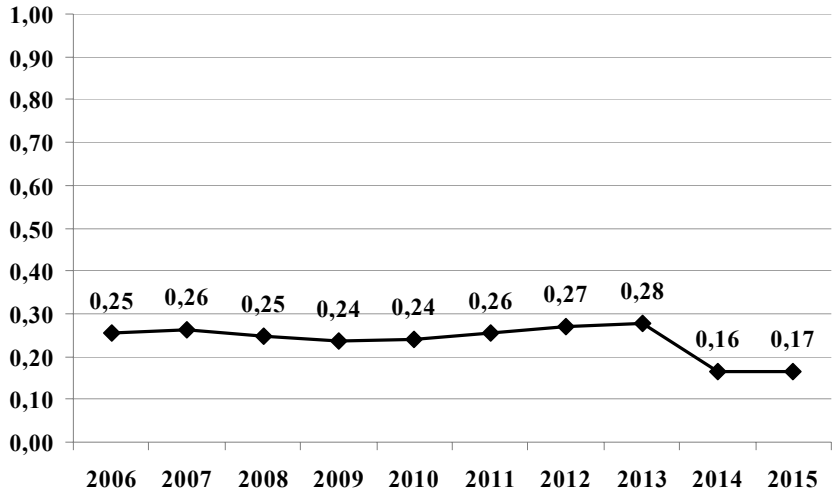

Рис. 1. Динаміка інтегрального індексу розвитку малого підприємництва України протягом 2006—2015 рр.

Джерело: розрахунки автора.

Література:

1. Артюхова Л.В., Рущенко Н.М., Зінченко Т.В. Узагальнені критерії якості в задачах багатокритеріальної оптимізації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/11795>
2. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету. Річний звіт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua/publications/monitoringcategories/richnyy>
3. Горынский М. Малый бизнес в Украине — тревожные перспективы [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://intercredit.com.ua/39/article6299>
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Кардаш О.Л. Науково-методичні засади вдосконалення оцінки продовольчої безпеки України / О.Л. Кардаш // Моделювання та інформаційні технології в економіці: монографія / За заг. ред. В.М. Соловйова. — Черкаси, 2014. — С. 263—280.
6. Кучерова Г.Ю., Кравець О.В. Динамічні моделі кластерного аналізу малого підприємництва України / Innovations in the development of socio-economic systems: microeconomic, macroeconomic and mesoeconomic levels. — Collective monograph. — Vol. 2. Lithuania: "Izdevnieciba Baltija Publishing", 2016. — С. 225—243.
7. Лавренчук Е. Обличчям до малого бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/~/273161>
8. Турчак В.В. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні / В.В. Турчак // Молодий вчений. — 2013. — № 1 (01). — С. 39—44. — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/molv_2013_1\(01\)_9.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/molv_2013_1(01)_9.pdf)
9. Фінансовий портал України. Мінфін [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/infl/>

References:

1. Artiukhova, L.V. Ruschenko, N.M. and Zinchenko T.V. (2012), "Generic quality criteria in multi-objective optimization problems", available at: <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/11795> (Accessed 14 April 2017).
2. Institute for Budgetary and Socio-Economic Research (2015), "Budget Monitoring: Analysis of performance. Annual report", available at: <http://www.ibser.org.ua/publications/monitoringcategories/richnyy> (Accessed 14 April 2017).
3. Horynskyj, M. (2011), "Small business in Ukraine - disturbing prospects", available at: <http://intercredit.com.ua/39/article6299> (Accessed 14 April 2017).
4. State Statistics Service of Ukraine (2017), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 14 April 2017).
5. Kardash, O.L. (2014), "Scientific and methodological foundations of improving food security assessment Ukraine", Modeliuvannia ta informatsijni tekhnologii v ekonomitsi: Monohrafiia / za zah. red. Solovjova V. [Modeling and information technology in the economy: Monograph, Society. ed.Soloviev, V.], Cherkasy, Ukraine, pp. 263—280
6. Kucherova, G.Y. and Kravets, O.V. (2016), "Dynamic models of cluster analysis of small business Ukraine", Innovations in the development of socio-economic systems: microeconomic, macroeconomic and mesoeconomic levels - Collective monograph, Izdevnieciba Baltija Publishing, Lithuania, vol. 2, pp. 225—243.
7. Lavrenchuk, E. (2012), "Facing to Small Business", available at: <http://news.finance.ua/ua/news/~/273161> (Accessed 14 April 2017).
8. Turchak, V. V. (2013), "Current state, problems and prospects of development of small business in Ukraine", Molodyj vchenyj, vol. 1, pp. 39—44, available at: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/molv_2013_1\(01\)_9.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/molv_2013_1(01)_9.pdf) (Accessed 14 April 2017).
9. Ministry of Finance (2017), "Financial Portal of Ukraine", available at: <http://index.minfin.com.ua/index/infl/> (Accessed 14 April 2017).

Стаття надійшла до редакції 19.04.2017 р.

*В. М. Андрієнко,
д. е. н., доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Р. В. Кобко,
аспірант, Національна академія внутрішніх справ*

СУТНІСТЬ ТА МІСЦЕ БЕЗПЕКИ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ В ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

*V. Andriienko,
Doctor of Science (Economics), assistant professor of management and economic security
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky
R. Kobko,
postgraduate, National Academy of Internal Affairs*

ESSENCE AND PLACE OF INSURANCE SERVICES MARKET SECURITY IN THE STATE ECONOMIC SECURITY

У статті розкрито сутність та місце безпеки ринку страхових послуг в економічній безпеці держави. Розглянуто деякі погляди на проблему регулювання окремих страхових послуг з боку держави. Виокремлено три моделі державного регулювання страхового ринку. Доведено, що розвиток страхового ринку визначається ефективністю застосування методів державного регулювання.

The article revealed the essence and place of insurance market security in economic security of the state. The separate points of view on the problem of individual insurance service regulation from the state side are examined. Three models of insurance market state regulation are distinguished. It is proved that the development of the insurance market determined by the efficiency of state regulation methods application.

Ключові слова: страхова компанія, страховий ринок, державне регулювання, фінансово-економічна безпека держави, трансформація економіки.

Key words: insurance company, the insurance market, government regulation, financial and economic security of the state, the economy transformation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективне функціонування страхового ринку будь-якої країни є важливою складовою загального розвитку національної економіки. Саме страховий ринок через механізм надання відповідних фінансових послуг має можливість акумулювати тимчасово вільні кошти юридичних і фізичних осіб і тим самими формувати значні за обсягами фонди інвестиційних ресурсів і використовувати їх для фінансування реального сектору економіки. Тому національна економіка знаходиться під впливом дестабілізуючих чинників та загроз. Якщо раніше державне регулювання було частиною виключно національної економіки, то на сучасному етапі розвитку виникає необхідність у регулюванні розвитку страхового ринку з метою забезпечення економічної безпеки на глобальному рівні.

Усе це свідчить про необхідність розробки напрямів стабілізації функціонування страхового ринку. Особливої уваги заслуговують дослідження частини економічної безпеки розвитку страхового ринку, серед яких важливу роль відіграють питання визначення сутності та місця безпеки ринку страхових послуг в економічній безпеці держави.

АНАЛІЗ

ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз наукової та методичної літератури, у першу чергу публікацій таких авторів, як Хоріна Л., Гаманкової О., Осадця С., Козьменко О., Єрмошенко А., Єрмошенко М., Власенко О., Фурман В.М., Зачосова Н.В. та інших науковців, дозволяє стверджувати про значний внесок зазначених учених у дослідження теоретичних та методологічних аспектів розвитку страхового ринку України, однак питання визначення та систематизації факторів впливу на економічну безпеку розвитку страхового ринку залишаються не до кінця вивченими та потребують нових досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є розкрити сутність та місце безпеки ринку страхових послуг в економічній безпеці держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Страховий ринок є невід'ємною складовою фінансового ринку України. Успішний його розвиток зале-

жить від розширення переліку страхових послуг, підвищення їхньої конкурентоспроможності, удосконалення порядку оподаткування страхової діяльності, підвищення вимог до порядку створення діяльності страхових компаній, подальшої інтеграції країни у міжнародні структури, залучення страхового ринку до вирішення найважливіших питань економічного розвитку.

Світова фінансова криза негативно вплинула на рівень фінансово-економічної безпеки українського страхового ринку, значно знизивши кількість його переваг і потенційних можливостей. Так, наприклад, суттєво погіршилась загальна економічна ситуація, про що свідчать зниження темпів приросту ВВП, підвищення рівня інфляції, дестабілізація курсу національної валюти, зменшення доходів населення, зменшення кількості ефективно і прибутково працюючих підприємств.

Якщо говорити про сучасну грошово-кредитну політику, то вона суттєво позначається на безпеці функціонування страхового ринку, зокрема зростанням збитковості страховиків, скорочення чисельності договорів з класичного страхування, різким зниженням платоспроможності страхових компаній [1].

Відповідно до наказу Міністерства економічного розвитку та торгівлі України "Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України", економічна безпека — це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави; фінансова безпека — це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

Безпека страхового ринку — це такий рівень забезпечення страхових компаній фінансовими ресурсами, який дає їм змогу в разі потреби відшкодувати обумовлені в договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування.

Тлумачення терміну "безпека страхового ринку" відповідно до наказу Міністерства економічного розвитку та торгівлі України є дещо вужчим за своєю суттю і включає фінансові аспекти здійснення страховими компаніями виплат відшкодувань відповідно до умов договорів, що підписані з юридичними та фізичними особами.

У більш широкому трактуванні включає процеси забезпечення економічної безпеки розвитку страхового ринку України з акцентом на складову фінансової безпеки. Фактори впливу на фінансово-економічну безпеку розвитку страхового ринку України можна систематизувати у групи (рис. 1).

Таким чином, до економічних факторів варто віднести:

- відсутність економічної стабільності, сталого зростання виробництва;
- неплатоспроможність населення та дефіцит фінансових ресурсів;
- низький платоспроможний попит на страхові послуги;
- збільшення кількості страховиків, що неадекватно темпам росту попиту на страхові послуги;
- відсутність цілеспрямованої державної політики у сфері страхування;
- невідповідність розвитку страхування високим вимогам ринкових умов господарювання;
- недостатньо диверсифікований страховий продуктивний портфель компаній у цілому, вузький асортимент страхових послуг, що можуть надаватися банкам зокрема; порівняно низький рівень технологічної оснащеності здійснення страхових операцій.

Крім того, варто звернути увагу і на власників страхових компаній найбільш зацікавлені у формуванні

Рис. 1 Фактори впливу на фінансово-економічну безпеку розвитку страхового ринку України

Джерело: [5].

ефективної системи їх економічної безпеки, а тому домінуюча роль у процесі управління економічною безпекою відводиться саме внутрішнім структурам страховика. Під управлінням економічною безпекою страхової компанії пропонуємо розуміти один із процесів менеджменту страхової компанії, що спрямований на досягнення високого рівня захисту її ресурсів від негативно впливу різного роду загроз шляхом реалізації широкого спектру управлінських рішень щодо використання наявних у страхової компанії фінансових можливостей та контролю ризиків, що їх супроводжують, задля гарантування інтересів компанії та її клієнтів під час надання страхових послуг [2].

До факторів, що і надалі впливають на погіршення рівня фінансово-економічної безпеки страхового ринку України, можна віднести: "падіння" фондового ринку; збільшення ризиків, пов'язаних з інвестуванням активів фінансових установ, та неповернення наданих позик; підвищення недовіри населення до фінансових установ, у тому числі з причин затягування або відмови виконання ними своїх зобов'язань за укладеними договорами; валютно-курсова нестабільність; відсутність взаємодії між банками та небанківськими фінансовими установами щодо забезпечення доступу останніх до коштів, розміщених на депозитних рахунках; збереження негативних інфляційних очікувань населення; подальша тінізація економіки; переоцінка вартості інвестиційних активів через валютний, кредитний та інші ризики, що може призвести до зменшення обсягів чистих активів фінансових установ і вплинути на здатність виконання ними своїх зобов'язань.

Процес управління економічною безпекою страхової компанії — це такі етапи, як:

- виявлення причин небезпеки;
- попередження негативного впливу різного роду загроз;
- припинення протиправних і злочинних дій, афер, шахрайства, розкрадань з метою економічного підриву діяльності страхової компанії з боку зовнішніх сил; виявлення кримінальних структур, конкурентів, шахраїв, несумлінних партнерів і внутрішніх загроз;
- припинення розкрадань, скоєних персоналом компанії; знаходження інформатора супротивника (вербування співробітника);
- звільнення від недобросовісних співробітників [3].

Служба економічної безпеки страхової компанії повинна розробляти і проводити заходи щодо забезпечення захисту відомостей, що становлять комерційну таємницю. У рамках управління економічною безпекою страховика повинно бути належним чином органі-

Таблиця 1. Коротка характеристика моделі моделей державного регулювання страхового ринку

№	Назва моделі	Країна	Коротка характеристика
1	Континентальна	Німеччина, Швеція, Японія	заснована на жорсткій законодавчій регламентації і деталізації діяльності учасників страхового ринку
2	Ліберальна	США	створюються різні умови, в яких функціонують страхові компанії.
		Великобританія	характерна єдина система регулювання, страхові організації при цьому дотримуються загальних правил, норм і нормативів.
3	Змішана	Франція	характерним є регламентація діяльності страхових організацій, яка поєднана з гнучкими підходами, які дають можливість забезпечити достатній рівень конкуренції на страховому ринку.

Джерело: складено автором на основі [10].

зовано захист комерційних секретів компанії, створено режим комерційної таємниці, налагоджено технічний захист інформації, а також розроблено алгоритм на випадок протидії недобросовісній конкуренції та промислового шпигунству. До завдань щодо забезпечення інформаційної безпеки страхової компанії також входять організація захисту персональних даних в страховій компанії, контроль за дотриманням організаційних, правових та технічних вимог з обробки персональних даних, розробка алгоритмів і покрокових дій щодо виконання вимог законодавства, а також налагодження взаємодії з органами державного нагляду та регуляторами.

Одним з джерел виток економічної інформації є співробітники страхової компанії. Служба безпеки (економічної безпеки) при прийомі фахівця на роботу повинна проводити його перевірку і давати санкцію відділу кадрів на прийом або відмову у прийомі на роботу розглянутого претендента.

При настанні страхового випадку, а в деяких випадках і при прийомі об'єкта на страхування, служба економічної безпеки повинна проводити певну розшукову роботу з пошуку і розкриття факту втрати застрахованого майна або при укладанні договору страхування при необхідності здійснювати перевірку благонадійності й порядності клієнта з метою запобігання шахрайству (фахівці повинні вміти розрізнити поведінкові ознаки недобросовісних страхувальників), а також знати процедури взаємін з правоохоронними органами в ході розслідувань випадків шахрайства та інших загроз, що можуть чинити негативний вплив на економічні показники страхової компанії [4].

Тому варто звернути увагу на три моделі державного регулювання, які існують у страховому секторі (табл. 1).

На нашу думку, саме змішаної моделі державного регулювання страхового ринку варто дотримуватись Україні, оскільки це буде сприяти підвищенню рівня конкуренції на страховому ринку та сприятиме захисту страхових інтересів страховиків з боку держави.

Таким чином, суттєво оптимізувати процес управління економічною безпекою страхової компанії може наявність у її структурі відділу внутрішнього контролю. Можна рекомендувати побудову системи внутрішнього контролю сучасного страховика за моделлю Косо, компонентами якої є контрольне середовище, оцінка ризиків, контрольні процедури, моніторинг ризиків, інформація/ комунікація, тобто процедури, які можуть стати в нагоді у процесі менеджменту економічної безпеки компанії.

Ефективне функціонування системи внутрішніх перевірок (внутрішніх розслідувань) та фінансових розслідувань дозволить вивести управління економічною безпекою страхової компанії на новий рівень ефективності. Та для цього фахівці з економічної безпеки повинні володіти методами проведення судово-бухгалтерської експертизи (технологія форензик), вміти забезпечити достовірність звітності компанії. Комплаєнс у страховому бізнесі також може стати одним із інструментів управління економічною безпекою.

Розвиток страхового ринку визначається ефективністю застосовуваних державою методів його регулювання [5].

На думку Фурмана В.М., модель державного регулювання страхового ринку України можна розмістити між континентальною та змішаною, про що свідчить неодноразова зміна центрального органу у справах нагляду за страховою діяльністю, вимоги отримання ліцензії на кожний вид страхування, чіткі вимоги до визначення платоспроможності страховиків, захист інтересів страхових компаній державою, умови вільної конкуренції під час здійснення страхової діяльності в сучасних умовах.

Інструменти реалізації концептуальних підходів до розвитку вітчизняного страхового ринку можуть бути організаційними, економічними, методичними. Перші спрямовані на вдосконалення організаційної структури страхового ринку, спроможної забезпечити розвиток суб'єктів страхування, сприяти налагодженню взаємодії страхового бізнесу, держави та суспільства й створенню умов для активізації участі страхового ринку України в структурній трансформації економіки та інтеграції у світовий простір.

Друга група інструментів впливає на економічні інтереси суб'єктів страхового ринку. Економічні методи включають до свого складу податки, пільги, субсидії, ціни (страхові тарифи), процентні ставки, валютний курс, заробітну плату. До методичних інструментів автори віднесли систему показників, яка характеризує кількісні та якісні параметри розвитку страхового ринку. Все це має позитивний вплив на економічну стабільність суспільства, соціальну захищеність громадян, зниження соціальної напруги та активізує процес інвестування коштів у структурну трансформацію економіки України, що сприятиме її ефективному розвитку в цілому.

Також заслуговує на увагу погляд Бабець І.Г. та Матвійчук Л.О., які говорять про методи оцінки рівня та тенденції розвитку страхового ринку, вибір яких залежить від конкретних завдань дослідження (табл. 2).

Таким чином, науковці пропонують виділити три групи методів оцінки рівня розвитку страхового ринку: аналітичні методи, методи соціології, методи економіко-математичного моделювання (табл. 3).

Важливою умовою ефективного державного регулювання страхової діяльності в країні є наявність відповідної інфраструктури страхового ринку. Вона повинна містити в собі: систему перестрахування, страхові пули й інші об'єднання страховиків, страхових посередників, аварійних комісарів, аудиторів, актуаріїв, інформаційно-аналітичні центри, рейтингові агентства, організації по підготовці й перепідготовці кадрів. Процес державного регулювання страхової діяльності в цій частині повинна полягати в організації й регламентуванні діяльності даних структур [6].

Крім цього, варто відмітити, що Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових України, виступила з ініціативою поширення практики проведення валютних аукціонів для забез-

печення потреб страхувальників — фізичних осіб в іноземній валюті по договорах страхування життя, в яких страхові зобов'язання сторін визначені у вільноконвертованій валюті, із забезпеченням використання придбаної іноземної валюти за цільовим призначенням.

Діяльність страховика по обслуговуванню споживачів страхових послуг передбачає певний механізм дій, що включає в себе певні етапи (рис. 2).

Всі етапи відображають певні стадії реалізації договору страхування, багато з яких передбачають участь спеціалістів різних галузей, а також тих, яких у страховика не має з певних причин. Таким чином, інфраструктура страхового ринку передбачає певну систему відносин та взаємодію між професійними учасниками страхового ринку та спеціалістів інших видів діяльності та структуру цих видів діяльності, що буде сприяти ефективному функціонуванню страховика та якісному наданню страхових та перестрахових послуг [7].

Напрямом підвищення рівня безпеки страхового ринку можна вважати неприпустимість у діяльності страховиків порушень вимог законодавства про фінансові послуги, зокрема:

- недотримання страховиками вимог, встановлених законодавством щодо платоспроможності;
- укладання договорів страхування не у відповідності до правил страхування; обмеження та/або порушення прав страхувальників, визначених законодавством та/або договором страхування;
- безпідставної відмови у здійсненні страхової виплати або сплати страхового відшкодування;
- невиконання обов'язку здійснити страхову виплату або виплату страхового відшкодування в належному обсязі та у передбачений договором страхування термін; невиконання страховиками інших зобов'язань у порядку, терміни відповідно до укладеного договору страхування; використання правил страхування, які не відповідають вимогам законодавства;
- поширення страховими компаніями в будь-якій формі реклами та іншої інформації, що містить неправдиві відомості про їх діяльність;
- обмеження та/або порушення права страхувальників і потенційних споживачів страхових послуг на доступ до інформації щодо діяльності страхової компанії, в тому числі щодо відомостей про фінансові показники та економічний стан страховика, які підлягають обов'язковому оприлюдненню, переліку керівників страховика та його відокремлених підрозділів,

Таблиця 2. Методи ефективного розвитку вітчизняного страхового ринку

Методи	
1. Економічні	розроблення та вдосконалення методів залучення внутрішніх джерел інвестування в Україні та регіонах.
2. Правові	удосконалення законодавчої бази у сфері страхового бізнесу та формування державної економічної політики щодо залучення фінансових ресурсів страховиків в інвестиційний процес.
3. Організаційні	формування системи методів контролю за цільовим використанням інвестиційних ресурсів страхових компаній.
4. Інформаційні	формування інформаційної бази діяльності страхових компаній та акумуляції їх фінансових ресурсів.

Джерело: [3].

Таблиця 3. Групи методів оцінки рівня розвитку страхового ринку

Метод	Характеристика
Соціології	використовують засоби оцінки рівня розвитку регіонального страхового ринку, основою яких є узагальнення інформації та оцінок, що надані респондентами.
Економічно-математичної моделі	використовуються для прогнозування оцінних показників-індикаторів та визначення тенденцій розвитку страхового ринку.
Аналітичний	належить більшості традиційних методів регіонального і відтворювального аналізу.

Джерело: складено автором на основі [11].

переліку страхових продуктів, що пропонуються страховикам, цін/тарифів страхових послуг, іншої інформації, право на отримання якої закріплене в законах України [8].

Безперечно вагомим у діяльності органів державного регулювання та нагляду з позиції забезпечення відповідного рівня фінансово-економічної безпеки є вжиття заходів, що мають на меті та є дієвими у сфері підвищення конкурентоспроможності як окремих страхових компаній, так і страхового ринку України в цілому. Основними напрямками підвищення конкурентоспроможності українських страхових компаній мають бути:

- розробка нових страхових продуктів і послуг;
- поліпшення корпоративного управління; створення нових каналів збуту страхових послуг; зростання капіталізації;
- впровадження аутсорсингу;
- підвищення якості менеджменту;
- розвиток страхового "ритейлу";
- розвиток страхування життя; впровадження інформаційних технологій.

Оскільки існуючий рівень державного регулювання страхового сектору економіки України поки що не можна назвати ефективним, тому вважаємо за потрібним навести пропозиції щодо удосконалення методики державного регулювання страхового ринку. Система державного регулювання поточної діяльності страховиків спрямоване, в першу чергу, на забезпечення їх фінансової стійкості (рис. 3).

Таким чином, доцільність застосування заходів підвищення рівня фінансово-економічної безпеки як на загальнодержавному рівні за рахунок впровадження

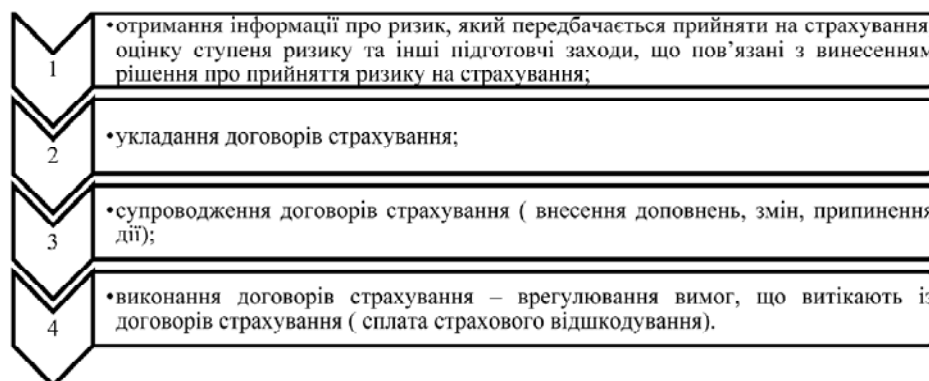

Рис. 2. Етапи діяльності страховика по обслуговуванню споживачів споживчих послуг

Джерело: складено автором на основі [2].

необхідних механізмів, так і застосування системи показників з визначеними параметрами для моніторингу результатів діяльності страховиків.

ВИСНОВКИ

Таким чином, незважаючи на наявність негативних факторів впливу на фінансово-економічну безпеку розвитку страхового ринку він залишається перспективним для подальшого функціонування. Виходячи з цього, можна зробити висновок про доцільність застосування заходів підвищення рівня економічної безпеки як на загальнодержавному рівні за рахунок впровадження необхідних механізмів, так і застосування системи показників з визначеними параметрами для моніторингу результатів діяльності страховиків.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що ефективний процес державного регулювання страхової діяльності суттєво покращить якість наданих страхових послуг клієнтам, активізує процес інвестування коштів в економіку України, а також сприятиме її ефективному розвитку в цілому.

Література:

1. Гаманкова О.О. Страховий ринок України в глобальному страховому просторі / О.О. Гаманкова // Страхова справа — 2012. — № 2 (46). — С. 8—12.
2. Ермошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємництво: наукова монографія / М.М. Ермошенко, К.С. Гарячева. — К.: ВНЗ "Національна академія управління", 2010. — 248 с.
3. Ермошенко А.М. Управління ризиками взаємодії страхових компаній з банками / А.М. Ермошенко // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 6 (120). — С. 191—200.
4. Козьменко О.В. Сучасний стан і перспективи розвитку ринку перестраховування в Україні / О.В. Козьменко, А.О. Бойко // Фінанси України. — 2011. — № 6. — С. 24—33.
5. Дубина М.В. Фактори впливу на розвиток регіональної системи небанківських фінансово-кредитних посередників / М.В. Дубина // Фінанси України: Матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф., 19—20 трав. 2010 р.: В 7 т. — Д.: Біла К.О., 2010. — Т. 3. — 101 с.
6. Яворська Т.В. Розроблення державної системи економічної безпеки страхових підприємств: дис. канд. екон. наук в Україні / Т.В. Яворська // Бізнес Інформ. — 2013. — № 3. — С. 30—35.
7. Нечипорук Л.В. Напрями забезпечення страхового ринку України / Л.В. Нечипорук // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Економічна теорія та право. — 2011. — № 1 (4): зб. наук. пр. / Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. — Х.: Право, 2011. — С. 65—76.
8. Ермошенко А.М. Механізм забезпечення фінансової безпеки страхових організацій: дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / Київський національний торговельно-економічний унт. — К., 2006. — 203 с.
9. Матвійчук Л.О. Концептуальні аспекти фінансової безпеки страхових компаній / Л.О. Матвійчук // Вісник Одеського національного університету. Економіка. — 2013. — Т. 18, Вип. 2 (1). — С. 30—32.
10. Фурман В.М., Зачосова Н.В. Особливості управління економічною безпекою сучасних страхових компаній як одного із видів фінансових установ / В.М. Фурман, Н.В. Зачосова // Агросвіт — 2015. — № 15. — С. 20—25.

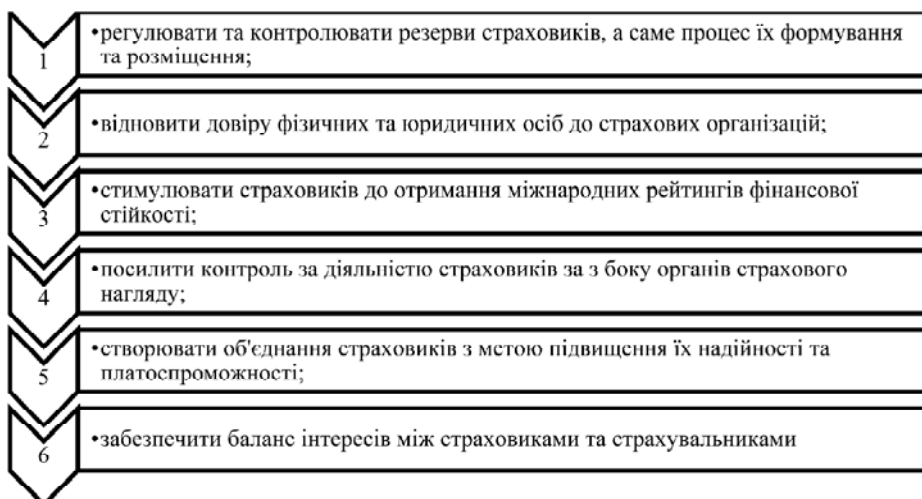

Рис. 3. Необхідні заходи для створення ефективного механізму захисту страхової справи з боку держави та адміністративних органів України

Джерело: складено автором на основі [9].

11. Бабець І.Г. Інтегральна оцінка безпеки страхового ринку України / І.Г. Бабець, О.Й. Жабинець // Бізнес Інформ. — 2015. — № 2. — С. 223—228.

References:

1. Hamankova, O.O. (2012), "Insurance Market of Ukraine in the global space insurance", *Strakhova sprava*, vol. 2 (46), pp. 8—12.
2. Yermoshenko, M.M. and Hariacheva, K.S. (2010), *Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemnytstvo* [The financial component of economic security: government and enterprise], VNZ Natsional'na akademiia upravlinnia, Kyiv, Ukraine.
3. Yermoshenko, A.M. (2011), "Risk management in the interaction insurance companies and banks", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 6 (120), pp. 191—200.
4. Koz'menko, O.V. and Bojko, A.O. (2011), "Current status and perspectives of development reinsurance market in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 6, pp. 24—33.
5. Dubyna, M.V. (2010), "Factors influencing the development of a regional system of non-bank financial and credit intermediaries", *Finansy Ukrainy: Materialy XIV Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii* [Finance Ukraine: Materials XIV International scientific and practical conference], Donetsk, Ukraine, 19—20 may 2010, vol. 3.
6. Yavors'ka, T.V. (2013), "Development of the state system of economic security of insurance business in Ukraine", *Biznes Inform*, vol. 3, pp. 30—35.
7. Nechiporuk, L.V. (2011), "Areas of securing Ukraine's insurance market", *Visnyk Natsional'noi iurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Ekonomichna teoriia ta pravo*, vol. 1 (4), pp. 65—76.
8. Yermoshenko, A.M. (2006), "Mechanism to ensure the financial security of insurance organizations", Abstract of Ph.D. dissertation, *Economy*, Kyivs'kyj natsional'nyj torhovel'no-ekonomichnyj unt, Kyiv, Ukraine.
9. Matvijchuk, L.O. (2013), "Conceptual aspects of financial security of insurance companies", *Visnyk Odes's'koho natsional'noho universytetu. Ekonomika*, vol. 18, no. 2 (1), pp. 30—32.
10. Furman, V.M. and Zachosova, N.V. (2015), "Features of management of economic security modern insurance companies as one of the types of financial institutions", *Ahrosvit*, vol. 15, pp. 20—25.
11. Babets', I.H. and Zhabynets', O.J. (2015), "The integral safety assessment of the insurance market of Ukraine", *Biznes Inform*, vol. 2, pp. 223—228.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2017 р.

УДК 330.14:657.41/45"71"(045)

І. П. Панасюк,
к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу,
Національний авіаційний університет, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕВОЛЮЦІЇ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ "КАПІТАЛ" У КОНТЕКСТІ ЙОГО ДОМІНАНТНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

I. Panasiuk,
Ph.D., associate professor of geography and tourism, National Aviation University, Kyiv

THEORETICAL APPROACHES TO THE EVOLUTION OF DEFINITIONS OF THE CONCEPT OF "CAPITAL" IN THE CONTEXT OF ITS DOMINANT CHARACTERISTICS AS AN ECONOMIC CATEGORY

Розглянуто та проаналізовано ключові аспекти поняття "капітал" крізь призму основних характеристик цієї економічної категорії, що зумовлює необхідність аналізу різних підходів до такого визначення. Категорія "капітал", яка є одним із складних, неоднозначних понять в економічній теорії, що синтезує багатоваріантність економічного підходу до обґрунтування сутнісних сторін економічного процесу. Це поняття включає в себе багатогранність понятійного апарату в економічній теорії та практиці.

В умовах мінливості ринкової економіки, капітал є одним із ключових факторів влади та впливу. Капітал є фундаментальним, складним, багатоаспектним і в силу цього не достатньо дослідженим економічним явищем. На сучасному етапі функціонування підприємства особливо необхідним є дослідження фактору узгодженості функціонування фізичного, фінансового та інтелектуального капіталів підприємства.

Досліджено сутнісні характеристики капіталу підприємства та проаналізовано існуючі підходи до його структуризації, які дозволяють оптимізувати вартість капіталу та обрати найбільш вигідну для підприємства стратегію розвитку.

The key aspects of the concept of "capital" are examined and analyzed through the prism of the main characteristics of this economic category, which calls for an analysis of different approaches to this definition. The category "capital", which is one of the complex, ambiguous concepts in economic theory, synthesizes the multivariance of the economic approach to the substantiation of the essential sides of the economic process. This concept includes the multifaceted conceptual apparatus in economic theory and practice.

In a volatile market economy, capital is one of the key factors of power and influence. Capital is a fundamental, complex, multidimensional and, therefore, not sufficiently explored economic phenomenon. At the present stage of the enterprise's operation, it is especially necessary to study the factor of conformity of the activity of the physical, financial and intellectual capital of the enterprise.

The examined essential characteristics of the enterprise's capital and analyzed the existing approaches to its structuring, which will allow to optimize the cost of capital and choose the most profitable development strategy for the company.

Ключові слова: капітал, управління капіталом, структура капіталу підприємства, ринкова економіка, стратегія розвитку.

Key words: Capital, capital management, capital structure of the company, market economy, development strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Капітал є однією із ключових домінант функціонування економічної системи. Наука, досліджуючи сутність капіталу, обґрунтовує його як складну, багатоаспектну категорію, еволюція якої відобразила історичний процес розвитку суспільства, його продуктивних сил і виробничих відносин, прав власності, динамі-

ки та структури товарного виробництва і споживання, інтересів різних соціальних груп тощо.

Капіталу належить головна функція в процесі розподілу, перерозподілу та споживання матеріальних благ. Забезпечення управління ефективністю використання капіталу підприємством потребує ґрунтовного дослідження теоретичних аспектів дефініції "капітал"

Таблиця 1. Еволюція трактування сутності поняття "капітал" вченими-економістами

	Античні часи
Арістотель	Капітал розглядався як набуте в результаті певної економічної діяльності багатство. Капітал може бути двох видів: 1) давне природоо багатство, яке пов'язане з постійним нагромадженням засобів, необхідних для життя і користних для держави чи домашнього об'єднання; 2) накопичення грошей, необхідних для їх примноження
	Середньовіччя
В. Стайффорд, А. Мокретьєн, Т. Манн, Г. Скарффі та ін.	Капітал розглядався через призму нагромадження грошей (або грошових цінностей (у золоті, сріблі та контовантах)). Представники цієї школи розглядали капітал як визначену, конкретну суму грошових коштів, використання якої забезпечує отримання додаткового доходу
	Фізіократи
А. Тюрго, В. Гурце, М. Рісеті, П. С. Дюпон де Немур та ін.	Розглядали капітал як «шистериону категорію», що історично пригамаша всім способам виробництва, всім періодам розвитку людства і всім народам. Фізіократи першими почали розглядати процеси капіталування у реальному виробництві (в якому відбувається поєднання природних ресурсів та людської праці), а не лише у сфері обігу, що є їхньою безумовною заслугою
Ф. Кене	Капітал – це не гроші, а ті засоби виробництва, за допомогою яких створюється «вистий продукт» – багатство, який залишається після сплати всіх видатків з доходу, що отримуються з володіння. У своїй праці «Економічна таблиця» (1758 р.) він зробив першу спробу моделювання економічного кругообігу і вперше започаткував науковий підхід до класифікації капіталу. У весь суспільний капітал (який він ототожнював виключно із сільським господарством) він поділив на дві частини: первинні аванси (витрати на інвентар, худобу – тобто фактично основні <i>капітали</i>) і щорічні аванси (витрати на насіння і робочу силу – тобто оборотний <i>капітал</i>). Первинні аванси використовувалися тривалий час – 10 років, а щорічні аванси – протягом року. Автор вперше в економічній науці розробив модель економічного коловороту з урахуванням руху основного й оборотного капіталу та отримуваних продуктів, за яким суспільний продукт на макроекономічному рівні може бути реалізований при дотриманні певних пропорцій між його речовими і вартісними елементами
	Класична політична економія
А. Сміт	Уперше зробив висновок про те, що капітал є результатом минулої праці і деякий час може залишатися не задіяним у процесі виробництва. Тобто капітал як потенціальний ресурс накопичується і зберігається до часу його фактичного використання. Зокрема у своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.) А. Сміт розглядав капітал як накопичений запас засобів виробництва (накопичене багатство), що використовується для господарських потреб і приносить дохід. Трактуючи категорію «капітал», А. Сміт уперше відзначив існування систем виробничих відносин. Зокрема він вважав, що капітал формується внаслідок присвоєння повними особами продуктів виробництва, створених працюючими людьми. Система економічних поглядів А. Сміт ґрунтувалася на визначенні капіталу як певного запасу, який використовується в процесі виробництва. Водночас він звертав увагу на те, що всі запаси можуть виступати у ролі капіталу. Якщо вони кількісно обмежені і спрямовуються тільки на споживання, то, за висновками А. Сміта, не можуть бути джерелом доходу. А. Сміт, як і фізіократи, виділяв у капіталі дві його форми: функціонування – основну і оборотну. Однак, на відміну від фізіократів, він застосував ці форми до будь-якого продуктивного капіталу, а не лише до того, що використовувалося у сільськогосподарській сфері, та стверджував, що весь капітал будь-якого підприємства поділяється на капітал основний і оборотний капітал. Водночас А. Сміт класифікував основний і оборотний капітал на якісно новий основи. Тобто основний капітал в уяві А. Сміта – це капітал, що тривало використовується, не залучається до сфери кругообігу, довгий час не змінює власника. До оборотного капіталу він відносив продовольчі товари, матеріали і готові вироби, гроші, тобто такий вид капіталу, що знаходиться постійно в обігу і приносить прибуток при переході його з рук одного власника в руки іншого. При віднесенні капіталу до оборотного або основного Д. Рікардо вважав необхідним враховувати, за який термін зношується капітал і як часто він потребує ресурсів для відтворення. Зокрема Д. Рікардо зазначав, що є велика різниця у часі, протягом якого різні капітали слугують суб'єктам. У залежності від того, як швидко зношується або зберігається капітал, його можна віднести до оборотного або основного капіталу. Таким чином, Д. Рікардо суттєво удосконалив підходи до класифікації основного й оборотного капіталу в залежності від терміну його використання та механізмів відтворення
Ж.-Б. Сей	Визначав капітал як суму цінностей і бачив у ньому один з провідних чинників виробництва, що поряд з працею і землею приносить його власнику дохід. Заслугою Ж.-Б. Сей є також започаткування теорії факторів виробництва, у якій капіталу він відвів провідну роль. За висновками Ж.-Б. Сей, у процесі використання трьох факторів виробництва – праці, землі і капіталу – створюється товар як користність. Виходячи із користності товару, суспільство визначає його цінність. Цінністю товару є цінність продуктивних послуг, тобто праці, землі і капіталу, які є витратами виробництва. Водночас праця, земля і капітал, що беруть участь у процесі виробництва, слугують для створення не лише вартості, але й доходу. При цьому фактор «праця» породжує заробітну плату, як дохід виробників, фактор «капітал» – відсоток як дохід капіталіста, а фактор «земля» – ренту як дохід землевласника
Н. Сен'єр	Природні ресурси і людську працю він відносив до первинних факторів виробництва, а до вторинних – утримання. Саме фактор утримання він вважав основою капіталу. За висновком Н. Сен'єра, утримання має характерні відмінності від праці й природних ресурсів. Воно є необхідною умовою існування капіталу і спорідненою категорією до прибутку, як праця до заробітної плати
Дж. Мілль	Говорячи про сутність капіталу, Дж. Мілль відзначав, що «...крім початкових і загальних умов виробництва – праці й природних сил – існує ще одна умова, без якої неможливо здійснювати виробничу діяльність... Цеється про попередньо нагромаджений запас продуктів минулої праці, цей нагромаджений запас продуктів праці називається капіталом». Дж. Мілль сформулював дуже важливу теоретичну позицію, що характеризують роль капіталу в суспільному відтворенні, а саме: – пряму залежність економічного розвитку від наявності капіталу. Незадіяний капітал стимулює розвиток, а інвестований – виробництво додаткового капіталу дає можливість створити нові робочі місця; – капітал формується завдяки заощадженням, які можуть перетворитися на капітал у процесі виробничого використання; – майбутнє споживання за рахунок утримання від теперішнього може забезпечуватися лише продуктивним виробничим споживанням на розширеній основі; – капітал – це засоби, спрямовані на організацію й забезпечення продуктивної праці. У свою чергу попит на товари показує, «...в якій конкретній галузі виробництва буде задіяно працю та капітал...». Тобто Дж. Мілль визначав капітал як основний фактор започаткування виробництва, який залежить від рівня заощаджень та утримання від поточного споживання

<p>К. Маркс</p>	<p>За висновками теоретика, капітал може ґрунтуватися на певних соціально-економічних умовах, зокрема при високорозвиненому товарному виробництві й обігу, наявності такої мотивації діяльності підприємця, як особисте збагачення, зосередженні у частини господарських агентів значної частки засобів виробництва (тобто має бути певний ступінь концентрації капіталу), відсутності власних засобів виробництва в частини господарських агентів, що змушує їх наймати. Вивчаючи природу товарного виробництва й обігу, К. Маркс зробив висновок, що обіг породжує потребу в грошах як їхньому специфічному інструменті, завдяки якому можливе нормальне обслуговування відтворювального процесу. Водночас товарне виробництво й обіг: виступають вихідним пунктом утворення й використання капіталу. Кінцевою стадією товарного обігу, торгівлі завжди виступають гроші, і цей останній продукт товарного обігу є першою формою проваю капіталу.</p> <p>Тобто у результаті своїх досліджень К. Маркс довів, що процес утворення, накопичення, використання капіталу завжди був пов'язаний із рухом грошей, без яких неможливо організувати виробництво, розподіл, перерозподіл, споживання матеріальних благ. Водночас К. Маркс не ототожнював гроші та капітал, а зробив висновок, що лише за певних умов гроші перетворюються на капітал. Такі умови створює товарний обіг, коли гроші перетворюються на товар, потім знову перетворюються у гроші, але з певним приростом.</p> <p>У результаті своїх досліджень К. Маркс довів, що процес утворення, накопичення, використання капіталу завжди був пов'язаний із рухом грошей, без яких неможливо організувати виробництво, розподіл, перерозподіл, споживання матеріальних благ. Водночас К. Маркс не ототожнював гроші та капітал, а зробив висновок, що лише за певних умов гроші перетворюються на капітал. Така умова створює товарний обіг, коли гроші перетворюються на товар, потім знову перетворюються у гроші, але з певним приростом.</p> <p>Нарядом камінем економічної теорії став дослідження К. Марксом особливостей кругообігу капіталу, у процесі якого капітал змінює свою форму і проходить три послідовні стадії: грошову, виробничу й товарну. Грошовому капіталу була відведена функція основи для утворення доданої вартості, виробничому – безпосереднього процесу утворення доданої вартості, товарному – фінанса реалізація вартості й доданої вартості та перетворення знову на грошовий капітал. При цьому К. Маркс чітко вказував на цислітність кругообігу грошей як капіталу: «... закінчується рух, гроші утворюють його новий початок»</p> <p>Автору належить одне з найпоширеніших визначень капіталу як вартості, що спроможна до самозростання, до нових теоретичних позицій можна віднести визначення органічної будови капіталу як відношення між постійним і змінним капіталом та норми доданої вартості як відношення між доданою вартістю та змінним капіталом. До постійного капіталу була віднесена вартість засобів виробництва, що могла бути перенесена на готовий продукт тільки працею робітника, завдяки якій він здатен створити нову вартість, що є більшою за вартість його робочої сили. Цей приріст, за К. Марксом, і становить додану вартість, але її створює не весь капітал, а лише та його частина (яка й дістала назву змінного капіталу), що авансується у робочу силу.</p> <p>З цих позицій К. Маркс зробив висновок, що капітал – це економічні відносини. При цьому він вивчав капітал сукупністю виробничих відносин, що реалізуються через експлуатацію найманної праці власниками засобів виробництва</p>
<p>Кембриджська економічна школа А. Маршалл</p>	<p>Неосластична економічна школа</p> <p>За А. Маршаллом, капітал складається з тих речей, без яких виробництво не могло б здійснюватися з рівною ефективністю, але які не є безкоптовними дарунками природи. Він зробив висновок, що капітал є сховищем певних речей, результатом людських зусиль і відповідних жертв. Такі умови створюють можливість забезпечити прибутки майбутньому, ніж у сьогоденні. Але капітал відрізняється від інших форм багатства тим, що може забезпечити зайнятість робітників.</p> <p>Капіталом А. Маршалл вважав ту частину багатства, яка виділяється на одержання доходу у формі грошей або прибирання певних речей у сфері обігу. Капітал він поділяв на основний і оборотний. До капіталу учений відносив також знання, організаційні здібності та відповідні виробничі та державні утворення.</p> <p>Слід звернути увагу також на важливі думки А. Маршалла щодо особливостей розміщення капіталу на ринку та отримання за це певної винагороди. Ним було зроблено такі важливі висновки:</p> <ul style="list-style-type: none"> – застосування капіталу служить джерелом прибутку, а надання його у позичку вимагає певної винагороди позичкодавцю. Ціною, яка сплачується на ринку за його використання, є відсоток на капітал; – значне розширення попиту на капітал буде мати своїм результатом спочатку підвищення ставки відсотка, а потім залежно від масштабу ринку – збільшення пропозиції капіталу. Але підвищення ставки відсотка впливатиме на відтік капіталу з тих галузей, де гранична корисність його найбільша; – підвищення ставки відсотка, або шіа попиту на збереження, призводить до збільшення <p>Важливим є визнання ученим того, що продуктивність суспільної праці залежить від кількісного відношення її до капіталу. Згідно з концепцією розподілу доходів на основі принципів граничного аналізу ціні факторів виробництва, яку в економічній літературі називають «законом граничної продуктивності». Дж. Кларк, фактори виробництва – праця чи капітал – можуть нарощуватися до того часу, поки вартість продукту, вироблена фактором, не зрівняється з його ціною. Цією обставиною і обумовлюється межа використання певного фактора на виробництві.</p> <p>Тим часом перманентний капітал може перетворюватися в гроші форми – залишати форми нижчі та відпливати в гроші, якщо його розміри зростають, і перетворюватися в певні розміри розмірах капітал з результатом заощадження та виробництва. Автор виділяв дві форми його функціонування: приватний капітал як сукупність засобів, що призначені для придбання різних благ, та суспільний (виробничий) капітал у формі виробничих споруд, сировини, обігових ресурсів, транспортних засобів тощо</p>
<p>М. Туган-Барановський</p>	<p>Вітчизинні вчені</p> <p>Капітал – це ті чи інші речі, котрі через певні суспільні умови набувають здатність зростати в своїй вартості і, таким чином, давати постійний дохід тому, кому вони належать. У відомій праці «Промислові кризи у сушачей Англії, їх причини і вплив на народне життя» (1894 р.) учений показав, що згідно з теорією періодичності промислових криз, виперення інвестиційних можливостей створюється умовами застоювання позичкового капіталу, обмеженістю банківських ресурсів, а найголовніше – непропорційністю в розміщенні вільних грошових капіталів між різними сферами їх застосування. За висновками М.Туган-Барановського, диспропорційність у розміщенні капіталу є однією з головних причин економічних криз</p>
<p>С.В. Мочерний</p>	<p>Система відносин економічної діяльності, за яких знаряддя праці та інші об'єкти власності дають змогу власникам знарядь привласнювати частину чужої неоплаченої праці у всіх сферах суспільного відтворення</p>
<p>Г.О. Крамаренко, О.Е. Чорна</p>	<p>Фінансові ресурси, за допомогою яких організується господарська діяльність, а також, які використовуються в господарському процесі з метою одержання прибутку</p>
<p>Л.П. Катан</p>	<p>Капітал – це накопичений шляхом збереження запас благ у формі грошових коштів і капіталів товарів, що залучаються його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і фактор виробництва з метою отримання доходу, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язані з фактором часу, ризику і ліквідності</p>
<p>С.М. Клименко</p>	<p>Капітал – це сукупність матеріальних цінностей і коштів, фінансових вкладень і витрат на придбання прав і привілеїв, необхідних для здійснення його господарської діяльності</p>
<p>І.Т. Балабанов</p>	<p>Капітал – це частина фінансових ресурсів. Капітал – це гроші, випущені в обіг. І доходи, що вони приносять від цього обігу</p>
<p>О.І. Білінк</p>	<p>Капітал вживається як власність, що належить фізичним або юридичним особам у конкретний момент і чітко відокремлена від доходу, отриманого від цієї власності протягом певного періоду</p>
<p>О.Г. Біла</p>	<p>Капітал підприємства – сукупний грошовий ресурс, що використовується на підприємстві; авансований і господарську діяльність капітал власний, позичений і залучений у сукупності</p>
<p>В.Г. Віллішечий</p>	<p>Капітал – частина фінансових ресурсів, заданих підприємством в обороті і доходи, що вони приносять від цього обороту</p>
<p>С.В. Мобсєв</p>	<p>Капітал – це кошти підприємства, відображені в пасиві його бухгалтерського обліку. При цьому фінансовий капітал поділяється на власний, тобто сформований за рахунок власних джерел фінансових ресурсів, і позичковий, формування якого здійснюється за рахунок позачайкових фінансових джерел</p>
<p>В.М. Оларін</p>	<p>Капітал – це сума коштів, спрямованих в основні засоби та інші кошти підприємства</p>
<p>А.М. Поддєрьогін</p>	<p>Капітал – це кошти, якими володіє підприємство для здійснення своєї діяльності з метою отримання прибутку</p>
<p>В.О. Подольська</p>	<p>Капітал – це вартість, яка в процесі виробництва дає нову додану вартість, тобто самозростає</p>
<p>В.В. Селєзнов</p>	<p>Капітал є взаємозастаочною вартістю, яка виступає у вигляді певної суми грошей, що витрачаються на засоби виробництва і на заробітну плату робітникам, а потім при продажі виготовленого товару знову перетворюються на гроші, але вже в більшій кількості</p>
<p>Е.Ф. Югас</p>	<p>Сукупність грошових, матеріальних та нематеріальних ресурсів підприємства які створюються за допомогою різних джерел і використовуються ним для здійснення операційної, фінансової та інвестиційної діяльності з метою отримання прибутку</p>
<p>О.І. Олександр</p>	<p>Вартість ресурсів у матеріальній, грошовій та нематеріальній формі, які інвестовані у формування його активів</p>
<p>Н.П. Гончарова, О.О. Федонін, Г.О. Швидченко</p>	<p>Капітал – це сукупність грошових, матеріальних та нематеріальних ресурсів підприємства які створюються за допомогою різних джерел і використовуються ним для здійснення операційної, фінансової та інвестиційної діяльності з метою отримання прибутку</p>

та особливостей його структурної побудови з урахуванням цільових критеріїв її економічної обґрунтованості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Економічна категорія "капітал" досліджувалась багатьма провідними вітчизняними і зарубіжними вченими-економістами, серед яких Базилевич В.Д., Камінська Т.Г., Квасницька Р.С., Югас Е.Ф., Олексик О.І., Агапова І.І., Богачева Г.Н., Стельмашук Ю.А., Туган-Барановський М.І., Балабанов І. Т., Бідник О.І., Біла О.Г., Юшко С. В., Бланк І.А., Брігхем Е.Ф., Катан Л.І., Клименко С.М., Черемісова Т.А., Крамаренко Г.О., Поддєрьогін А.М., Подольська В.О., Селєзньов В.В., Суярова О.О. та ін, проте тема капіталу залишається актуальною і сьогодні, враховуючи динамічність розвитку економіки та мінливість зовнішньоекономічного середовища.

Мета статті

Метою статті є узагальнення та систематизація існуючих теоретичних положень щодо поняття "капітал", дослідження теорії і практики формування і використання капіталу із урахуванням реалій розвитку вітчизняної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Важливою складовою дослідження та науковим підґрунтям з'ясування економічної сутності капіталу підприємства є аналіз еволюції поглядів на категорію "капітал", який дозволить з'ясувати сутність та зміст поняття "капітал підприємства" у теперішніх економічних умовах з урахуванням еволюційного, структурного та економічного підходів [1; 2].

Процес формування різноелементної структури капіталу підприємства є його індивідуальною прерогативою, проте воно не завжди є економічно обґрунтованим з позиції взаємозв'язку зростання рентабельності власного капіталу та забезпечення фінансової стійкості, тому критичне дослідження дефініції та генезису капіталу дає змогу констатувати, що для визначення суті та структури капіталу характерними є два протилежних погляди: з одного боку, економісти трактують капітал як сукупність матеріальних цінностей, а з другого — як вартість, яка авансується на придбання факторів виробництва.

Вивчаючи економічну сутність капіталу необхідно провести узагальнення його ретроспективних трактувань у економічній думці (табл. 1) та здійснити порівняльний аналіз з метою визначення його сутності сучасними вченими-економістами.

Отже, вчені-економісти як минулих часів, так і сучасні підходять з різних сторін до визначення сутності поняття капіталу. Слід зазначити, що одна група визначень цієї категорії фіксує фінансову сторону, інша — натуральну.

Економічна теорія дуже широко трактує поняття "капітал", що як правило, у різних енциклопедичних виданнях характеризується як "загальновідоме, але вкрай важке для визначення поняття, тому варто зазначити, що усі наведені вище визначення та трактування доповнюють одне одного та дають змогу комплексно охарактеризувати сутність та функціональні характеристики поняття "капітал" як економічну категорію.

ВИСНОВКИ

На основі критичного ретроспективного аналізу існуючих формулювань поняття "капітал підприємства" було уточнено його зміст з позиції еволюційного підходу та функціонального призначення. Розуміння сутності поняття "капітал" дає можливість пошуку шляхів зростання рівня конкурентоспроможності підприємства на

ринку. Такий підхід може бути використаний при обґрунтуванні політики управління капіталом підприємства, що є перспективним напрямом подальших досліджень у цій галузі.

Література:

1. Квасницька Р.С. Управління капіталом підприємства через призму еволюції його визначення та змісту як економічної категорії / Р.С. Квасницька // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. — Донецьк: ДонНТУ, 2003. — Вип. 56. — С. 223—229.
2. Юшко С.В. Критичний аналіз економічної сутності поняття "капітал підприємства" / С.В. Юшко, А.А. Лугова // Вісник економіки, транспорту і промисловості. — 2011. — № 36. — С.234—238.
3. Суярова О.О. Узагальнення існуючого досвіду класифікації капіталу підприємства [Електронний ресурс] / О.О. Суярова. — Режим доступу: http://visnyk-sumdu.edu.ua/arhiv/2009/Econom_2_09/09soodkk.pdf
4. Югас Е.Ф. Економічна сутність та види капіталу / Е.Ф. Югас, О.І. Олексик // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Економіка. Вип. 2 (43). — 2014. — С. 63—67.
5. Мельничук Д.П. Капітал у працях західних мислителів-економістів: від античних часів до першої половини XIX століття // Економіка і регіон. Науковий вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. — Полтава: ПолтНТУ ім. Ю. Кондратюка, 2012. — № 1 (32). — С. 63—68.
6. Лук'яненко І.І. Економічна сутність та значення капіталу в господарській діяльності підприємства / І.І. Лук'яненко // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Сер.: Економічні науки. — 2013. — № 4. — С. 315—325.
7. Камінська Т.Г. Економічна сутність та класифікаційні характеристики капіталу підприємств / Т.Г. Камінська // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. — 2011. — № 2 (20). — С. 230—245.

References:

1. Kvasnitska, R.S. (2003), "Managing the enterprise's capital through the prism of the evolution of its definition and content as an economic category", Scientific works. Donetsk, National Technical University, vol. 56, pp. 223—229.
2. Jushko, S.V. and Luhova, A.A. (2011), "Critical analysis of the economic essence of the concept of "Capital of an enterprise"", Journal of economy, transport and industry. pp. 234—238.
3. Suyarova, O.O. (2009), "Generalization of existing experience of classification of the capital of the enterprise", Visnyk SumDU. Seriiia Ekonomika, available at: http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2009/Econom_2_09/09soodkk.pdf (Accessed 10 April 2017).
4. Yuhas, E.F. and Oleksyk, O.I. (2014), "Economic essence and types of capital", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriiia Ekonomika, vol. 2 (43), pp. 63—67.
5. Melnychuk, D.P. (2012), "Capital in the writings of Western thinkers-economists: from ancient times to the first half of the XIX century", Ekonomika i rehion, vol. 1 (32), pp. 63—68.
6. Lukyanenko, I.I. (2013), "The economic essence and importance of capital in the economic activity of an enterprise", Molodizhnyj naukovyj visnyk UABS NBU, Seriiia: Ekonomichni nauky, vol. 4, pp. 315—325.
7. Kaminska, T.G. (2011), "The economic essence and classification characteristics of the capital of enterprises", Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis, vol. 2 (20), pp. 230—245.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2017 р.

УДК 332.14

А. Ю. Полчанов,
к. е. н., доц., доцент кафедри фінансів і кредиту,
Житомирський державний технологічний університет

ПОСТКОНФЛІКТНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ЯК СИСТЕМА

A. Polchanov,
PhD (Economics), Assistant Professor of Department of Finance and Crediting
Zhytomyr State Technological University

POSTCONFLICT RECOVERY AS A SYSTEM

Статтю присвячено використанню системного підходу у дослідженні змісту категорії "постконфліктне відновлення".

Автором розмежовано шість основних груп суб'єктів постконфліктного відновлення, що включають: міжнародні організації, урядові агенції провідних країн, органи державної влади та місцевого самоврядування, інститути громадського суспільства, великі бізнес-структури, а також представників малого та середнього підприємництва. За результатами вивчення теоретичних та практичних аспектів подолання наслідків бойових дій виділено такі ключові об'єкти: безпеку і оборону; політичну і правову систему; економіку; соціальну сферу.

У роботі розглянуто основні принципи постконфліктного відновлення, що висвітлені у вітчизняних та іноземних публікаціях з цієї проблематики. Не залишилися поза увагою дослідження етапи післявоєнної відбудови, ключові заходи уряду та міжнародних організацій.

This article is devoted to using the system approach for investigating the essence of post-conflict recovery.

Author has demarcated six main groups of post-conflict recovery actors: international organization, government's agencies of leading countries, central and municipal governments, civil society institutions, large business structures, small and medium-sized enterprises. As a result of investigation the theoretical and practical aspects of overcoming of war conflict consequences have been selected such key objects: security and defense; political and law system; economy; social sphere.

The stages of post-war reconstruction, key actions of government and international organizations have not been left without attention.

Ключові слова: військові конфлікти, постконфліктне відновлення, розбудова миру, система, системний підхід.

Key words: military conflicts, post-conflict, peace building, system, systematic approach.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вивчення сучасного стану досліджень з питань постконфліктного відновлення дало підстави стверджувати про зростання інтересу до цієї тематики як з боку науковців, так і практиків-експертів, що тісно співпрацюють з таким міжнародними організаціями, як ООН, Група Світового банку, регіональними інститутами. Тісний взаємозв'язок між військовими, політичними, економічними та соціальними конфліктами зумовлює важливість розгляду постконфліктного відновлення як системи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Обрана проблематика знайшла відображення в публікаціях багатьох закордонних дослідників, присвячених пошуку оптимальних підходів до подолання економічних наслідків бойових дій та розбудові миру, зокрема П. Кольєра (Paul Collier) [29], В. Белло (Bello Walden) [26], К. Конінга (Cedric de Coning) [30], Т. Муріті (Tim Murithi) [34].

Системний підхід активно використовується у вітчизняних економічних дослідженнях, результатом чого стали підготовлені дисертаційні роботи в таких ключових напрямках, як:

- 1) банківська та страхова справа (М.М. Александрова [1], О.О. Резнікова [19], О.В. Козьменко [10], А.С. Коваль [9], А.В. Колдовський [11], І.І. Стрельченко [22]);
- 2) оподаткування та бюджет (М.О. Матухно [13], І.Г. Лук'яненко [12], А.О. Нікітішин [15], Р.Ю. Паславська [17], В.П. Синчак [21]);
- 3) облік і контроль (Н.Г. Виговська [4], І.К. Дрозд [5], В.В. Євдокимов [7], Л.М. Кіндрацька [8], О.М. Петрук [18]).

У той же час в галузі постконфліктного відновлення, що лише нещодавно почала привертати увагу вітчизняних вчених, такий підхід ще не набув значного поширення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є наукове обґрунтування застосування системного підходу до постконфліктного

Таблиця 1. Ключові завдання постконфліктного відновлення суспільства

№ з/п	Напрямок	Завдання
1.	Репатріація та переселення	- допомога з транспортуванням, пошуком рідних, психологічна підтримка; - вирішення майнових спорів, питань з тимчасовим житлом
2.	Безпека суспільства	- роззброєння, знешкодження мін; - реформа збройних сил, демобілізація; - моніторинг дотримання прав людини
3.	Відновлення інфраструктури	- водозабезпечення та водовідведення, електроенергія, опалення; - транспорт, житло, телекомунікації; - утилізація твердих відходів
4.	Продовольча безпека та відродження агросектору	- цільовий розподіл продовольства; - забезпечення насінням, сільськогосподарською технікою; - підтримка скотарства; - вирішення земельних питань
5.	Охорона здоров'я, освіта та соціальне забезпечення	- доступ до базових медичних послуг; - запуск освітніх послуг, перепідготовки; - виробництво товарів першої необхідності
6.	Врядування та громадське суспільство	- відновлення/реформа легітимних органів виконавчої та судової влади; - проведення виборів; - зміцнення неурядових організацій; - вирішення земельних питань
7.	Макроекономічна стабілізація	- стабілізація національної валюти; - відновлення фінансових інститутів; - полегшення боргового тягаря; - підтримка малого бізнесу

Джерело: узагальнено автором на основі [32, с. 19—20].

відновлення для вивчення його основних елементів та принципів.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Слово "система" походить від давньогрецького *συστήμα*, що означає сполучення, організація, лад [6, с. 244]. У глумачному словнику української мови наведено 7 визначень терміну "система", зокрема як "сукупності яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням" [3, с. 1328]. Основоположниками теорії системи вважають А.А. Богданова та Л. фон Берталанфі, праці яких відіграли важливу роль у популяризації системного підходу для вивчення різних сфер людської діяльності [22, с. 24].

На думку О.Д. Шаропова, існують кілька підходів до розуміння системи: інженерний, конструкторський, науковий та теоретико-пізнавальний [24]. З огляду на велику кількість дефініцій цієї категорії, що зустрічаються в літературі, В.Н. Садовський виділив їх у три групи, відповідно до яких система визначається [20, с. 98]:

- 1) як деякі класи математичних моделей;
- 2) через терміни "елементи", "відношення", "зв'язки", "ціле", "єдність";
- 3) за допомогою термінів "вхід", "вихід", "переробка інформації", "управління".

З цієї позиції закордонні дослідники постконфліктне відновлення розуміють як складну систему, "яка забезпечує одночасні коротко-, середньо- і довгострокові заходи по запобіганню переростання зіткнень інтересів у військовий конфлікт, а також побудову і зміцнення сталого миру" [25, с. 5]. Схожий погляд висвітлено у публікації К. Конінга (Cedric de Coning) [30]. Основними вимірами такої системи, на думку Т. Муріті (Tim Murithi), є: безпека; політичні перетворення, державне управління; соціально-економічний розвиток; права людини, правосуддя; координація, менеджмент та мобілізація ресурсів [34, с. 8].

Таким чином, використання системного підходу продиктоване складністю взаємозв'язку між елементами постконфліктного відновлення, до числа яких відносять її мету і завдання, принципи, суб'єкти, об'єкти.

Метою постконфліктного відновлення, у найбільш загальному розумінні, є максимально ефективно подолання наслідків бойових дій у всіх сферах життя суспільства, попередження майбутніх конфліктів та створення умов для сталого розвитку. Конкретні завдання відновлення визначаються масштабістю втрат, фінан-

совим потенціалом держави та її донорів, іншими параметрами постконфліктної ситуації. В той же час узагальнення світового досвіду дало можливість виділити 7 основних напрямів завдань відновлення, кожен з яких відображає ключові аспекти суспільного життя (табл. 1). При цьому виконання окреслених завдань, може починатись як одночасно, так і базуватись на результатах заходів, проведених на попередніх етапах постконфліктного відновлення.

На думку М. Фішер, можна виділити такі етапи, як криза, посткризова ситуація (тобто до повного урегулювання конфлікту), ситуація після врегулювання, та стадія довгострокового відновлення, на кожному з яких змінюється пріоритетність та масштабність описаних заходів [31, с. 7]. Навіть під час військового конфлікту пропонується надавати доступ до питної води, продовольства та базових медичних послуг, адже кількість жертв голоду та епідемії може бути більшою за втрати серед мирного населення безпосередньо від бойових дій.

За іншим підходом розмежовують такі етапи: початковий (розробка програми реконструкції та розвитку), передбазовий (безпосереднє дослідження постраждалих території та корекція програми), базовий (відтворення на основній території основних систем життєзабезпечення), репатріаційний (повернення осіб, що вимушені були покинути регіон) та адаптаційний (закріплення репатріантів на місцях постійного проживання, відновлення соціально-економічної інфраструктури) [14, с. 14].

У той же час існує думка, що, на відміну від плану Маршалла, сучасні програми постконфліктного відновлення починають реалізовуватись до того, коли стане зрозумілим, яким буде остаточний результат війни [27, с. 185]. Саме тому висока ймовірність повторення бойових дій визначають неточність прогнозів щодо розвитку ситуації.

Успіх відновлювальних заходів може залежати і від дотримання певних принципів, на яких ґрунтується процес відновлення. На думку аналітиків Інституту миру США (United States Institute of Peace), такими є [33, с. 21]:

- місцева ініціатива, тобто сама нація, а не зовнішні донори, має визначити свої потреби та їх пріоритетність;
- примат політики, іншими слова політичне урегулювання конфлікту є основою для миру;
- легітимність, що проявляється у ступені сприйняття населенням країн свого уряду, інших країн та міжнародних організацій;

Таблиця 2. Принципи відновлення постконфліктних територій

№ з/п	Принцип	Характеристика
1	2	3
1	Урахування міжнародного досвіду	Із необхідністю відновлення територій, економіка й інфраструктура яких виявились зруйнованими в результаті військових конфліктів, зіткнулося багато держав, а саме: Грузія, Азербайджан, Балканські країни та ін. Використання міжнародного досвіду у сфері відновлення і розвитку зруйнованих територій – неодмінна умова постконфліктного програмування, у тому числі і в Україні. Разом із тим нормалізація життєдіяльності на відновлюваних територіях України має свої складнощі, відрізняється від багатьох аналогічних проблем у вищезазначених країнах, оскільки виходить далеко за межі вирішення лише матеріально-технічних і фінансових завдань. Потрібно буде реінтегрувати окуповані нині території та їх населення в політичне, економічне і культурне життя України, що пов'язано з низкою проблем
2	Розумна мінімізація витрат	Здійснення повномасштабної реабілітації постраждалих від військового конфлікту територій вимагає значних ресурсів. У порівняно невеликих державах обсяг необхідних для цього фінансових ресурсів може бути цілком зіставлений із масштабами економіки країни в цілому, тому мінімізація витрат є атрибутивним принципом державного постконфліктного програмування, до того ж неприпустимо, щоб економія на ресурсах перетворилась у основний принцип і домінувала над цільовими настановами територіальної реабілітації. Мінімізація витрат, яка призводить до погіршення якості робіт, і тим самим створює загрозу для безпеки населення, принципово неприйнятна
3	Єдність двох підходів: оновлення старого і створення нового	Будь-яке відновлення повинно поєднувати нове будівництво з реставрацією раніше побудованих об'єктів. Кількісне співвідношення цих двох форм реабілітації визначається низкою факторів: реальним станом інфраструктурних, виробничих і соціально-культурних об'єктів на постконфліктній території, цільовими настановами відновлення, ресурсними можливостями країни, тривалістю часу від зруйнування до початку реабілітаційних робіт. Навіть коли існує можливість реставрації старих об'єктів, нове будівництво з використанням прогресивних сучасних технологій нерідко є більш ефективним. Це стосується не тільки інформаційно-комунікаційних систем, відновлювати які на базі старих технологій є недоцільним, але й традиційних елементів інфраструктури, наприклад, доріг
4	Гнучкість територіального планування	Цей принцип слід розглядати як окремий випадок застосування попереднього принципу, проте він має самостійне значення. З одного боку, існують вагомі аргументи щодо відновлення доконфліктної мережі поселень. При цьому, по-перше, відпадає необхідність у додатковому містобудівному і ландшафтному плануванні; по-друге, забезпечується законне право кожного переселенця на повернення у власний будинок або у свій населений пункт. Право приватної власності переселенців на нерухомість належить до числа консервативних факторів системи розселення. З іншого боку, формування нової структури розселення надає додаткові можливості для реінтеграції постконфліктних і деокупованих територій у політико-економічну структуру країни, хоча за некоректності виконання може супроводжуватися обмеженням прав власності репатріантів і, крім того, потребує проведення великої попередньої роботи. Саме тому поєднання цих двох принципів убачається більш ефективним. Формування нової системи розселення необхідно аналізувати в ширшому контексті, ніж відновлення постконфліктного ареалу
5	Поетапність	Постконфліктне відновлення територій належить до великомасштабних проєктів, ефективна реалізація яких потребує обов'язкового поділу реабілітаційних робіт на чіткі стадії. Слід дотримуватись таких етапів, які є типовими для більшості постконфліктних територій незалежно від їх приналежності до країни
6	Перманентне вдосконалення програм відновлення та реабілітації територій	Усі сфери відновлення відчувають вплив фактора часу. До особливо швидких і радикальних змін схильні засоби комунікації і зв'язку, швидкість технологічного оновлення яких дуже висока. Суттєво змінюються технології і матеріали, які переважають у цивільному будівництві, енерго- і газопостачанні, а також у будівництві і реконструкції транспортної інфраструктури

Джерело: [14].

- єдність зусиль, що починається із координації дій та співробітництва;
- безпека як головна умова миру та розвитку;
- трансформація конфліктів з військової площини в інші, що досягається через обмеження причин та пом'якшення вже існуючих наслідків бойових дій;
- регіональна взаємодія, що передбачає заохочення до партнерства, як в державі, так і з сусідніми країнами та міжнародними організаціями за рахунок дипломатичних зусиль, спільного бачення розвитку регіону та співробітництва.

На думку П. Кольєра, традиційний підхід ґрунтується на пріоритеті політичної складової, короткостроковості присутності миротворчих сил та проведених виробів, що дасть змогу сформулювати новий легітимний та підзвітний уряд [28]. Критика таких засад базується на неефективності заходів, адже виведення миротворчого контингенту може стати початком нового конфлікту, проведені вибори не завжди консолідують суспільство та дають можливість отримати фаховий уряд. Акцент заходів має бути зміщено на забезпечення безпеки та економічного зростання. Головним джерелом зростання має стати будівельна галузь.

Більш розширений перелік принципів відновлення постконфліктних територій пропонують азербайджанські аналітики Н. Музаффарлі та Е. Ісмаїлов (табл. 2).

Вітчизняні вчені О.В. Балуєва, О.С. Келембет запропонували додати до числа цих принципів ще такі [2, с. 43]:

- послідовне планування поліцентричної функціональної структури;
- досягнення довгострокового ефекту шляхом реалізації короткострокових проєктів;
- інтеграційний підхід до відновлення умов життя в регіоні;
- принцип взаємодоповнення для уникнення протиріч у реабілітації деокупованих територій.

При цьому недостатньо зрозуміло є відмінність між останніми двома принципами, що відображають спільну ідею зближення інтересів. У підготовлену представництвом ООН в Україні, Групою Світового банку та Європейським Союзом звіт "Оцінка відновлення та розбудови миру аналіз впливу кризи та потреб на східній Україні" пропонуються інші принципи (табл. 3).

У той же час, на нашу думку, основними вихідними положеннями (принципами) постконфліктного відновлення також є:

- послідовна зміна пріоритетів (так першочерговим є забезпечення безпеки в регіоні, потім запуск економіки, налагодження системи державного управління, забезпечення верховенства права та особистого розвитку людини);
 - конкретність одержаних результатів протягом коротких проміжків часу та їх відповідність довгостроковій перспективі;
 - відкритість процесу як основи для підвищення зацікавленості міжнародних організацій та провідних країн.
- Такий плюралізм думок щодо виділення принципів постконфліктного відновлення пов'язаний із складністю

Таблиця 3. Основні принципи відновлення та розбудови миру на сході України

№ з/п	Принцип	Характеристика
1	Адресність	Для забезпечення безпосереднього впливу заходів з відновлення на тих, хто потребує їх найбільше, пропонується зосередитися на задоволенні потреб конкретних груп населення. До пріоритетних груп належать переміщені особи (в тому числі ті, хто вже повернувся або планує повернутися), приймаючі громади, молодь, жінки, учасники та колишні учасники бойових дій (та їхні рідні громади)
2	Координація та комунікація	Ефективна координація буде потрібною для забезпечення взаємодоповнюваності заходів, що реалізуються в різних секторах, та досягнення сукупного ефекту, необхідного для максимізації перспектив відновлення та розбудови миру. Чітка стратегія комунікації відіграватиме важливу роль у забезпеченні належного інформування зацікавлених осіб та в управлінні очікуваннями
3	Управління процесом відновлення	Те, яким чином здійснюватиметься управління процесом відновлення, матиме велике значення для розбудови миру. У зв'язку з цим, для розбудови довіри та забезпечення реагування на місцеві потреби й пріоритети стане важливим забезпечення широкої участі зацікавлених осіб у визначенні колективних пріоритетів поруч із розширенням можливостей місцевих громад та місцевої влади в рамках децентралізованих процесів ухвалення рішень
4	Механізми реалізації	Відновлення відкриває можливості не лише для ліквідації шкоди, заподіяної конфліктом, але й для визначення напрямів поліпшення ситуації в різних секторах для зміцнення економічного добробуту й згуртованості суспільства, підвищення якості надання послуг, а також усунення обмежень і викликів, які існували до конфлікту. Крім того, з огляду на потребу в гнучкості, чутливості та оперативності для досягнення результатів у найближчій перспективі, слід розглянути можливість застосування альтернативних механізмів реалізації заходів, у тому числі, неурядових
5	Формування сприятливих рамок державної політики для відновлення	Визначення рамок державної політики для відновлення відіграватиме критично важливу роль у забезпеченні ефективності та результативності впровадження заходів. Для цього необхідно буде забезпечити консенсус навколо ключових наскрізних принципів багатосекторної відбудови (субсидіарності та локалізації реалізації заходів; сприяння відновленню приватного сектору з боку державного сектору; відновлення стійкої життєдіяльності; незалежний нагляд і прозорість; ефективне управління очікуваннями громадськості та робота зі скаргами)

Джерело: [16, с. 26].

взаємодії між його ключовими суб'єктами, до числа яких можна віднести:

- 1) міжнародні організації;
- 2) урядові організації іноземних країн, які окрім опосередкованої участі в процесах розбудови миру (через міжнародні організації), безпосередньо надають підтримку постраждалим регіонам;
- 3) органи державної влади та місцевого самоврядування;
- 4) інститути громадянського суспільства;
- 4) великі бізнес-структури;
- 5) середній та малий бізнес.

У рамках спільного проекту Асоціації армії США та Центру стратегічних та міжнародних досліджень (Center for Strategic and International Studies) було запропоновано виділення чотирьох напрямів післявоєнної реконструкції, що визначають основні об'єкти постконфліктного відновлення (табл. 4).

У той же час таке розмежування має дискусійний характер. Наприклад, в соціально-економічному блоці виділяються задачі для двох напрямів (соціальному і економічному), при чому окремі з них дуже тісно пов'язані з іншими сферами (табл. 5). Наприклад, регламентація підприємницької діяльності з державним управлінням, проблема біженців витікає із неможливості забезпечення громадської безпеки, пенсійне забезпечення, як відомо, пов'язано з економічними можливостями держави та ін. Саме тому більш доцільнішим є виділення окремо економічної та соціальної складових, та

об'єднання разом сфери правосуддя, примирення і державного управління.

На нашу думку, об'єктами постконфліктного відновлення можна вважати безпеку і оборону, політичну і правову систему, економіку та соціальну сферу (рис. 1), оскільки таке розмежування викликано причинами та наслідками бойових дій, які ми розглядали в попередніх роботах.

При цьому, на думку Т. Вейсса (Thomas G. Weiss), пріоритетним з точки зору міжнародних донорів є фінансування саме оборонної сфери, у зв'язку з чим недостатня увага приділяється іншим сферам, зокрема економічній [36, с. 91], що зумовлює важливість поступового вирівнювання таких дисбалансів.

Щодо ситуації в Україні, то міжнародними експертами запропоновано виділення трьох стратегічних компонентів відновлення та розбудови миру, оминаючи при цьому політичну та правову систему:

- відновлення ключових об'єктів інфраструктури та соціальних послуг;
- заохочення економічного відновлення;
- зміцнення соціальної стійкості, розбудова миру та громадської безпеки [16, с. 25].

Узагальнивши вищевикладене, постконфліктне відновлення як систему можна відобразити так (рис. 2).

Механізм дії системи полягає у тому, що розвиток зовнішнього середовища зумовлює появу зіткнень інтересів, і, як результат, бойових дій, подолання наслідків яких визначають мету постконфліктного відновлення та

Таблиця 4. Об'єкти постконфліктного відновлення

№ з/п	Об'єкт	Характеристика
1	Безпека	Стосується всіх аспектів безпеки суспільства, в тому числі через розвиток легітимних та стабільно функціонуючих інститутів. Найбільш важливим є попередження насильства та відновлення територіальної цілісності
2	Правосуддя і примирення	Необхідним є забезпечення функціонування неупередженої і підзвітної правової системи та боротьби з минулими зловживаннями шляхом законотворчої діяльності, ефективної роботи правоохоронних органів, публічності судових процесів, існування механізму розгляду скарг щодо конфлікту та урегулювання спорів
3	Соціально-економічний добробут	Стосується забезпечення основних соціальних та економічних потреб, зокрема у невідкладній медичній допомозі, наданні продовольства, інших видів соціального захисту, забезпечення роботою та ін.
4	Державне управління та партнерство	Передбачається створення чи відновлення роботи органів представницької влади, зміцнення системи управління державним сектором, забезпечення активної та відкритої участі громадян напряму чи опосередковано через неурядові організації у розробці політики відновлення

Джерело: побудовано на основі [35, с. 3].

Таблиця 5. Задачі для відновлення соціально-економічного добробуту

Соціальний добробут	Економічний добробут
1) біженці та внутрішньо переміщені особи (ВПО), що включає заходи з попередження переселення, розміщення біженців та ВПО, створення органів у справах біженців; 2) продовольча безпека, яка передбачає направлення в постраждалі регіони невідкладної допомоги, розвиток сільського господарства; 3) охорона здоров'я, що включає необхідність забезпечення питною водою, управління відходами, попередження епідемій, санітарно-профілактичні заходи; 4) будівництво укріплень та тимчасового житла, вирішення майнових спорів; 5) система освіти, що забезпечить розвиток людських ресурсів, перепідготовку спеціалістів, ліквідацію безграмотності; 6) пенсійне забезпечення та соціальний захист	1) стратегічне планування, одержання та використання міжнародної фінансової допомоги; 2) відновлення інфраструктури, що включає енергетику, транспорт, телекомунікації та інформаційні технології; 3) створення робочих місць через громадські роботи та самозайнятність; 4) формування ринкових механізмів перерозподілу ресурсів; 5) регламентація бізнесу, прав власності та трудових відносин; 6) міжнародна торгівля; 7) інвестиції з приватного та публічного сектору, державна фінансова підтримка; 8) банківська справа та фінанси (центральный банк, банківський нагляд та регулювання, ринки капіталу)

Джерело: побудовано на основі [35, с. 3].

деталізуються у завданнях. Для вирішення цих завдань суб'єкти відновлення, відповідно до рівня своїх можливостей та зацікавленості реалізують комплекс заходів, дотримуючись при цьому низки принципів, що були описані нами раніше. Такий вплив суб'єктів на об'єкт дає певні результати такі, як роззброєння, забезпечення базових людських потреб, проведення виборів, запуск нових підприємств, стабілізація національної грошової одиниці тощо. В свою чергу, трансформується зовнішнє середовище, формуючи нові задачі, наприклад, створення нових місць для демобілізованих осіб, підвищення ефективності розподілу продовольства, формування нового політичного курсу, активізація міжнародного співробітництва у сфері торгівлі та фінансів.

У цілому, відповідно до існуючої класифікації систем [24, с. 20], постконфліктне відновлення можна визначити як відкриту (активно взаємодіє із зовнішнім середовищем), динамічну (змінює свій стан), стохастичну (результати не можуть бути точно визначені), велику (з огляду на масштаби) та складну (виходячи із взаємозв'язків між елементами) систему, елементами якої є суб'єкти, об'єкти, мета і завдання та принципи.

ВИСНОВКИ

Зміст постконфліктного відновлення полягає у складній системі взаємозв'язку його суб'єктів та об'єктів, що ґрунтуються на певних принципах, та спрямованій на досягнення конкретних цілей в зовнішньому середовищі. Такий підхід передбачає конкретизацію елементів такої системи та оптимізацію взаємодії між ними, що забезпечить більш ефективне її функціонування.

Рис. 1. Об'єкти постконфліктного відновлення

Наступним кроком до вирішення існуючих проблем подолання наслідків бойових дій та їх попередження є розгляд механізму відродження економіки як ключового об'єкта такої системи.

Література:

1. Александрова М.М. Розвиток системи страхування сільськогосподарських культур: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / М.М. Александрова; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки". — К., 2011. — 20 с.
2. Балуєва О.В. Методичні принципи відновлення деокупованих територій [Електронний ресурс] / О.В. Балуєва, О.С. Келембет // Причорноморські економічні студії. — 2016. — Вип. 8. — С. 41—44. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bse_2016_8_10
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / Уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Перун, 2005. — 1728 с.
4. Виговська Н.Г. Розвиток системи фінансового контролю в Україні: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / Н.Г. Виговська; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки". — К., 2010. — 36 с.
5. Дрозд І.К. Система фінансово-економічного контролю в Україні: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.06.04 / І.К. Дрозд; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2006. — 33 с.
6. Етимологічний словник української мови: У 7 т. [Електронний ресурс] / Уклад.: Р.В. Болдирев та ін. — К.: Наукова думка, 2006. — 704 с. — Режим доступу: http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovnuk_tom5.djvu
7. Євдокимов В.В. Концепція інтегрованої системи бухгалтерського обліку: теорія, методологія, організація: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.09 / В.В. Євдокимов; Житомирський державний технологічний університет. — Житомир, 2011. — 37 с.
8. Кіндрацька Л.М. Система бухгалтерського обліку в комерційних банках: методологія та практика: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.06.04 / Л.М. Кіндрацька; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2002. — 32 с.
9. Коваль Л.С. Система контролю в управлінні діяльністю комерційних банків: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.02 / Л.С. Коваль; Київ. держ. торг.-еко. ун-т. — К., 1998. — 19 с.
10. Козьменко О.В. Система страхування екологічних і катастрофічних ризиків: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.08.01 / О.В. Козьменко; Сум. держ. ун-т. — Суми, 1998. — 20 с.
11. Колдовський А.В. Система валютного регулювання в контексті фінансової нестабільності економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / А.В. Колдовський; УАБС НБУ. — Суми, 2013. — 20 с.
12. Лук'яненко І.Г. Системне моделювання механізму бюджетного регулювання: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.03.02 / І.Г. Лук'яненко; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2005. — 34 с.

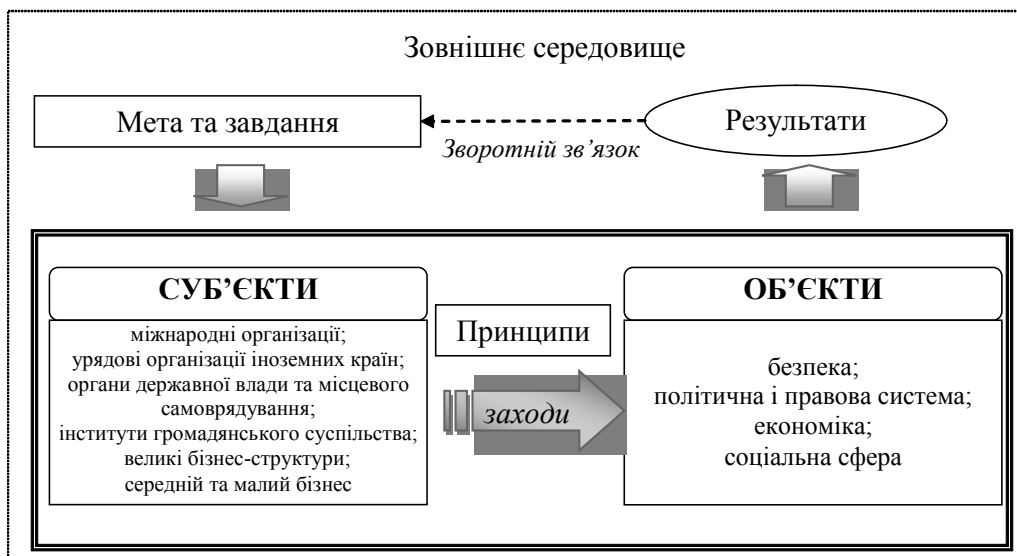

Рис. 2. Постконфліктне відновлення як система

13. Матухно М.О. Система адміністрування ПДВ в Україні: стан та перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.11 / М.О. Матухно; Нац. ун-т держ. податк. служби України. — Ірпінь, 2015. — 20 с.

14. Музаффарли Н. К вопросу о восстановлении постконфликтных территорий / Н. Музаффарли, Э. Исмаилов // Кавказ и Глобализация. — 2009. — № 3 (2—3). — С. 7—28.

15. Нікітшин А.О. Система оподаткування доходів фізичних осіб: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / А.О. Нікітшин; Наук.-дослід. фінанс. ін-т при М-ві фінансів України. — К., 2009. — 20 с.

16. Оцінка відновлення та розбудови миру: аналіз впливу кризи та потреб на Східній Україні. Частина I. Зведений звіт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/RPA_V1_Ukr.pdf

17. Паславська Р.Ю. Система адміністрування податків в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Р.Ю. Паславська; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. — Львів, 2014. — 20 с.

18. Петрук О.М. Розвиток національної системи бухгалтерського обліку в Україні: стратегія, гармонізація, регламентація: автореф. дис. ... д-ра екон. Наук: 08.06.04 / О.М. Петрук; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. — К., 2006. — 33 с.

19. Резнікова О.О. Система валютного регулювання в Україні на сучасному етапі: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / О.О. Резнікова; Наук.-дослід. фінанс. ін-т при М-ві фінансів України. — К., 2001. — 18 с.

20. Садовский В.Н. Основания общей теории систем: логико-методологический анализ / В.Н. Садовский. — М.: Наука, 1974. — 279 с.

21. Синчак В.П. Система оподаткування у сільському господарстві України: теорія, методологія та практика: автореф. дис. ... д-ра екон. наук 08.00.08 / В.П. Синчак; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки". — К., 2009. — 37 с.

22. Стрельченко І.І. Система моделей динаміки валютних курсів на основі інтегральних рівнянь: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.11 / І.І. Стрельченко; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. — К., 2009. — 19 с.

23. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ: учеб. пособие / Ю.П. Сурмин. — К.: МАУП, 2003. — 368 с.

24. Шарапов О.Д. Системный анализ: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Шарапов О.Д., Дербенцев В.Д., Семьонов Д.Е. — К.: КНЕУ, 2003. — 154 с.

25. African Post-conflict reconstruction policy Framework [Електронний ресурс] / NEPAD. — Режим доступу: <http://www.chs.ubc.ca/archives/files/African%20Post-Conflict%20Reconstrution%20Policy%20Framework.pdf>

26. Bello W. The Rise of the Relief-and-Reconstruction Complex [Електронний ресурс] / Walden Bello // Journal of International Affairs. — Режим доступу: <https://ic.ucsc.edu/~rlipsch/pol160A/Bello.pdf>

27. Chesterman S. You, the People: The United Nations, Transitional Administration, and State-Building / Simon Chesterman. — Oxford: Oxford University Press, 2004. — 265 p.

28. Collier P. New rules for rebuilding a broken nation [Електронний ресурс] / Paul Collier. — Режим доступу: https://www.ted.com/talks/paul_collier_s_new_rules_for_rebuilding_a_broken_nation

29. Collier P. Resource Rents, Governance, and Conflict [Електронний ресурс] / Paul Collier, Anke Hoeffler // Journal of Conflict Resolution. — Режим доступу: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0022002705277551>

30. Coning C. The Coherence Dilemma in Peacebuilding and Post-Conflict Reconstruction Systems [Електронний ресурс] / Cedric De Coning // African Journal on Conflict Resolution. — Режим доступу: <http://www.accord.org.za/ajcr-issues/the-coherence-dilemma-in-peacebuilding-and-post-conflict-reconstruction-systems/>

31. Fischer M. Recovering from Violent Conflict: Regeneration and (Re-) Integration as Elements of Peacebuilding [Електронний ресурс] / Martina Fischer. — Режим доступу: http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/fischer_handbook.pdf

32. Forman S. Recovering from conflict: strategy for an international response [Електронний ресурс] / S. Forman, S. Patrick, D. Salomons. — Режим доступу: http://www.nyu.edu/pages/cic/publications/pay4esnt/publ_pay4esnt.html

33. Guiding Principles for Stabilization and Reconstruction [Електронний ресурс] / United States Institute of Peace. — Режим доступу: http://www.usip.org/sites/default/files/guiding_principles_full.pdf

34. Murithi T. Towards a Symbiotic Partnership: The UN Peacebuilding Commission and The Evolving African Union/NEPAD Post-Conflict Reconstruction Framework [Електронний ресурс] / Tim Murithi. — Режим доступу: <https://www.unitar.org/ny/sites/unitar.org/ny/files/PBC%20AU%20Edited%20Final%20Version.pdf>

35. Post-Conflict Reconstruction Task Force Framework. [Електронний ресурс] / Center for Strategic and International Studies and the Association of the United States Army. — Режим доступу: http://peacebuildingcentre.com/pbc_documents/post-conflict_reconstruction_task_force-framework.pdf

36. Weiss T. Military-Civilian Interactions: Intervening in Humanitarian Crises [Електронний ресурс] / Thomas

G. Weiss. — Режим доступу: <http://web.stanford.edu/~sstedman/2006.readings/milcivinteractions.pdf>

References:

1. Aleksandrova, M.M. (2011), "Development of crop insurance system", Ph.D. Thesis, Money, finance and credit, NSC "Institute of agrarian economy", Kyiv, Ukraine.
2. Baluyeva, O.V. (2016), "Methodical principles of recovery of the deoccupied territories" Prychornomorski ekonomichni studiyi, vol. 8, pp. 41—44, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bse_2016_8_10
3. Busel, V.T. (2005), Velykyi tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Great Dictionary of Modern Ukrainian language], Perun, Kyiv, Ukraine.
4. Vygovska, N.G. (2010), "The development of financial control in Ukraine", D.Sc. Thesis, Money, finance and credit, NSC "Institute of agrarian economy", Kyiv, Ukraine.
5. Drozd, I.K. (2006), "The system of financial and economic control in Ukraine", D.Sc. Thesis, Accounting, analysis and auditing, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
6. Boldyrev, R.V. (2006), Etymolohichnyy slovnyk ukrayinskoyi movy [Etymological dictionary of Ukrainian language], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine, available at: http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovnyk_tom5.djvu
7. Evdokimov, V.V. (2011), "The concept of an integrated accounting system: theory, methodology, organization", D.Sc. Thesis, Accounting, analysis and auditing, Zhytomyr State Technological University, Zhytomyr, Ukraine.
8. Kindratska, L.M. (2002), "The accounting system at commercial banks: methodology and practice", D.Sc. Thesis, Accounting, analysis and auditing, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.
9. Koval, L.S. (1998), "Control System in Management of Commercial Banks activity", Ph.D. Thesis, Enterprise, management, marketing, Kyiv state university of trade and economics, Kyiv, Ukraine
10. Kozmenko, O.V. (1998), "The system of ecological and catastrophic risks insurance", Ph.D. Thesis, The economics of nature use and surroundings preservation, Sumy state university, Sumy, Ukraine
11. Koldovskiy, A.V. (2013), "The system of currency regulation in the context of the financial instability of the economy", Ph.D. Thesis, Money, finance and credit, UAB NBU, Sumy, Ukraine.
12. Lukyanenko, I.G. (2005), "Systematic modelling of the budget regulation mechanism", D.Sc. Thesis, Economic-mathematical modelling, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.
13. Matukhno, M.O. (2015), "The administration system of value-added tax (VAT) in Ukraine: status and prospects of development", Ph.D. Thesis, Money, finance and credit, National State Tax Service University of Ukraine, Irpin, Ukraine.
14. Muzaffarli, N. and Ismailov, E. (2009), "On the issue of restoring post-conflict territories", Kavkaz i Globalizatsiya, vol. 3 (2—3), pp. 7—28.
15. Nikitishyn, A.O. (2009), "The system of personal income taxation", Ph.D. Thesis, Money, finance and credit, Institute for financial research, Ministry of Finance of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
16. World Bank (2015), Recovery and peace buiding assessment: analysis of crisis impacts and needs in Eastern Ukraine. Part 1. Synthesis report, available at: http://www.un.org.ua/images/RPA_V1_Ukr.pdf
17. Paslavska, R.Y. (2014), "The tax administration system in Ukraine", Ph.D. Thesis, Money, finance and credit, Lviv national university of Ivan Franko, Lviv, Ukraine.
18. Petruk, O.M. (2006), "Development of national accounting system in Ukraine: strategy, harmonization, regulation", D.Sc. Thesis, Accounting, analysis and auditing, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.
19. Reznikova, O.O. (2001), "System of currency regulation in Ukraine at the present stage", Ph.D. Thesis,

Finance, money turnover and credit, Institute for financial research, Ministry of Finance of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

20. Sadovskiy, V.N. (1974), Osnovaniya obshchey teorii sistem: logiko-metodologicheskii analiz [Foundations of the general theory of systems: logical-methodological analysis], Nauka, Moscow, USSR.
21. Synchak, V.P. (2009), "System of taxation in agriculture of Ukraine: theory, methodology and practice", D.Sc. Thesis, Money, finance and credit, NSC "Institute of agrarian economy", Kyiv, Ukraine.
22. Strelchenko, I.I. (2009), "System of models on the basis of integral equations in dynamic exchange rates research", Ph.D. Thesis, Mathematical methods, models and information technologies in economy, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine
23. Surmyn, Y.P. (2003), Teoryya system y systemnyy analiz [Systems theory and systems analysis], MAUP, Kyiv, Ukraine.
24. Sharapov, O. D. Derbentsev, V. D. and Semonov, D. Y. (2003), Systemnyy analiz [Systems analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.
25. NEPAD (2005), African Post-conflict reconstruction policy Framework, available at: <http://www.chs.ubc.ca/archives/files/African%20Post-Conflict%20Reconstruction%20Policy%20Framework.pdf>
26. Bello, W. (2006), The Rise of the Relief-and-Reconstruction Complex, Journal of International Affairs, available at: <https://ic.ucsc.edu/~rlipsch/pol160A/Bello.pdf>
27. Chesterman, S. (2004), You, the People: The United Nations, Transitional Administration, and State-Building, Oxford University Press, Oxford, UK.
28. Collier, P. (2009), New rules for rebuilding a broken nation, available at: https://www.ted.com/talks/paul_collier_s_new_rules_for_rebuilding_a_broken_nation
29. Collier, P. & Hoeffler, A. (2005), Resource Rents, Governance, and Conflict, Journal of Conflict Resolution, available at: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0022002705277551>
30. Coning, C. (2008), The Coherence Dilemma in Peacebuilding and Post-Conflict Reconstruction Systems, African Journal on Conflict Resolution, available at: <http://www.accord.org.za/ajcr-issues/the-coherence-dilemma-in-peacebuilding-and-post-conflict-reconstruction-systems/>
31. Fischer, M. (2004), Recovering from Violent Conflict: Regeneration and (Re-)Integration as Elements of Peacebuilding, available at: http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/fischer_handbook.pdf
32. Forman, S. Patrick, S. Salomons, D. (2000), Recovering from conflict: strategy for an international response, Center on International Cooperation, available at: http://www.nyu.edu/pages/cic/publications/pay4essnt/publ_pay4essnt.html
33. United States Institute of Peace (2009), Guiding Principles for Stabilization and Reconstruction, available at: http://www.usip.org/sites/default/files/guiding_principles_full.pdf
34. Murithi, T. (2006), Towards a Symbiotic Partnership: The UN Peacebuilding Commission and The Evolving African Union/NEPAD Post-Conflict Reconstruction Framework, available at: <https://www.unitar.org/ny/sites/unitar.org.ny/files/PBC%20AU%20Edited%20Final%20Version.pdf>
35. Center for Strategic and International Studies and the Association of the United States Army (2002), Post-Conflict Reconstruction Task Force Framework, available at: http://peacebuildingcentre.com/pbc_documents/post-conflict_reconstruction_task_force-framework.pdf
36. Weiss, T. (1999), Military-Civilian Interactions: Intervening in Humanitarian Crises, available at: <http://web.stanford.edu/~sstedman/2006.readings/milcivinteractions.pdf>

Стаття надійшла до редакції 18.04.2017 р.

Р. А. Лукак,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЗМІЦНЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ ВІТЧИЗНЯНОГО ВИРОБНИКА: ДОСВІД ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

R. Lupak,
PhD, Associate Professor of the department of Economics,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv

REGIONAL POLICY OF STRENGTHENING THE COMPETITIVE POSITION OF DOMESTIC PRODUCERS: THE EXPERIENCE OF LATIN AMERICA

У статті досліджено залежність економіки держави від імпорту, його вплив та способи регулювання (протекціоністські та ліберальні). Розглянуто наукові припущення класиків економічної теорії щодо розвитку виробничого комплексу в державі за умов імпортозалежності її економіки. Визначено важливість використання світового досвіду, зокрема країн Латинської Америки (Бразилії, Аргентини, Мексики), у розробленні та реалізації політики зміцнення конкурентних позицій вітчизняних виробників, які тривалий час змушені конкурувати на ринку з інтенсивним насиченням імпорту. Поокремо надано характеристику регіональним особливостям імпортозаміщення, регулювання внутрішнього ринку, формування конкурентного середовища у країнах Латинської Америки, що дозволяло зміцнювати конкурентні позиції внутрішніх виробників та може слугувати досвідом для національної економіки.

The article describes the dependence of the economy on imports, its impact and ways of regulation (protectionist and liberal). Considers the scientific assumptions of classic economic theory on the development of an industrial complex in the country in terms of import dependence of the economy. Identified the importance of using international experience, particularly in Latin America (Brazil, Argentina, Mexico), in the development and implementation of policies to strengthen the competitive position of domestic producers that have to compete on the market with an intense saturation of import. The separately of characteristics regional characteristics of import substitution, regulation of the internal market, creating competitive environment in the countries of Latin America that have strengthened the competitive position of domestic producers and can serve as experience for the national economy.

*Ключові слова: політика, імпорт, виробники, конкурентні позиції, ринок.
Key words: policy, import, manufacturers, competitive position, market.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Здатність економіки держави досягати та підтримувати імпорту незалежність обумовлена тривалим періодом інституційно-організаційної підготовки ефективного регулювання внутрішнім ринком, подолання якісно-структурних деформацій у сферах виробництва і споживання товарів (послуг), формування ресурсно-забезпеченого і високотехнологічного виробничого комплексу та ін. З кожним новим економічним циклом трансформаційні перетворення передбачали розроблення та реалізацію механізмів, що дозволяли ефективніше здійснювати державне управління внутрішнім ринком та середовищем, в якому формувались передумови до його розвитку. Натомість внутрішні виробники зобов'язані були по-новому забезпечувати та підтримувати власну конкурентоспроможність.

Очевидно, що розвиток економічної системи держави залежить від значної кількості чинників, які йому перешкоджають або навпаки пришвидшують, але у підсумку структурні зміни відбуваються з ціллю удосконалення існуючої політики контролю та регулювання міжгосподарських відносин. За таких обставин імпорту скла-

дова у розвитку економіки держави може розглядатись з різних сторін, як стимулюючий або дестабілізуючий чинник. Зокрема у світовому економічному просторі вплив імпорту регулювався по-різному: або способом протекціоністської політики стримування імпортних потоків товарів та захисту внутрішніх виробників, або лібералізації господарського устрою та соціально-економічних відносин на внутрішньому споживчому ринку. Кожен із напрямів має переваги і недоліки, втім, вважаємо, що об'єктивно можна робити такі висновки вивчивши досвід країн, які їх апробували поокремо чи поєднували для досягнення позитивного ефекту налагодження внутрішнього виробництва імпортозамінної продукції. Саме сьогоднішня результативність економік низки країн свідчить про раціональність вибору пріоритетів, засобів та інструментів політики зміцнення конкурентних позицій внутрішніх виробників.

Для національної економіки використання світового досвіду має особливо стратегічне значення адже може дозволити зменшити кількість випадків прийняття неефективних державних управлінських рішень щодо налагодження внутрішнього промислового виробницт-

ва продукції, яка в повній мірі дозволить замінити аналогічний імпорту. Важливо уявити процеси зміцнення конкурентних позицій вітчизняних виробників згідно з досвідом інших держав, щоб створити ефективну національну модель захисту внутрішнього ринку від імпортерних потоків товарів і послуг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Світовий досвід сформував фундаментальну систему знань про теоретичні засади політики регулювання внутрішнього ринку, які висвітлені в наукових працях класиків економічної теорії Т. Мена, А. Монкретьєна, А. Сміта, Д. Рікардо та ін. Функціональні основи розвитку внутрішнього виробничого комплексу розширили І. Ансофф, Ф. Котлер, А. Томпсон, Й. Шумпетер, а органічну єдність посилення конкуренції та розвитку ринкового середовища досліджували В. Геєць, А. Градов, Ю. Полунєєв, М. Портер, Р. Фатхутдінова, З. Шершньова та ін. Безпосередньо регіональну політику у сфері конкурентних відносин на внутрішньому ринку розглянуто у працях З. Варналія, Т. Васильціва, О. Влашко, В. Волошина, В. Горбуліна, А. Двігун, М. Долішнього, Я. Качмарика, П. Куцика, А. Мокія, М. Флейчук, О. Шевченко.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування досвіду країн Латинської Америки у розробленні та реалізації політики зміцнення конкурентних позицій внутрішніх виробників за умов насичення ринку імпортом.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історично сформувалось, що у світовій економіці постійно відбувається передача досвіду від високо до менш розвинутих країн. Відповідна тенденція існує вже довгий час та її продовження в основному залежить від ресурсної бази та рівня індустріалізації економіки, дієвості та дієздатності підприємницької інфраструктури, якості суспільно-громадських порядків та ін. Часто предметом таких відносин стають інституційно-правові зміни, техніко-технологічні розробки, методи активізації підприємницької діяльності, способи розв'язання соціальних проблем тощо. Щодо зміцнення конкурентних позицій внутрішніх виробників, то це політика довготривала і повинна реалізовуватись поступово та комплексно, що змінює предметність передавання та глибину вивчення відповідного досвіду країн. Так, у галузевому та просторово-територіальному аспектів трапляються випадки "протиіжного досвіду" — окремі високорозвинуті країни беруть на озброєння досвід країн, що можуть значно поступатись за рівнем соціально-економічного розвитку, територією чи кількістю населення. Попри це, у світовій економіці не існує моделі в імпортозахисній політиці внутрішніх виробників, за якою одна з держав на окремому етапі свого розвитку застосовувала досвід іншої і, відповідно, через короткий період часу досягала ідентичних високих результатів.

Так, розвиток маркантилістської моделі державотворення утвердив усі відомі сьогодні та часто використовувані протекціоністські способи захисту внутрішнього ринку від експансії імпорту. Представники цієї школи (Т. Мен, А. Монкретьєн, А. Сміт, Д. Рікардо та ін.) розглядали політику захисту внутрішніх виробників та споживчого ринку в цілому як важливий напрям розвитку економіки, в рамках якої державі важливо підтримувати імпорту дешевої сировини, посилювати тарифікацію готових до споживання імпортерних товарів і, навпаки, стимулювати експорт товарів внутрішніх виробників для забезпечення позитивного торговельного балансу. Так, А. Сміт у розроблену теорію "невидимої руки" закладав чинник імпортерної залежності внутрішнього ринку і його інтенсивність прояву прогнозував

відносно випередження темпів приросту потреб суспільства над економічним зростанням держави. Автору вдалося правильно визначити концептуальний зміст імпортозахисної політики — її необхідність виникає на основі деструктивних перетворень в економічній системі держави, які тривали довгий час, мають негативні наслідки та створюють значні загрози національній безпеці. Таким чином, головними орієнтирами імпортозаміщення того часу було забезпечення захисту від будь-якого проникнення на внутрішній ринок імпортерних товарів, що могли зменшити інтенсивність внутрішнього виробництва продукції та рівень конкурентоспроможності його економічних агентів. Очевидно, що така модель формування конкурентного середовища не може існувати у ринковій економіці, коли держава є членом низки світових організацій та міждержавних об'єднань, прагне розвивати економічні відносини із сусідніми територіями та подібними за потенціалом державами, з більшою силою хоче мати доступ та впливати на ринки ресурсів, технологій, готової продукції тощо.

Інтенсивний розвиток зовнішньоторговельних відносин, що підсилювався індустріалізацією промислового виробництва у XIX—XX ст. обумовив необхідність повноцінного удосконалення процесів розроблення та реалізації політики у сфері регулювання конкуренції, а особливо у тих країнах, які незначні були використовувати сировинні ресурси і їх експортували, а натомість імпортували виготовлену з них готову продукцію. Відповідно державне регулювання економіки передбачало повну відкритість внутрішнього ринку (ліберальний напрям) або його ізоляваність від імпорту (протекціоністський напрям).

Так, держави відновлюючи потенціал малорозвинутих галузей, продукція яких була неконкурентоспроможна порівнюючи з імпортерними аналогами на внутрішньому ринку, встановлювали високі імпортерні мита та податки, обмежували ввіз імпортерної продукції, посилювали вимоги щодо їх якості та відповідності стандартам, обмежували окремі права імпортерів та ін. Попри таку політику протекціонізму відбувалась реструктуризація підприємств державного сектора економіки, що супроводжувалось приватизацією, наданням в оренду окремих виробничих територій чи концесією. Таким чином, держави прагнули, з одного боку, позбавитись нерентабельних виробничих об'єктів, а з іншого — засобами контролю інституційно-організаційного та посилення інституційно-правового середовища зберегти вплив на їх господарську діяльність. Така модель була характерна для країн Латинської Америки, які у середині XX ст. відносились до країн аграрного типу та таких, що мали істотну імпортерну залежність у США та Канади.

Так, у Бразилії період реалізації політики регулювання імпортонасичення та зміцнення конкурентних позицій внутрішніх виробників можна розділити на чотири етапи, зокрема на першому етапі (1946—1962 рр.) інтенсивно заміщувався імпорту товарів народного споживання через контроль курсу національної валюти і використання диференційованого курсу для обмеження імпорту на малорозвинуті та прикордонні території. При цьому вводились тарифні обмеження на імпорту окремих товарів, а натомість підтримувалась поряд з вертикальною інтеграцією ключових галузей економіки (середнього та важкого машинобудування, хімічної промисловості), у т. ч. із залученням іноземних інвесторів політика угруповань окремих територій.

На наступному етапі (1968—1973 рр.) заміщення імпорту в Бразилії відбувалось за рахунок масштабної модернізації і розвитку промисловості, що забезпечувалось значним державним інвестуванням. При цьому активно розвивалась транспортна інфраструктура країни, що дозволило приєднати віддалені від урбанізованих міст території, які володіли значним сировинним потенціалом. У підсумку Бразилії вдалося стати другою країною у світі по виробництву сільськогосподарської продукції.

Втім, держава продовжувала істотно залежати від імпорту виробничого устаткування і важливих для промисловості сировинних ресурсів. Саме на третьому етапі (1974—1985 рр.) у Бразилії в окремих сировино потужних регіонах активно відбувалось будівництво атомних та гідроелектростанцій, рудників чорних та кольорових металів, а також пошук нових нафтових та газових родовищ. Попри це зростали обсяги зовнішніх запозичень, пришвидшилась інфляція, виник негативний зовнішньоторговельний баланс.

Після проведення таких заходів на четвертому етапі (з 1987 р. і до сьогодні) держава розпочала отримувати реальні результати імпортозаміщення, зокрема зовнішньоторговельний баланс став профіцитним, в окремих секторах внутрішній ринок монополізувався місцевими виробниками, зменшилась в декілька разів залежність від енергоресурсів. Зауважимо, що Бразилія починаючи з 1990 р. відмовилась від жорсткої тарифної політики і здійснила лібералізацію митного регулювання імпорتنних товарів. Також значна увага приділялась інтеграційному розвитку малого підприємництва, а особливо на периферійних територіях з врахуванням їх природно-ресурсного потенціалу [1, с. 31—33; 2, с. 210—300; 3, с. 117—185; 4, с. 208—290; 5, с. 79—103].

В інших країнах Латинської Америки зміцнення конкурентних позицій внутрішніх виробників реалізовувалась за схожим сценарієм і змінювалась залежно від ресурсного типу економіки, політичного устрою, тенденцій на світових ринках та ін. Так, в Аргентині розвиток регіональної економіки в середині ХХ ст. відбувався в основному за рахунок сільського господарства і завдяки позитивній кон'юктурі ринку ВВП країни на душу населення того часу перевищувало значення показника Франції, Японії, Іспанії, Італії, Голландії та інших сучасних розвинених держав. Попри це в міру політичних та капіталістичних причин індустріалізація в країні проходила досить повільно, що збільшувало її імпорту залежність від продукції виробничого призначення, енергоносіїв, сучасних технологій та ін. Хоча імпортозаміщення було одним із пріоритетів державної політики, але продукція, що вироблялась задовольняла лише споживчі потреби населення і не враховувала потреби промислового комплексу країни.

Починаючи з 1940-х років завдяки зміні політичного устрою в Аргентині розпочалась активна фаза політики імпортозаміщення, зокрема уряд повністю націоналізував підприємства ключових галузей економіки (транспорті і зв'язку, паливно-енергетичного комплексу, фінансової та страхової діяльності, авіа- та суднобудування). В періоді 1940—1960 рр. активно реалізовувалась політика зменшення бар'єрів входження на внутрішній та регіональні ринки країни високотехнологічної продукції в контексті дерегуляції економіки. Саме завдяки сучасним технологіям вдалось повністю забезпечувала внутрішні потреби у виробництві сталі, видобутку нафти, більшій частині продукції хімічної промисловості. Попри це, окремим галузям економіки (легкої та харчової промисловості, середнього та точного машинобудування) з боку держави продовжувала надаватись істотна фінансова підтримка, що передбачала отримання підприємствами за заниженими процентними ставками кредити і в результаті чого на окремих територіях створювались крупні промислові комплекси із повним виробничим циклом (зокрема, вирощування зернових культур, їх переробка та виробництво готової харчової продукції; зруб лісових насаджень та виготовлення з них меблів, целюлози, енергетичних брикетів). Важливо, що в країні сформувався масовий середній клас, зростає роль профспілок, розпочалась реалізація масштабних соціальних проектів у охороні здоров'я, освіті, спорті, мистецтві.

Починаючи із 1970-х до початку 1990-х років в територіальній структурі Аргентини конкурентні позиції внутрішніх виробників вдалось зміцнювати за раху-

нок збереження гіпертрофованого державного контролю секторів економіки, продукція яких мала високу додану вартість та в цілому автаркічним режимом регулювання імпорتنних потоків товарів, при окремих невеликих спробах ринкових або псевдоринкових реформ.

Після середини 1990-х років розвиток конкуренції прийняв характер транснаціоналізації та повної фінансової лібералізації грошових потоків. Так, в межах окремих територій утворювались спеціальні економічні зони, на яких відбувалась масштабна приватизація державних підприємств, розпочинали роботу новостворені транснаціональні корпорації і банки, формувались потужні інтегровані бізнес-структури, таким чином, розпочали функціонувати в країні дієздатні ринкові інститути. Втім, така політика більше призводила до погіршення загальнонаціональних інтересів, ніж зміцнювала економічну безпеку держави та національних виробників. Зокрема через невиправдане зміцнення національної валюти і відсутність диверсифікованих митних тарифів посилились позиції імпорту на внутрішньому ринку, у т. ч. в тих секторах економіки (металургія, металообробка, машинобудування, автомобільна промисловість), що мали високий потенціал імпортозаміщення.

Сьогодні головним вектор регулювання зовнішньоторговельних відносин в Аргентині є інформаційно-консультативна та організаційна підтримка підприємств експортерів, а також політико-дипломатичне лобювання та супроводження міжнародних проектів і угод з участю місцевих виробників. Таким чином, політика зміцнення конкурентних позицій внутрішніх виробників призводить до інституціоналізації у рамках одного і того ж галузевого комплексу відносно модернізованих і традиційних структур та інститутів внутрішнього ринку [6; 7, с. 186—220; 8, с. 77—101].

На відміну від Бразилії та Аргентини у Мексиці політика зміцнення конкурентних позицій внутрішніх виробників реалізовувалась пришвидшеними темпами і її можна розділити на декілька фаз, зокрема у ході першої фази (1940—1954 рр.) протекціоністським способом держава стимулювала внутрішнє виробництво споживчих товарів через надання в окремих регіонах податкової пільги (до 40 % від податку на доходи) новоствореним підприємствам легкої, харчової і хімічної промисловості, середнього та точного машинобудування, вводила високі митні тарифи на імпорту готової продукції (до 50 % їх митної вартості), а на сировину, машини та обладнання для нових підприємств переробної промисловості мита не встановлювались.

На наступній фазі (1954—1970 рр.) завдяки загальнодержавній підтримці промислового сектору економіки та активному стимулюванню приватних інвестицій у його розвиток відбувалась заміна вітчизняною продукцією імпорتنних аналогів виробничого призначення, тривалого користування, сировинного використання. Після 1970 р., як і більшість країн Латинської Америки, Мексика максимально лібералізувала процедури імпортозаміщення, що передбачало структурні перебудови у секторах економіки та формування міжгалузевих інтегрованих виробничих бізнес-комплексів. При цьому держава відмовилась від розвитку окремих галузей хімічної та нафтохімічної промисловості, загального машинобудування, що не мали достатньої сировинної бази, належно сформованого інтелектуально-кадрового капіталу та потребували постійної бюджетної фінансово-інвестиційної підтримки. Також активно проводилась політика диференціації дозвільної системи в територіальній структурі країни, що стосувалась галузей з виробництва продукції першої необхідності [9, с. 1037—1039; 10, с. 46—47; 11, с. 63—65; 12, с. 15—20].

Відмітимо, що досвід країн Латинської Америки засвідчив неефективність протекціонізму в умовах повільного розвитку внутрішнього ринку, низької конкурентоспроможності галузей, продукція яких має високу додану вартість та слабкого експортного потенціалу

зважаючи на нестабільність та постійну диференційованість валютного курсу. Низка науковців [13, с. 1—15; 14, с. 95—122; 15, с. 22—49; 16, с. 65—77] відмічають, що політика зміцнення конкурентних переваг внутрішніх виробників повинна базуватись на порівняльних перевагах місцевої продукції, в той час як імпорتنі аналоги більш високої якості і за більш низькою ціною дискримінується на внутрішньому ринку по відношенню до продукції місцевого виробництва гіршої якості. Щодо країн Латинської Америки, то вони невдало використовували певні переваги власної продукції і намагання виробляти імпорتنі аналоги не дозволило швидко розвивати економіку, як це прогнозувалось.

ВИСНОВКИ З ДОСЛІДЖЕННЯ

Не можна зробити висновок про вибір окремого напряму зміцнення конкурентних позицій внутрішніх виробників в регіональному аспекті як найбільш ефективного, оскільки темпи зростання економік держав постійно відрізняються і це потребує застосування різних заходів та інструментів. Оптимальним, на нашу думку, є варіант, коли у країні поєднуються протекціоністські та ліберальні напрями розвитку імпортозаміщення. Також про це говорить закордонний досвід імпортозаміщення. Так, країни Латинської Америки створювали внутрішнім виробникам привабливі фінансово-інвестиційні умови, надавали державні преференції окремим галузям, при цьому зменшували масштаби державного адміністрування інвестиційно-інноваційної діяльності.

Література:

1. Ватолкіна Н.Ш. Импортозамещение: зарубежный опыт, инструменты и эффект / Н.Ш. Ватолкіна, Н.В. Горбунова // Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. Сер.: Экономические науки. — 2015. — № 6 (233). — С. 29—39.
2. Franko P.M. Puzzle of Latin America Economic Development / P.M. Franko. — Rowman&Littlefield, 2007. — 680 p.
3. Hudson R.A. Brazil: A Country Study / R.A. Hudson. — Washington: GPO for the Library of Congress, 1997. — 658 p.
4. Cardoso F.H. Dependency and Development in Latin America / F.H. Cardoso, E. Faletto. Transl. by M. Mattingly. — Berkeley: University of California Press, 1979. — 474 p.
5. Frank A.G. Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies in Chile and Brazil / A.G. Frank. — N. Y.: Monthly Review Press, 1990. — 192 p.
6. Яковлев П.П. Пути модернизации: аргентинский опыт [Электронный ресурс] / П.П. Яковлев // Сетевое издания Центра исследований и аналитики Фонда исторической перспективы. — Режим доступа: http://www.perspektivy.info/table/puti_modernizatsii_argentskij_opyt_2010-02-24.htm
7. Dorfman A. Historia de la industria Argentina / A. Dorfman. — Buenos Aires, 1986. — 318 p.
8. Cachanosky R. El síndrome argentino: del Estado de crisis a la crisis del Estado / R. Cachanosky. — Buenos Aires, 2006. — 123 p.
9. Федосеева Г.А. Мировой опыт развития импортозамещения промышленного производства / Г.А. Федосеева // Известия Иркутской государственной экономической академии. — 2015. — Т. 25, № 6. — С. 1036—1043.
10. Галиева А.Х. Современное состояние импортозамещения в зарубежных странах / А.Х. Галиева, А.С. Бактымбет, Т.К. Муканова // Вестник Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева. Сер. Экономические науки. — 2013. — № 2. — С. 45—48.
11. Ворожейкина Т. Внешний фактор индустриализации Мексики и Бразилии / Т. Ворожейкина // Мировая экономика и международные отношения. — 1999. — № 7. — С. 59—66.

12. Лавут А.А. Поиски латиноамериканской модели / А.А. Лавут // Латинская Америка: журнал. — 2011. — № 2. — С. 4—21.

13. Cook S. A Comparison of Regional Export Enhancement and Import Substitution Economic Development Strategies / S. Cook, Ph. Watson // The Journal of Regional Analysis and Policy. — 2011. — Vol. 41 (1). — P. 1—15.

14. Baer W. Import substitution and industrialization in Latin America: Experiences and interpretations / W. Baer // Latin American Research Review. — 1972. — Vol. 7, № 1. — P. 95—122.

15. Dollar D. Trade, growth, and poverty / D. Dollar, A. Kraay // Economic Journal. — 2004. — Vol. 114, № 493. — P. 22—49.

16. Лебедев В. По бразильской системе / В. Лебедев // Эксперт: журнал. — 2013. — Вып. 24. — С. 65—77.

References:

1. Vatulkina, N. Sh. and Gorbunova, N. V. (2015), "Importozameshcheniye: zarubezhnyy opyt, instrumenty i effekt", Nauchno-tehnicheskiye vedomosti Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo politehnicheskogo universiteta. Ser.: Ekonomicheskkiye nauki, vol. 6 (233), pp. 29—39.
2. Franko, P. M. (2007), Puzzle of Latin America Economic Development, Rowman&Littlefield, Maryland, USA.
3. Hudson, R. A. (1997), Brazil: A Country Study, GPO for the Library of Congress, Washington, USA.
4. Cardoso, F. H. and Faletto, E. (1979), Dependency and Development in Latin America, University of California Press, Berkeley, USA.
5. Frank, A. G. (1990), Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies in Chile and Brazil, Monthly Review Press, New York, USA.
6. Yakovlev, P. P. (2010), "Puti modernizatsii: argentskiy opyt", Setevoye izdaniya Tsentra issledovaniy i analitiki Fonda istoricheskoy perspektivy, [Online], available at: http://www.perspektivy.info/table/puti_modernizatsii_argentskij_opyt_2010-02-24.htm.
7. Dorfman, A. (1986), Historia de la industria Argentina, Sudamericana, Buenos Aires, Argentina.
8. Cachanosky, R. (2006), El síndrome argentino: del Estado de crisis a la crisis del Estado, Sudamericana, Buenos Aires, Argentina.
9. Fedoseyeva, G. A. (2015), "Mirovoy opyt razvitiya importozameshcheniya promyshlennogo proizvodstva", Izvestiya Irkutskoy gosudarstvennoy ekonomicheskoy akademii, vol. 25 (6), pp. 1036—1043.
10. Galiyeva, A. Kh. Baktymbet, A. S. and Mukanova, T. K. (2013), "Sovremennoye sostoyaniye importozameshcheniya v zarubezhnykh stranakh", Vestnik Yevraziyskogo natsional'nogo universiteta imeni L. N. Gumileva. Ser. Ekonomicheskkiye nauki, vol. 2, pp. 45—48.
11. Vorozheykina, T. (1999), "Vneshniy faktor industrializatsii Meksiki i Brazili", Mirovaya ekonomika i mezhnunarodnyye otnosheniya, vol. 7, pp. 59—66.
12. Lavut, A. A. (2011), "Poiski latinoamerikanskoj modeli", Latinskaya Amerika, vol. 2, pp. 4—21.
13. Cook, S. and Watson, Ph. (2011), "A Comparison of Regional Export Enhancement and Import Substitution Economic Development Strategies", The Journal of Regional Analysis and Policy, vol. 41 (1), pp. 1—15.
14. Baer, W. (1972), "Import substitution and industrialization in Latin America: Experiences and interpretations", Latin American Research Review, vol. 7 (1), pp. 95—122.
15. Dollar, D. and Kraay, A. (2004), "Trade, growth, and poverty", Economic Journal, vol. 114 (493), pp. 22—49.
16. Lebedev, V. (2013), "Po brazil'skoy sisteme", Ekspert, vol. 24, pp. 65—77.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2017 р.

О. В. Глущенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та кредиту,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: ШЛЯХИ ЗМЕНШЕННЯ УРАЗЛИВОСТІ

O. Hlushchenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor Chair of Credit and Finance,
V. N. Karazin Kharkiv National University

INSTITUTIONAL SUPPORT OF FINANCIAL INFRASTRUCTURE: WAYS TO REDUCE FRAGILITY

Розкрито стан інституційного забезпечення фінансової інфраструктури шляхом аналізу державного регулювання та саморегулювання. Встановлена гіперрегуляція фінансової інфраструктури державними регуляторами та інституційна дисфункція саморегулювальних організацій. На підставі дослідження динаміки зміни кількості фінансових установ доведено входження фінансовою інфраструктурою у стан інституційного регресу.

Розраховано показник фінансової глибини, що відображає здатність забезпечити потреби у наданні фінансових ресурсів інститутами фінансової інфраструктури та уразливість фінансової системи.

Дістало подальшого розвитку розкриття причин зростання уразливості фінансової системи, що обумовлені порушенням фінансової архітекtonіки та полягають у обмеженні інституційної забезпеченості можливостей руху фінансових потоків, що веде до домінування спекулятивного та Понці-фінансування за рахунок зменшення забезпеченого типу залучення фінансових ресурсів.

This article explores the current state of institutional support of the financial infrastructure of Ukraine, its institutional organization and problems of operation.

The state of institutional support of the financial infrastructure was determined by analyzing government and self-regulation. There were also determined hyper regulation of the financial infrastructure by state regulators and institutional dysfunction of self-regulating organisations. On the grounds of the dynamics of the changing number of financial institutions we proved the institutional regression of the financial infrastructure.

There was also estimated the indicator of financial depth that reflects the ability to meet the needs of financial institutions in financial resources as well as financial infrastructure fragility of the financial system.

Further analysis was given to the reasons for financial system fragility caused by abuse of financial architectonics and restriction of financial provision of financial flows leading to the dominance of speculative and Ponzi-funding at the cost of secured attraction of financial funds.

Ключові слова: фінансова інфраструктура, фінансова глибина, уразливість фінансової системи, фінансова архітекtonіка, фінансове посередництво.

Key words: financial infrastructure, financial depth, financial system fragility, financial architectonics, financial intermediation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Під впливом гострої суспільно-політичної та фінансово-економічної кризи зазнає змін функціонування інститутів фінансово-кредитної сфери України. Процеси, що наразі відбуваються у сучасній фінансовій інфраструктурі вимагають аналізу, оцінки та переосмислення. Перерозподіл фінансових ресурсів між інститутами, що утворюють фінансову інфраструктуру, призводять до змін у русі фінансових потоків. Збурення фінансової системи руйнують усталену фінансову інфраструктуру, підриваючи фінансову стабільність й стійкість. За таких умов розкриття сутності процесів, що відбуваються на ринку фінансового посередництва України викликає науковий інтерес та набуває актуальності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукова розробленість запропонованої проблематики у вітчизняній науковій думці не є високою. Основна увага приділяється банківській системі, зокрема у роботах Н.П. Погореленко [1; 2; 3], а також В.М. Соболева та О.П. Соболевої [4]. Правові засади фінансової безпеки досліджено О.Є. Костюченко [5; 6]. А.В. Хмельков [7; 8] розкриває засади побудови інституційної інфраструктури публічних фінансів. У попередніх роботах автора розпочато дослідження інституційної динаміки [9] та визначено її монетарні складові [10; 11]. І.О. Школьник [12] зосереджується на проблематиці фінансового ринку. У роботі В.М. Федосова, В.М. Опаріна та С.В. Львовичкіна [13] висвітлено проблеми інституційної фінансової інфраструктури, однак зміни, що відбу-

Рис. 1. Схема державного регулювання фінансової інфраструктури України

Джерело: розроблено автором.

лює фондовий ринок та операції з цінними паперами на ньому; Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), що проваджує державне регулювання решти фінансових установ.

Модель державного регулювання фінансової інфраструктури України є секторною, оскільки кожен з регуляторів очолює певний сектор: НБУ — банківську систему, НКЦПФР — фондовий ринок, Нацкомфінпослуг — небанківські фінансові інститути.

Особливість державного регулювання фінансової інфраструктури в Україні полягає у тому, що лише один з регуляторів — НБУ, здійснює активну регуляторну політику як нормативно-правовими так і фінансовими методами, є проваджем монетарної політики країни, має забезпечити стабільність грошової одиниці України. Два інших регулятора — НКЦПФР та Нацкомфінпослуг не є активними учасниками відповідних секторів, їх регулювальний вплив обмежено незначним, у порівнянні з НБУ, переліком заходів впливу. Така система регулювання створює нерівність регулювального впливу у різних сегментах фінансової інфраструктури. Підпорядкованість регуляторів також не є однаковою. НБУ є особливим центральним органом державного управління, статус якого визначено Конституцією України та Законом України "Про Національний банк України" та рядом інших нормативно-

правових актів. НКЦПФР є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України, її діяльність регулюється Положенням

"Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку". Нацкомфінпослуг також є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України, що здійснює свою діяльність на основі Положення "Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг".

Різні статуси державних регуляторів, різні повноваження та цілі діяльності обумовлюють нерівномірний розподіл регулювального впливу та ведуть до інституційної дисфункції та регресу інституційної інфраструктури.

Вадою секторної моделі державного регулювання є перетин повноважень і, як наслідок, гіперрегулювання певних частин інституційної інфраструктури, за відсутності регулювання у деяких сегментах. Візуально стан державного регулювання можна подати на рисунку 1.

З рисунка видно, що існують певні осередки гіперрегуляції, що знаходяться під регулювальним впливом не одного, а двох та навіть трьох регуляторів. До таких осередків можна віднести: емісію цінних банками, участь у капіталі банків небанківських фінансових установ тощо. У сегменти гіперрегуляції попадає фінансова діяльність установ, що знаходяться під регулювальним впливом одного з регуляторів, але здійснюють операції у сфері впливу іншого, або надання складних фінансових послуг, які знаходяться у сфері повноважень усіх регуляторів одразу.

Слід зазначити, що за таких умов інноваційні продукти фінансового інжинірингу попадають у сектор гіперрегуляції, це значно стримує їх просування й поширення на ринку.

Секторна модель державного регулювання фінансової інфраструктури є історично першою формою її організації. Удосконалення інституційного дизайну фінансової інфраструктури має відбуватися шляхом зміни типу державного регулювання. Еволюція розвитку архітекτονіки фінансової інфраструктури має зменшити кількість державних регуляторів. Кроком до подолання викритих недоліків існуючої системи має стати перехід до моделі державного регулювання фінансової інфраструктури за завданнями (або моделі "двох вершин"), як перехідної. У цій моделі державного регулювання кількість регуляторів зменшується до двох. Один з регуляторів здійснює пруденційний нагляд у

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основним завданням цієї статті є визначення сучасного стану фінансової інфраструктури України та розкриття причин зростання уразливості фінансової системи через обчислення показників фінансової глибини.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ступінь розвитку фінансової інфраструктури країни можливо визначити за наступними критеріями:

- за інституційним критерієм, що висвітлює стан розвитку формальних норм та динаміку кількості закладів;

- за функціональним критерієм, що враховує динаміку активів фінансових установ та ступінь забезпечення фінансовими ресурсами національної економіки.

Інституційний критерій визначає можливості та умови для розвитку фінансової інфраструктури. Функціональний критерій дає змогу оцінити фінансовий стан та значущість для економічної системи діяльності фінансових установ. Сумісна оцінка за обома критеріями дасть змогу зробити висновки про фінансову стабільність й стійкість фінансової інфраструктури й усієї фінансової системи.

Для досягнення основної мети дослідження необхідно здійснити аналіз за інституційним та функціональним критеріями. Дослідимо інституційний дизайн фінансової інфраструктури України. Фінансова інфраструктура наразі знаходиться під регуляторним впливом трьох регуляторів: Національного банку України (НБУ), що здійснює регулювання банківського сектору економіки; Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), що регу-

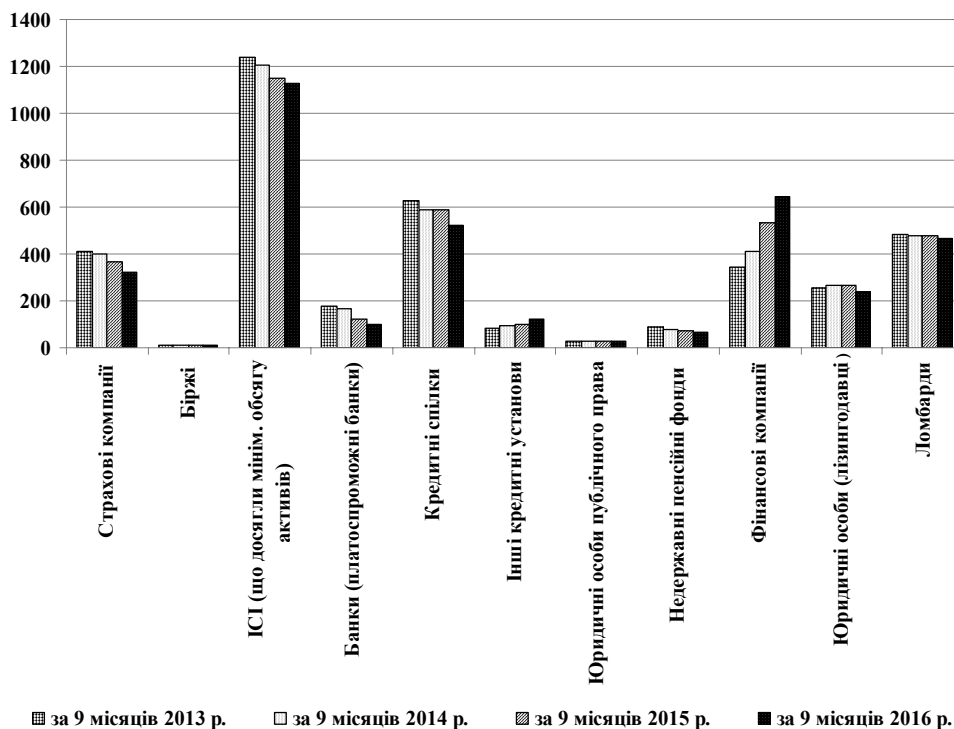

Рис. 2. Динаміка кількості фінансових установ з III кварталу 2013 року по IV квартал 2016 року

Джерело: побудовано автором за даними [27; 28; 29].

всіх секторах, а інший — регулює діяльність фінансових посередників. Подальший розвиток управління фінансовою інфраструктурою має відбуватися у бік моделі єдиного регулятора, що об'єднає у собі усі наглядові, контрольні й регулятивні функції. Інституційний дрейф системи державного регулювання здійснюється до зменшення кількості державних регуляторів. Тенденції розвитку, національних систем державного регулювання фінансової інфраструктури подано у [26].

Для створення ефективної інституційної інфраструктури важливо, щоб ринкові механізми гармонійно поєднувалися з діяльністю державних регуляторів та саморегулятивних організацій (СРО).

Стан саморегулювання фінансової можна визначити як стан інституційної маски, коли формальне існування відповідного інституту приховує його дисфункцію. СРО українського фінансового ринку не здійснюють фактичного впливу на інститути фінансової інфраструктури. Наразі в Україні не відбулося ефективного розподілу повноважень між державними регуляторами та СРО. Маскування дисфункції СРО при надмірному державному втручанні блокує ефективний розвиток інституційної інфраструктури.

Після розгляду державного регулювання фінансової інфраструктури необхідно продовжити дослідження інституційної складової вітчизняної фінансової інфраструктури визначенням її кількісних параметрів. Розкриття динаміки кількості фінансових установ дає змогу сформулювати уявлення стан розвитку як фінансової інфраструктури загалом так і її окремих інституційних одиниць. Наочно динаміку змін у фінансовій інфраструктурі можна подати у такий спосіб (див. рис. 2).

З даних рисунка 2 можна зробити обґрунтований висновок про загальне зменшення кількості фінансових установ з 3749 на початку досліджуваного періоду до 3646 у його кінці.

Найбільш чітко убутній тренд кількості фінансових установ простежується у зменшенні страхових компаній, ІСІ, банків, кредитних спілок та НПФ. Спостерігається незначне зменшення кількості бірж та ломбардів. Майже незмінною є кількість юридичних осіб публічного права та лізингодавців. Усупереч загальній тенденції, протягом досліджуваного періоду, спостерігається зростання інших кредитних установ та фінансових компаній.

Причиною зростання кількості фінансових компаній є збільшення попиту на надання порук, переказу коштів та адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах. У кризових умовах, що співпадають з досліджува-

ним періодом, у економічних агентів різко зростає потреба у фінансових ресурсах, яку банки не здатні задовольнити через брак ліквідності. Можна зробити проміжний висновок, що зростання кількості фінансових компаній є наслідком кризи банківського сектору. У таких умовах послуги фінансових компаній виконують субституційну роль банківському кредитуванню.

Зменшення кількості фінансових установ не може однозначно свідчити на користь регресу фінансової інфраструктури. Процеси концентрації капіталу та монополізації також супроводжуються зменшенням кількості закладів. Необхідно дослідити динаміку активів фінансових компаній (рис. 3).

На рисунку 3 видно, що динаміка фінансових ресурсів, якими оперують фінансові інститути, не має чітко вираженої загальної тенденції. Найбільших змін зазнають фінансові активи банків, що характеризуються нестійкою динамікою: зростають у III кв. 2014 р., зменшуються у III кв. 2015 р. та знов зростають у III кв. 2016 р. Порівнюючи фінансові активи на початок і кінець досліджуваного періоду, можна стверджувати, що вони зросли. Зменшення кількості банків з одночасним зростанням їх активів є однозначним свідченням посилення банківського капіталу та рівня монополізації банківської системи.

Загальний обсяг операцій з цінними паперами, що були здійснені на фондових біржах демонструє зростання у III кв. 2014 р. та спад у решти досліджуваних періодів. Це негативно характеризує стан біржового сегменту фондового ринку України. Аналогічні тенденції ми спостерігаємо на страховому ринку та серед лізингодавців. Динаміка кількості та активів ІСІ демонструє поступове зростання їх активів з одночасним зменшенням кількості, що відбувається у наслідок втручання державного регулятора НКЦПФР та встановлення пруденційних вимог.

Зростання активів фінансових компаній та інших установ відбулося у наслідок збільшення попиту на їх послуги, причини цього було розглянуто вище.

Загальна динаміка фінансових активів є нестійкою та характеризується суперечливими тенденціями. У III кв. 2014 р. активи зростають, а з поглибленням рівня фінансово-економічної кризи зменшуються.

Високий рівень активів банків у порівнянні з рештою фінансових установ є переконливим доказом формування в Україні банкоцентричної моделі фінансової системи.

На останньому етапі дослідження визначимо показники фінансової глибини для банків, бірж, страхових компаній та ІСІ.

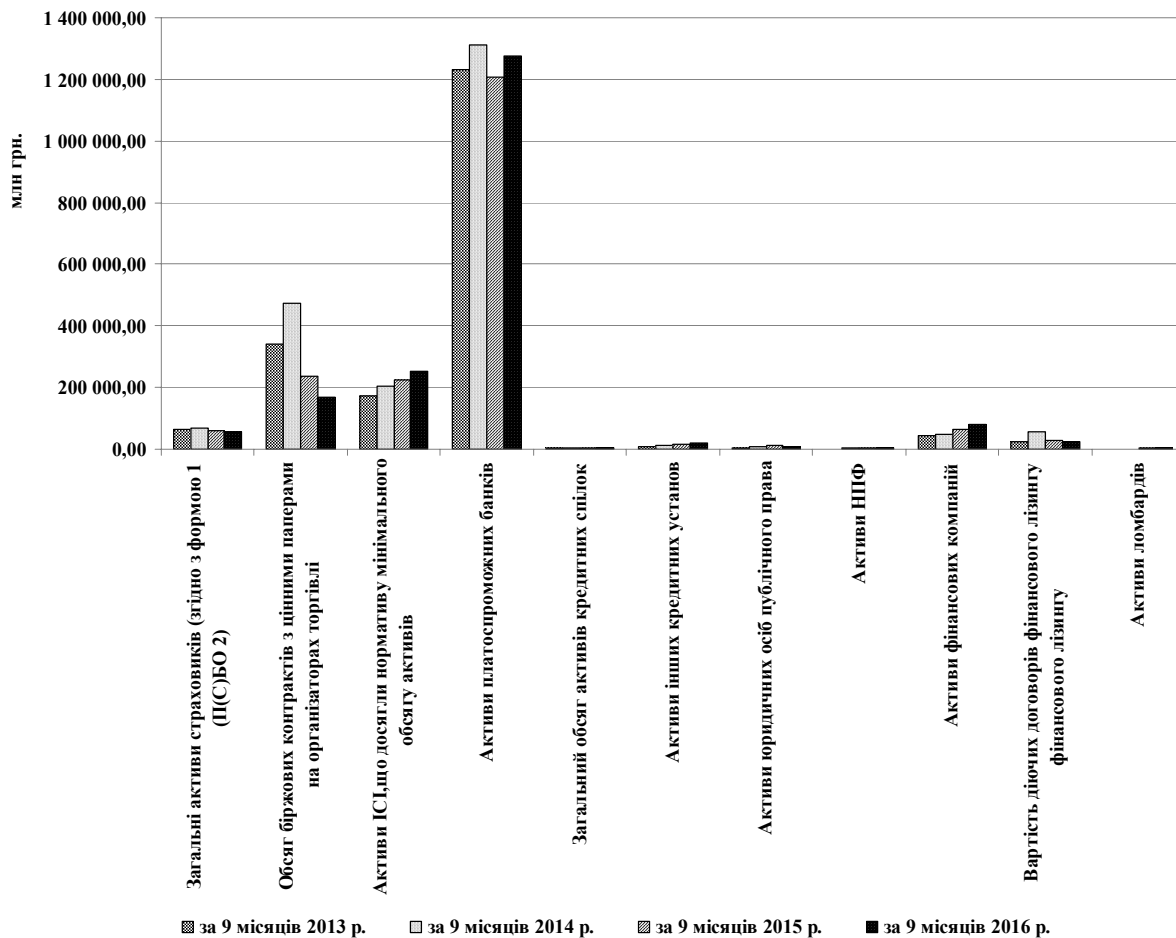

Рис. 3. Динаміка активів фінансових установ з III кварталу 2013 року по IV квартал 2016 року

Джерело: побудовано автором за даними [27; 28; 29].

Показники фінансової глибини (Financial Depth) був введений до наукового обігу фахівцями Світового банку (World Bank) з метою відстеження залежності між насиченістю економічної системи грошима у всіх формах та економічним зростанням. У своєму найзагальнішому вигляді показник фінансової глибини є синонімічним показнику монетизації економіки й розраховується як співвідношення грошового агрегату М3 до ВВП.

На методологічному рівні показник фінансової глибини має більший науковий потенціал, оскільки може бути деталізований за інститутами, що приймають участь у наданні фінансових ресурсів в економічну систему. Комплексний розгляд показників фінансової глибини дасть змогу встановити ступінь залученості економіки у певні сегменти фінансової інфраструктури. Розраховуємо показники фінансової глибини за формулою (1) та візуалізуємо результати обчислень (рис. 4).

$$FD_i = \frac{A_i}{GDP} \quad (1),$$

де FD — фінансова глибина, відповідно FDi — фінансова глибина i-го елемента фінансової інфраструктури;

Ai — фінансові активи відповідного елемента фінансової інфраструктури;

GDP — ВВП.

З рисунка 4 видно, що найбільші зміни зазнає показник фінансової глибини банків (FDb), який стрімко зменшується й наприкінці досліджуваного періоду становить 61% від початкового значення. Такий стан відображає зменшення здатності банківської системи здійснювати забезпечення фінансовими ресурсами економічну систему й обумовлює зростання небанківських форм кредитування.

Більшою волатильністю, але меншими значеннями, вирізняється динаміка фінансової глибини фондових бірж (FDse), що зростає у 2014 р., а потім стрімко зменшується й у кінці досліджуваного періоду втрачає 70% від початкового й 76% від максимального значення. Загальне зменшення показника (FDse) складає 3,44 разів від початкового й 4,28 разів від максимального значення. Фондовий ринок України втрачає здатність ефективно

перерозподіляти фінансові потоки, перетворюючи фінансові ресурси на інвестиції. Невелике зниження демонструє показник (FDmf). Наприкінці досліджуваного періоду здатність надавати страховий захист економічним агентам знижується більш ніж у двічі (показник (FDin), що підвищує чутливість до ризиків та підвищує уразливість фінансової системи. Усі обчислені показники фінансової глибини демонструють тенденцію до зниження, що негативно характеризує стан фінансової інфраструктури й доводить її регрес.

Регрес фінансової інфраструктури спричиняє зростання фінансової уразливості. Фінансові ринки є надчутливими до проявів кризи. Основу теоретичного дослідження внутрішньообумовлених причин фінансової уразливості у залежності від типу фінансування було закладено посткеїнсцем Х. Мінські.

Нестача ліквідності для задоволення потреб у фінансовому забезпеченні економічних агентів призводить до зміни типу фінансування від забезпеченого (хеджевого) до спекулятивного й Понці (Ponzi) фінансування. Зміна типу фінансування відбувається у наслідок внутрішніх (ендогенних) чинників, що в першу чергу, обумовлюється порушенням фінансової архітекtonіки. При переході від забезпеченого фінансування відбувається різке зростання уразливості фінансової системи. Встановлене та емпірично доведене існування наступних порушень фінансової архітекtonіки, що ведуть до зростання уразливості фінансової системи: по-перше, дисбаланс між зростанням активів та зменшенням фінансової глибини; по-друге, підвищення рівня монополізації у банківській системі; по-третє, заміщення банківського кредитування небанківськими формами надання фінансових ресурсів; по-четверте, наявність надмірного державного регулювання, що стає на перешкоді поширенню фінансових інновацій.

ВИСНОВКИ

У статті здійснено оцінку сучасного стану та проаналізовано динаміку інституційного забезпечення фінансової інфраструктури. Результатом дослідження стала низка таких висновків:

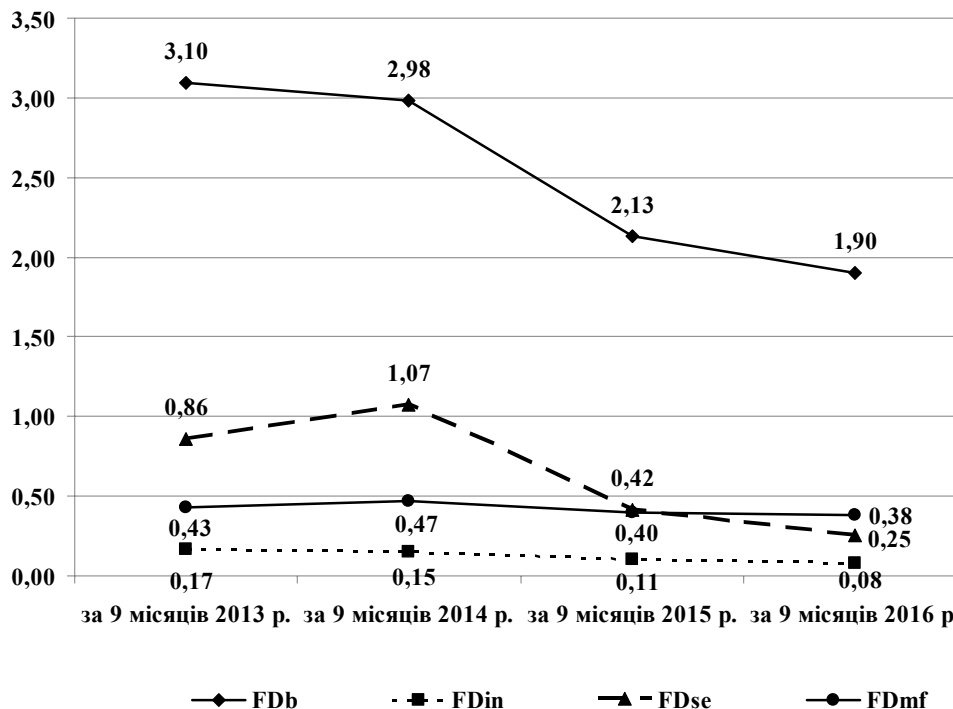

Рис. 4. Динаміка показників фінансової глибини банків (FDb), страхових компаній (FDIn), фондових бірж (FDse) та ІСІ (FDmf) з III кварталу 2013 року по IV квартал 2016 року

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [27; 28; 29].

1. Система державного регулювання інституційної інфраструктури є не ефективною, оскільки її певні сегменти одночасно знаходяться під регулівним впливом трьох державних регуляторів, що блокує розвиток фінансових інновацій. Реформування державного регулювання має здійснюватися еволюційним шляхом зі зменшення кількості державних регуляторів, до моделі за повноваженнями й моделі єдиного регулятора.

2. З початком кризи різко зменшується кількість системоутворюючих фінансових установ: банків, страхових компаній, кредитних спілок, лізингодавців та ІСІ; натомість кількість субституціональних інститутів зростає. Це веде до порушення інституційного забезпечення фінансової інфраструктури й деформує її фінансову архітектуру.

3. Проведений аналіз динаміки активів фінансових установ вказує на високу нестабільність фінансової системи. Лише активи ІСІ демонструють стабільний розвиток.

4. Результати обчислення показників фінансової глибини чітко вказали на зменшення здатності інститутів фінансової інфраструктури задовольнити потреби у фінансовому забезпеченні економічної системи.

5. Дістало подальшого розвитку розкриття причин зростання уразливості фінансової системи, що обумовлені порушенням фінансової архітектури та полягають у обмеженні інституційної забезпеченості можливостей руху фінансових потоків, що веде до домінування спекулятивного та Понці-фінансування за рахунок зменшення забезпеченого типу залучення фінансових ресурсів.

Література:

1. Погореленко Н.П. Підходи до розрахунку рівня вразливості банківського сектору // Інноваційна економіка. — 2014. — № 3. — С. 186—192.
2. Погореленко Н.П. Теоретичні основи щодо співставлення стійкості та стабільності функціонування банківської системи // Економічний простір. — 2014. — № 89. — С. 128—141.
3. Погореленко Н.П. Стабільність банківської системи як сукупність стабільностей окремих мікроситуацій в її функціонуванні і розвитку // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 3 (165). — С. 345—356.
4. Soboliev V. M., Soboliev O. P. The Modern Banking System of Ukraine: Effectiveness of the Institutional Design // Business Inform. — 2017. — № 2. — С. 237—241.
5. Костюченко О.Є. Особливості фінансової безпеки як предмета адміністративного права. Форум права. 2012. — № 4. — С. 509—514.

6. Костюченко О.Є. Механізм адміністративно-правового регулювання фінансової безпеки в Україні: теоретико-інструментальний аналіз: монографія. — К., 2013. — 371 с.

7. Хмельков А.В. Институциональная инфраструктура обеспечения стабильности публичных финансов: к постановке проблемы. Вестник Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина. — 2014. — Сер.: Экономическая. — № 1118. — Вып. 88. — С. 84—90.

8. Хмельков А.В. Инвариантность иерархии институциональной инфраструктуры стабильности публичных финансов — как закономерный результат реализации функций финансов // Економіка та держава. — 2015. — № 8. — С. 25—28.

9. Глущенко О.В. Институційна динаміка сектору депозитних корпорацій // Економіка та держава. — 2012. — № 6. — С. 26—30.

10. Глущенко О.В. Оцінка сучасного стану каналу очікувань монетарного трансмісійного механізму України // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2015. — № 2 (19). — С. 195—205.

11. Hlushchenko O. Interest rate channel of monetary transmission mechanism as a constituent of financial architecture in Ukraine // European Cooperation: International Collection of scientific proceedings. — 2016. — № 10 (17). — P. 77—91.

12. Школьник І.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: монографія. — Суми, 2008. — 348 с.

13. Федосов В.М., Опарін В.М., Львовичкін С.В. Институційна фінансова інфраструктура України: сучасний стан та проблеми розвитку // Фінанси України. — 2008. — № 12. — С. 3—21.

14. Bossone B., Mahajan S., Zahir F. Financial Infrastructure, Group Interests, and Capital Accumulation: Theory, Evidence, and Policy. IMF Working Paper. — 2003. No 03/24. — P. 1—35. Retrieved from URL <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2003/wp0324.pdf>

15. Donaubaauer J., Meyer B. Nunnenkamp P. A New Global Index of Infrastructure: Construction, Ranking and Applications. Kiel Working Paper. — 2014. — No 1929. — P. 1—39. Retrieved from URL https://www.ifw-members.ifw-kiel.de/publications/a-new-global-index-of-infrastructure-construction-rankings-and-applications/KWP_1929.pdf

16. The future of financial infrastructure. An ambitious look at how blockchain can reshape financial services. World Economic Forum. 2016. P. 11—130. Retrieved from URL http://www3.weforum.org/docs/WEF_The_future_of_financial_infrastructure.pdf

17. Capital Markets: The Rise of Non-Bank Infrastructure Project Finance. Talking Points. 2013. — Retrieved from URL

<http://www.pwc.com/gx/en/capital-projects-infrastructure/publications/assets/pdfs/pwc-capital-markets-the-rise-of-non-bank-infrastructure-project-finance.pdf>

18. Infrastructure Financing Instruments and Incentives. 2015. — Retrieved from URL <http://www.oecd.org/finance/private-pensions/Infrastructure-Financing-Instruments-and-Incentives.pdf>

19. Loayza L., Ranciere R. Financial Development, Financial Fragility, and Growth. IMF Working Paper. — 2005. No 05/170. P. 1—31. — Retrieved from URL <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Financial-Development-Financial-Fragility-and-Growth-18442>

20. Giordani P., Spector E., Zhang X. A new early warning indicator of financial fragility in Sweden. Economic Commentaries. — 2017. — No 1. — P. 1—17. — Retrieved from URL http://www.riksbank.se/Documents/Rapporter/Ekonomiska_kommentarer/2017/rap_ek_kom_nr1_1701-19.pdf

21. Andolfatto D., Berentsen A., Martin F. M. Financial Fragility in Monetary Economies. The Swiss National Bank conducts Switzerland's monetary policy as an independent central bank. 2015. P. 1—26. Retrieved from URL https://www.snb.ch/n/mmr/reference/sem_2015_09_25_andolfatto/source/sem_2015_09_25_andolfatto.n.pdf

22. Francis M. Governance and Financial Fragility. Economic papers. — 2004. — V. 23. — P. 386—395. DOI: 10.1111/j.1759-3441.2004.tb00990.x

23. Knell M. Schumpeter, Minsky and the financial instability hypothesis. Journal of Evolutionary Economics. 2015. — V. 25. — P. 293—310. — Retrieved from URL <https://link.springer.com/article/10.1007/s00191-014-0370-8>

24. Kregel J. The Natural Instability of Financial Markets. Working Paper of the Levy Economics Institute of Bard College. 2007. No. 523. P. 1—30. — Retrieved from URL https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1075684

25. Rezende F. Financial Fragility, Instability and the Brazilian Crisis: A Keynes-Minsky-Godley Approach. Multidisciplinary Institute for Development and Strategies, Discussion Paper. — 2016. — No 1. — P. 1—75. Retrieved from URL <http://www.minds.org.br/media/papers/wp-minds-201601-rezende57aa276042e28.pdf>

26. Developments in National Supervisory Structures. — ECB. — June. — 2003. — URL: <http://www.ecb.int>

27. Національний банк України. Офіційний сайт URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593

28. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Офіційний сайт URL: <http://nssmc.gov.ua/fund/analytics>

29. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Офіційний сайт URL: <https://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html>

References:

1. Pohorelenko, N.P. (2014), "Approaches to estimate the vulnerability of the banking sector", *Innovatsiina ekonomika*, vol. 3, pp. 186—192.

2. Pohorelenko, N.P. (2014), "Theoretical basis of comparison on sustainability and stability of the banking system", *Ekonomichniy prostir*, vol. 89, pp. 128—141.

3. Pohorelenko, N.P. (2015), "Stability of the banking system as a set of stability of individual micro-situations in its functioning and development", *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 3 (165), pp. 345—356.

4. Soboliev, V.M. and Sobolieva, O.P. (2017), "The Modern Banking System of Ukraine: Effectiveness of the Institutional Design", *Business Inform*, vol. 2, pp. 237—241.

5. Kostiuchenko, O.Ye. (2012), "Features of financial security as a subject of administrative law", *Forum prava*, vol. 4, pp. 509—514.

6. Kostiuchenko, O.Ye. (2013), *Mekhanizm administratyvno-pravovoho rehuliuвання finansovoi bezpeky v Ukraini: teoretyko-instrumentalniy analiz [The mechanism of administrative and legal regulation of financial security in Ukraine: theoretical and instrumental analysis]*, UBS NBU, Kyiv, Ukraine.

7. Khmelkov, A.V. (2014), "Institutional infrastructure for ensuring the stability of public finances: to the formulation of the problem", *Vestnik Harkovskogo natsionalnogo universiteta imeni V.N. Karazina. Seriya: Ekonomicheskaya*, vol. 88 (1118), pp. 84—90.

8. Khmelkov, A.V. (2015), "Invariance of the hierarchy of institutional infrastructure for the stability of public finances - as a logical result of the implementation of the functions of finance", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 8, pp. 25—28.

9. Hlushchenko, O.V. (2012), "The institutional sector dynamics depository corporations", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 26—30.

10. Hlushchenko, O.V. (2015), "Assessment of the current state of the expectations channel of monetary transmission mechanism Ukraine", *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, vol. 2 (19), pp. 195—205.

11. Hlushchenko, O. (2016), "Interest rate channel of monetary transmission mechanism as a constituent of financial architectonics in Ukraine", *European Cooperation: International Collection of scientific proceedings*, vol. 10 (17), pp. 77—91.

12. Shkolnyk, I.O. (2008), *Finansovyi rynek Ukrainy: suchasnyi stan i stratehiia rozvytku [The financial market of Ukraine: Current State and Development Strategy]*, UABS NBU, Sumy, Ukraine.

13. Fedosov, V.M. Oparin, V.M. and Lovochkin, S.V. (2008), "The institutional financial infrastructure Ukraine: Current State and Problems of Development", *Finansy Ukrainy*, vol. 12, pp. 3—21.

14. Bossone, B. Mahajan, S. and Zahir, F. (2003), "Financial Infrastructure, Group Interests, and Capital Accumulation: Theory, Evidence, and Policy", *IMF Working Paper*, vol. 03/24, pp. 1—35.

15. Donaubaer, J. Meyer, B. and Nunnenkamp, P. (2014), "A New Global Index of Infrastructure: Construction, Ranking and Applications", *Kiel Working Paper*, vol. 1929, pp. 1—39.

16. World Economic Forum (2016), "The future of financial infrastructure. An ambitious look at how blockchain can reshape financial services", available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_The_future_of_financial_infrastructure.pdf (Accessed 10 April 2017).

17. Talking Points (2013), "Capital Markets: The Rise of Non-Bank Infrastructure Project Finance", available at: <http://www.pwc.com/gx/en/capital-projects-infrastructure/publications/assets/pdfs/pwc-capital-markets-the-rise-of-non-bank-infrastructure-project-finance.pdf> (Accessed 10 April 2017).

18. OECD (2015), "Infrastructure Financing Instruments and Incentives", available at: <http://www.oecd.org/finance/private-pensions/Infrastructure-Financing-Instruments-and-Incentives.pdf> (Accessed 10 April 2017).

19. Loayza, L. and Ranciere, R. (2005), "Financial Development, Financial Fragility, and Growth", *IMF Working Paper*, vol. 05/170, pp. 1—31.

20. Giordani, P. Spector, E. and Zhang, X. (2017), "A new early warning indicator of financial fragility in Sweden", *Economic Commentaries*, vol. 1, pp. 1—17.

21. Andolfatto, D. Berentsen, A. and Martin, F.M. (2015), "Financial Fragility in Monetary Economies", *The Swiss National Bank conducts Switzerland's monetary policy as an independent central bank*, available at: https://www.snb.ch/n/mmr/reference/sem_2015_09_25_andolfatto/source/sem_2015_09_25_andolfatto.n.pdf (Accessed 10 April 2017).

22. Francis, M. (2004), "Governance and Financial Fragility", *Economic papers*, vol. 23, pp. 386—395.

23. Knell, M. (2015), "Schumpeter, Minsky and the financial instability hypothesis", *Journal of Evolutionary Economics*, vol. 25, pp. 293—310.

24. Kregel, J. (2007), "The Natural Instability of Financial Markets", *Working Paper of the Levy Economics Institute of Bard College*, vol. 523, pp. 1—30.

25. Rezende, F. (2016), "Financial Fragility, Instability and the Brazilian Crisis: A Keynes-Minsky-Godley Approach", *Multidisciplinary Institute for Development and Strategies, Discussion Paper*, vol. 1, pp. 1—75.

26. European Central Bank (2003), "Developments in National Supervisory Structures", available at: <http://www.ecb.int> (Accessed 10 April 2017).

27. National Bank of Ukraine (2017), available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 (Accessed 10 April 2017).

28. National Securities and Stock Market commission (2017), available at: <http://nssmc.gov.ua/fund/analytics> (Accessed 10 April 2017).

29. National Commission for State Regulation of Financial Services Markets (2017), available at: <https://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html> (Accessed 10 April 2017).

Стаття надійшла до редакції 19.04.2017 р.

Г. Ф. Мартинюк,

к. пед. н., Національний університет водного господарства та природокористування

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В ПОЛЬЩІ

G. Martynuk,

Candidate of Pedagogical Science, National University of Water and Environmental Engineering

FEATURES OF E-GOVERNANCE IN POLAND

У статті розглянуто досвід впровадження технологій електронного урядування в Польщі. Визначено переваги переходу від державного управління в традиційній формі до електронного урядування. Зроблено окремі висновки щодо впровадження польського досвіду для налагодження електронного урядування в Україні.

The article deals with the experience of implementation of e-government in Poland. The advantages of this system in the transition, from traditional governance to e-governance, have been defined. It is made some conclusion concerning the implementation of Polish experience for setting e-government in Ukraine.

Ключові слова: польський досвід, електронне урядування, інформаційно-комунікаційні технології, державне управління.

Key words: Polish experience, e-government, ICT, public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Швидкий розвиток комп'ютерної техніки помітно вплинув на життя суспільства різних країн. У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства і демократизації існує безліч можливостей використання нових інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема, в органах державної влади, з метою підвищення ефективності державного управління. За сучасних умов взаємовідносин між державою і суспільством якість надання громадянам адміністративних послуг органами державної влади та місцевого самоврядування визначається прозорістю, законністю, доступністю, максимальною економією часу під час отримання послуги. Це все в багатьох розвинених країнах забезпечує спосіб організації державної влади — електронне урядування.

Електронне урядування останніми роками бурхливо розвивається в усіх країнах Європейського союзу. В Україні воно знаходиться на нині на шляху впровадження, а тому актуальним є вивчення досвіду впровадження електронного урядування в сусідній Польщі.

Загально відомо, що основна мета електронного урядування — це підвищення рівня життя суспільства в умовах інформатизації та забезпечення конкурентоспроможності економіки тієї чи іншої країни. З огляду на вищесказане, зазначимо, що інформаційні технології, які сьогодні активно впроваджують в Україні і в усьому світі, відкривають для нашої держави нові можливості здійснення внутрішньої і зовнішньої політики.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення підходів окремих вчених щодо сутності поняття "електронне урядування" та аналіз стану електронного урядування у Польщі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Огляд наукових студій свідчить, що проблематиці електронного урядування присвятили чимало своїх досліджень такі відомі вітчизняні вчені, як: О. Баранов, О. Голубоцький, М. Демкова, С. Дубова, І. Клименко, І. Коліушко, С. Кузнецова, К. Линьова, З. Пісковець, О. Рискова, В. Шеверда, О. Юлдашев та ін. Зарубіжний досвід впровадження електронного урядування та проблеми його імплементації в Україні вивчали дослідники Ю. Абраменко, Т. Камінська, А. Камінський, М. Пасічник, І. Чикаренко. Автори вказують на такі суттєві недоліки впровадження електронного урядування в Україні:

— недостатній професіоналізм, а іноді, і консерватизм мислення державних службовців щодо використання сучасних інформаційно-технічних, програмно-прикладних комплексів;

— нерозуміння держслужбовцями основних переваг впровадження інформаційно-комунікаційних технологій над традиційними засобами управління;

— недосконалість правової бази державного регулювання інформаційної діяльності, яка, по суті, повинна бути втіленням єдиних концептуальних уявлень щодо сутності, змісту і форми державної інформаційної політики, у результаті чого склалося правове поле з безліччю внутрішніх суперечностей [1].

Аналіз зазначеного наукового доробку вчених дає змогу констатувати, що ефективність впровадження електронного урядування значною мірою залежить від умов реалізації такого процесу, забезпечених у суспільстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розглянемо підходи окремих вчених щодо сутності поняття "електронне урядування". За даними Вікіпедії, електронне урядування — спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі, що забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб, неурядових організацій. Основною складовою електронного урядування є електронний уряд — єдина інфраструктура міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадянами та суб'єктами господарювання.

Поняття "електронний уряд" з'явилося на початку 1990-х рр. Під електронним урядом розуміють використання інформаційних та комунікативних технологій для підвищення ефективності, економічності діяльності уряду і можливого контролю над ним.

Дослідник І. Коліушко в статті "Електронне урядування — шлях до ефективності державного управління" поняття "електронний уряд", "e-government", розуміє не лише як "електронний уряд", а й "електронне управління державою", тобто використання в органах державного управління сучасних технологій, у тому числі й Інтернет-технологій [3, с. 138].

Електронне урядування як форма організації публічного управління є одним з інструментів розвитку інфор-

маційного суспільства, що забезпечує підвищення ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів публічної влади та місцевого самоврядування, дієвість якого підтверджується успішним досвідом країн-лідерів із реалізації механізмів електронного урядування. Цей спосіб організації державного управління дозволяє громадянам, бізнесу та некомерційним організаціям звертатися до органів публічної влади у віддалений спосіб та в режимі реального часу, отже, суттєво спрощує та підвищує ефективність процесу комунікації між цими суб'єктами [5].

На нашу думку, більш влучним є поняття, яке трактує науковець З. Пісковець так: "Електронне урядування — це спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж і сегментів глобальної інформаційної мережі, яка забезпечує функціонування певних органів у режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування громадянина з органами влади". Вчений констатує, що будь-яка людина через мережу Інтернет може звертатися із запитом до органів державної влади для отримання необхідної інформації, тобто, для одержання адміністративних послуг [4].

На початку здобуття незалежності в 1991 р. Україна та Польща знаходились майже на одному рівні державного піднесення. Але за останні роки економічний розвиток Польщі, на відміну від України, значно покращився. Це стосується багатьох аспектів як соціально-політичних, так і економічних.

Програма розвитку інформаційного суспільства в Польщі була прийнята ще в 2001 р., а в 2004 р. урядом було уведено нову стратегію, де одним з пріоритетних завдань було поставлено створення інтегрованої платформи електронних державних послуг. Фундаментальними цілями стратегії визначено: забезпечення доступу до Інтернет для всіх громадян та бізнесових організацій, основними критеріями якого є швидкість, безпечність та низька ціна; розвиток послуг в електронному вигляді; підвищення комп'ютерної грамотності [2, с. 85].

Розвиток електронного урядування в Польщі знаходиться на досить високому рівні, що дозволяє здійснювати більшість адміністративних послуг в режимі on-line, а саме: електронний розрахунок податків; електронний облік митної служби; електронна реєстрація бізнесу; електронні вибори; електронні суди; електронні закупівлі; служба реєстрації автотранспорту і безпеки дорожнього руху; система попередження надзвичайних ситуацій; служба електронного інформування пацієнтів тощо. Усі ці електронні послуги надаються громадянам різними урядовими сайтами, що взаємодіють між собою, але об'єднує їх платформа ePUAP [6].

Таким чином, досвід Польщі у розбудові елементів "e-government", є важливим для України. Порівняно з розвиненими країнами ЄС, Польща має незначні відставання у впровадженні технологій е-урядування, але в країні наразі сформовано електронний уряд та забезпечено велике використання його можливостей. Відтак, впровадження електронного урядування спрощує процедуру отримання громадянами адміністративних послуг, сприяє полегшенню доступу до потрібної інформації та прозорості органів державної влади і місцевого самоврядування, а також є одним із необхідних чинників розвитку інформаційного суспільства та побудови демократії.

З огляду на вищезазначене, можемо вирізнити переваги електронного урядування Польщі, як: відкритість і прозорість адміністрацій; економія часу для оброблення інформації; підвищення якості надання адміністративних послуг; застосування інформаційно-комунікаційних технологій уможливує забезпечення доступу до публічної інформації; можливість стабільного отримання адміністративних послуг тощо.

ВИСНОВКИ

Таким чином, зауважимо, що інформаційно-комунікаційні технології, "e-адміністрація", які на сьогодні актив-

но впроваджено в Польщі й в усьому світі, відкривають і для нашої держави нові можливості ефективного здійснення внутрішньої і зовнішньої політики. Формування "e-Government" в Україні дасть можливість кардинально трансформувати принципи організації діяльності урядових та державних інститутів. Для України польський досвід може бути корисним в контексті модернізації державного управління — збільшення можливостей пошуку інформації в онлайн-режимі, без безпосереднього контакту з держслужбовцем. Електронний уряд сприятиме підвищенню ефективності роботи управлінських апаратів і забезпечить прозорість управління та використання державних ресурсів.

Література:

1. Абраменко Ю.Ю. Зарубіжний досвід е-урядування та проблеми його імплементації в Україні / Ю.Ю. Абраменко, І.А. Чикаренко // Публічне адміністрування: теорія та практика: електронний збірник наукових праць. — Вип. 2 (2) / 2009. — Режим доступу: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-02/09ayupiu.pdf>
2. Зарубіжний досвід впровадження електронного урядування / Авт. кол.: Т. Камінська, А. Камінський, М. Пасічник та ін.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. С.А. Чукут. — К., 2008. — 200 с.
3. Коліушко І.Б. Електронне урядування — шлях до ефективності та прозорості державного управління / І.Б. Коліушко, М.С. Демкова // Інформаційне суспільство. Шлях України. — К.: Бібліотека інформ. суспільства, 2004. — С. 138 — 143.
4. Пісковець З.А. Електронне урядування — основа прозорості влади / З.А. Пісковець // Збірник тез доповідей Всеукраїнської міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 3 грудня 2010 р.); [ред. кол.: В.М. Огаренко, М.О. Фролов, А.О. Манаєнко та ін.]; — Запоріжжя: КПУ, 2010. — С. 82—85.
5. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2010 р. № 2250-р. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80>
6. European Interoperability Framework (EIF) for European public services // European Commission Bruxelles, le 16.12.2010 COM(2010) 744 final [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/isa/documents/isa_annex_ii_eif_en.pdf

References:

1. Abramenko, Yu.Yu. (2009), "Foreign experience of e-governance and problems its implementation in Ukraine", Pablichne administruvannia: teoriia ta praktyka: elektronnyy zbirnyk naukovykh prats', vol. 2 (2), available at: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-02/09ayupiu.pdf> (Accessed 10 April 2017).
2. Kamins'ka, T. Kamins'kyj, A. and Pasichnyk, M. (2008), Zarubizhnyy dosvid uprovadzhennia elektronnoho uriaduvannia [Foreign experience of implementing e-government], Kyiv, Ukraine.
3. Koliushko, I.B. (2004), "E-governance — the way to the efficiency and transparency of public administration", Informatsijne suspil'stvo. Shliakh Ukrainy, pp. 138—143.
4. Piskovets', Z.A. (2010), "E-government — the basis of transparency in government", Zbirnyk tez dopovidej Vseukrains'koj mizhnarodnoj naukovo-praktychnoj konferentsii [Collection of abstracts of Ukrainian international scientific and practical conference], KPU, Zaporizhia, Ukraine, pp. 82—85.
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), Order "On approval of the concept of development e-government in Ukraine", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80> (Accessed 10 April 2017).
6. European Commission (2010), "European Interoperability Framework (EIF) for European public services", available at: http://ec.europa.eu/isa/documents/isa_annex_ii_eif_en.pdf (Accessed 10 April 2017).

Стаття надійшла до редакції 19.04.2017 р.

Г. В. Корнійчук,
к. е. н., докторант, ННЦ "Інститут аграрної економіки", м. Київ

СУЧАСНИЙ ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ

Н. Korniiichuk,
PhD in Economics, doctoral student at NSC "Institute of agrarian economy" NAASU, Kyiv

CURRENT THEORETICAL BASIC OF THE FINANCIAL BASIS OF THE FINANCIAL POTENTIAL OF THE COMPANY MANAGEMENT

У роботі висвітлено результати аналізу та узагальненні основних теоретичних положень, гіпотез та концепцій економічної теорії й теорії фінансів у контексті формування сучасної парадигми управління фінансовим потенціалом підприємств. Аргументовано тезу про те, що теорія управління фінансовим потенціалом знаходиться на етапі формування і досі ще немає завершеної власної парадигми. Її фундаментальні ідеї походять з концепцій та гіпотез економічної теорії та сучасної теорії фінансів. Узагальнення літературних джерел показало, що нині в спеціальній літературі більшість авторів виділяють неокласичну, інституціональну та еволюційну парадигми економічної теорії. На основі їх синтезу формується системна парадигма економічної теорії. Встановлено тривале домінування неокласичного напрямку в теорії фінансів та практиці фінансової діяльності. Показано, що статичність моделей неокласичної теорії фінансів та їх недостатня репрезентативність реальній практиці фінансової діяльності призвели до активізації та розширення наукових досліджень, що сформували інституціональний напрям у фінансовій теорії та теорії поведінкових (психологічних) фінансів. У контексті формування системи управління фінансовим потенціалом підприємств визначено найбільш суттєві концепції та методичні положення сучасної теорії фінансів.

The paper highlights the results of the analysis and synthesis of basic theoretical propositions, hypotheses and concepts of economics and finance theory in the context of the modern paradigm of the financial potential of the company management. Thesis argued that the theory of the financial potential is under formation is still no complete its own paradigm. Its basic idea originated with concepts and hypotheses economic theory and modern finance theory. Generalization of the literature showed that today in the literature, most of authors distinguished neoclassical, institutional and evolutionary paradigm of economic theory. On the basis of their synthesis emerging systemic paradigm of economic theory formed. Long-term dominance of neoclassical trend in finance theory and practice of financial activities established. It is shown that static models of neoclassical theory of finance and lack of their actual practice financing activities representativeness resulted in the intensification and expansion of research that formed the institutional trend in financial theory and the theory of behavioral (psychological) finance. In the context of the financial management capacity of enterprises identified the most important concepts and methodological provision of modern finance theory.

Ключові слова: теоретичні положення, гіпотези, концепції, економічна теорія, неокласична парадигма, інституціональна парадигма, еволюційна парадигма, теорія поведінкових (психологічних) фінансів, управління фінансами, фінансовий потенціал, фінансові ресурси, підприємство.

Key words: theoretical principles, hypotheses, concepts, economics, neoclassical paradigm, institutional paradigm, the paradigm of evolutionary theory of behavioral (psychological) finance, financial management, financial capacity, financial resources, business.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Теорія управління фінансовим потенціалом як науковий напрям, пов'язана з формуванням базисних основ і принципів ефективного використання фінансових технологій та інструментів у цій сфері функціонального менеджменту. Особливість фінансових явищ та процесів проявляється в тому, що їх якісні характеристики динамічно змінюються під впливом таких специфічних чинників, як час, невизначеність та ризик. Тому існує не-

обхідність зміщення акцентів з статичних на динамічні моделі. Все це актуалізує питання теорії і методології управління фінансовим потенціалом підприємства та обумовлює необхідність розширення й поглиблення наукових досліджень у цій сфері фінансової теорії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивчення спеціальної наукової літератури дає підстави констатувати, що теоретичні та методично-при-

кладні питання управління фінансовими процесами та явищами в аграрній сфері є предметом дослідження багатьох провідних вітчизняних вчених. У цьому контексті варто виділити наукові роботи І.О. Бланка, О.Є. Гудзь, Н.М. Давиденко, М.Я. Дем'яненка, І.М. Зеліско, Н.С. Краснокутської, Ю.О. Лупенка, О.О. Непочатенко, В.М. Опаріна, Н.С. Прокопенко, П.А. Стецюка, Н.С. Танклевської, Н.В. Трусової та інших. Особливо широко представництво у науковій літературі мають питання теорії та методології фінансового менеджменту підприємств різних організаційно-правових форм та різної виробничої спеціалізації. Практично для кожного фінансового активу та інструменту розроблені ґрунтовні наукові й прикладні основи управління. Разом з тим до питань формування теоретичного базису управління фінансовим потенціалом науковий загал почав проявляти увагу лише останнім часом. Така ситуація стимулює розширення та поглиблення досліджень у цій сфері.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз та узагальнення основних теоретичних положень, гіпотез та концепцій економічної теорії й теорії фінансів у контексті формування сучасної парадигми управління фінансовим потенціалом підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансовий потенціал підприємства є складною економічною категорією. Теорія управління фінансовим потенціалом лише формується і нині ще немає завершеної власної парадигми. Будучи складовою економічної теорії та теорії фінансів, вона черпає фундаментальні ідеї цих наукових дисциплін і нерозривно пов'язана з їх базисними парадигмами. Тому існує необхідність критичного аналізу відображення фінансового потенціалу та його окремих елементів у різних сучасних парадигмах економічної теорії та теорії фінансів.

Аналіз показує, що у науковій літературі відсутня однозначність щодо ключових парадигм сучасної економічної теорії. Так Г.Б. Клейнер, досліджуючи теоретичні аспекти формування та трансформації інституційних систем, виділив неокласичну, інституціональну та еволюційну парадигми економічної теорії. Він вважає, що в останні роки відбувається синтез цих трьох підходів, який "обумовлений головним чином визнанням усіх трьох факторів (особистого інтересу, інституційного впливу і еволюційної складової) значущими аргументами при поясненні дій економічних агентів і протікання економічних процесів. Можна вважати, що розвиток системної парадигми, яку пов'язують з ім'ям Я. Корнаї, призведе до інтеграції неокласичної, інституціональної та еволюційної концепцій" [1, с. 5—6]. Така позиція достатньо обґрунтована і має широку прихильність у наукових колах.

У контурі неокласичної парадигми головним об'єктом дослідження виступають ринкові агенти, а предметом — їх дія і взаємодія на ринку. Певний спектр взаємовідносин ринкових агентів (фізичних та юридичних осіб) представляє окремі економічні системи, які реалізують свої власні інтереси в процесі розширеного відтворення шляхом здійснення виробництва, споживання та обміну у вільному та конкурентному економічному середовищі. При цьому їх головною цільовою функцією, як правило, виступає максимізація прибутку від усіх видів діяльності.

Неокласична парадигма базується на кількох постулатах: вільний та конкурентний ринок виступає головною ознакою економічного середовища функціонування економічних систем; ринок забезпечує повну або обмежену рівновагу попиту та пропозиції; наявність достатньої кількості незалежних ринкових агентів, які діють раціонально; "маржиналістська оцінка результатів господарської діяльності, що знаходить своє відображення в принципі граничної корисності благ" [2].

У кінці минулого сторіччя О. Вільямсон, Р. Коуз, Д. Норт та ряд інших дослідників імплантують в теоретичну неокласичну модель інститути, як найважливіші фактори економічної поведінки та взаємодії ринкових

агентів. Згідно з інституціональною парадигмою економічні системи функціонують не у вільному та конкурентному ринку, а в середовищі, обмеженому різноманітними інститутами — організаціями, нормами, правилами, традиціями тощо. Мотиваційною основою діяльності ринкових агентів виступає досягнення їх відповідності інституційним нормам та правилам, а також забезпечення позитивної динаміки економічного розвитку в контурі, означеному цими інститутами. Об'єктом дослідження в рамках цього концептуального напрямку виступають різноманітні інститути, а предметом — відносини між цими інститутами та ринковими агентами.

Еволюційна парадигма економічної теорії базується на динамічній концепції поведінки ринкових агентів та спадкоємності конститутивних атрибутів такої поведінки в контексті факторів еволюційного характеру. При цьому економіка в цілому та її окремі складові розглядаються як різновид складної системи, де істотну роль відіграють загальносистемні принципи, тобто такі, які можуть бути застосовні не тільки в економічній науці, але й в біології, філософії, соціології тощо. Теорії цього напрямку "декларують і вивчають нелінійну соціокультурну динаміку, процеси самоорганізації соціуму, що забезпечують виникнення порядку з хаосу" [3]. Головним об'єктом дослідження еволюційної парадигми економічної теорії є "популяція агентів, що володіють аналогічним соціально-економічним генотипом, а предметом вивчення — поведінка агента (популяції агентів) з точки зору впливу спадкових або придбаних факторів" [1].

Системна парадигма передбачає вивчення не тільки характеристики економіки, взятої самої по собі, але й проведення аналізу взаємовпливу типу суспільства і його економічної підсистеми. Економіка у цьому випадку розуміється як одна з головних підсистем суспільства, переважно адаптивного призначення, як якийсь механізм виробництва узагальнено розуміння економічних ресурсів [4].

Теорія фінансів тривалий час еволюціонувала у руслі наукового та методичного забезпечення потреб держави і, в першу чергу, формування та використання державного бюджету. Однак економічний розвиток призвів до зміщення акцентів у фінансовій сфері на реальний сектор економіки. Цьому сприяли такі економічні процеси, як інтернаціоналізація суспільного виробництва, розширення ринків капіталів за межі національних кордонів, зростання ролі фінансових ресурсів у відтворювальному процесі. Починаючи з середини минулого століття, більшість дослідників у сфері фінансової теорії зосередились на фінансах підприємств приватного сектора, серед яких перевагу віддавали корпоративним структурам. Акцент зміщується на таку організацію фінансів, яка за допомогою ринкових механізмів забезпечує вільний перетік капіталу з однієї сфери економіки в іншу.

Домінування неокласичного напрямку в економічній теорії знайшло своє відображення і в теорії фінансів. Нині де-факто теоретичні ідеї та методичні розробки англо-американської фінансової школи займають панівні позиції у практичному фінансовому менеджменті. Як вважає В.В. Ковальов, "у найбільш загальному вигляді неокласичну теорію фінансів можна визначити як систему знань про організацію та управління фінансовою тріадою: ресурси, відносини (договори), ринки" [5, с. 920].

Неокласична теорія фінансів включає ряд теорій, концепцій та гіпотез, які описують закономірності та механізми функціонування фінансових ринків, а також систему взаємовідносин фізичних та юридичних осіб, які здійснюють операції на цих ринках. Критерії оцінки їх значимості варіюють від чисто академічних узагальнень до реального економічного прагматизму. Тому у спеціальній літературі немає однозначності щодо складу та оцінки наукової значимості окремих теорій, концепцій і гіпотез.

Так, П. Бернстайн вважає, що фундаментом неокласичної теорії фінансів є "робота Гаррі Марковича про принципи формування портфелів, революційні погляди Франко Модильяні та Мертона Міллера на корпоративні фінанси й поведінку ринків, модель оцінки капітальних активів Шарпа-Трейнора-Мосстна-Дж. Лінтнера, тлу-

мачення гіпотези ефективного ринку Юджином Фамою та модель ціноутворення опціонів Фішера Блека, Майрона Шоулза і Роберта Мертона" [6, с. 18].

У розумінні Ю. Бріггема та А. Гапенські такими фундаментальними теоріями (концепціями) можна вважати 1) теорію ідеальних ринків капіталу; 2) концепцію дисконтованих грошових потоків; 3) теорію структури капіталу; 4) теорію дивідендів; 5) теорію портфеля та оцінки дохідності фінансових активів; 6) теорію ціноутворення опціонів; 7) теорію співвідношення між ризиком та дохідністю; 8) теорію агентських відносин; 9) теорію асиметричної інформації [7].

На думку Р. Брейлі та С. Майерса, сучасну парадигму неокласичних фінансів формують такі найважливіші концепції: 1) чистої приведенної вартості; 2) модель оцінки довгострокових активів; 3) ефективних ринків капіталу; 4) складованості вартостей та закон збереження вартості (адитивності); 5) теорія опціонів; 6) агентська теорія [8, с. 927—930].

В.В. Ковальов до ключових розділів неокласичної теорії фінансів відносить (1) теорію корисності (utility theory), (2) теорію арбітражного ціноутворення (arbitrage pricing theory), (3) теорію структури капіталу (theory of capital structure), (4) теорію портфеля і модель ціноутворення на ринку фінансових активів (portfolio theory and capital asset pricing model), (5) теорію ціноутворення на ринку опціонів (option pricing theory) та (6) теорію переваг ситуацій в часі (state-preference theory) [5, с. 922].

Незважаючи на широку поширеність неокласичної теорії фінансів, вона має чимало критиків. Її фундаментальними недоліками Р. Мертона вважає використання статичної моделі оточуючого економічного середовища, в якому відсутні інститути, наявність безликих ринкових гравців, що діють індивідуально однак мають ідентичні портфелі ризикованих активів [9]. При цьому в основному вивчаються проблемні питання управління фінансами корпоративного сектора. Саме тому в теорії фінансів почала активно розвиватися неінституційна парадигма. Найбільш яскравими її представниками є Р. Мертон, Е. Ло та Р. Шіллер [6].

З точки зору представників інституціонального напрямку фінансова теорія є науку про те, яким чином люди в рамках функціонування певних інститутів керують надходженнями та витратами обмежених фінансових ресурсів [10, с. 15]. При цьому функціонування сучасної фінансової системи, яка представляє собою сукупність ринків та інших інститутів, що використовуються для укладання фінансових угод, обміну активами та ризиками, спрямоване на задоволення різноманітних потреб людей. Досягненню цієї мети сприяє інституційна структура економічної діяльності [10, с. 16].

Переваги інституційного підходу до дослідження фінансів Р. Мертона бачить у більш повній репрезентивності реальної повсякденної практики в теоретичних моделях цього концептуального напрямку. За допомогою інститутів, які виступають посередниками від імені ринкових агентів, формується більш ефективне економічне середовище. На думку Р. Мертона, завданням інституційної фінансової теорії є пошук можливостей використання існуючих фінансових інститутів та формування нових з метою пом'якшити ризиків та підвищити результативність фінансової діяльності. Він перекоаний, що інновації, запропоновані інститутами, можуть зменшити і навіть повністю усунути наслідки ринкової неефективності та поведінкових аномалій, створюваних індивідуальними інвесторами в реальному фінансовому світі [6, с. 58].

Ще один представник інституціоналізму у фінансовій теорії Е. Ло вважає суттєвою перевагою інститутів їх динамічну адаптивність. Як центральна ланка фінансової сфери інститути виникають та змінюються в результаті свідомих рішень тих, хто їх використовує, а також у відповідь на дії еволюційних факторів [6, с. 68].

З часом фінансова діяльність підприємств реального сектора економіки показала, що далеко не всі аксіоматичні положення неокласичної теорії мають практичне підтвердження. Особливо це стосувалося теорії ефективних ринків, основні теоретичні та емпіричні положен-

ня якої викликали сумнів не лише у інституціоналістів, але й представників нового напрямку у теорії фінансів — поведінкових (психологічних) фінансів.

Французький дослідник лауреат Нобелівської премії з економіки Моріс Алле встановив, що багато агентів на фінансових ринках діють зовсім не раціонально. При цьому максимізацію економічної вигоди не розглядають як цільову функцію своєї економічної діяльності. Суттєвий вклад у розвиток поведінкових фінансів внесли психологи Деніел Канеман та Амосом Тверські, результати дослідження, яких знайшли своє відображення у відомій роботі "Теорія перспектив: аналіз прийняття рішень в умовах ризику" [11]. Вони встановили, що люди при прийнятті фінансових рішень не можуть раціонально оцінювати ні величини очікуваних вигод та втрат, ні їх ймовірності. Це проявляється в тому, що люди порізно реагують на еквівалентні (з точки зору співвідношення вигод і втрат) ситуації в залежності від того, втрачають вони або виграють. Це явище називають асиметричною реакцією на зміну добробуту. Крім того, люди схильні помилятися при оцінці ймовірності: вони недооцінюють ймовірність подій, які, швидше за все, відбудуться, і переоцінюють набагато менш ймовірні події.

Замість теорій прийняття фінансових рішень, що ґрунтуються на теорії ймовірностей, Д. Канеман і А. Тверські запропонували нову теорію — теорію перспективи (prospect theory). Відповідно до цієї теорії, нормальна людина не здатна правильно оцінювати майбутні вигоди в абсолютному виразі, насправді вона оцінює їх у порівнянні з деяким загальноприйнятим стандартом, прагнучи, насамперед, уникнути погіршення свого становища [12]. Таким чином, на процес прийняття фінансових рішень у більшій мірі впливають психологічні чинники, ніж об'єктивні. Результатом такого впливу стає зниження ефективності й очікуваної корисності реалізованих фінансових рішень. За допомогою теорії перспективи можна пояснити багато нераціональних вчинків людей, які не можна пояснити з позицій неокласичної теорії.

Розуміння змісту і характеру сучасних парадигм фінансової теорії та їх базових концепцій визначає логіку організації системи управління фінансами підприємств, у тому числі й їх фінансовим потенціалом. Їх ідентифікація, персоналізація та ідентифікація дозволяють чітко віднести до певної сфери фінансового управління та типу управлінських фінансових рішень, які у більшості випадків пов'язані з стохастичністю та варіабельністю оцінюваних явищ і процесів. При цьому важливо враховувати, що більшість фінансових операцій не жорстко зумовлені, а отже, мають альтернативні варіанти їх рішення. Однак у фінансовій сфері більше ніж в інших сферах економіки існує необхідність дотримання певного компромісу між прагненням досягти максимального результату від фінансової операції і можливість фактичного отримання найменш бажаного результату, що пов'язано з такими специфічними чинниками впливу як час, інфляція, ліквідність.

Усвідомлення необхідності такого компромісу втілює із розуміння базових концепцій фінансової теорії, які обґрунтовують особливості, закономірності, передумов та допустимі межі варіативності окремих фінансових операцій у сфері формування і реалізації фінансового потенціалу. Незважаючи на певну умоглядність і теоретизованість, базові концепції дають інструментарій для кількісних оцінок, вибору формалізованих критеріїв та індикаторів, а в окремих випадках і для фінансових процесів і явищ, які неможливо квантифікувати.

У контексті фінансового потенціалу підприємств найбільше значення, на наш погляд, мають наступні концепції сучасної теорії фінансів.

Концепція зміни цінності (вартості) грошових коштів у часі ресурсів (Time Value of Money Model) констатує, що однією з об'єктивних характеристик фінансового потенціалу як економічної категорії, яка безпосередньо пов'язана з фінансовими ресурсами, є зміна цінності (вартості) з часом, яка обумовлена інфляційними процесами в економіці, ризиком зменшення або неотриман-

ня очікуваної суми економічних вигод, зниженням ліквідності та платоспроможності підприємства, відсутністю альтернативи отримання економічних вигод.

Концепція дисконтованих грошових потоків (Discounted Cash Flow) розглядає грошову операцію як рух розподілених у часі притоків і відтоків грошових коштів та пропонує моделі і методи оцінки фінансових інструментів в залежності від часу і ризику на основі: 1) прогнозу руху грошових потоків; 2) оцінки рівня ризику для конкретної фінансової операції; 3) включення оцінки ризику в аналіз грошових потоків; 4) визначення теперішньої вартості приростного чистого грошового потоку за допомогою методів дисконтування або компаундінгу.

Концепція вартості (ціни) капіталу (Cost of Capital Theory) стверджує, що кожне джерело фінансових ресурсів, а також і фінансового потенціалу, мають індивідуальну вартість (ціну), яка у загальному випадку включає мінімальний рівень доходу, премію за інфляцію та премію за ризик. Середньозважена величина вартості (ціни) усіх джерел формування фінансових ресурсів показує мінімальний рівень доходу, необхідний для покриття витрат на залучення капіталу і використовується в якості норми дисконту для оцінки фінансових операцій по формуванню і розвитку фінансового потенціалу.

Концепція взаємозв'язку рівня ризику та доходності (Risk and Return Conception) відмічає, що отримання доходу від будь-якої фінансової операції обов'язково пов'язано з ризиком, тому при ухваленні управлінських фінансових рішень слід враховувати не лише очікувані вигоди, а й можливі втрати.

Концепція альтернативної вартості, або врахування втрачених можливостей (Opportunity Costs Concept) вказує, що кожне рішення з формування і реалізації фінансового потенціалу пов'язане з відмовою від якогось альтернативного варіанту. Тому при ухваленні таких рішень важливе значення має оцінка кожного з можливих варіантів і вибір кращого з них.

Відповідно до моделі оцінки фінансових активів (Capital Asset Pricing Model) необхідна доходність від реалізації фінансового потенціалу як ризикового активу представляє собою функцію трьох перемінних: безризикової доходності, середньої доходності на ринку та індексу зміни доходності даного фінансового активу по відношенню до доходності на ринку в середньому.

З основних концепцій інституціонального напрямку фінансової теорії витікає висновок про те, що скорочення трансакційних витрат на формування і реалізацію фінансового потенціалу потребує врахування специфіки існуючої інституціональної структури фінансового ринку; дотримання правил процедур здійснення фінансових операцій та використання цивілізованих методів для формування нових інститутів, які забезпечують додаткові економічні вигоди.

Теорія поведінкових фінансів визначає необхідність врахування ірраціональності у прийнятті фінансових управлінських рішень окремими менеджерами шляхом формування механізмів локалізації можливих негативних наслідків ухвалення таких рішень.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Виявлено, що теорія управління фінансовим потенціалом лише формується і нині ще немає завершеної власної парадигми. Вона черпає фундаментальні ідеї з економічної теорії та теорії фінансів. Визначено, що нині в економічній теорії виділяють неокласичну, інституціональну та еволюційну парадигми. Встановлено домінування неокласичного напрямку в теорії фінансів. Показано, що статичність моделей неокласичної теорії фінансів та їх недостатня репрезентативність реальній практиці фінансової діяльності стали причиною розвитку інституціонального напрямку фінансової теорії та поведінкових (психологічних) фінансів. У контексті фінансовим потенціалом підприємств визначено найбільш суттєві концепції сучасної теорії фінансів. Подальші дослідження теоретичного базису управління фінансовим потенціалом доцільно спрямувати на питан-

ня визначення сфери компетенції окремих концепцій і гіпотез, а також на розробку механізмів адаптації до вітчизняної практики фінансової діяльності.

Література:

1. Клейнер Г.Б. Эволюция институциональных систем. М.: Наука, 2004. — 240 с.
2. Кирдина С.Г. Современные теоретические модели экономики / С.Г. Кирдина // Экономическая психология: методология, тенденции, решения / Под ред. Н.И. Гвоздевой, А. Н. Неверова. — Саратов: Наука, 2010. — С. 6—24.
3. Кравченко С.А. Социологическая теория: дискурс будущего // СОЦИС. — 2007. — № 3.
4. Parsons T., Smelser N. Economy and Society. — N.-Y.: Free Press, 1956.
5. Финансы: учебник / Под ред. проф. В.В. Ковалева. 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Изд-во "Проспект", 2013. — 938 с.
6. Бернштейн П. Фундаментальные идеи финансового мира: Эволюция / Питер Бернштейн / Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. — 247 с.
7. Бриггем Ю. Финансовый менеджмент. Полный курс в 2-х т. / Ю. Бриггем, Л. Гапенски / Пер. с англ.; Под ред. В. В. Ковалева. — СПб.: Экономическая школа, 1997. — Т.1. — XXX + 497 с.
8. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов / Ричард Брейли, Стюарт Майерс / Пер. с англ. Н. Барышниковой. — М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2008. — 1008 с.
9. The Global Financial System: A Functional Perspective / D.B. Crane, K.A. Froot, Scott P. Mason, Andre Perold, R. C. Merton, Z. Bodie, E.R. Sirri and P. Tufano. — Boston: Harvard Business School Press, 1995.
10. Боди З., Мертон Р. Финансы. Пер. с англ. — М.: Изд-во: Вильямс, 2007. — 592 с.
11. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk // Econometrica. — 1979. — Vol. 47. — P. 263—291.
12. Канеман Дэниэл. Энциклопедия "Кругосвет" [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/psihologiya_i_pedagogika/KANEMAN_DENIEL.html

References:

1. Klejner, H.B. (2004), *Evolutsiya instytutstyonal'nykh system [Evolution of institutional systems]*, Nauka, Moscow, Russia.
2. Kyrdyna, S.H. (2010), "Modern theoretical models of economics", *Ekonomycheskaia psikhohohyia: metodohohyia, tendentsyy, reshenyia [Economic psychology: methodology, trends, solutions]*, Nauka, Saratov, Russia, pp. 6—24 [in Russian].
3. Kravchenko, S.A. (2007), "Sociological theory: the discourse of the future", *SOCIS*, vol. 3.
4. Parsons, T. and Smelser, N. (1956), *Economy and Society*, Free Press, NY, USA.
5. Kovalev, W.W. (2013), [Finance], *Prospect*, Moscow, Russia.
6. Bernstein, P. L. (2005), *Capital Ideas Evolving*, John Wiley&Sons, NY, USA.
7. Brigham, E. and Gapenski, L. (1988), *Financial Management: Theory and Practice*, Dryden Press, NY, USA.
8. Brealey, R. Myers, S. and Allen, F. (2016), *Principles of Corporate Finance*, 12th ed., McGraw-Hill/Irwin, NY, USA.
9. Crane, D. B. Froot, K. A. Mason, S. P. Perold, A. Merton, R. C. Bodie, Z. Sirri, E. R. and Tufano, P. (1995), *The Global Financial System: A Functional Perspective*, Harvard Business School Press, Boston, USA.
10. Bodie, Z. and Merton, R. "Finance", *The Journal of Finance* vol. 53, No. 6, pp. 2259—2261.
11. Kahneman, D. and Tversky, A. (1979), "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk", *Econometrica*, Vol. 47, pp. 263—291.
12. Kanemann, D. (2017), *Encyclopedia "The World Tour"*, available at: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/psihologiya_i_pedagogika/KANEMAN_DENIEL.html (Accessed 20 April 2017).

Стаття надійшла до редакції 21.04.2017 р.

*М. В. Максимова,
к. е. н., викладач кафедри банківської справи,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця*

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ: СТАН ТА ПРОБЛЕМИ

*M. Maksimova,
PhD, Economics, Lecturer, Banking Department, S. Kuznets Kharkiv National University of Economics*

BANKING SYSTEM OF UKRAINE: STATE AND PROBLEMS

У статті проаналізовано сучасний стан банківської системи України за такими показниками: динаміка кількості діючих банківських установ на території України за 2008—2016 рр.; динаміка основних показників банківської діяльності (активи, зобов'язання, капітал, доходи, витрати та фінансовий результат), а також динаміка показників рентабельності активів та капіталу. На підставі проведеного аналізу зазначених показників виявлено, що основними проблемами функціонування банківської системи України на сучасному етапі є: низький рівень довіри населення до банківської системи; значна девальвація національної валюти; погіршення якості активів банків за рахунок низького рівня повернення валютних позик і, як результат, наявність від'ємного фінансового результату.

In the article analyzed the current state of the banking system of Ukraine by the following criteria: dynamics of the number of banks in Ukraine for 2008—2016 years; dynamics of the main indicators of banking activities (assets, liabilities, capital, income, expenditures and financial results), and the dynamics of return on assets and capital. Based on the analysis of these criteria revealed that the main problems of the banking system of Ukraine at the present stage are a low level of confidence in the banking system; significant devaluation of the national currency; deterioration in asset quality of banks due to low return currency loans and as a result, negative financial results.

Ключові слова: банківська система України, основні показники діяльності банківської діяльності, рентабельність активів та капіталу.

Key words: banking system of Ukraine, basic indicators of banking activities, return on assets and capital.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні кризові явища в банківській сфері спричиняють виникнення негативних наслідків як в фінансовому секторі, так і в економіці в цілому, а в деяких випадках провокують соціально-політичну кризу. Погоджуючись з авторами [1] сьогодні банківська система не виконує своє основне завдання, оскільки не фінансує і не кредитує реальний сектор економіки. Тому особливої актуальності набувають питання щодо дослідження проблем сучасного стану банківської системи України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню різноманітних аспектів функціонування банківської системи України присвячено праці багатьох провідних вчених та практиків, зокрема О. Барановського, А. Вожжова, О. Дзюблюка, О. Другова,

А. Єпіфанова, С. Козьменка, В. Міщенко, О. Прийми, М. Савлука, О. Сугоняко, І. Ткачук, Н. Швець та інших. Однак, враховуючи динамізм та високий рівень волатильності процесів, які відбуваються взагалі в економіці країни, та в банківському секторі зокрема, постійної уваги потребують питання щодо оцінки сучасного стану банківської системи України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є аналіз сучасного стану банківської системи України та окреслення основних проблем її функціонування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кризові явища, які спостерігаються сьогодні в Україні, значно вплинули як на реальний сектор економіки,

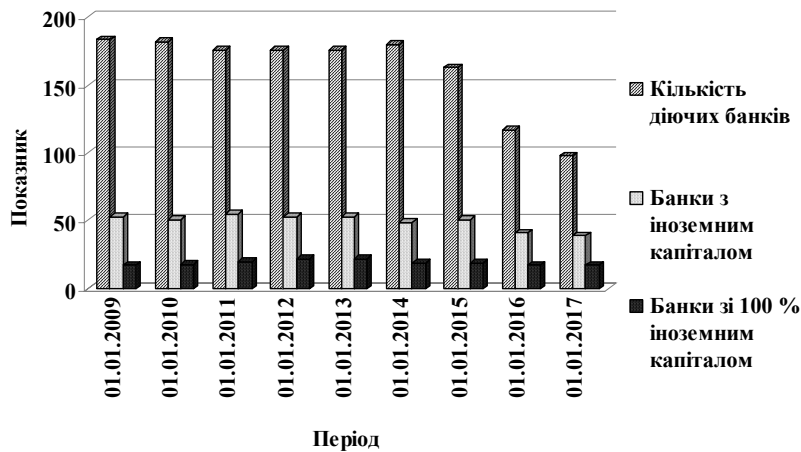

Рис. 1. Динаміка кількості банків на території України

Джерело: [2].

так і закономірно знайшли своє відображення в банківській системі країни. В останні роки діяльність банківської системи України характеризувалась збитковістю, нестабільністю та втратою довіри населення. Для наочного підтвердження наявних тенденцій необхідно здійснити аналіз основних показників діяльності банківських установ України. Доцільно розпочати з аналізу кількості діючих банківських установ на території України (рис. 1).

Як видно з рисунка 1, з 01.01.2009 р. по 01.01.2014 р. відбувалися незначні коливання у кількості діючих банків. Так, загальна кількість банківських установ коливалася в межах 176—184 установ. З них банків з іноземним капіталом змінювалась від 49 банків (2014 р.) до 55 (у 2011 р.). Кількість банків з іноземним 100% капіталом також мала незначні зміни — від 17 до 22. Однак, станом на 01.01.2015 р. ліцензію НБУ мали тільки 163 банківських установи (у т.ч. 51 банк з іноземним капіталом).

Отже, протягом 2014 р. до Державного реєстру банків було включено лише одну банківську установу, а по 18 банківських установ НБУ прийняв рішення про відкликання ліцензій. Загалом, з початку 2014 р. внаслідок погіршення платоспроможності, у 39 банківських установах було запроваджено тимчасову адміністрацію (з них по 26 банках вже було прийнято рішення про ліквідацію, в 13 — працювала тимчасова адміністрація).

За наступний рік кількість функціонуючих банківських установ скоротилася на 46 і становила 117 (або на 28,2%). Слід також зазначити, що протягом 2016 р. загальна чисельність банків також зменшилась і становила

98 установ. Зазначені негативні тенденції пов'язані з програмою НБУ щодо очищення банківської системи, в якій розширено перелік критеріїв віднесення банку до категорії неплатоспроможних.

Так, наприклад, однією з причин визначення неплатоспроможними більшості банківських установ стало доповнення п. 3 ст. 75. Закону України "Про банки та банківську діяльність" таким твердженням: "системне порушення банком законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму". Незважаючи на ліквідацію проблемних банків з приватним українським капіталом, частка банків з іноземним капіталом є більш-менш стабільною.

Наступним етапом оцінювання стану функціонування банківської системи є аналіз обсягів активів, зобов'язань та капіталу (рис. 2).

Станом на 01.01.2010 р. спостерігалось зменшення активів (на -4,94%), зобов'язань (на -5,17%) та капіталу (на -3,43%). Отримані результати є наслідком неповернення валютних кредитів під час світової фінансової кризи 2008—2009 рр.

Аналіз банківської системи свідчить, що у 2010 р. активи зросли на 7,02% і досягли рівня 942088 млн грн. Найбільшого приросту набула балансова вартість цінних паперів та грошових коштів. Частка ж кредитного портфеля у загальних активах знижувалась протягом аналізованого періоду. Таким чином, банківська система у досліджуваному періоді характеризувалась надліквідністю. Загальний обсяг зобов'язань збільшився на 5,13%. Відбулося це за рахунок збільшення депозитних

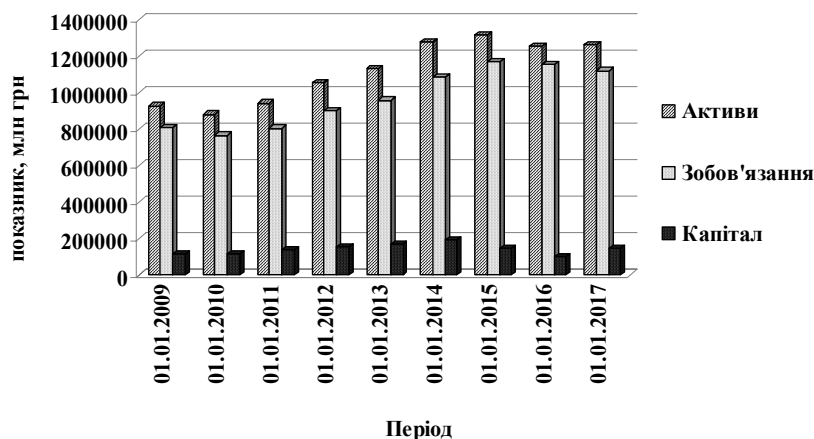

Рис. 2. Динаміка активів, зобов'язань та капіталу за період 2008—2016 рр.

Джерело: [2].

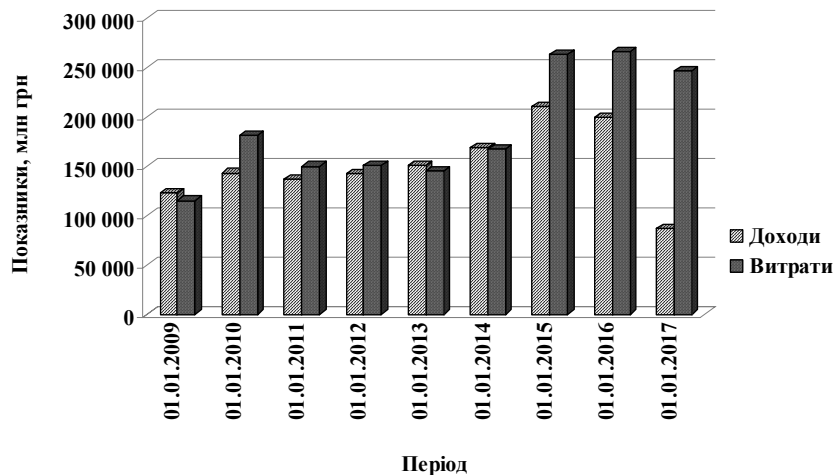

Рис. 3. Динаміка доходів та витрат банківської системи України

Джерело: [2].

портфелів банків на 25,6%, що говорить про відновлення довіри населення до банківської системи. Аналізуючи капітал, потрібно звернути увагу на те, що незважаючи на збільшення суми власного капіталу на 14,6%, сума статутного капіталу і надалі перевищує його на 8,1 млрд грн. Це пояснюється збитковістю банківської діяльності за підсумками 2009 та 2010 рр.

Зазначені тенденції простежувались і протягом 2011 — 2014 рр. Відбувалося поступове збільшення активів банківських установ за рахунок відновлення процесу кредитування економіки країни. Спостерігалось зростання обсягів залучених коштів від фізичних осіб поряд зі збільшенням частки строкових коштів у зобов'язаннях, що є позитивним фактором у фінансовій стабілізації банківської системи України, адже свідчить про поступове відновлення довіри населення до даних фінансових установ.

Однак станом на 01.01.2015 р. власний капітал банківської системи зменшився на 23,14% з огляду на ліквідацію окремих банківських установ та їх збиткову діяльність.

Аналіз основних показників діяльності банків України станом на 01.01.2016 р. та 01.01.2017 р. підтвердив наявність негативних тенденцій. Головними причинами скорочення таких показників, як активи та зобов'язання, є значне зменшення кількості діючих банків на території України, уповільнення темпів кредитування та недовіра населення до банківських установ. Натомість, збільшення загальної суми капіталу банківської системи пояснюється необхідністю дотримання вимог НБУ щодо проведення обов'язкової докапіталізації банків та збільшення статутного капіталу до 500 млн грн.

При цьому слід зазначити, що прибуткова діяльність банків — це головна передумова нарощування капіталу, подальшого розвитку та підтримання конкурентоспроможності на фінансовому ринку. Зважаючи на цей факт, прибутковість вітчизняних банків можна вважати основним економічним показником ефективності їх роботи, індикатором фінансової надійності банківської системи. Тому постає необхідність здійснення аналізу фінансової результативності функціонування банківської системи України з метою виявлення напрямів її удосконалення.

Оскільки для банківської системи України забезпечення прибутковості — це першочергове завдання, то фінансові результати є основним оціночним показником діяльності банку. До фінансових результатів банку відносять прибуток (збиток) як абсолютний показник та рентабельність (ефективність) як відносний показник. При цьому звіт про фінансові результати банків складається зі статей доходів та витрат, які групуються за

їх характером та основними видами. Тому аналіз фінансової результативності банківської діяльності розпочато з аналізу доходів і витрат банківської системи України та їх динаміки (рис. 3).

Станом на 01.01.2009 р. спостерігалось перевищення доходів над витратами, що сформувало позитивний результат діяльності банків України. Структура доходів банківської системи представлена двома найбільш суттєвими статтями, а саме: процентні та комісійні доходи. При цьому частка процентних доходів складала 85,94% (105345 млн грн.), комісійні доходи склали 12699 млн грн. або 10,36%. У структурі витрат найбільшу питому вагу мали процентні витрати (40,08%), другою важливою складовою витрат були відрахування в резерви, частка яких становила 38,69% (44600 млн грн.). Також суттєвою статтею стали загальні адміністративні витрати (15,08%). Дисбаланс економічних процесів 2008 р. несуттєво вплинув на загальну діяльність банків України станом на початок 2009 р., окрім збільшення суми відрахувань до резервних фондів під активні операції.

На основі аналізу структури доходів банківської системи України в період з 01.01.2009 по 01.01.2017 р., можна зробити висновок, що найбільшу частку мали такі статті, як процентні та комісійні доходи. Однак виявлено тенденцію до поступового зменшення питомої ваги саме процентних доходів — з 85,94% до 76,9%, яке пов'язане зі зменшенням обсягів наданих банками кредитів у період економічної кризи 2008—2009 р. Частка комісійних доходів була відносно стабільною та коливалася в межах 10,36% — 14,8% відповідно за роками.

На 01.01.2010 р. розмір доходів банківської системи України збільшився на 16,65% та склав 142995 млн грн. Разом з цим, відбулося стрімке зростання витрат, темп приросту яких склав 57,4% (66169 млн грн.). Такі зміни переважно відбулися за рахунок збільшення частки відрахувань до резервів під активні операції в загальних витратах банку (40,43%).

Наслідки кризових явищ спричинили від'ємний фінансовий результат по банківській системі України, що спостерігалось протягом 2010—2011 р. Так, на 01.01.2011 р. доходи банків скоротилися на 4,29% або на 6147 млн грн. Причиною такого зменшення є уповільнення темпів кредитування і, як наслідок, зменшення частки процентних доходів на 1,86%. Проте позитивної оцінки заслуговує скорочення обсягу витрат на 17,39%, яке відбулось за рахунок зменшення обсягу відрахувань до резервних фондів на 9,63%. Така ситуація щодо поступового збільшення доходної частини та уповільнення темпів зростання витрат банківської системи України спостерігалась і у 2011 р. При цьому скорочення витратної частини відбувалося за рахунок зменшення

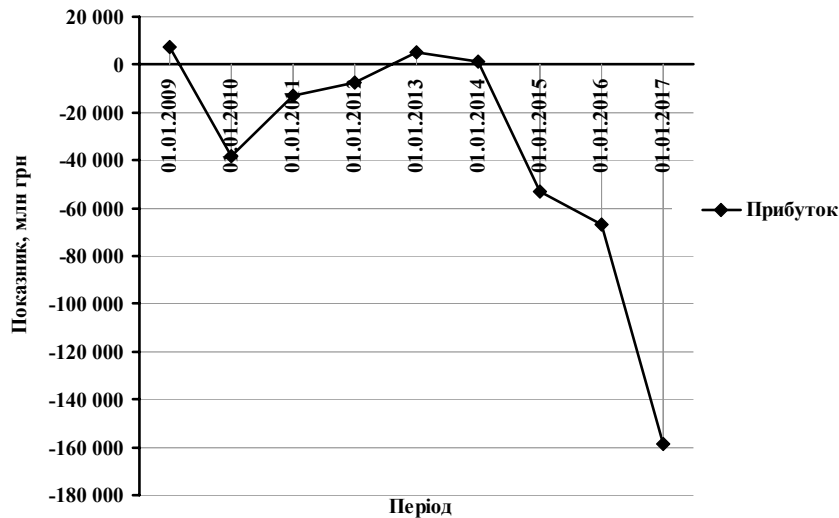

Рис. 4. Динаміка прибутку діяльності банків за 2008–2016 рр.

Джерело: [2].

відрахувань до резервів, що свідчить про поступове позбавлення кредитно-інвестиційних портфелів банківської системи України від проблемної заборгованості.

Станом на 01.01.2013 р. спостерігалось покращення показників діяльності — розмір доходів, у порівнянні з початком 2012 р. збільшився на 7671 млн грн. або на 5,37%. При цьому, витрати банків скоротилися на 3,28%, що надало змогу банківській системі отримати прибуток в сумі 4899 млн грн. Збереження позитивної тенденції спостерігалось й протягом 2013 р. Так, доходи банків становили 168888 млн грн., що перевищувало значення попереднього року на 12,26 % або на 18439 млн грн. Витрати банків також зросли на 15,05%, однак це все ж таки дозволило отримати позитивний результат по всій банківській системі України.

Станом на 01.01.2015 р. доходи банківської системи України становили 210201 млн грн., що демонструвало зростання цього показника на 24,5% порівняно з попереднім періодом. Проте спостерігалось значне збільшення і витратної частини. Загальні витрати банків становили 263167 млн грн., що перевищувало попередні значення на 57,2 %. Це підтверджує наявність негативного результату функціонування всієї банківської системи України. Протягом наступного періоду також відбулося погіршення стану банківської системи. Поряд зі зменшенням доходів банків на 5,23% (199193 млн грн.), відбулося збільшення загальних витрат на 0,99% (265793 млн грн.). Аналіз доходів і витрат за 2016 р. ілюструє наявність негативних тенденцій. Так, доходи банків становили 87 232 млн грн., а витрати — 246005 млн грн.

Ці тенденції зумовлені, в першу чергу, скороченням загальної кількості банківських установ, по-друге, наявністю кризових явищ в економіці України, по-третє, погіршенням якості активів, що, в свою чергу, зумовлює необхідність подальшого доформування резервів, враховуючи значну питому вагу валютних кредитів у клієнтському кредитному портфелі та деяке погіршення якості обслуговування позичальниками кредитів.

Оскільки прибуток банку є кінцевим фінансовим результатом, який створює необхідні умови для збереження його економічної життєздатності та подальшого розвитку, тому варто провести аналіз прибутку банківської системи за період 2009—2017 рр. (рис. 4).

Аналіз даних (рис. 4) дозволяє дійти висновку, що станом на 01.01.2009 р. банківська система отримала прибуток, загальний розмір якого склав 7304 млн грн. Із загального розміру прибутку на першу групу банків

припадало 4880 млн грн. або 66,81%, на другу — 21,28%, на 3 та 4 групи — по 4,9% та 6,98% відповідно. Однак протягом 2009 року банки України отримали значний збиток.

Наступні три роки (з 01.01.2010 р. по 01.01.2012 р.) у банківській системі України спостерігалась тенденція щодо отримання банками значних збитків. Так, за 2009 р. банками отримано загальний збиток у розмірі 31492 млн грн. При цьому 76,49 % припадало на банки першої та другої груп банків. За підсумками 2010 р. збитки банків зменшилися на 18465 млн грн. або на 58,6% і становили 13027 млн грн.

За підсумками 2010 р. 12160 млн грн. або 93,35% загального збитку у банківській системі також припадало на банки першої та другої груп. При цьому по першій групі банків збитки скоротилися на 11939 млн грн. (або на 70,1%), по другій — на 64 млн грн. (або на 0,9%), по третій — на 2627 млн грн. (або в 4,1 рази), по четвертій — на 3836 млн грн. (або в 44,6 разів).

Протягом 2011 року банківська система України продовжувала демонструвати від'ємний фінансовий результат. Починаючи з 2009 р., банки України так і не змогли вийти на рентабельну діяльність. Головною причиною, що стримувало українські банки на шляху до прибуткової діяльності, виступало погіршення якості кредитно-інвестиційних портфелів банків як наслідок, економічної кризи 2008—2009 рр. Так, сукупні збитки станом на 01.01.2012 р. становили 7708 млн грн., що на 40,8% менше, ніж за результатами попереднього року. Варто відзначити, що за результатами 2011 р. всі групи банків показали збиток: по банках 1-ої групи збиток становив 3089 млн грн. проти 5094 млн грн. за 2010 рік; по банках 2-ої групи — 3886 млн грн. проти 6993 млн грн.; по банках 3-ої групи — 82 млн грн. проти 850 млн грн.; по банках 4-ої групи — 648 млн грн. проти 88 млн грн.

За підсумками 2012 року банківська система України отримала позитивний фінансовий результат. При цьому вихід на прибуткову діяльність значно пов'язаний із завершенням формування банками резервів під проблемну заборгованість. Так, загальний прибуток банків склав 4899 млн грн. Варто відзначити, що прибуток показали лише банки першої та четвертої груп: по банках 1-ої групи прибуток становив 5461 млн грн. проти збитку в 3089 млн грн.; банки 4-ої групи — отримали прибуток в розмірі 326 млн грн. проти збитку в розмірі 648 млн грн. Друга та третя групи залишалися збитковими протягом аналізованого періоду.

Станом на 01.01.2014 р. банківська система отримала загальний прибуток в сумі 3330 млн грн., тим самим продовжила розпочату у 2012 р. позитивну динаміку

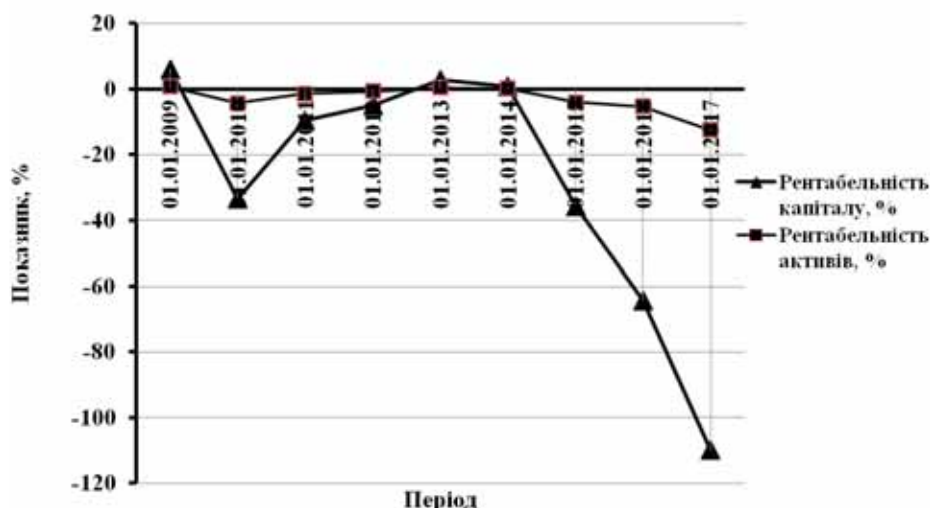

Рис. 5. Динаміка показників рентабельності активів та капіталу банків

Джерело: [2].

фінансового результату. При цьому необхідно підкреслити, що банки 1-ої та 3-ої групи отримали позитивний фінансовий результат — 3091 млн грн. та 795 млн грн. відповідно. Банки 2-ої та 4-ої груп демонстрували збитки в розмірі 346 млн грн. та 210 млн грн.

Останній досліджуваний період охоплює період з 01.01.2015 р. по 01.01.2017 р., який характеризується негативними кризовими явищами в діяльності банківських установ України. Так, обсяг збитку банків збільшувався 52966 млн грн. до 158773 млн грн. Отримання негативного результату від діяльності банківських установ обумовлено стрімким скороченням неплатоспроможних банків, значним погіршенням якості активів за рахунок неповернення валютних кредитів, припиненням кредитування у зв'язку з погіршенням кредитоспроможності позичальників та значною девальвацією національної валюти.

При аналізі фінансових результатів діяльності банку використовуються не тільки абсолютні показники, такі як доходи, витрати та прибуток, а й відносні показники. Показник ROA (прибутковість активів) та ROE (прибутковість капіталу) є основними показниками прибутковості діяльності банку. ROA є показником, який відображає ефективність політики банку щодо управління їх кредитним та інвестиційним портфелями з урахуванням ризиків, що їх супроводжують, а також спроможність оптимізувати структуру активів банку та доходів за ними, а ROE — демонструє дохідність діяльності банку для акціонерів. Динаміка показників прибутковості активів та капіталу наведена на рисунку 5.

Як видно з рисунка 5, результати розрахунку прибутковості активів та капіталу підтверджують результати аналізу прибутку банків України. Так, протягом 2008 р. позитивні значення мали як прибутковість активів (значення показника коливалося від 0,0053 до 0,0101), так і прибутковість капіталу (0,0324—0,0802). Протягом наступних п'яти років більшість банків мали від'ємні показники рентабельності активів та капіталу. Однак станом на 01.2014 р. спостерігались позитивні зрушення, оскільки банки першої та третьої груп мали позитивні значення як показника прибутковості активів, так і прибутковості капіталу. При цьому банки другої та четвертої груп отримали від'ємні значення цих показників, що пояснюється отриманням збитку більшістю банків та підтверджує наявність певних проблем, зумовлених не тільки кризовими процесами, а й недостатньо якісним фінансовим управлінням. Проте з 01.01.2015 по 01.01.2017 рр. спостерігається стрімке погіршення досліджуваних показників, що також підтверджує попередній аналіз основних показників банківської системи України.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, проведений аналіз основних показників діяльності банківських установ України підтвердив наявність глибоких кризових явищ у банківській діяльності. Зазначимо, що ефективність функціонування банківської системи України залежить від низки таких факторів: рівня розвитку фінансового ринку; існуючого рівня довіри економічних суб'єктів до центрального банку; макроекономічної ситуації як всередині країни, так і за кордоном; політичних чинників; рівня монополізації та тінізації економіки. Поряд із цим, аналіз сучасного стану банківської системи надав можливість визначити певні проблеми в функціонуванні банківської системи. По-перше, масове закриття банківських установ на території України. Вирішення цієї проблеми можливе за рахунок переходу до політики об'єднання та поглинання банківських установ. Наслідком цієї проблеми є наступна криза недовіри клієнтів по відношенню до банківських установ, яка наразі відіграє вирішальну роль в забезпеченні безперервного функціонування банківської системи. Тому у найближчій перспективі вирішення цієї задачі є пріоритетним як для керівництва Національного банку України (НБУ), так і для керівництва кожної окремої банківської установи. По-друге, залишаються невирішеним питання щодо наявності суттєвої частки проблемних активів на балансі банківських установ, що потребує застосування системних заходів зі сторони НБУ. Подальші дослідження можуть бути пов'язані з розробкою комплексу заходів щодо покращення функціонування банківської системи України на сучасному етапі.

Література:

1. Другов О.О. Реструктуризація банківської системи України: сучасний стан та перспективи / О.О. Другов, О.В. Прийма // Фінансовий простір. — 2015. — № 4 (20). — С. 40—48.

2. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>

References:

1. Druhov, O.O. and Pryima, O.V. (2015), "Restructuring of the banking system of Ukraine: Current State and Perspectives", *Finansovyi prostir*, vol. 4 (20), pp. 40—48.

2. The official site of the National Bank of Ukraine (2017), "Banking system indicators", available at: https://bank.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=34705283&cat_id=34798612 (Accessed 25 April 2017).

Стаття надійшла до редакції 25.04.2017 р.

Shahnaz Mahmoodi,
Doctorant of Institute of economics of ANAS

AUDIT EVIDENCE AND AUDIT EQUATION

Шахназ Махмуди,
докторант, Институт экономики НАН Азербайджана

АУДИТОРСКОЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВО И УРАВНЕНИЕ АУДИТА

Based on the third auditing standard "operations", the auditors are responsible for auditing and investigation procedures to create the necessary and sufficient evidence to take account of an economic unit. According to some theories, audit evidence to support the audit opinion would be the same elements as the basic accounting equation ($Assets = Liabilities + Equity$) as the function of the audit ($Accounting\ audit\ evidence = Data + Information$ obtained by the auditor) audit of the basic equation is regarded as rational logic of an audit of financial statements reflects. Auditors need to test the accuracy of the accounting data to comment on the statement of financial accounting data, so that alone is not sufficient to determine the utility of financial statement, original data analysis and accounting procedures used by the auditor in the accounting process by performing audit procedures to be reviewed, then reasonable basis for commenting on the financial statements shall be prepared.

На основе стандартных "операций" аудита третьей стороны, аудиторы отвечают за процедуры аудита и расследования, с целью формирования необходимых и достаточных свидетельств в процессе учета экономических единиц. В статье указывается, что согласно некоторым теориям, аудиторские доказательства в поддержку аудиторского заключения представляют собой тот же элемент, как и основное уравнение бухгалтерского учета ($Assets = Liability + Equity$), как функция аудита (аудит бухгалтерской отчетности = данные + информация, полученные аудитором). Основное уравнение рассматривается как рациональная логика аудита финансовой отчетности. Аудиторам необходимо проверять точность данных бухгалтерского учета, чтобы прокомментировать отчетность по финансовым данным бухгалтерского учета. Однако только этого недостаточно для определения полезности финансовой отчетности, точности анализа исходных данных и процедур бухгалтерского учета, используемых аудитором в процессе бухгалтерского учета. В статье отмечается, что во время аудиторской проверки аудиторские процедуры, которые могут быть пересмотрены, должны быть подготовлены на логически приемлемых основаниях, с целью объективного анализа финансовой отчетности.

Key words: audit evidence, equation audit scarcity, the industry average, long-running test, accounting data.
Ключевые слова: аудиторские свидетельства, дефицит аудита, среднее по отрасли, длительный тест, бухгалтерские данные.

INTRODUCTION

Auditing procedures applied in the audit of the Statement on Auditing Standards No. 1 is described as follows: Inspection, Sanders, tracking, accounting, and further scrutiny". Methods and reliable audit evidence about the statement of financial position and results of operations, cash flow accounting standards adopted pursuant provides. While financial events recorded accurately accounting system as an economic unit is the evidence for examination and audit controls [3].

EVIDENCE

OF THE IMPORTANCE OF THE AUDIT

Collection and accounting documents and supporting information and documents obtained by the auditor confirms that his comments to the financial statements provide a reasonable basis, called audit evidence. Obtain audit evidence about the importance of the audit report is based on reason and rational point of view can be considered as the following equation (table 1).

Table 1. Audit evidence

Accounting audit evidence =	Accounting data +	Information obtained by the auditor
	Initial accounting journal	Proof (such as bills of customer contracts and other notes)
	Records of the journal	Approval submissions and other written statements
	Manual and machined accounting operation data	Information obtained through inspection, observation, objective inquiry
	Allocation of cost accounting records and conflict prevention	Other information obtained or discovered by the auditor

Audit evidence about the importance will be assessed by two following criteria:

1. Adequacy or sufficiency of the evidence:

This criterion is based on the measurement of the quantity of audit evidence and the audit evidence needed is associated with the risk of distortion and error and with an increased risk of distortions and errors in the financial statements and group financial transactions, a further audit evidence is necessary.

2. Adequate and reliable:

Quality of audit evidence is often evaluated by this index, Allowing ensure the relevance of the evidence to support transactions and account balances, disclosures and allegations related to the falsification of interest is discovered. The higher the quality of audit evidence audit evidence is much less likely to be needed.

The reliability of audit evidence and the nature of the sources affected evidence also linked to the reliability or reliability of audit evidence is always an exception even if the audit evidence obtained from independent sources outside the organization, for example: Evidence from independent sources outside the organization, on condition that the source of the subject is not aware, could not be considered reliable evidence. However, considering the existence of exceptional circumstances, the general rules about the reliability of audit evidence can be useful and helpful.

A. Audit evidence obtained from independent sources outside the organization, is more reliable.

B. Audit evidence that the accounting records and data acquisition of the entity's internal control relevant if it is reliable The audit evidence the auditor's opinion and provide professional technical reports are accepted as conditional statements, no statement is not acceptable [4].

DATA GENERATED BY THE ACCOUNTING

Accounting data and financial records by an economic unit of measurement system, detects, records can be summarized may be used as a foundation for preparing financial statements and accounting records include: Primary data, backup records, receipts and payment vouchers, fund transfer vouchers, journal entries and other similar elements which will not be reflected in official accounting books. Records such as electronic worksheet used to allocate costs and cost calculation, preparation of reconciliations and accounting records in electronic form to start the registration process and report back Responsibility for the preparation of financial statements in accordance with the client's accounting records management compliance unit Auditor through analysis, evaluation and implementation of action, the accounting records do not test Auditor to review and adapt the accounting records and financial statements of evidence required for commenting on the financial statements acquires, but accounting records alone audit evidence about the importance of financial statements does not provide and increase our confidence in the accuracy of the accounting data required to convert the data to confirm and prove the information. Some of the information supporting documents to prove the statements and allegations contained in the financial statements are required to be important the audit procedures such information may be collected by a physical examination, a certificate, ask sheet papers the auditor also should be looking for evidence of accounting data and other

information is confirmed and demonstrate to proof the opinion. This information and supporting documentation in the audit function as equity capital owners as data confirm and prove the auditor will discuss [4, p. 123].

AUDITORS SUPPORTING CONFIRMED INFORMATION

Another important information that can be considered as part of the audit function may point to: evidence and information submitted by the parties to obtain confirmation of the debtor and creditor, other written statements by persons outside the organization, analyst reports and comparative data on competitors, Internal control guidelines, information obtained from performing audit procedures such as inspection, physical observation, inspection, inquiry and other information that an auditor can directly lead to reasonable results achieved. Implementation of certain audit procedures audit evidence may be required for some of the claims and allegations and stated not all employers provide management. For example, the auditor's analysis of the age of accounts receivable and follow the evidence collected in the fiscal year to determine the storage demands of doubtful garnering. In addition, obtaining audit evidence regarding a specific claim for an objective view inventory can not replace the audit evidence relating to the valuation of inventory is another claim. Technical auditor to comment on all the available information does not handle, but the methods of sampling and other methods used to select the items to test and build on the evidence that is persuasive rather than concluding it. Auditor to assess the quantity and quality of audit evidence, and therefore, it is adequate to support the audit opinion on the use of professional judgment, and professional skepticism applies the resources supporting information, insight and intelligence to depend on the auditor for the audit of the customs and tastes, however, the impact takes [4].

Evidence and reasonable, reliable: Robust evidence of any type of information that is subject to the track and proves. So to achieve this in three ways possible evidence.

1. Via access to the evidence and supporting documents.
2. Via the company, but not through available supporting documents.

3. Via outside of the company.

Auditing methods:

1. Sanders method: its one of the most common and important auditing techniques. Auditors often gathers evidences and evidence collected during the accounting documents prepared according to preliminary evidence to justify financial events recorded to ensure correct. Meanwhile, in this method some records will be selected, and based on the primary documents of the transaction ensure the accuracy. Sanders is notable cases include the following:

- Sufficient documentation,
- Eligibility of documents,
- Nature of transaction,
- Reasonableness of transaction,
- Deals accuracy.

2. Objective observation method: an auditing techniques, objective observation or counting of assets is the best evidence of their physical existence. Amount of cash available will be provided via counting. Goods availability proof will be provided by objecting observation as well as counting. Property, fixed assets such as machinery

Table 2. Two examples of how the audit procedures and evidence from implementation to management proposition offers

Activities and actual performance report	Examples of audit procedures
Examples of how the accounting system, all products, materials and supplies to properly collect the accounts	<ul style="list-style-type: none"> - Monitoring inventory - Analytical accounts of the balance of inventory with the latest activities of purchasing, production and sales - Select statistical sample of documents for goods transportation interruption test of time.
Credit to customers based on the standards set out.	<ul style="list-style-type: none"> - Inquire of management regarding the methods and policies of the credit department of surgery in the credit department activities. - Analytical study of trends in sales, credit, debt and doubtful accounts and income relations - Statistically selected sample of customer credit application and test their compliance with the prescribed procedures

equipment will be proven by objective observation, however, title shall be controlled instantly. Find objective asset or uncertainty factor to neglect proceedings are not considered to be.

3. Recalculation method: This calculation is an auditor to verify the accuracy of the documents provided by the client. In fact, this form of mathematical operations performed auditors vertical arrangement is that the plural is used to control the preparation for registration.

4. Tracking method: The audit of the financial statements following the event the original documents in this case, the tracking accuracy which can record events and disclosures in the financial statements we make.

5. Question and query method: This method is based on obtaining information from people aware of the subject, within or outside the entity. This may be various forms of formal and written questionnaires addressed to third parties to informal oral query performed by the entity's employees. The responses may also provide useful information to the auditor place. The auditor should use a questionnaire of questions with short answer such as yes and no.

6. Obtaining approval from third parties method: The response received written confirmation of one or more questions in order to verify the information contained in the accounting records in accordance with auditing standards. The auditors shall audit the management of the client certificate on the financial statements information about items that have been disclosed in the notes attached and in performing audit procedures outlined in the information provided to auditors has been a recipient. Indeed confirmation is a written question that the verifier has to handle the books and records and to send us the answer

Receiving confirmation is possible in two ways:

- Positive confirmation
- Negative confirmation

A. Positive confirmation: In this method, the confirmation request will be adjusted so that the recipient is requested to send their respond directly to the auditors.

B. Negative confirmation: The Certified Auditors confirmation request to adjust the written note in a way to ask the auditor who is a third party, if not confirming the remaining balance, respond the auditor in details.

In all approvals, approval form with company letterhead, under the handle (not a CPA firm) will be sent to the address of the auditing firm. Confirmation from firm's legal counsel: Auditor to make sure that the loss or damage is not likely to be at risk under consideration. Legal counsel should gather information and this information is through the confirmation is received. These certificates are usually "includes the following information:

- Information on claims against the company.
- Information relating to claims by the company against others

Manager's confirmation: One type is the confirmation by the auditor is to obtain approval from the executive directors is that the credit is less valid. Following concepts shall be respected in Manager's confirmation method:

— All accounting records, minutes of meetings and resolutions of the Board of Directors and the Auditors General Assembly has been provided to auditors.

— Directors approved the financial statements are sufficient and are in accordance with GAAP.

— Entire items in the financial statements have been properly disclosed.

— Cut of test or time interruption: This method involves various tests such as Cut off inventory, Cut off purchase, Cut off sale, Cut off the funds, etc.

7. Cut off purchase: Method is used in order to ensure accuracy and avoid repeated purchase and purchase record of the occurrence Cut off purchase and all purchases in the days before and after the balance sheet date are consistent with purchase factors.

Cut off sales, inventory and so on like Cut off purchase with the exception that instead of buying from the sale of goods or inventory is used [2].

8. Comparison of budget with actual data. Budgets are often a good gauge for measuring and evaluating the risks associated with different activities. In this comparisons, default is that budgets are carefully counted for a particular defined goal. If the budget is prepared incorrectly, regularly manipulated or not reasonable, however, its usefulness as a benchmark disappears.

If funds are appropriately adjusted by comparing them with actual information, they may be used to detect unexpected changes. Concern department often analyze deviations and exceptions related to the budget or to follow the standards. Such analysis can be a good starting point for internal auditors to be able to query its scope as far as it is necessary to expand. Analysis of cost accounting deviations in the example of the budget with the actual data.

9. Relation between accounts: Dual accounting system, which automatically creates multiple accounts linked together. For example, calculating the cost of insurance should be applicable. Insurance prepaid accounts as interest expenses account should be traceable to the Accounts Payable. In addition, it is expected that the number of accounts have relations with each other. Suppose, if the costs of marketing and advertising is not going to sell a certain percentage of the cost of doubtful debts exceed a certain percentage of credit sales. To test the relationships between accounts can be any mistake in the classification of events and transactions or the improper accounting practices identified.

10. Compared to the data (or average) of industry: Information (or average) of the industry, the organization's criteria for assessing the reasonableness of the handle provides the ratios and trends. For example, if the rate of financial return per ton of raw materials is much lower than the industry average, indicating that the efficiency of the production process is very low.

Since the data (or average) of external nature of the industry, the more reliable measure than mere comparison with other funds provided by the auditee provides standards. Therefore, the comparison of the data (or average) of the industry, is crucial and requires careful analysis and interpretation.

Table 3. Claims and statements of management examined by the auditor takes into account the following table

Claims and statements of Audit Objectives of audit	Claims relating to transactions and events located	Claims relating to transactions and events located	Claims relating to the presentation and disclosure
1- Proof of occurrences or existence	Recorded transactions and events related to the investigation unit	Existence of assets, liabilities and equities	Events, transactions and other disclosed issues that is related to the investigation unit
2- Proof of completion	Full record of all transaction and related events	Complete record of assets, liabilities and equities.	Disclosure of all issues at the financial statement
3- Correct	Authentication proof of transaction and event	_____	_____
4- Time interruption	registration of events and transactions in the financial time period	_____	_____
5- Classification and understandability	registration of events and transactions in the correct field of account	_____	All financial issues and events should be disclosed in the financial statements

Compared with the details of the operation. Reports and information on the entity's operational departments valuable information for comparison with the information contained in the reports provides accounting. For example, operation reports in related to the quantity, labor required for production or number of goods may be controlled with given data in list of employees, cost of goods, cash available or etc. Such comparisons may be caused by the existence of fraud registered gross production capacity of more than or more than the salary costs of revealing. Even in cases where there is no deliberate wrong doing such comparisons could help determine the quality of the entity's accounting system.

11. Compared with non-financial information. There are a variety of non-financial information, comparisons and trends that can be useful and valuable for auditors. For example, statistics and information about the staff, production statistics and trends of population growth often gives away view of corporate operations. Such information will often increase the relation of financial data. Industry or economic information beyond the information can be useful in analytical methods to be used. For example, if an entity such as a regional power company is located in an area with four regular season statistics and rational evaluation of the vagaries of weather data can be recorded in the company's earnings may be beneficial. Inter-organizational nature of these non-financial information, the more valuable it is for auditors [5, p. 120].

Statements and claims management:

Managing a business unit responsible for providing appropriate financial statements underlying and the desirability of presenting the financial statements of all the important aspects, implicitly accepted accounting standards and claims management on the recognition, measurement and presentation of financial statements and disclosure of sufficient elements expressing those elements.

For example, contexts of a financial statement and the auditor's investigation aim to balance out the detailed inventory accounts.

1. The existence or occurrence of material and goods - available physically exist on the balance sheet shows inventories held for sale or consumption during the normal business activities.

2. Completion: Inventory quantities include all products, materials, inventory requirements and inventory values consisting of all the finished goods, materials and supplies owned by the company and the warehouse or in the way goods are in stock.

3. Obligations and liabilities: The company claims in respect of legal documents or documents that reflect the company's ownership.

4. Disclosure and reporting: inventory is correctly classified in the balance sheet and is listed under assets.

5. Valuation or allocation: goods available are correctly reflected on their cost on the accounts.

CONCLUSION

Audit evidence to support the importance of technical and scientific opinion is the independent auditors and accounting system of data and information auditing entity is formed. Professional auditor does not handle all available information, but uses sampling model and audit procedures used to test and build on the evidence that are persuasive instead of being conclusive. So, in order to assess the quantity and quality of audit evidence, its adequate professional judgment uses and applies professional skepticism. The more reliable and sufficient audit evidence will reduce the risk level and makes the auditors opinion more accurate and complete.

References:

1. Arbab Soleimani, A. and Nafari, M. (2009) Auditing Principles, vol.1, Auditing organization press, Tehran, Iran.
2. Arbab Soleimani, A. (2011), Auditing standards, Auditing organization, Tehran, Iran.
3. Carmichael, D.R. and Willingham, J.J. (2003), Auditing concepts and methods, New York, USA.
4. National Audit Organization, (2010), Tehran, Iran.
5. Richards, B. (2005), Internal audit, Auditing organization press, Tehran, Iran.
6. Boynton, W.C. Johnson, R.N. and Kell, W. G. (2012), Modern Auditing, American Press, Lake Charles, USA.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2017 р.

www.economy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

О. А. Федірко,

к. е. н., доцент, в.о. завідувача кафедри європейської інтеграції,

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ

НАЦІОНАЛЬНІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЄС

О. Fedirko,

Ph.D., Associate Professor, Acting Head of the European Integration Department,

SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

NATIONAL MODELS OF PUBLIC SUPPORT OF INNOVATION ACTIVITIES IN THE EU

У статті розкрито класифікацію сучасних моделей державної підтримки інноваційної діяльності в державах-учасниках Європейського Союзу. Зокрема встановлено типові універсальні інструменти, поширені на території всього угруповання, котрі спрямовані, передовсім, на стимулювання науково-технічної кооперації між представниками державного та приватного секторів, академічних інститутів та приватних компаній; пряме фінансування інноваційної діяльності компаній та НДДКР у приватному секторі тощо. Разом з тим, доволі відчутними виявилися національні відмінності щодо розподілу державного фінансування науково-дослідної діяльності між державним і приватним секторами, за інституційним та конкурсним принципом, а також за рівнем зорієнтованості політики на комерціалізацію інновацій та виведення їх на ринок. Діаметрально протилежними виявились також підходи щодо застосування податкових пільг та інших непрямих заходів підтримки науково-технічної та інноваційної діяльності.

The article uncovers the classification of the modern models of public support to innovation activities in the EU member states. Some common universal tools spread across the entire territory of the integration block have been captured. They include mechanisms to support public-private scientific and technical collaboration, institutional and competitive funding of R&D, as well as direct funding of private R&D and innovation activities. However, there are quite noticeable differences in the distribution of national public funding of research activities between the public and private sectors, the allocation of funds on institutional and competitive basis, and the level of national orientation on commercializing R&D outcomes and bringing them to the market. Member states also used some diametrically opposite approaches in the sphere of tax incentives and other indirect measures to support science, technology and innovation.

Ключові слова: моделі інноваційної політики, комерціалізація результатів НДДКР, конкурсне фінансування академічної науки, трансфер технологій, технологічна колаборація, податкові пільги.

Key words: innovation policy models, commercialization of R&D outcomes, competitive funding of academic research, technology transfer, technological collaboration, tax incentives.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Технологічний прогрес економіки Європейського Союзу забезпечується цілою низкою чинників, сформованих в межах гомогенізованого інтеграційного середовища. Разом з тим у межах інтеграційного блоку спостерігається доволі відчутна варіація національних та регіональних рівнів інноваційного розвитку, що вимагає встановлення причини відповідної диференціації, а також розробки системи адекватних заходів для підвищення ефективності функціонування національних інноваційних систем.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасній науковій літературі питання інноваційного розвитку ЄС досліджувалися у роботах цілого ряду іноземних науковців: Д. Андре, Б. Асхайма, Р. Бошми, С. Боррас, Р. Брутона, Н. Ес-Садкі, Г. Капрон, М. Карнерви, Г. Капрона, Дж. Мудіссон, Г. Холландерса та інших. Не меншу цікавість означена проблематика викликала і у вітчизняних вчених: С. Давимуки, М. Кизима, С. Колодинського, Д. Лук'яненка, О. Лук'яненко, А. Федулової, М. Хмари, В. Чужикова та інших. У робо-

тах вищезгаданих авторів було розкрито умови та чинники розвитку інноваційної діяльності в ЄС; проаналізовано глобальну диспозицію європейських країн та регіонів у глобальному технологічному середовищі; окреслено провідні напрямки підвищення технологічної конкурентоспроможності європейських компаній. При цьому подальшої деталізації потребує аналіз національних особливостей і моделей регулювання інноваційного розвитку, особлива роль в яких належить державі. Не дивлячись на значне висвітлення сучасного інструментарію підтримки інновацій, апробованого в економіках країн-лідерів технологічного розвитку як у науковій літературі, так і у засобах масової інформації, його практична імплементація демонструє доволі різну ефективність в різних куточках світу. Більше того, як зазначалося вище, навіть у межах ЄС існують системні диспропорції у темпах інноваційного розвитку та його ресурсному забезпеченні. Все це обумовлює актуальність дослідження пропонованої проблематики.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз типових моделей національної підтримки інноваційного розвитку в країнах-членах

Таблиця 1. Групи країн ЄС за моделями інноваційної політики

№	Склад	Характеристика	Назва моделі
1	Ірландія, Мальта, Польща, Словенія	Вплив структурних фондів; конкурсний відбір академічних НДДКР; орієнтація на академічні і приватні НДДКР; податкові пільги на НДДКР	<i>Сфокусована на конкурсних академічних НДДКР</i>
2	Німеччина, Фінляндія, Швеція, Греція, Естонія, Латвія	Орієнтація на науку та колабораційні НДДКР; розвиток венчурного капіталу, кредитного фінансування; відсутність (або обмеженість) податкових пільг на НДДКР	<i>Сфокусована на колабораційних академічних НДДКР</i>
3	Великобританія, Італія, Нідерланди, Франція	Комерціалізація результатів державних НДДКР, трансфер технологій; підтримка підприємництва; кредити, венчурний капітал; активне використання податкових пільг	<i>Базована на комерціалізації</i>
4	Австрія, Бельгія, Данія, Іспанія, Португалія, Угорщина, Чехія	Акцент на прямій підтримці інновацій та НДДКР у приватному секторі; конкурентні НДДКР; податкові пільги на НДДКР	<i>Орієнтована на приватні НДДКР та інноваційну діяльність</i>
5	Болгарія, Литва, Люксембург, Кіпр, Румунія, Словаччина	Вплив структурних фондів; орієнтація на академічні і приватні НДДКР (більше значення останніх); фінансування діяльності академічних організацій; відсутність податкових пільг на НДДКР	<i>Сфокусована на академічних та приватних НДДКР</i>

Джерело: складено автором за [9, с. 33].

ЄС, визначення їх порівняльних переваг та "вузьких місць", а також ідентифікація критеріїв ефективності системи державної підтримки інновацій та науково-технічної діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Узагальнення інструментарію інноваційної політики країн ЄС дозволило ідентифікувати п'ять типових моделей за критеріями цільової орієнтації політики, ролі фундаментальних та прикладних досліджень, а також структури використовуваних інструментів та механізмів (табл. 1).

До першої і п'ятої груп входять переважно нові Східноєвропейські країни-члени ЄС. Моделі інноваційної політики обох цих груп формуються під відчутним впливом з боку структурних фондів ЄС. Обидві аналізовані групи фокусуються на підтримці НДДКР у академічному та приватному секторах, проте представники першої групи є більш схильними до фокусування на фундаментальних дослідженнях, тоді як країни п'ятої групи — до стимулювання прикладних НДДКР у приватному секторі. Принципова відмінність між аналізованими моделями полягає у співвідношенні академічного та приватного секторів як пріоритетів національної інноваційної політики.

Програми інноваційного розвитку, що фінансуються за рахунок ресурсів структурних фондів ЄС, виявляють значний позитивний ефект у країнах першої ідентифікованої групи, які дотримуються моделі інноваційної політики, сфокусованої на конкурсних академічних НДДКР (Польща, Словенія, Ірландія, Мальта). Найбільш успішною у залученні коштів структурних фондів, як відомо, була Польща, яка на період з 2007 по 2013 рік отримала 16,4 % від витрат структурних фондів ЄС на науку та інновації (близько 5 млрд євро) [11, с. 49]. Загалом, у Польщі наднаціональна підтримка сприяла не лише розширенню державного фінансування науки, але й суттєвому зростанню приватного інвестування в НДДКР, частка якого збільшилася з 0,18 % до 0,44 % ВВП лише за період з 2010 по 2014 рік [11, с. 39]. У Словенії із 47 дослідних організацій лише 15 є державними установами, уповноваженими на отримання державного фінансування. Проте питома вага прямих надходжень, що спрямовуються державою на компенсацію адміністративних витрат, утримання та ремонт основних засобів, будівель, а також фіксованих операційних витрат, не перевищує 10—30 % [24, с. 37]. Провідною моделлю фінансування науки, як і в Польщі, є конкурсний відбір проектів, який з 1999 року здійснюється за допомогою так званих "Програм дослідних груп" [24, с. 38].

Інноваційна система Ірландії, як відомо, є доволі специфічною, оскільки наукові дослідження здійснюються переважно транснаціональними корпораціями, а роль малого та середнього бізнесу зазвичай є низькою.

Для Ірландії — країни англо-саксонської економічної моделі — доволі природним є той факт, що розподіл державних коштів на фінансування науки реалізується на конкурентних засадах. При цьому, країна добре відома своїм прагматичним підходом до реалізації стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку, за що й здобула назву "кельського тигра". Власне, саме технологічний форсайт (експертне оцінювання майбутнього потенціалу найбільш перспективних технологій) був і залишається ключовим інструментом стратегічного розвитку країни [12, с. 24].

Пряме конкурсне фінансування науково-інноваційної діяльності країн першої ідентифікованої групи доповнюється розвинутою системою податкових пільг та інструментів стимулювання інноваційної діяльності і технологічної модернізації підприємств. Лідером у запровадженні податкових пільг для розвитку науко-міського бізнесу в ЄС, звісно ж, є Ірландія. Тут у 2004 році було запроваджено податковий кредит на здійснення приватними компаніями НДДКР, який надає 25 % знижку з корпоративного податку за умови здійснення мінімально встановленої річної суми витрат на НДДКР. За даними податкових органів Ірландії, обсяг втрат бюджету в результаті надання податкового кредиту зріс із 71 млн євро у 2004 році до 421 млн євро у 2013 році [12, с. 34]. З 2013 року прийнято законодавчу норму, згідно з якою здійснення компанією вперше витрат на НДДКР дозволяє їй отримати податковий кредит на усю суму витрат розміром до 200 тис. євро [18]. У 2016 році в Ірландії запроваджено нову податкову пільгу під назвою 'Knowledge Development Box' (KDB), метою якої є максимальне заохочення компаній до створення інтелектуальної власності в Ірландії [14]. Механізм податкової схеми полягає в тому, що від податку звільняється 6,25 % прибутку від реалізації продукції чи послуг, створених із застосуванням інтелектуальної власності, яка була розроблена в Ірландії [3]. У Польщі надаються податкові пільги на впровадження нових технологій, здобутих шляхом придбання останніх або послуг у зовнішніх партнерів. На відміну від більшості країн ЄС, податкові пільги у Польщі стимулюють імпорт технологій та не сприяють їх внутрішній розробці. Разом з тим, вартісні обсяги непрямої підтримки приватних НДДКР є доволі незначними, оскільки у 2014 році, наприклад, лише 80 польських підприємств скористалися відповідними пільгами на загальну суму 67,8 млн євро, що не перевищувала 1 % від обсягу податків, сплачених приватними компаніями [8]. У Словенії податкові пільги на НДДКР використовуються з 2006 року, та щорічно розширюються [15]. Обсяг податкової бази підприємства можна зменшити на 100 % витрат підприємства на здійснення внутрішніх НДДКР, або придбання послуг у сфері досліджень та розробок, але не більше ніж власне сам обсяг податкової бази підприємства. Аналогічна норма застосовується і щодо придбання обладнання та

нематеріальних активів, проте максимально допустимий рівень віднесення витрат на податковий кредит складає 40 % від обсягу інвестицій [22].

У другій ідентифікованій групі країн (див. табл. 1) Німеччина, Фінляндія та Швеція представляють когорту країн-лідерів інноваційного розвитку не лише в ЄС, але й у цілому світі. Фундаментом політики цих країн стала теорія національних інноваційних систем, що втілюється у їх орієнтації на підтримку колабораційних НДДКР, що реалізуються спільно представниками академічного та приватного секторів через створення колабораційних платформ різного рівня та стимулювання високотехнологічних кластерних ініціатив. Має місце політика розширення венчурного та кредитного фінансування інноваційної бізнес-діяльності, водночас доволі обмеженим є застосування податкових пільг в цій сфері. Загалом сфокусована на колабораційних академічних НДДКР модель інноваційної політики дає змогу згаданим державам тривалий час утримувати технологічне лідерство та першість у створенні радикальних інновацій.

Аналогічний підхід застосовується і у Греції, Естонії та Латвії — країнах, котрі є далекими від технологічного лідирування в Європі. Проте оцінювання потенційної ефективності запровадження моделі інноваційної політики, скопійованої у технологічно розвинених країн, не може бути однозначним. Адаптація на національних ринках перших є сформований потужний корпоративний попит на технологічні інновації, чого не можна сказати про останні країни. У зв'язку з необхідністю формування внутрішнього попиту на інновації, у Греції, Естонії та Латвії ставка в інноваційній політиці робиться на підтримку великих національних високотехнологічних фірм, близьких до державного сектору, з метою створення "штучного" попиту на високі технології. Очевидно, що, вважаючи на обмежену кількість таких компаній, невеликий обсяг їх трудових ресурсів, обмеженість ефектів переливу знань і технологій, така орієнтація інноваційної політики пов'язана з високим ризиком невдачі.

Третя група, представлена потужними великими країнами-членами (Франція, Великобританія, Італія) та малою, але високотехнологічною Голландією, є доволі гомогенною з точки зору моделі інноваційної політики, яка зорієнтована, передовсім, на комерціалізацію результатів НДДКР, стимулювання технологічного трансферу, а також активне використання податкових пільг на інвестиції в НДДКР та інновації. Варто зауважити, що до 2008 року ця група країн, як і друга група, була сфокусована на підтримці колабораційних НДДКР, проте у періоді кризи в цих країнах зросли суспільні запити щодо результативності державних інвестицій в НДДКР, що й обумовило зміну орієнтації політики на більш пізні стадії інноваційного процесу. Так, у національній програмі реформ Франції було заплановано широкий спектр інструментів підтримки інноваційного підприємництва та комерціалізації інновацій [2, с. 27]. Першочерговим завданням визначено розширення фінансування інноваційного бізнесу через ряд програм, зокрема: "Інвестиції в майбутнє", за якою кошти спрямовуються на інновації в сфері ІТ, модернізації промисловості, енергетики, екологізації тощо в обсязі 47 млрд євро (перших два транші) та 10 млрд євро (третій транш з 2017 року); державний інвестиційний банк BPIFrance, завдяки позикам котрого у розмірі 12,5 млрд євро у 2014 році кошти отримали 15 тис. малих та 1600 середніх компаній. У Великобританії орієнтація на комерціалізацію наукових розробок є особливо високою. Її посиленню сприяють державні програми стимулювання стартапів. Ініціатива "Start Up Loans" запроваджена у 2012 році з метою надання фінансової та консультативної підтримки молодим підприємцям. За перший рік реалізації програми близько 60 млн євро позик було надано десяти тисячам підприємців. Зважаючи на високу результативність програми, уряд збільшив її бюджет ще на 200 млн

євро та зняв обмеження на вік аплікатув [4, с. 64]. На сучасному етапі політика розвитку стартапів набула нових акцентів із упровадженням "Плану продуктивності" [5], пріоритетним напрямом якого стало стимулювання динамічного зростання високопродуктивних МСП. На заміну популярного у промисловій політиці терміну "стартап" (start-up) приходить нова категорія — "інноваційне зростання" (innovative scale-up) [4, с. 64].

Фінансові важелі підтримки стартапів в Італії з 2015 року включають програму "Smart&Start Italia" із бюджетом 200 млн євро, бенефіціарами якої є інноваційні компанії створені протягом останніх 4 років та зареєстровані у спеціальному підрозділі Торгової палати Італії. Кошти надаються у вигляді безвідсоткових кредитів на покриття до 70 % кошторису їх інвестиційних проектів [13, с. 73]. Секторальними тематичними пріоритетами розвитку комерційно придатних технологій в Італії є ІКТ (програма 'ICTAgenda digitale'), екологічні проекти (програма 'Industria sostenibile'), нанотехнології, нові матеріали, біотехнології та сучасні виробничі технології. Фінансування у формі кредитів із пільговими відсотковими ставками перевищує півмільярда євро, з яких 60 % коштів надається МСП.

Найбільш масштабним інструментом стимулювання комерціалізації інновацій у Нідерландах є започаткована Міністерством економіки Нідерландів у 2004 році програма "Small Business Innovation Research" (SBIR), що була інспірована американським її попередником. Місією програми SBIR є створення необхідних умов для МСП у сфері розробки інноваційних підходів до вирішення ключових соціальних проблем та доведення інноваційних ідей до ринку. Механізм реалізації програми включає три фази. На першому етапі оголошується тендер на державні закупівлі інноваційних рішень, продукції чи послуг; проводиться попереднє оцінювання заявок. На другому етапі відбору проектів компанії-аплікату мають підготувати прототип інноваційного продукту, послуги чи процесу. Гранти на реалізацію перших двох фаз програми надаються на умовах комплементарного фінансування за співвідношенням 50 % (держжава) на 50 % (бізнес). На завершальній третій фазі здійснюється масове виробництво та впровадження інноваційної розробки на ринок, при цьому державне фінансування на підготовку до масового виробництва не надається — державна підтримка може бути надана лише у вигляді замовлення на продукцію [10, с. 54].

Система прямих інструментів фінансової підтримки інноваційної бізнес-діяльності (гранти, пільгові та "конвертовані" кредити, кредитні гарантії, венчурне інвестування, інноваційні ваучери тощо) у країнах третьої ідентифікованої групи доповнюється цілою низкою непрямих фінансових важелів, передовсім, — фіскальних. Найбільш репрезентативною країною цієї групи є Франція, котра лідирує серед країн ОЕСР за часткою непрямого державного фінансування приватних НДДКР. За програмою "Податковий кредит на зайнятість і конкурентоспроможність" [2, с. 40] обсяг оподаткування компаній було знижено на 10 млрд євро у 2013 році, 15 млрд євро — у 2014, 20 млрд євро — у 2015 році [2, с. 28]. У Великобританії обсяг податкових пільг майже рівний обсягу прямого державного фінансування НДДКР [21]. За даними Королівської Податково-Митної Служби Великобританії за період з 2000 по 2013 роки більш ніж 100 тис. компаній отримали податкового кредиту на загальну суму 9,5 млрд ф. ст. [17]. В Італії податковий кредит на НДДКР було запроваджено у 2006 році, згідно якого за період з 2006 по 2012 роки було надано знижок в обсязі 1,73 млрд євро [13, с. 39]. На період з 2015 по 2019 роки запроваджено нову систему податкового стимулювання дослідно-інноваційної діяльності, яка включає податковий кредит у розмірі 25% на приріст витрат на НДДКР (у розмірі до 5 млн євро щорічно на окрему компанію-бенефіціара) [13, с. 39—40]. У Нідерландах діє три програми фіскального стимулювання науково-інноваційної

діяльності. Перша з них — Податковий кредит на НДДКР (The tax credit for R&D — WBSO) із річним бюджетом близько 800 млн євро, згідно якого від оподаткування повністю звільнюються витрати на оплату праці наукового персоналу. Друга програма "Пільга на дослідження та розробки" (The Research & Development Allowance — RDA) запроваджена у 2012 році з метою підвищення привабливості приватних вкладень у НДДКР. Третя програма "Податкові пільги для інновацій" (The tax relief for innovation) передбачає зменшену ставку корпоративного податку на прибутки, отримані від розроблених компанією нематеріальних активів. Щорічний плановий обсяг недоотриманих податків складає близько 600 млн євро [10, с. 56].

Четверта група країн характеризується найбільш потужною орієнтацією на приватні НДДКР та інноваційну діяльність. Також важливим є конкурсне фінансування дослідних проектів. Склад групи є неоднозначним, оскільки тут країни з передовими технологічними досягненнями (Австрія, Бельгія, Данія) поєднуються з доволі стриманими новаторами (Чехія, Угорщина, Португалія та Іспанія). Проте остання підгрупа країн значно активніше підтримує капіталовкладення у приватні НДДКР, порівняно з новими країнами-членами ЄС із п'ятої групи (Болгарія, Литва, Румунія, Словаччина). Порівняно із третьою групою країн, зорієнтованих на комерціалізацію інноваційних розробок, у четвертій групі значно відстає рівень розвитку ринків венчурного капіталу. Так, в Австрії існує нестача як пропозиції, так і попиту на венчурний капітал [16]. З метою подолання даної проблеми державне агентство "Австрія Бізнес-Сервіс" координує діяльність цілої низки мереж венчурних інвесторів: "Grunderfonds" (інкубаційний стартап фонд), "Business Angel Funds" (фонд бізнес-ангелів), "AWS Seedfinancing" (фінансування стартапів), "AWS PreSeed" (достартове фінансування). Найбільшим капіталом володіє Grunderfonds — 65 млн євро для інвестицій на початкових стадіях венчурних проектів та ще 45 млн євро для капіталовкладень на більш пізніх етапах імплементації інноваційних проектів [19, с. 91].

Домінуючі у п'ятій групі, Східноєвропейські країни (Болгарія, Литва, Румунія, Словаччина) належать до помірних та слабких новаторів за класифікацією Табло інноваційного союзу [7, с. 6]. Їх загальною характеристикою був і залишається сьогодні низький рівень НДДКР у бізнесі, що мало б визначати відповідну орієнтацію їх інноваційної політики. Разом з тим, провідним фінансовим інструментом розвитку науки в цих країнах є традиційне (інституційне) виділення коштів для академічних організацій на реалізацію їх функцій. Так, у Болгарії переважна частка фінансування НДДКР надходить з боку структурних фондів і рамкових програм ЄС. Протягом планового періоду з 2007 по 2013 роки Болгарія отримала від структурних фондів ЄС 250 млн євро комплексного фінансування на реалізацію інноваційних конкурентоспроможних проектів [23, с. 60]. Державне фінансування інноваційного розвитку є значно меншим за обсягами: у Болгарії на період з 2015 по 2017 роки щорічний обсяг видатків Національного інноваційного фонду визначено у розмірі 5,11 млн євро. У Литві також фінансування структурних фондів ЄС є визначальним у розвитку національної інноваційної системи [20]. Загальний обсяг фінансування дослідно-інноваційних проектів у Литві за 2014 рік склав 130,43 млн євро, з яких 118,44 млн євро — за рахунок структурно-інвестиційних фондів ЄС, і лише 11,99 млн євро за рахунок національних джерел. У Румунії структурні фонди за період 2007—2013 рр. профінансували лише 20% від вартості державних витрат на НДДКР. В абсолютному вимірі внески структурних фондів протягом згаданого періоду склали 805 млн євро, що значно менше, порівняно з Польщею (4,9 млрд євро) та Чехією (2,9 млрд євро), проте значно більше, порівняно з Болгарією (196 млн євро) та Угорщиною (85 млн євро) [6, с. 36]. У Словаччині структурні фонди ЄС забезпечи-

ли близько третини фінансування науково-інноваційних заходів у плановому періоді 2007—2013 рр. При цьому загальний обсяг державного фінансування науки склав 1,663 млн євро, а фактичні видатки за операційною програмою розвитку досліджень і розробок склали 891,6 млн євро за аналогічний період [1, с. 31]. Переважна частка наднаціонального фінансування була спрямована на підтримку загальнонаціональної інфраструктури наукових досліджень, приватний сектор отримав від фондів ЄС третину від загального обсягу витрат на НДДКР [1, с. 37].

Як зазначалося раніше п'ята група країн характеризується відсутністю, або низьким рівнем застосування непрямих фінансових стимулів інноваційного розвитку, внаслідок неоднозначності тлумачення видів витрат, котрі підлягають вирахуванню з податкової бази, а також недостатнього рівня обізнаності приватних компаній про діючі фіскальні стимули [6, с. 34].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Підводячи підсумок результатів аналізу моделей інноваційних політик європейських країн, доходимо висновку, що логіка інноваційної теорії Й. Шумпетера, згідно з якою національні інноваційні політики мали б суттєво диференціюватися, відображаючи різні рівні технологічного розвитку, не справджується у практиці ЄС. На нашу думку, поясненням цього може бути той факт, що крім рівня технологічного розвитку країни її інноваційна політика залежить ще й від ряду інших факторів: обмін найбільш успішною практикою, ефекти залежності від минулої траєкторії розвитку, національні цивілізаційно-культурні особливості тощо.

Ефекти локалізації "рецептів" стимулювання інноваційного розвитку у національних середовищах країн з різним технологічним рівнем можуть слугувати підтвердженням нашого висновку про відсутність ідеальної моделі інноваційної політики, яка могла б задовольнити усіх. Навіть для країн із близькими структурою та рівнем ефективності інноваційних систем важко запропонувати стандартний ефективний портфель інструментів інноваційної політики. Таким чином, можна погодитися з твердженням європейських дослідників, що навіть блискуча найсучасніша концепція інноваційної політики не здатна забезпечити високі досягнення країни в сфері інноваційного розвитку, за умови браку належного рівня розвитку науково-технічного потенціалу та середовища, що спонукає національні компанії до інтенсифікації конкурентно-коопераційних відносин на основі впровадження інноваційних стратегій. Відтак, розробка ефективної політики інноваційного розвитку країни є складним комплексним процесом, що вимагає критичної об'єктивної оцінки рівня національної інноваційної спроможності, стану національної інноваційної системи (її переваг та слабких ланок), а також шляхів інтеграції інноваційної політики у полірівневу систему державного регулювання соціального та економічного розвитку країни.

Література:

1. Balaz V. RIO Country Report 2015: Slovak Republic / Vladimir Balaz, Jana Zifciakova; EUR 27860 EN. — Luxembourg: Publications Office, 2016. — 83 p.
2. Bitard P. RIO Country Report 2015: France / P. Bitard, T. Zacharewicz; EUR 27949 EN. — Luxembourg: Publications Office, 2016. — 105 p.
3. Bruton R. Knowledge Development Box [Electronic resource] / Richard Bruton // KildareStreet.com. Department of Jobs, Enterprise and Innovation. — 2015. — November, 26. — Mode of access: <https://www.kildarestreet.com/wrans/?id=2015-11-26a.267> (last access: 19.03.2016). — Title from the screen.
4. Cunningham P. RIO Country Report 2015: United Kingdom / P. Cunningham, J. Mitchell; EUR 27875 EN. — Luxembourg: Publications Office, 2016. — 94 p.

5. Fixing the foundations: Creating a more prosperous nation / HM Treasury. — London: Williams Lea Group, 2015. — 82 p.

6. Gheorghiu R. RIO Country Report 2015: Romania / Radu Gheorghiu, Liviu Andreescu, Jana Zifciakova; EUR 27846 EN. — Luxembourg: Publications Office, 2016. — 83 p.

7. Hollanders H. European Innovation Scoreboard 2016 / H. Hollanders, N. Es-Sadki, M. Kanerva. — Brussels: Publications Office of the European Union, 2016. — 96 p.

8. Informacja dotycząca rozliczenia podatku dochodowego od osób prawnych za 2013 rok. [Electronic resource] // Ministry of Finance. — Text data. — Warsaw, 2014. — 28 p. — Mode of access: <http://www.finanse.mf.gov.pl/documents/766655/3063489/Informacja>

9. Izsak K. Lessons from a Decade of Innovation Policy / K. Izsak, P. Markianidou, S. Radosevic. — Brussels: European Commission, Enterprise and Industry, 2013. — 100 p.

10. Janssen M. RIO Country Report 2015: The Netherlands / Matthijs Janssen, Bram Erven, Pim Den Hertog, Koen Jonkers; EUR 27857 EN. — Luxembourg: Publications Office, 2016. — 112 p.

11. Klincewicz K. RIO Country Report 2015: Poland / Krzysztof Klincewicz, Katarzyna Szkuta; EUR 27872 EN. — Luxembourg: Publications Office, 2016. — 133 p.

12. Martin T. RIO Country Report 2015: Ireland / T. Martin, G. La Placa; EUR 27877 EN. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. — 93 p.

13. Nascia L. RIO Country Report 2015: Italy / Leopoldo Nascia, Giovanni La Placa; EUR 27850 EN. — Luxembourg: Publications Office, 2016. — 89 p.

14. Noonan M. Finance Bill 2015: Report Stage (Resumed) [Electronic resource] / Michael Noonan // kildarestreet.com — 2015. — November, 25. — Mode of access: <https://www.kildarestreet.com/debate/?id=2015-11-25a.160>. (last access: 11.04.2016). — Title from the screen.

15. OECD Reviews of Innovation Policy: Slovenia. — Paris: OECD Publishing, 2012. — 184 p.

16. Osterreichischer Forschungs- und Technologiebericht 2015. — Wien: Bundesministerium für Wissenschaft, Forschung und Wirtschaft, Bundesministerium für Verkehr, Innovation und Technologie. — 216 p.

17. Research and Development Tax Credits Statistics. — London: Her Majesty's Revenue & Customs Press Office, 2015. — 25 p.

18. Review of Ireland's Research and Development (R&D) Tax Credit 2013. — Dublin, Ireland: Department of Finance, 2013. — 76 p.

19. Schuch K. RIO Country Report 2015: The Austria / K. Schuch, R. Gampfer; EUR 27874 EN. — Luxembourg: Publications Office, 2016. — 130 p.

20. Seventh FP7 Monitoring Report. Monitoring Report 2013 — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015. — 111 p.

21. Summary Description of R&D Tax Incentive Schemes for OECD Countries and Selected Economies [Electronic resource] // OECD: Web-site. — Text data. — Paris, 2013. — Mode of access: www.oecd.org/sti/rd-tax-stats.htm (last access: 15.03.2016). — Title from the screen.

22. Taxation in Slovenia 2012. [Electronic resource] // Ministry of Finance. — Text data. — Ljubljana, 2012. — 43 p. — Mode of access: http://www.mf.gov.si/fileadmin/mf.gov.si/pageuploads/Davki_in_carine/Angle%C5%A1ki/Taxation_in_Slovenia_2012-final__2_.pdf. (last access: 02.03.2016). — Title from the screen.

23. Todorova A. RIO Country Report 2015: Bulgaria / A. Todorova, M. Slavcheva; EUR 27878 EN. — Luxembourg: Publications Office, 2016. — 116 p.

24. Udovic B. RIO Country Report 2015: Slovenia / B. Udovic, M. Bucar, H. Hristov; EUR 27847 EN. — Luxembourg: Publications Office, 2016. — 83 p.

References:

1. Balaz, V. and Zifciakova J. (2016), RIO Country Report 2015: Slovak Republic, Publications Office, Luxembourg.

2. Bitard, P. and Zacharewicz, T. (2016), RIO Country Report 2015: France, Publications Office, Luxembourg.

3. Bruton, R. (2015), "Knowledge Development Box", KildareStreet.com, [Online], November 26, available at: <https://www.kildarestreet.com/wrans/?id=2015-11-26a.267> (Accessed 7 May 2017).

4. Cunningham, P. and Mitchell, J. (2016), RIO Country Report 2015: United Kingdom, Publications Office, Luxembourg.

5. HM Treasury (2015), Fixing the foundations: Creating a more prosperous nation, Williams Lea Group, London, UK.

6. Gheorghiu, R. Andreescu, L. and Zifciakova, J. (2016), RIO Country Report 2015: Romania, Publications Office, Luxembourg.

7. Hollanders, H. Es-Sadki, N. and Kanerva, M. (2016), European Innovation Scoreboard 2016, Publications Office of the European Union, Brussels, Belgium.

8. The official web-site of Ministry of Finance of Poland, "Informacja dotycząca rozliczenia podatku dochodowego od osób prawnych za 2013 rok", available at: <http://www.finanse.mf.gov.pl/documents/766655/3063489/Informacja> (Accessed 7 May 2017).

9. Izsak, K. Markianidou, P. and Radosevic, S. (2013), Lessons from a Decade of Innovation Policy, European Commission Enterprise and Industry, Brussels, Belgium.

10. Janssen, M. Erven, B. Hertog, P.D. and Jonkers, K. (2016), RIO Country Report 2015: The Netherlands, Publications Office, Luxembourg.

11. Klincewicz, K. and Szkuta, K. (2016), RIO Country Report 2015: Poland, Publications Office, Luxembourg.

12. Martin, T. and La Placa, G. (2016), RIO Country Report 2015: Ireland, Publications Office, Luxembourg.

13. Nascia, L. and La Placa, G. (2016), RIO Country Report 2015: Italy, Publications Office, Luxembourg.

14. Noonan, M. (2015), "Finance Bill 2015: Report Stage (Resumed)", kildarestreet.com, [Online], November, 25, available at: <https://www.kildarestreet.com/debate/?id=2015-11-25a.160> (Accessed 7 May 2017).

15. OECD (2012), Reviews of Innovation Policy: Slovenia, OECD Publishing, Paris, France.

16. Bundesministerium für Wissenschaft, Forschung und Wirtschaft, Bundesministerium für Verkehr, Innovation und Technologie (2015), Osterreichischer Forschungs- und Technologiebericht 2015, BMWF, Wien, Austria.

17. Her Majesty's Revenue & Customs (2015), Research and Development Tax Credits Statistics, HM Revenue & Customs Press Office, London, UK.

18. Department of Finance of Ireland (2013), Review of Ireland's Research and Development (R&D) Tax Credit 2013, Department of Finance, Dublin, Ireland.

19. Schuch, K. and Gampfer, R. (2016), RIO Country Report 2015: The Austria, Publications Office, Luxembourg.

20. European Commission Research and Innovation (2015), Seventh FP7 Monitoring Report. Monitoring Report 2013, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

21. The official web-site of OECD, "Summary Description of R&D Tax Incentive Schemes for OECD Countries and Selected Economies", available at: www.oecd.org/sti/rd-tax-stats.htm (Accessed 7 May 2017).

22. Ministry of Finance of Slovenia (2012), Taxation in Slovenia 2012, Ministry of Finance, Ljubljana, Slovenia.

23. Todorova, A. and Slavcheva, M. (2016), RIO Country Report 2015: Bulgaria, Publications Office, Luxembourg.

24. Udovic, B. Bucar, M. And Hristov, H. (2016), RIO Country Report 2015: Slovenia, Publications Office, Luxembourg.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2017 р.

О. І. Петренко,

к. е. н., доцент, доц. кафедри бізнес-логістики та транспортних технологій на водному транспорті, Київська державна академія водного транспорту, м. Київ

О. І. Горбенко,

ст. викладач кафедри бізнес-логістики та транспортних технологій на водному транспорті, Київська державна академія водного транспорту, м. Київ

КОНТРЕЙЛЕРНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ІНТЕГРОВАНИХ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ

O. Petrenko,

Candidate of Economical Science, Associate Professor, Associate Professor of Department of Business logistics and Transport technologies for water transport of Kyiv state maritime academy of hetman Peter Konashevich-Sagaidachniy, Kyiv

O. Gorbenko,

Senior lecturer of Department of Business logistics and Transport technologies for water transport of Kyiv state maritime academy of hetman Peter Konashevich-Sagaidachniy, Kyiv

PIGGYBACK TRANSPORTATION AS A TOOL OF THE INKED TRANSPORT SYSTEMS DEVELOPMENT

У статті розглядаються питання, які присвячені аналізу світового та вітчизняного досвіду здійснення контрейлерних перевезень. Визначено поняття та основні види контрейлерних перевезень. Проаналізовані провідні світові та вітчизняні контрейлерні технології та відзначено, що в світовій практиці набули поширення такі технології, як: RoLa (або "біжуче шосе"), LoLo, Flexiwaggon, CargoBeamer, CargoSpeed, Modalohr, MegaSwing, а в Україні використовується лише технологія з торцевою рампою.

У дослідженні згруповано переваги та недоліки здійснення контрейлерних перевезень, а також відмічено, що, не дивлячись на значні переваги комбінованих перевезень, географічне положення та потенціал країни для розвитку торговельно-транспортної мережі, Україна не в повній мірі використовує ці перевезення через низку проблем. Для розв'язання цих проблем можна запропонувати чотири групи завдань, а саме: економічні, технологічні, організаційні та законодавчі.

This article treats some questions which are devoted to the evaluation of global and domestic experience for piggyback transportation burden. It defines a concept and the main types of piggyback traffic. The lead global and domestic piggyback technologies were analyzed, and it was made a point that in the world practice the technologies, which gained currency, are RoLa (or "rolling road"), LoLo, Flexiwaggon, CargoBeamer, CargoSpeed, Modalohr, MegaSwing, but in Ukraine only the technology with an end ramp is in use.

In this research we structured the advantages and disadvantage of piggyback transportation burden, and also mentioned that despite the balance of advantage for combined transportation of cargo, the geographical location and the country's potential for the trade and transportation system's development, in Ukraine these transportations aren't used in full measure by reason of a number of problems. To solve these problems it is possible to offer four groups of tasks, that is: economic, technologic, organizational and legislative.

Ключові слова: знімний автомобільний кузов, контрейлерні перевезення, контрейлерні технології, нівирпчин, пчин, тягач.

Key words: demountable car body, piggyback transportation, piggyback technologies, semi-trailer, trailer, tractor trailer.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах євроінтеграції одним із головних та пріоритетних завдань для економіки України стає підвищення рівня транзитності її транспортних систем, удосконалення транспортно-митних технологій, що неможливо здійснити без поліпшення взаємодії різних видів транспорту в транспортних вузлах і розвитку інтермодальних систем міжнародних перевезень. Одним із інноваційних способів вирішення цих завдань є здійснення контрейлерних перевезень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У різні роки питаннями розвитку контрейлерних перевезень займалися такі науковці, як: Т.В. Бутько, М.І. Данько, Ю.В. Дьомін, А.М. Котенко, Г.М. Кірпа, Д.В. Ломотько, Л.Н. Матюшин, Н.А. Нефедов, Н.В. Пономарьова, Б.Н. Стрекалов, Ю.О. Сілантьєва, Т.В. Харченко. Доставку вантажів з використанням технологій контрейлерних перевезень досліджували такі вчені, як: Е.М. Воевудський, А.І. Воркут, В.К. Мироненко, Є.В. Нагорний, М.Я. Постан, Н.В. Правдін та інші. Нині в Ук-

Таблиця 1. Основні дані про контрейлерні перевезення в Україні

Маршрут	Періодичність курсування	Станція		Тривалість, год.		Швидкість, км/доба		Тариф за автопоїзд, \$	
		відправлення	прибуття	Україна	загалом	Україна	загалом	Україна	загалом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Іллічівськ-Поромна-Клайпеда	3 рази на тиждень, при необхідності щоденно	Іллічівськ-Поромна	Бережесть	25,8	63,4	703	661	133	299
		Бережесть	Іллічівськ-Поромна	25,0	57,5	726	733	133	299
Іллічівськ-Поромна-Ізов/Ужгород	при необхідності щоденно	Іллічівськ-Поромна	Ізов	20,0	-	1155	-	1274	-
			Ужгород	22,1	-	1155	-	1330	-
		Ізов	Іллічівськ-Поромна	19,5	-	1182	-	1274	-
			Ужгород	20,7	-	1232	-	1330	-

Джерело: сформовано автором за [11].

раїні та закордоном виконуються ряд досліджень, пов'язаних з організацією контрейлерних перевезень, а саме: розробкою спеціального рухомого складу та термінальних технологій, проходженню митних кордонів [4].

Незважаючи на те, що існує чимало наукових праць, в яких розглянуто різні питання щодо розвитку контрейлерних перевезень в Україні та світі, але, на нашу думку, недостатньо систематизовані знання щодо переваг та недоліків контрейлерної технології. Крім цього, мало уваги було приділено дослідженню контрейлерних перевезень як інструменту розвитку інтегрованих транспортних систем.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз і систематизація світових систем організації контрейлерних перевезень, окреслення переваг, недоліків, проблем та шляхів їх подолання, а також визначення вітчизняного досвіду здійснення контрейлерних перевезень.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Контрейлерні перевезення — це перевезення визначеними маршрутами автопоїздів, автомобілів, автопричепів, напівпричепів, знімних автомобільних кузовів (в навантаженому або порожньому стані) завантажених одним відправником на станції відправлення на адресу одного одержувача на одну або декілька станцій призначення без переробки на шляху прямування на сортувальних станціях.

Розрізняють два основні види контрейлерних перевезень:

1) з супроводом, коли при перевезенні транспортного засобу водій прямує разом з ним в окремому пасажирському вагоні;

2) без супроводу, до яких відносяться перевезення контейнерів, знімних кузовів, причепів та напівпричепів.

Ефективність перевезень за другим варіантом значно вища, ніж за першим, але у цьому разі станції відправлення і отримання потягів мають бути забезпечені облаштованими об'єктами інфраструктури для накопичення і збереження напівпричепів, а також тягачами і водіями [2].

Інтенсивне впровадження контрейлерних перевезень у розвинених країнах (США, Канада, Німеччина тощо) почалося 30—40 років тому, щорічний приріст цих перевезень складає близько 20% [8, с. 324—325]. Нині момент контрейлерний вантажообіг в Європі оцінюється в 70 млн тонн [12]. З метою збереження чистоти атмосфери, навколишнього середовища, автошляхів Урядами європейських країн приділяється значна увага розвитку таких перевезень. Залізничному транспорту за здійснені контрейлерні перевезення надається державна фінансова дотація, оскільки такі перевезення для залізничного транспорту є збитковими [8, с. 325], а власником автомобільного транспорту з боку держави компенсується половина витрат, відносячи їх на статтю захисту навколишнього середовища і збереження експлуатаційної якості автомобільних доріг [7].

В Україні контрейлерні маршрути існують майже 15 років, але з певними проблемами. Першим проектом став

поїзд "Вікінг", запущений у лютому 2003 року між українськими і литовськими портами Іллічівськ і Клайпеда (транзитом через Білорусь). Однією з цілей проекту було залучити вантажі для перевезення залізничним транспортом у напрямку Європа — Кавказ — Азія по коридору TRASECA, а також перевезення вантажів з Туреччини і країн Близького Сходу в північні країни Європи та в зворотному напрямку [2]. Зараз по території України курсують 13 контейнерних поїздів (у т. ч., 1 комбінованого типу) та 1 контрейлерний потяг за маршрутом Іллічівськ-Поромна — Ізов/Ужгород. Ведуться переговори про організацію контрейлерних перевезень між Україною та Угорщиною з можливістю їх продовження до Австрії і північних районів Італії [11]. Основні дані по контрейлерним перевезенням в Україні представлені в таблиці 1.

Необхідно зазначити, що контрейлерні маршрути для внутрішніх перевезень України не дуже перспективні, оскільки використовувати потяг має сенс лише для подолання відстаней у тисячу кілометрів і більше, тому контрейлер в країні орієнтований в основному на транзитний потенціал [2].

У сучасних умовах у світовій та вітчизняній практиці набули поширення такі контрейлерні технології, які систематизовані в таблиці 2.

Стосовно контрейлерних технологій, які будуть найкращими для використання в Україні, не існує єдиної думки науковців: деякі [8, с. 330] вважають, що оптимальною є технологія Modalohr (Франція), оскільки вона найбільше пристосована для перевезення і як окремих напівпричепів, так і автопоїздів, а також має розгалужену мережу діючих маршрутів, а деякі [4, с. 90] вважають, що ні одна світова технологія не може бути використана на українських залізницях через свої конструкційні особливості, які не відповідають специфіці експлуатації парку рухомого складу, особливостям кліматичних умов або ціновим характеристикам.

Але в будь-якому випадку при виборі контрейлерної технології для використання перевізникам потрібно враховувати такі вимоги: можливість швидкого переходу поїздом стиків при різній ширині колії; скорочення часу для навантаження та розвантаження рухомого складу; відносно низькі витрати для побудови платформи та будівництва терміналів [4, с. 90].

Оскільки контрейлерні перевезення є одним із інструментів розвитку інтегрованих транспортних систем в Україні, то їх здійснення вимагає гармонійного розвитку всіх його складових. А це неможливо досягти без розуміння переваг, недоліків, проблем, з якими зіштовхуються перевізники при здійсненні даних перевезень, та окреслені шляхів їх подолання.

Аналіз джерел [3, с. 12; 5; 7; 9, с. 140—142; 12] дозволив згрупувати переваги та недоліки контрейлерних перевезень та представити їх у вигляді таблиці 3.

Але не дивлячись на значні переваги комбінованих перевезень, потенціал країни для розвитку торговельно-транспортної мережі, унікальне та вигідне транспортно-географічне положення, Україна не в повній мірі використовує контрейлерні перевезення. Основними причинами цього є:

Таблиця 2. Характеристика світових та вітчизняних контройлерних технологій

Найменування контройлерної технології	Опис технології	Переваги	Недоліки
1. Roll-a (Rollende Lapsrasse – рухома дорога або «біжуче шосе») (Європа)	2	3	4
<i>Світові контройлерні технології</i>			
1. Roll-a (Rollende Lapsrasse – рухома дорога або «біжуче шосе») (Європа)	<p>Передає, що перевезення автотранспортних засобів здійснюється на залізничних платформах зі зниженою підлогою з використанням горизонтального методу навантаження/розвантаження Ro-Ro (roll-on-roll-off). При цій технології автотранспортні засоби самостійно в'їжджають на залізничну платформу чи з'їжджають з неї. Обов'язковою умовою є супроводження причепа під час транспортування.</p>	<p>Можливість паралельного завантаження/вивантаження кожного окремого вагона у складі поїзда та можливість проведення відкриття-закриття по обидві сторони терміналу. Найбільш дешевий метод перевезення.</p>	<p>Перевезення надлишкової товарної ваги – тягача, напівпричіпа і воля. Необхідність створення умов для волюв під час шляху. Можуть виконуватися на обмежених маршрутах із-за обмеженості висоти вагона з інтермодальною транспортуванням одиницею при транспортуванні залізнично-розвантажувачів/розвантажувачів. Процес навантаження/розвантаження є повільним та небезпечним.</p>
2. LoLo (lift-on-lift-off) (Європа, США, Австралія)	<p>Передає, що перевезення автотранспортних засобів на залізничних платформах здійснюється зі зниженою підлогою з використанням підняльної техніки навантаження. Широко застосовується в Європі для несупроводних причепів, має універсальну платформу та сідлоподібний профіль підлоги для коліс транспортного засобу. Використовується для змінних кузовів і контейнерів.</p> <p>Навантаження/розвантаження транспортного засобу здійснюється своїм ходом з кінця транспортного засобу, а кріплення транспортного засобу на платформу здійснюють волю самостійно шляхом установки під колеса відкотного пристрою.</p>	<p>Непотрібно супроводжувати причепа</p>	<p>Істотно знижує експлуатаційні характеристики рухомого складу. Потреба в великій кількості обслуговуючого персоналу (волюв, кранівників, навантажувачів тощо). Низька продуктивність праці.</p>
3. Flexiwagon (Швеція)	<p>Передає використання спеціальної платформи, яка обертається гідролічно та дозволяє здійснювати навантаження/розвантаження автопоїзда практично в будь-якому місці.</p> <p>Вартість вагону-платформи складає 175 тис. €, а його експлуатаційні витрати – 0,6 €/км</p>	<p>Повністю автоматизований процес управління платформою. Непотрібно устаткування та спеціальний термінал. Відсутні вимоги щодо місяця здійснення вантажних робіт. Велика вантажопідйомність (до 50 тонн) на противагу іншим (до 42 тонн).</p>	<p>Існують вимоги до міцності основ платформ</p>
4. CargoBeamer (нім. – поїзд для перевезення вантажів) (Німеччина)	<p>Така система сполучає в собі автоматизоване, паралельне горизонтальне, швидке і недороге перевантаження товарів між автомобільним транспортом та залізницею. Використовується сідельна платформа з висотою підлоги 200 мм і діаметром коліс 920 або 950 мм. Напівпричіп устатовлюється на підлозі, який виступає на платформу електричною тягою. Одночасно піддон з причепом завантажуються у протилежну сторону. Жорсткою умовою для цієї системи є необхідність точного позиціонування поїзда на терміналі.</p> <p>Вартість платформи складає 105 тис. €, а вартість терміналу – 1,2 млн. €, експлуатаційні витрати – 0,607 €/км</p>	<p>Висока продуктивність. Можливість швидкого завантаження усього поїзда</p>	<p>Необхідність наявності тягових механізмів для платформи та відповідного гідролічного обладнання. Висока вартість перевезення</p>
5. CargoSpeed (Велика Британія)	<p>Передає використання спеціального вагону-платформи, змінної площинки вагона та гідролічного підйомника. При такій системі тягач не транспортується, перевезення здійснюється без супроводження.</p> <p>Вартість платформи складає 120 тис. €, вартість терміналу – 2,3 млн. €, а експлуатаційні витрати – 0,6 €/км</p>	<p>Зниження витрат на залізничні/автомобільні перевезення та збільшення швидкості роботи з терміналами</p>	<p>Потреба в терміналі для ефективної роботи</p>
6. MegaSwing (Швеція)	<p>Передає використання спеціальної платформи, яка поділяється на дві частини за допомогою гідроцистерн. Переважання відбувається по горизонталі. Система адаптована для перевезення будь-яких напівпричепів та контейнерів, призначена для різних не супроводних перевезень.</p> <p>Вартість платформи – 270 тис. €, а експлуатаційні витрати – 0,477 €/км</p>	<p>Підвищення ефективності та продуктивності логістичних процесів. Незначні інвестиції. Простота в експлуатації. Висока швидкість руху. Достатньо висока точність позиціонування платформи по фронту навантаження/розвантаження транспортного засобу</p>	<p>Потреба в кваліфікованому персоналі</p>
7. Modafhr (Франція)	<p>Передає горизонтальне навантаження/розвантаження з бочинами в їздом і виїздом для одночасної швидкої обробки декількох автотранспортних засобів; низький рівень вантажного майданчика для вилучення автотранспортних засобів заввишки до 4 м в існуючий габарит рухомого складу. Тягачі і напівпричіпи автопоїзда перевозяться в розпеленому стані через обмеження по вилученню в криві; їх розміщення між візками в зчепленому стані неможливе також із-за обмеження по довжині платформ. Принцип системи полягає в тому, що на кожному вагоні можна перевозити один або два тягачі. Особливістю будови є зчеплення стандартних візків за допомогою однієї або декількох каркасних рамп та поворотної платформи.</p> <p>Вартість будівництва терміналу складає 3 млн. €, вартість платформи – 355 тис. €, а експлуатаційні витрати – 0,498 €/км</p>	<p>Можливість паралельного навантаження/вивантаження автотранспортного засобу і причепа. Висока середня швидкість руху. Достатньо універсальність використання. Висока інтенсивність використання. Вибірковий спосіб навантаження/розвантаження, тобто можливість здійснення навантажувально-розвантажувальних робіт з конкретним вагоном, що дозволяє здійснювати роботи на проміжних станціях</p>	<p>Складність конструкції платформ, неможливість виконання вантажних операцій з платформ різної висоти різної підлоги, а також потрібно будівництво залізобетонних естакад за кількістю завантажених платформ</p>
Технологія з використанням торцевих рампи	<p><i>Вітчизняні контройлерні технології</i></p> <p>Така технологія полягає в заїзді машини з напівпричепом або автопоїздом самоходом з торця вагона по торцевій рампі або через підвищений майданчик. При масових перевезеннях завантаження представляє собою наскрізний проїзд по всьому рухомому складу. Машини рухаються одна за одною, поступово заповнюючи платформи. Таким чином, перший автопоїзд або тягач з напівпричепом, проїжджаючи до останнього вагона, закріплюється на ньому і при розвантаженні він опиняється, навпаки, останнім</p>	<p>-</p>	<p>-</p>

Джерело: сформовано автором за [1, с. 6; 4, с. 89—90; 6; 8, с. 324—329; 13, с. 23—25].

Таблиця 3. Систематизація переваг та недоліків контрейлерних перевезень

Переваги	Недоліки
1	2
<ol style="list-style-type: none"> 1. Невисока, у порівнянні з іншими видами транспорту, вартість перевезень, оскільки контрейлерні технології обслуговування рухомого складу на терміналах не вимагають дорогих мостових кранів або платформ для перевантаження вантажів. 2. Фіксований графік перевезень, незначний транзитний час. 3. Безпека перевезення, збереження вантажів на шляху транспортування. 4. Прискорені митні та прикордонні процедури оформлення документів (наприклад, середній час очікування митних процедур для автомобільних перевізників займає 40 годин, а при проходженні контрейлерного потягу «Вікінг» через білорусько-литовську границю витрачається лише 30 хвилин). 5. Зменшення негативного впливу на оточуюче середовище через скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. 6. Економія палива. 7. Відсутність такого обмеження для руху по автошляхах, як осьове навантаження. 8. Можливість використовувати більш швидкості за рахунок використання безвагонних технологій на протигагу двох'ярусним вагонам, оскільки центр тяжіння таких вагонів розташований на меншій висоті. 9. Використання для транспортування у важкодоступні райони, коли виявляється більш економічним провезти автопоїзд через залізничні тунелі замість довгого серпантину по гірській дорозі. 10. Зниження ймовірності дорожньо-транспортних випадків (ризик виникнення нещасного випадку на залізниці в 40 разів нижчий за автомобільний, що особливо важливо для перевезення небезпечних вантажів). 11. Гарантування безпеки та збереження вантажів під час руху 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Необхідність перевезення самого автомобіля (зменшується коефіцієнт використання вантажопідйомності вагона), а також водія, для якого необхідно створити комфортні умови. 2. Менша маневреність, оперативність, швидкість руху, ніж у автомобільного транспорту. 3. Необхідність первинних фінансових вкладень в розробку і створення спеціалізованого рухомого складу, а також перевантажувальних терміналів. 4. Невідпрацьованість правової бази, тобто відсутність єдиного законодавчого поля в галузі контрейлерних перевезень. 5. Невідповідність європейських та українських обмежень на вантажні габарити (наприклад, висота вагону з інترمодальною транспортною одиницею в Європі складає 4,18 м, а в Україні – 5,3 м; ширина колії в Україні – 1520 мм, а в країнах Європи – 1435 мм)

Джерело: сформовано автором за [3, с. 12; 5; 7; 9, с. 140—142; 12].

- 1) обмежений попит на контрейлерні перевезення;
- 2) існуючі умови торгівлі;
- 3) незбалансованість контрейлерного потоку;
- 4) складність митних процедур;
- 5) низький рівень ефективності координації та співробітництва між різними видами транспорту;
- 6) нестабільність транспортних тарифів;
- 7) відсутність обов'язкових елементів інфраструктури необхідної якості (відсутність шляхів, транспортно-логістичних центрів, недосконалість прикордонних пунктів пропуску);
- 8) неприпустимий стан транспортних засобів, сервісної інфраструктури та різниці в технічних вимогах до них в Україні та в країнах ЄС;
- 9) різниця в дозвільних системах, в системах страхування, наявності квотування, контролю тощо [9, с. 145];
- 10) нестача залізничного рухомого складу для перевезення контейнерів — фітінгових платформ [10, с. 99];
- 11) неналежний рівень якості збереження вантажів при транспортуванні та розкрадання вантажів [5].

Для подолання існуючих бар'єрів можна запропо-

нувати вирішити такі групи завдань, які представлені на рисунку 1 [9, с. 155].

Розглянемо їх більш детально.

Економічні завдання передбачають: розробку єдиної гнучкої тарифної політики (тобто впровадження дегресивної тарифної шкали, гнучкі форми ціноутворення, включаючи надання знижок, встановлення наскрізних тарифних ставок, виключних і договірних тарифів, тарифів, встановлених на паритетній основі тощо); розробку науково-обґрунтованих напрямків підвищення конкурентоспроможності вітчизняних транспортних підприємств в системі міжнародних перевезень на основі витрат, часу доставки та якості виконуваних транспортних робіт.

Технологічні завдання передбачають: розробку спеціалізованого рухомого складу з врахуванням конструктивних особливостей контрейлерних перевезень (конструкція візка має передбачати можливість прискореного переходу з однієї колії на іншу, а також альтернативні способи переходу: застосування розсувних колісних пар, заміна колісних пар або заміна візка) [9, с. 155], а також з врахуванням недоліків самого процесу транспортування — забруднення автомобільного рухомого складу, розкрадання вантажу (конструкція залізничної платформи повинна мати такі додаткові елементи, як: знімний (розбірний) каркас, ребра жорсткості, тент тощо) [5].

Організаційні завдання передбачають: консолідацію інтересів залізничного і автомобільного транспорту; удосконалення логістики контрейлерних перевезень; організацію об'єднаних підприємств залізничного та автомобільного транспорту; організацію управлінських структур, що здійснюють контроль та оцінку ефективності контрейлерних перевезень; розробку комплексу програмного забезпечення контрейлер-

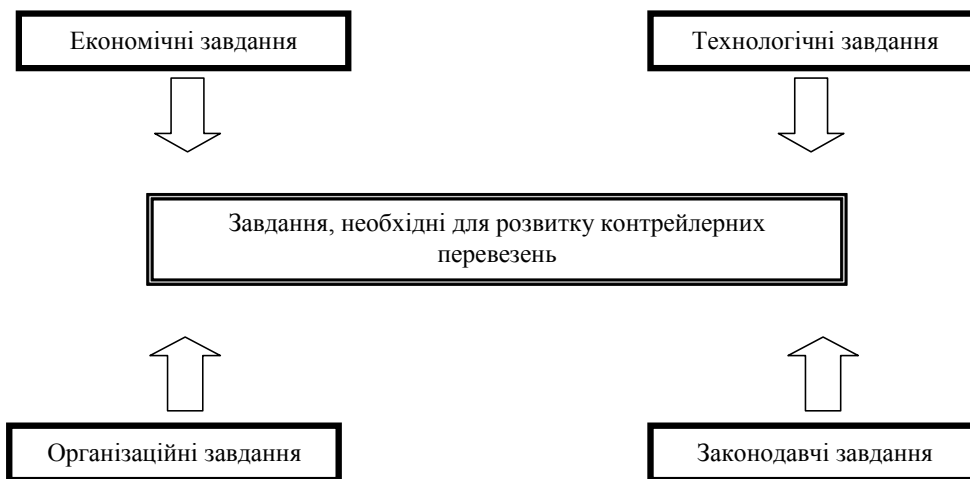

Рис. 1. Основні групи завдань, які необхідні для розвитку контрейлерних перевезень в Україні

них перевезень, який забезпечував би стиковку даних щодо відправлення, пересування та прибуття вантажів та представлення даних клієнтові в режимі реального часу [2]; створення та використання уніфікованої єдиної накладної, яка може заповнюватися на різних мовах та надає право перевозити вантаж по одному документу по всьому просторі від Китаю до Західної Європи.

Законодавчі завдання передбачають: формування нормативно-правової бази здійснення контейнерних перевезень; розробку документації для прискореного митного оформлення [9, с. 155].

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Отже, для ефективного здійснення контейнерних перевезень як одного із інструментів розвитку інтегрованих транспортних систем країни потрібно досліджувати світовий та вітчизняний досвід організації перевезень, проблеми, з якими стикаються українські вантажоперевізники, а особливо зосередити увагу на подальшому врегулюванні митних процедур перетину кордонів, розподілу доходів між учасниками перевізного процесу, а все це неможливо без державної підтримки у вирішенні окремих питань нормативно-правової бази. Рішення цих питань зацікавить нових замовників, інвесторів, підвищить конкурентоспроможність контейнерних перевезень, що вплине на формування ефективної транспортної системи країни.

Література:

1. Баланов В.О. Розвиток контейнерних перевезень в Україні та досвід перевезень в європейських країнах / В.О. Баланов // Транспортні системи та технології перевезень: збірник наукових праць НДУЗТ імені академіка В. Лазаряна. — 2012. — Вип. 4. — С. 5—8.
2. Богомазова О.В., Фірсов О.Д. Дослідження проблем та перспектив розвитку комбінованих (контейнерних) перевезень в Україні / О.В. Богомазова, О.Д. Фірсов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/26/bogomazova.php>
3. Котенко А.М. Визначення доцільності та моделювання контейнерних перевезень / А.М. Котенко // Збірник наукових праць УкрДАЗТ. — 2013. — Вип. 137. — С. 11—17.
4. Котенко А.М., Шилаєва П.С., Світлична А.В. Підвищення ефективності контейнерних перевезень вантажів / А.М. Котенко, П.С. Шилаєва, А.В. Світлична // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Сер.: Нові рішення у сучасних технологіях. — 2012. — № 33. — С. 87—95.
5. Кравченко К., Вовк І., Литвиненко М. Оцінка контейнерних перевезень та підвищення їх ефективності / К. Кравченко, І. Вовк, М. Литвиненко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ena.lp.edu.ua:8080/xmlui/handle/ntb/26764
6. Кузьмін Д.В. Организация региональной сети контейнерных терминалов: дисс. канд. тех. наук: спец.: 05.22.01/ Кузьмин Дмитрий Владимирович; Московский государственный университет путей сообщения. — М., 2015. — 166 с.
7. Курган М. Досвід експлуатації контейнерних поїздів у внутрішньому та міжнародному сполученні / М. Курган // Українська залізниця. — 2016. — № 12 (42). — С. 49—53.
8. Литвин О.В. Порівняльна характеристика існуючих систем організації контейнерних перевезень у світі / О.В. Литвин // Вісник Національного транспортного університету. — 2015. — № 1 (31). — С. 324—332.
9. Маров І.В. Реалізація транзитного потенціалу в системі стратегічного розвитку України: дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.03/ Маров І.В.; Донецький державний університет управління. — Донецьк, 2014. — 217 с.
10. Окороків А.М. Аналіз перспектив розвитку ринку контейнерних перевезень в Україні / А.М. Окоро-

ков // Транспортні системи та технології перевезень: збірник наукових праць НДУЗТ імені академіка В. Лазаряна. — 2015. — Вип. 10. — С. 98—104.

11. Офіційний сайт Укрзалізниці [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uz.gov.ua>

12. Репіч Т.А. Проблеми та перспективи розвитку контейнерних перевезень в Україні / Т.А. Репіч [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9350/1/Problems%20and%20prospects%20of%20piggyback%20in%20Ukraine.pdf>

13. Федорина А.В., Цыганов А.В. Комплексный подход к внедрению контейнерных перевозок в России / А.В. Федорина, А.В. Цыганов // Современные проблемы транспортного комплекса России. — 2015. — Вип. 1 (6). — С. 21—28.

References:

1. Balanov, V.O. (2012), "Development Piggyback Transportation in Ukraine and Transportation Experience in European Countries", *Transportni systemy ta tekhnolohii perevezen'*: zbirnyk naukovykh prats' NDUZT imeni akademika V. Lazariana, no. 4, pp. 5—8.
2. Bohomazova, O.V. and Firsov, O.D. "The research of problems and prospects for combined (piggyback) transportation's development in Ukraine", available at: <http://nauka.zinet.info/26/bogomazova.php> (Accessed April 2017).
3. Kotenko, A.M. (2013), "Determination of feasibility and modelling of piggyback", *Zbirnyk naukovykh prats' UkrDAZT*, no. 137, pp. 11—17.
4. Kotenko, A.M. Shylaieva, P.S. and Svitlychna, A.V. (2012), "Improvement of the effectiveness for piggyback transportation of cargo", *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu "KhPI"*. Seriya: Novi rishennia u suchasnykh tekhnolohiiakh, vol. 33, pp. 87—95.
5. Kravchenko, K. Vovk, I. and Lytvynenko, M. "Evaluating of piggyback transportation and the improvement of their effectiveness", available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/xmlui/handle/ntb/26764> (Accessed April 2017).
6. Kuz'min, D.V. (2015), "Organization of the regional container terminals' network", Abstract of Ph.D. dissertation, Transport and transport-technological systems Country, its regions and cities, the organization of production in transport, Moscow State Transport University, Moscow, Russia.
7. Kurhan, M. (2016), "Operating Experience Piggyback Trains in Domestic and International Traffic", *Ukrains'ka zaliznytsia*, vol. 12 (42), pp. 49—53.
8. Lytvyn, O.V. (2015), "Comparative characteristics of existing piggyback systems worldwide", *Visnyk Natsional'noho transportnoho universytetu*, vol. 1 (31), pp. 324—332.
9. Marov, I.V. (2014), "Realization of Transit Potential in the Strategic System Development of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and management of national economy, Donetsk State University of Management, Donetsk, Ukraine.
10. Okorokov, A.M. (2015), "Analysis of the Prospects Development Container Market in Ukraine", *Transportni systemy ta tekhnolohii perevezen'*: zbirnyk naukovykh prats' NDUZT imeni akademika V. Lazariana, no. 10, pp. 98—104.
11. The official site of Ukrzaliznytsia, available at: <http://www.uz.gov.ua> (Accessed April 2017).
12. Repich, T.A. "The problems and development prospects of piggyback transportation in Ukraine", available at: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9350/1/Problems%20and%20prospects%20of%20piggyback%20in%20Ukraine.pdf> (Accessed April 2017).
13. Fedorina, A.V. and Cyganov, A.V. (2015), "An integrated approach to the implementation of piggyback transportation in Russia", *Sovremennye problemy transportnogo kompleksa Rossii*, no. 1 (6), pp. 21—28.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2017 р.

О. М. Паливода,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та управління водного транспорту, Київська державна академія водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ

ГАЛУЗЕВІ МЕРЕЖЕВІ СТРУКТУРИ: КРИТЕРІЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ОЦІНЮВАННЯ МІЖФІРМОВИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН

O. Palyvoda,

PhD, associate professor, assistant professor of economics and management of water transport, The Kyiv State Maritime Academy named after hetman Petro Konashevich-Sahaydachnyy

NETWORK STRUCTURE IN BRANCH: IDENTIFICATION AND EVALUATION CRITERIA INTERCOMPANY RELATIONS SUMMARY

Статтю присвячено розробці методики аналізу міжфірмових взаємовідносин з метою ідентифікації мережових структур на галузевому рівні. Автором запропонована система із десяти індикаторів мережі, які характеризують рівень економічного, соціального та інституційного внутрішньо мережевого середовища. Представлено залежність між типами мережових структур, що діють в економіці України та мірою посилення в них жорсткості взаємозв'язків. Проведено експертну оцінку міжфірмових відносин компаній з погляду тривалості, стійкості, рутинізації, регулярності, комплементарності тощо їх взаємовідносин. Оцінено виробничі та торгові взаємозв'язки сукупності компаній трикотажної галузі з метою ідентифікації галузевої мережової структури. Ідентифіковано відсутність мережової структури в досліджуваній групі компаній.

The article is devoted to developing methods of analysis intercompany relationships to identify network structures at branch level. The author suggested system of ten indicators that characterize the level of economic, social and institutional internal network environment. The author presents the relationship between the types of network structures operating in Ukraine's economy and way they enhance the rigidity relationships. Conducted peer review intercompany relations companies in terms of durability, stability, formalization, frequency, etc. complementarity of their relationship. Reviewed by industrial and commercial companies knitting industry relationships to identify the branch network structure. Identified the lack of a network structure in the studied group of companies.

Ключові слова: мережева структура, ідентифікація, індикатори взаємовідносин, міжфірмові взаємовідносини, галузева мережа.

Key words: network structure, identification, indicators relations, intercompany relationships, the branch network.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Мережеві структури є найбільш адаптованими до умов глобальної конкуренції формами побудови бізнесу, що посилено розвиваються у світовій економіці. Їх головними перевагами є можливість зниження всіх видів витрат, формування сприятливих умов для інноваційного оновлення продукції, технологій, методів організації та управління, спрямованість на розвиток людського капіталу, а також формування соціального капіталу та інтенсифікація соціальних взаємовідносин. Мережеві структури являють собою сукупності взаємопов'язаних компаній, що добровільно узгоджують свою господарську діяльність з метою співпраці задля отримання позитивного синергетичного ефекту. Практика показує, що генерування такого ефекту відбувається на різних рівнях: підприємницькому, галузевому, регіональному та загальнонаціональному. З метою оптимізації впливу мережових структур на економіку держави, постає завдання їх ретельного вивчення та ідентифікації.

АНАЛІЗ

ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми функціонування та розвитку мережових структур активно досліджуються як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Особливо відчутні наукові результати знайшли своє відображення в працях М. Портера, М. Енрайт, А. Равалд, К. Гринрус, Х. Хаканссона, М. Шерешової, К. Соколенко, К. Січкаренко, М. Войнаренко.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Значна кількість досліджень ідентифікує та вивчає мережеві структури з погляду регіональних аспектів їх діяльності, як кластерні мережі. В той же час, світова практика демонструє активний розвиток їх на галузевому рівні. Оскільки головною відмінністю сформованої і ефективно діючої мережової структури, що відрізняє її від звичайної господарської кооперації, є рівень розвитку міжфірмових взаємозв'язків, то постає

Рис. 1. Залежність між типами міжфірмових мереж та мірою посилення в них жорсткості взаємозв'язків

актуальне наукове завдання розробки адекватних методичних підходів та індикаторів їх оцінки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробка методичного підходу до ідентифікації галузевої мережевої структури на основі оцінки рівня розвитку міжфірмових взаємовідносин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зробив ефективною міжфірмову взаємодію на великих відстанях, оскільки з'явилася можливість підтримки постійного прямого і зворотного зв'язку. Це означає, що споживачі можуть задавати параметри кінцевого продукту і фактично брати участь у створенні споживчої цінності продукції, а виробники успішно координувати свою виробничу діяльність та логістичну інфраструктуру. Крім того, інформаційні технології дозволяють отримати значно більший обсяг інформації від великої і географічно розпорошеної мережі партнерів. При цьому зазначена інформація надходить за коротший час, ніж навіть, якби ці господарські суб'єкти мали можливість фізично взаємодіяти.

Перевагою інтернет-технологій є істотна економія на транзакційних витратах, яка забезпечується за допомогою своєчасно здійснених взаєморозрахунків з партнерами, що дає змогу отримати вигідніші ціни на сировину, устаткування, комплектуючі. Інформаційні технології сьогодні активно використовуються і в проєктах спільних науково-технічних розробок, і як випробувальний майданчик для нових продуктів. Переваги інформаційно-комунікаційних технологій полягають також і в значних можливостях пошуку інформації про конкурентів, зокрема, їх ціни та асортимент, відгуки споживачів, техніко-технологічні характеристики [1].

Все зазначене вище, доводить економічну та технологічну закономірність розвитку мережевих структур на галузевому та міжгалузевому рівнях. Для ефективно підтримки їх розвитку з боку держави, галузевих асоціацій та інших групових інститутів, виникає необхідність напрацювання методичних підходів, які б да-

вали можливість ідентифікувати наявність галузевих мереж, що мають ознаки добровільної координації взаємодії економічно незалежних господарських суб'єктів. Для виконання цього завдання нами було проведено аналіз та відбір критеріїв ідентифікації мережевих структур організацій.

З позиції теорії систем, мережеві організаційні структури можуть бути сформовані з різних складових елементів, які поєднані різноманітними зв'язками. Це робить мережеві організаційні структури категоріями такого ж порядку спільності, що й сама система, відрізняючись від неї лише більшою конкретизацією за однією ознакою — зв'язками, їх якістю та структурою [2].

Наявність чи відсутність господарських зв'язків з певними ознаками дає підстави стверджувати чи заперечувати існування мережевої структури. Таким чином, саме взаємозв'язки можуть бути виділені із загальної системи елементів і покладені в основу ідентифікації мережевих організаційних структур. Для мережевих структур галузевого рівня це є особливо актуальним, оскільки для них характерною є відсутність юридичного закріплення коопераційно-інтеграційних взаємовідносин між господарськими суб'єктами. Проведене нами опитування групи малих підприємств показало, що у більшості випадків при проведенні спільної діяльності вони не укладають юридичні угоди зі своїми партнерами. В описаній ситуації наше завдання зводиться до встановлення переліку критеріїв (індикаторів), за якими можна було б оцінювати найбільш важливі властивості мережі на основі існуючих господарських взаємозв'язків та визначення певних їх меж, за якими можна кваліфікувати їх як мережеві. Таким чином, якщо певна характеристика виявленого взаємозв'язку перевищує певну межу і відтворюється протягом тривалого часу, то досліджувану групу підприємств з великою ймовірністю можна вважати мережевою структурою.

Але при цьому варто зазначити, що взаємозв'язки не повинні бути надзвичайно жорсткими, оскільки в такому випадку вони будуть властиві ієрархічно-централізованим структурам, що не відповідає об'єкту нашого

Таблиця 1. Індикатори оцінювання мережевих взаємозв'язків компаній

Назва індикатора мережі	Індикатор	Характеристика індикатора	Формула обчислення
Тривалість ділових взаємозв'язків	I_1	Відношення кількості довгострокових (більше 3-х років) ділових угод компанії з учасниками мережі до загальної кількості фактичних угод компанії за певний період	$I_1 = \frac{Y_d}{Y_\phi}$
Стійкість взаємозв'язків	I_2	Кількість угод реалізованих з одним партнером з мережі до загальної кількості фактичних угод компанією за певний період	$I_2 = \frac{Y_{o.p.}}{Y_\phi}$
Міра рутинізації взаємодії	I_3	Відношення кількості угод укладених компанією без попередніх переговорів до загальної кількості угод укладених компанією в межах мережі за певний період	$I_3 = \frac{Y_{o.p.}}{Y_{\phi,rt}}$
Густина взаємозв'язків	I_4	Відношення кількості парних взаємодій компанії з учасниками мережі до загальної кількості всіх можливих за певний період	$I_4 = \frac{ПВ}{Y_n}$
Регулярність локальних взаємодій	I_5	Відношення кількості партнерів, з якими співпраця здійснюється на постійній основі до загальної кількості компаній в мережі	$I_5 = \frac{ПП}{KM}$
Сила ділових взаємозв'язків	I_6	Відношення кількості взаємозв'язків обумовлених наявністю спільної власності до числа компаній у мережі	$I_6 = \frac{ВЗ_в}{KM}$
Тіснота взаємодії	I_7	Відношення кількості спільних проектів, у яких брала участь компанія до загального числа спільних проектів реалізованих у мережі за певний період	$I_7 = \frac{СП_k}{СП_n}$
Рівень взаємозв'язків побудованих на довірі	I_8	Відношення кількості неформальних угод з партнерами по мережі до загальної кількості угод компанії за певний період	$I_8 = \frac{Y_n}{Y_\phi}$
Рівень інвестиційних взаємозв'язків	I_9	Відношення обсягу інвестування в активи партнерів по мережі до загального обсягу інвестування компанії за певний період	$I_9 = \frac{I_{a.p.}}{I_\phi}$
Комплементарність взаємозв'язків	I_{10}	Відношення кількості компаній-партнерів по вертикальній взаємодії до загальної кількості компаній у мережі	$I_{10} = \frac{K_{в.в.}}{KM}$

дослідження. Суб'єкти мережі мають зберігати свободу в прийнятті рішень, а також мати альтернативи у виборі мережевих партнерів.

Вибір системи індикаторів оцінки міжфірмових взаємозв'язків та встановлення їх верхніх та нижніх меж дозволить на основі статистичної обробки вихідної інформації достатньо чітко зробити висновки щодо наявності чи відсутності мережевої структури. Крім того, індикативний аналіз може бути використаний також для оцінки динаміки мережі, встановлення її типу та дослідження трансформаційних процесів. На основі індикативного аналізу можна робити висновки щодо поточного стану групи компаній, в якому вона знаходиться: розпаду на окремі організаційні фрагменти чи поглиблення інтеграційних відносин.

Мережеві структури можуть мати різну конфігурацію, що передбачає включення різнорідних елементів, які забезпечують найвищий рівень синергії. Такі елементи в кожному конкретному випадку будуть мати свій унікальний перелік, який забезпечує отримання синергії лише в конкретній ситуації. Сумарний синергетичний ефект буде залежати не лише від того, з яких елементів складається мережа, а від характеру та якості зв'язки між ними. Дослідники мереж досить часто виділяють "жорсткі" та "м'які" взаємозв'язки. Як правило, для мережевих структур, що складаються з незалежних господарських суб'єктів характерними є гнучкі економічні форми взаємодії, які забезпечують високу адаптивність до ситуації. Варто зазначити, що вони не повинні бути занадто "м'якими", оскільки в такому випадку не забезпечуватиметься довгостроко-

ва взаємодія і мережа набуватиме ознак тимчасового союзу для реалізації поточних господарських інтересів.

Для централізованих мереж, що побудовані на контролі через механізми власності більш властивими є "жорсткі" зв'язки, які виключають багатоваріантність взаємодій, породжуючи однозначність у виборі партнерів та механізмах координації й контролю. На рисунку 1 представлено залежність між типами міжфірмових мереж та мірою посилення в них жорсткості взаємозв'язків. Міра "жорсткості" може бути охарактеризована набором індикаторів, які вимірюють якісні характеристики взаємодій між компаніями. Збільшення значення одного чи декількох показників по осі абсцис означає збільшення міри "жорсткості" взаємодій та відповідає руху вгору по осі ординат. Варто зазначити, що наведений на рисунку 1 розподіл має досить умовний характер, оскільки відображає загальну тенденцію. На практиці межі між типами мереж можуть бути досить розмитими і відмінності будуть залежати від стилю керівництва, особистих відносин між керівниками та домінуючих цінностей в корпоративній культурі. Тобто одному й тому ж різновиді мереж можуть зустрічатися взаємозв'язки різної жорсткості.

Таким чином, взаємозв'язки в мережах визначаються не лише економічними чинниками, а й соціальним та інституційними характеристиками внутрішньомережевого середовища, зокрема, рівнем довіри між керівництвом, який в свою чергу залежить від тривалості партнерських відносин, їх регулярності, стійкості, сили взає-

Таблиця 2. Значення індикаторів наявності мережових організаційних відносин

Компанії	Індикатори оцінювання										Ī
	I ₁	I ₂	I ₃	I ₄	I ₅	I ₆	I ₇	I ₈	I ₉	I ₁₀	
K1-M	0,02	0,07	0,29	0,13	0,38	0	0	0,02	0	0,25	0,12
K2-M	0,02	0,04	0,45	0,21	0,25	0	0	0,03	0	0	0,10
K3-M	0,02	0,09	0,13	0,10	0,13	0	0	0,02	0	0	0,05
K4-M	0,08	0,16	0,5	0,05	0,25	0	0	0,08	0	0	0,11
K5-M	0,02	0,02	1	0,05	0,25	0	0	0,03	0	0	0,14
K6-M	0,02	0,05	0	0,25	0,5	0	0	0,01	0	0,25	0,11
K7-M	0,03	0,06	0,16	0,07	0,38	0	0	0,11	0	0	0,18
K8-M	0,04	0,04	1	0,04	0,25	0	0	0,19	0	0	0,16

Примітка: К — Компанії; М — мережа.

модії тощо. Саме ці характеристики будуть визначати особливості як конфігурації мережі, так і механізму координації та здатності до відтворення спільної діяльності.

Важливою якісною характеристикою мережевої структури є наявність у ній як регламентованих, так і нерегламентованих правил взаємодії, які реалізуються через соціальні, переважно неформальні відносини. Чим вищий індикатор рівня довіри, тим частіше взаємозв'язки будуть мати неформальні ознаки, а прийняття рішень набудатиме рутинного характеру.

Для дослідження якості ділових взаємозв'язків між компаніями з метою підтвердження чи заперечення існування мережі, нами було проведено аналіз взаємодій у групі незалежних компаній, що функціонують в текстильній промисловості України. Сьогодні в зазначеній промисловості України функціонує близько 350 компаній різних за формою власності, організаційно-правовим устроєм, розміром. Для дослідження було відібрано групу з восьми компаній: ПАТ "Трикотажна фабрика "Роза" (м. Київ), ТОВ "RITO" (м. Київ), ТОВ "Кога" (м. Запоріжжя), ПП "СоМа-Текс" (м. Горішні Плавні), ПАТ "Кременчуцька трикотажна фабрика" (м. Горішні Плавні), компанія "Текстиль-Контакт" (м. Київ), ПП "Фламінго — текстиль" (м. Горішні Плавні), ТОВ "Лютик" (м. Хмельницький), які протягом останніх трьох років мали різної інтенсивності співпрацю між собою. Їх ділова взаємодія була оцінена за допомогою попередньо сформованої сукупності індикаторів, які подано в таблиці 1. Індикатори підбиралися і розраховувалися таким чином, щоб можна було оцінити економічні, соціальні та інституційні складові міжфірмових взаємовідносин з позицій таких якісних характеристик, як тривалість, тіснота, стійкість та формальність. Перелік запропонованих індикаторів містить також оцінки комплементарності та сили взаємозв'язків. Перший індикатор покликаний оцінити відносну міру домінування вертикальних зв'язків, а другий — оцінити силу взаємовідносин з позицій наявності спільного володіння майном. Обидва індикатори дають змогу встановити переважаючий тип відносин координації та контролю у мережі. Якщо зазначені індикатори наближаються до одиниці, то це означає, що мережа орієнтована на відносини вздовж ланцюга створення вартості, а також є централізованою на основі перехресних чи спільних володінь активами.

Всі представлені індикатори можуть змінюватися в діапазоні: $0 \leq I_n \leq 1$. Чим ближче індикатор наближається до значення 1, тим більшою мірою можна стверджувати, що наявні взаємовідносини носять мережевий характер і навпаки. В цілому на наш погляд, ідентифікувати наявність міжфірмової мережі можна за умови, коли не

менше восьми індикаторів лежать у діапазоні: $0,5 \leq I_n \leq 1$ [3]. Аналіз відносин між підприємствами досліджуваної нами групи показав, що незважаючи на існування певних господарських взаємозв'язків на даний момент їх не можна кваліфікувати, як мережеві. Розраховані середні оціночні індикатори компаній заходяться в межах до 0,2 (табл. 2), що засвідчує тимчасовий та нестійкий характер зв'язків, їх обумовленість поточними ринковими інтересами.

ВИСНОВКИ

Запропонована у представленому дослідженні методика аналізу взаємозв'язків на основі індикаторів може використовуватися для компаній різних галузей промисловості та інфраструктури. Варто зазначити, що залежно від ситуації перелік індикаторів може змінюватися, скорочуватися чи доповнюватися новими. Недоліками методики є необхідність використання для розрахунку масиву ділової інформації, збір якої виявляється проблематичним для керівників та менеджерів компанії через значні витрати часу на нього, з одного боку, та побоювання розголошення комерційної інформації — з іншого. До переваг методики можна віднести простоту в обчисленні індикаторів та досить високу точність оцінки.

Література:

1. Паливода О.М. Використання інтернет-технологій у розширенні збутової діяльності підприємств легкої промисловості [Текст] / О.М. Паливода, А.А. Лакстінш, Ю.В. Кашук // Технології та дизайн. — 2012. — № 4 (5). — С. 1—10.
2. Старцев Ю.Н. Сети как продукт интеграционной стратегии предприятий / Ю.Н. Старцев // Вестник Челябинского государственного университета. — 2012. — № 3 (257). — Управление. — Вып. 7. — С. 42—46.
3. Егорова Н.Е. Применение количественных методов для анализа сетевых структур // Аудит и финансовый анализ. — 2006. — № 1. — С. 255—266.

References:

1. Palyvoda, O. M. Lakstin'sh, A. A. Kashuk, Yu. V. (2012), "Using Internet technology to expand sales activities of Light Industry" Technology and Design, no. 4 (5), pp. 1—10.
2. Startsev, Yu. N. (2012), "Networks as a product of enterprise integration strategies" Management, no. 3 (257), vol. 7, pp. 42—26.
3. Egorova, N.E. (2006), "The application of quantitative methods for the analysis of network structures" Audit and financial analysis, no.1, pp. 255—266.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2017 р.

О. М. Парубець,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ВЗАЄМОДІЇ ТРАНСПОРТУ З ПІДПРИЄМСТВАМИ ІНШИХ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

O. Parubets,
Ph.D., assistant professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Chernihiv National University of Technology, Chernihiv

RESEARCH THE LEVEL OF COOPERATION WITH UKRAINE TRANSPORT ENTERPRISES OF OTHER ECONOMIC ACTIVITIES

У статті проведено дослідження рівня взаємодії підприємств транспорту з суб'єктами інших видів економічної діяльності на основі розрахунку парної кореляції між ними. Встановлено, що найбільш високий рівень взаємодії транспорту спостерігається у сферах: будівництва; оптової та роздрібною торгівлі; мистецтва, спорту, розваг та відпочинку. Враховуючи складність міжсекторальних зв'язків, запропоновано напрями підвищення рівня взаємодії суб'єктів транспортної діяльності з підприємствами споживачами транспортних послуг, реалізація яких потребує суттєвої державної підтримки, а саме: створення мережевих структур на транспорті; впровадження нових транспортних технологій в сферу вантажо- і пасажироперевезень; комерціалізація інноваційних розробок у сфері транспортного і логістичного обслуговування; розвиток добросовісної конкуренції та усунення монополістичних структур на ринку транспортних послуг; застосування на транспорті хмарних технологій, впровадження системи ризик-менеджменту для підвищення транспортної безпеки.

The interaction of transport enterprises with subjects other economic activities based on the calculation of correlation between the pair studies in the article. The highest level of interaction observed in the transport sectors — construction; wholesale and retail trade; arts, sport, entertainment and recreation is founded. Directions enhance interaction of transport activity of enterprises consumers of transportation services, the implementation of which requires substantial government support, such as creating network structures in transport; introduction of new transport technologies in the sphere of cargo and passenger; Commercialization of innovation in the field of transport and logistics services; development of fair competition and eliminating monopoly structures in the transport market; the use of cloud transport, implementation of risk management to improve traffic safety which given the complexity of cross-sectoral linkages are offered.

*Ключові слова: транспорт, взаємодія, ефективність, кореляція, конкуренція, державне регулювання.
Key words: transport, interaction, performance, correlation, competition, government regulation.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання взаємодії різних видів транспорту між собою та з іншими економічними агентами не втрачають своєї актуальності протягом багатьох років і потребують розробки нових підходів і напрямів їх реалізації, особливо в умовах швидкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Розвиток торговельного, культурного, туристичного, наукового та технічного співробітництва неможливий без створення сприятливих умов для активізації взаємовигідного партнерства суб'єктів транспортного сектору з іншими секторами національної економіки. Ефективне функціонування транспорту, з одного боку, залежить від показників розвитку підприємств різних видів економічної діяльності, з іншого — суттєво впливає на стан соціально-економічного розвитку держави в цілому. При цьому транспортна складова у ціні товарів, робіт, послуг відіграє вирішальну роль під час обґрунтування доцільності розвитку зовнішньоекономічних відносин, формування стратегії виходу на нові і більш віддалені ринки збуту, що є особливо актуальним враховуючи євроінтеграційні наміри України [1; 2].

В умовах низької конкурентоспроможності національних перевізників, дефіциту коштів на оновлення рухомого

складу, монополізації окремих сегментів ринку транспортних послуг, недостатнього рівня застосування інформаційно-комунікаційних технологій у транспортному секторі забезпечити повне і якісне задоволення потреб споживачів досить складно. Дослідження питань взаємодії суб'єктів транспортного сектору з іншими економічними агентами дасть змогу забезпечити захист економічних інтересів взаємодіючих сторін, покращити фінансово-економічні результати їх діяльності, збільшити податкові надходження до державного і місцевих бюджетів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання взаємодії різних видів транспорту у складі транспортної системи стали об'єктом дослідження багатьох національних і зарубіжних вчених, зокрема, А.І. Воркута, В.Г. Галабурди, В.М. Гурнака, В.А. Диканя, О.П. Кутаха, В.О. Персіанова, М.Т. Примачьова, Ю.М. Цветова, В.Г. Шинкаренка та багатьох інших.

Стан та перспективи розвитку взаємодії транспорту з суб'єктами інших видів економічної діяльності досліджували О.П. Абрамов [3], Н.М. Бондар [4], В.Г. Коба [5], Є.М. Сич [6], А.О. Сугоняко [6; 7], Н.В. Якименко [8] та ін.

Таблиця 1. Кількість підприємств за основними видами економічної діяльності, одиниць

Види економічної діяльності	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	41677	47656	49848	46012	46744
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1560	1612	1918	1408	1485
Переробна промисловість	40713	36767	41399	35878	36000
Будівництво	37544	34077	36185	29785	29165
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	111638	103798	110414	93972	93643
Тимчасове розміщування й організація харчування	9880	9495	10096	7885	7700
Інформація та телекомунікації	14372	13448	14885	13319	13617
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	14792	15472	16810	14909	15148
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2214	2027	2341	1946	2089

Джерело: складено автором на основі [9].

Таблиця 2. Валова додана вартість підприємств за основними видами економічної діяльності, млн грн.

Види економічної діяльності	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	106555	109785	128738	161145	239806
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	84872	81660	81259	79120	95141
Переробна промисловість	154645	173912	165055	194050	236692
Будівництво	39575	39049	36902	36876	38928
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	193357	200763	212090	233702	273989
Тимчасове розміщування й організація харчування	10256	10122	10150	9927	11946
Інформація та телекомунікації	38390	43379	48372	52724	72596
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	103179	98859	104483	100889	134978
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	7161	9727	12704	12339	12357

Джерело: складено автором на основі [9].

Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених взаємодії різних видів транспорту між собою та з іншими економічними агентами, питання формування і розвитку стійких взаємовідносин між підприємствами транспорту і підприємствами-споживачами транспортних послуг в умовах динамічності змін у внутрішньому і зовнішньому середовищі їх функціонування потребують проведення подальших досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження взаємодії підприємств транспорту з суб'єктами інших видів економічної діяльності на основі розрахунку парної кореляції між ними та розробка напрямів розвитку їх подальшої співпраці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для виявлення взаємодії і взаємовпливу діяльності підприємств транспорту з суб'єктами інших видів економічної діяльності, де перевезення відіграють значну роль, спочатку проаналізуємо їх кількість за останні п'ять років (див. табл. 1).

Як видно з наведених у таблиці 1 даних найбільша кількість підприємств зосереджена в сільському, лісовому та рибному господарстві, промисловості, будівництві, оптовій та роздрібній торгівлі.

Для виявлення рівня взаємодії транспорту з іншими видами економічної діяльності використаємо парну кореля-

цію. За основу розрахунків візьмемо показники валової доданої вартості, що наведені в таблиці 2.

Для приведення наведених даних до єдиного масштабу останні були нормовані за формулою:

$$a_n = \frac{b_n - b_{min}}{b_{max} - b_{min}} \quad (1),$$

де a_n — нормоване значення показника;

b_n — значення показника валової доданої вартості за видами економічної діяльності, який нормується;

b_{min}, b_{max} — відповідно мінімальне та максимальне значення показника за статистичними спостереженнями.

Розрахунки парної кореляції транспорту з іншими видами економічної діяльності наведені у таблиці 3, були виконані за допомогою програмного забезпечення Statistical Package for the Social Sciences (версія 17).

Для складання таблиці парної кореляції введені наступні позначення:

x_1 — Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство; x_2 — Добувна промисловість і розроблення кар'єрів; x_3 — Переробна промисловість; x_4 — Будівництво; x_5 — Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; x_6 — Тимчасове розміщування й організація харчування; x_7 — Інформація та телекомунікації; x_8 —

Таблиця 3. Матриця парної кореляції транспорту з іншими видами економічної діяльності

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8	x_9
x_1	1	0,305	0,564	0,447	0,578	0,379	0,428	0,496	0,491
x_2	0,305	1	0,814	0,374	0,616	0,411	0,421	0,368	0,370
x_3	0,564	0,814	1	0,578	0,821	0,567	0,581	0,658	0,696
x_4	0,447	0,374	0,578	1	0,796	0,792	0,638	0,802	0,775
x_5	0,578	0,616	0,821	0,796	1	0,831	0,791	0,803	0,809
x_6	0,379	0,411	0,567	0,792	0,831	1	0,874	0,726	0,766
x_7	0,428	0,421	0,581	0,638	0,791	0,874	1	0,672	0,866
x_8	0,496	0,368	0,658	0,802	0,803	0,726	0,672	1	0,859
x_9	0,491	0,370	0,696	0,775	0,809	0,766	0,866	0,859	1

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 4. Результати аналізу кореляції взаємодії транспорту з іншими видами економічної діяльності

Ступінь взаємодії транспорту з іншими видами економічної діяльності		
Високий	Середній	Низький
Будівництво	Переробна промисловість	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	Тимчасове розміщування й організація харчування	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	Інформація та телекомунікації	

Джерело: складено автором.

Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; x_5 — Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок.

Ступінь взаємодії транспорту з іншими видами економічної діяльності визначимо на основі наступної шкали значень — високий ступінь взаємодії $0,8 < x_{ij} \leq 1$; середній ступінь взаємодії $0,5 < x_{ij} \leq 0,8$; низький ступінь взаємодії $0 < x_{ij} \leq 0,5$. Результати аналізу наведених розрахунків зведемо в таблицю 4.

Як видно з даних наведених у таблиці 4, високий рівень взаємодії транспорту спостерігається у сферах: — будівництва; оптової та роздрібно торгівлі; мистецтва, спорту, розваг та відпочинку. Такі види економічної діяльності, як сільське господарство, добувна промисловість і розроблення кар'єрів мають низький рівень взаємодії з суб'єктами транспортної діяльності по причині здійснення перевезень в основному власним транспортом. Виходячи з отриманих результатів, у першу чергу необхідно вдосконалити транспортне обслуговування підприємств тих видів економічної діяльності, де спостерігається найбільш високий рівень їх взаємозалежності. При цьому треба враховувати той факт, що показники діяльності зазначених підприємств є взаємопов'язаними з результатами функціонування суб'єктів інших видів економічної діяльності, які мають середні або низькі значення кореляції з транспортом. Наприклад, ефективна діяльність в сфері будівництва багато в чому залежить від стабільної співпраці з підприємствами переробної і добувної промисловості; суб'єкти туристичної діяльності тісно взаємодіють з підприємствами з тимчасового розміщування й організації харчування тощо. Транспортні витрати у вартості продукції, робіт, послуг коливаються залежно від виду транспорту, відстані перевезень, складності і рівня механізації послуг з розвантаження і завантаження вантажів.

ВИСНОВКИ З ЦЬОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Враховуючи складність міжсекторальних зв'язків між зазначеними видами економічної діяльності, розглянемо напрямки підвищення взаємодії суб'єктів транспортної діяльності з підприємствами споживачами транспортних послуг, основними серед яких, на наш погляд, є наступні:

- створення мережевих структур на транспорті у вигляді транспортно-промислових, транспортно-логістичних, транспортно-туристичних та інших кластерів на міждержавному, транскордонному, міжрегіональному рівнях;
- впровадження нових транспортних технологій в сферу вантажо- і пасажироперевезень;
- забезпечення дієвого механізму захисту інтелектуальної власності та комерціалізації інноваційних розробок у сфері транспортного і логістичного обслуговування;
- сприяння розвитку добросовісної конкуренції та усунення монополістичних структур на ринку транспортних послуг;
- перенесення транспортних бізнес-процесів у віртуальну сферу завдяки створенню транспортних супермаркетів та застосуванню хмарних технологій;
- підвищення транспортної безпеки за рахунок застосування системи ризик-менеджменту.

Реалізація зазначених напрямків на практиці потребує суттєвої фінансової, технічної, консультаційної підтримки з боку різноманітних державних інститутів, що здійснюють державне регулювання і контроль за діяльністю суб'єктів транспортної і інших видів економічної діяльності; прийняття нормативно-законодавчих актів спрямованих на розвиток взаємодії транспортного та інших секторів економіки.

Література:

1. Парубець О.М. Проблеми формування і розвитку мережевої взаємодії транспортних підприємств в сфері вантажоперевезень / О.М. Парубець // Науковий вісник Хер-

сонського державного університету. Сер. "Економічні науки". — 2014. — Вип. 6, Ч. 3. — С. 65—69.

2. Парубець О.М. Методологічні основи розвитку мережевих об'єднань підприємств транспорту: монографія / О.М. Парубець. — Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2015. — 364 с.

3. Абрамов А.П. Место транспорта в системе общественного производства / А.П. Абрамов. — М.: Высшая школа, 1982. — 80 с.

4. Бондар Н.М. Організаційно-економічний механізм партнерських взаємодій держави і приватного бізнесу у транспортній галузі [Електронний ресурс] / Н.М. Бондар / Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. — 2012. — Вип. 9. — С. 260—263. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upsal_2012_9_63

5. Коба В.Г. Імперативи сталого розвитку транспортно-експедиторських підприємств в ринкових умовах: [монографія] / В.Г. Коба, О.Є. Бабина, О.О. Карпенко. — К.: СІК ГРУП Україна, 2013. — 232 с.

6. Сич Є.М. Інноваційно-інвестиційна взаємодія підприємств транспорту і туризму: монографія / Є.М. Сич, О.М. Парубець, Д.О. Сугоняко. — К.: Кондор-Видавництво, 2013. — 224 с.

7. Сугоняко Д.О. Ефективність інноваційної взаємодії підприємств транспорту і туризму / Д.О. Сугоняко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. — 2012. — № 1 (56). — С. 163—169.

8. Якименко Н.В. Інформатизація процесів взаємодії промисловості та транспорту: концептуальні аспекти / Н.В. Якименко // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2010. — № 32. — С. 66—71.

9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Parubets, O. M. (2014), "Problems of formation and development of networking transport companies in the field of cargo", *Naukovyj visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya "Ekonomiczni nauky"*, vol. 6, no. 3, pp. 65—69.

2. Parubets, O. M. (2015), *Metodolohichni osnovy rozvytku merezhevykh ob'iednan' pidpryiemstv transportu*, [Methodological foundations of the network of transport enterprises associations], Aspekt-Polihraf, Nizhyn, Ukraine.

3. Abramov, A. P. (1982), *Mesto transporta v systeme obschestvennoho proyzvodstva* [The place of transport in the Public production system], Vysshiaia shkola, Moscow, Russia.

4. Bondar, N. M. (2012), "Organizational-economic mechanism of interaction partners of the state and private business in the transport sector", [Online], Vol. 9, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upsal_2012_9_63. (Accessed 4 May 2017).

5. Koba, V. H. Babyna, O. Ye. and Karpenko, O. O. (2013), *Imperatyvy staloho rozvytku transportno-ekspedytors'kykh pidpryiemstv v rynkovykh umovakh*, [The imperative of sustainability forwarding enterprises in market conditions], SIK HRUP, Kyiv, Ukraine.

6. Sych, Ye. M. Parubets, O. M. and Sugoniako, D. O. (2013), *Innovatsiino-investytsijna vzaiemodiia pidpryiemstv transportu i turyzmu*, [Innovation and investment interaction between transport and tourism enterprises], Kondor-Vydavnytstvo, Kyiv, Ukraine.

7. Sugoniako, D. O. (2012), "The effectiveness of innovation interaction transport and tourism", *Visnyk Chernihiv's'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 1 (56). — pp. 163—169.

8. Yakymenko, N. V. (2010), "Computerization of processes of interaction of industry and transport: conceptual aspects", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 32, pp. 66—71.

9. State Statistics Service of Ukraine (2017), [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 3 May 2017).

Стаття надійшла до редакції 11.05.2017 р.

*Т. Є. Воронкова,
к. е. н., доцент, професор кафедри бізнес-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ
К. В. Гришук,
магістр, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ*

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

*T. Voronkova,
Candidate of Sciences, Associate Professor of Department of Business Economics,
Kyiv National University of Technologies and Design
K. Grischuk,
Master, Kyiv National University of Technologies and Design*

FORMATION OF CRISIS MANAGEMENT IN THE MODERN BUSINESS ENVIRONMENT

У статті розглянуто основні проблеми формування системи антикризового управління підприємством у сучасних умовах господарювання. Проаналізовано позитивні та негативні аспекти методик аналізу фінансового стану підприємства. Виділено зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на процес формування антикризової системи управління підприємством. Обґрунтовано ключові аспекти формування системи антикризового управління на підприємстві.

In the article the basic problems of forming a system of crisis management in the modern business environment. Analysis of the positive and negative aspects of methodology of financial condition. Highlighted external and internal factors affecting the formation of anti-crisis management system now. Grounded key aspects of crisis management system in the enterprise.

*Ключові слова: антикризове управління, система, підприємство, умови господарювання, глобалізація.
Key words: crisis management system, enterprise, economic conditions, globalization.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За умови розвитку глобалізаційних процесів у сучасній економіці фінансові кризи є руйнівними для багатьох підприємств у всьому світі. В результаті загострення негативних чинників у зовнішньому та внутрішньому середовищі, Україна, як і багато інших держав, зазнала найбільш сильного негативного впливу в області фінансової та соціально-економічної діяльності. Проблеми національної економіки, серед яких помітний спад індексів ринку цінних паперів, курсу національної валюти, почастищення ма-

сових вилучень депозитів та неповернення кредитних коштів, спричинили розвиток кризових явищ великої кількості підприємств та організацій. За таких умов значну актуальність набуває вивчення антикризового управління з теоретичної та практичної точки зору.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам антикризового менеджменту присвятили свої доробки такі науковці: Василенко В., Кириченко В., Коротков Е., Лігоненко Л., Мітрофф І., Паттер-

Таблиця 1. Позитивні та негативні аспекти методик аналізу фінансового стану

Методика аналізу	Позитивні аспекти	Негативні аспекти
Методика, затверджена Наказом Агентства з питань попередження банкрутства підприємств і організацій України [3]	Повний розрахунок показників фінансового стану підприємства	Немає необхідності розраховувати коефіцієнт автономії і коефіцієнт фінансової стабільності одночасно, тому що при задоволенні першої нерівності автоматично зважається і друга
Модель Терещенка [2]	Методика складання на базі дослідження українських підприємств	Нормативні значення дискримінантні моделі диференційовані за видами діяльності
Модель Альтмана [4]	Інтегрує показники різних аспектів діяльності підприємства	Розходження в обліку окремих показників, що визначається впливом інфляції на їхнє формування, невідповідністю балансової і ринкової вартості окремих активів і інших об'єктивних причин, що визначають необхідність корегування коефіцієнтів значимості показників, приведених у моделі Альтмана, і обліку ряду інших показників оцінки кризового розвитку підприємства
Модель Бівера [5]	Інтегрує показники різних аспектів діяльності підприємства	Велика питома вага в засобах підприємства належить довгостроковим кредитам. Для українських підприємств це не є характерним, тому що банки видають короткострокові кредити, або тільки під забезпечення власними засобами
Модель Пратта [5]	Детальний аналіз	Дуже громіздка і незручна у використанні. Крім того, вона містить тільки фінансові показники, що дають оцінку факту банкрутства підприємства чи його неплатоспроможності
Метод розрахунку забезпечення запасів та витрат власними коштами [5]	Визначається забезпечення власними обіговими коштами	Можна зробити висновок лише про надлишок чи недолік запасів і витрат, що є тільки однією з ознак неспроможності підприємства
Модель Спрінггейта і універсальна дискримінантна функція [5]	Інтегрують показники різних аспектів діяльності підприємства	Не враховують (як, утім, і вищезгадані моделі) галузевих особливостей розвитку підприємств

сон Б., Покритан П., Терещенко О., Чернявський А., Хамфріс К. та багату інших. Зважаючи на значний добробут вчених у галузі антикризового управління підприємством та аналізу і прогнозування банкрутства підприємства виникає необхідність досліджувати ці питання для розвитку конкретних підприємств з урахуванням нестабільного зовнішнього середовища.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є обґрунтування пропозицій щодо формування системи антикризового управління підприємством у сучасних умовах господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За проведеним аналізом наукових праць, які присвячені антикризовому управлінню, можна зробити висновок, що певного сталого тлумачення антикризового управління немає. На думку відомих вітчизняних науковців П. Покритана [1] та О. Терещенка [2], антикризовий менеджмент можна порівнювати до арбітражного, і з метою виконання заходів в межах цього менеджменту обираються уповноважені арбітражні керівники.

Формування системи антикризового управління підприємством, до якої входить як рання діагностика, так і мінімізація впливу кризових явищ, надасть можливість підприємству уникати кризових ситуацій на ранніх етапах їх виникнення, так само, як і збільшувати результативність своєї господарської діяльності.

Система антикризового управління підприємством передбачає наявність наступних підсистем:

- підсистему аналізу фінансової діяльності підприємства;
- підсистему аналізу та обрання оптимальної методики для проведення процедури діагностики кризового або передкризового стану підприємства;
- підсистему ранньої діагностики банкрутства підприємства;
- підсистему аналізу проведених розрахунків та розробки рекомендацій щодо стабілізації фінансового стану підприємства та попередження процедури банкрутства з урахуванням здатності підприємства використовувати свій внутрішній потенціал.

Формування кожної із перелічених підсистем потребує науково-методичного обґрунтування та розробки

алгоритмів проведення розрахунків. Доцільно проведення розрахунків здійснювати за допомогою спеціального розробленого програмного забезпечення.

Підсистема аналізу фінансової діяльності підприємства формується за рахунок систематизації вже відомих методик оцінки фінансового стану підприємства [3] та адаптується до умов конкретного підприємства.

Підсистему аналізу та обрання оптимальної методики для проведення процедури діагностики кризового або передкризового стану підприємства доцільно формування з урахуванням виду діяльності підприємства. Застосування вітчизняних та закордонних методик аналізу фінансового стану підприємства та оцінювання ймовірності банкрутства потребує проведення попереднього аналізу (табл. 1). У результаті порівняння різноманітних методик можна зробити висновки про суперечність їх одна одній, і в силу цього, що при використанні різних методик, в розрахунках можна одержати зовсім протилежні результати відносно можливості банкрутства підприємства.

Підсистему ранньої діагностики банкрутства підприємства доцільно було б скласти із обраної саме для конкретного підприємства методики оцінки ймовірності настання банкрутства.

Підсистему розробки рекомендацій щодо стабілізації фінансового стану підприємства та попередження процедури банкрутства доцільно формувати у вигляді підсистеми стандартних рішень та підсистеми нестандартних рішень. Такий поділ дозволить апарату управління прискорити прийняття управлінських рішень та підняти їх ефективність. Результати розрахунків з аналізу фінансового стану підприємства та аналізу ймовірності банкрутства забезпечує базу для формування ефективних антикризових заходів для конкретного підприємства. В якості антикризових заходів можна рекомендувати наступні: економію всіх видів ресурсів та скорочення витрат, мобілізацію капіталу для підтримки виробничих, науково-дослідних, маркетингових та інших заходів, максимальне зростання ефективності господарської діяльності.

В управлінні підприємством, а особливо у антикризовому управлінні завжди існує ризик, адже соціально-економічна система розвивається циклічно, динамічно змінюється зовнішнє середовище, співвідношення керованих і некерованих процесів. Саме тому, можна виділити певні як зовнішні, так і внутрішні фактори, які ви-

значають доцільність формування системи антикризового управління для конкретного підприємства.

До зовнішніх чинників впливу на процес формування антикризової системи управління можна віднести такі: поширення глобалізаційних процесів у світовій економіці і, як наслідок, підвищення рівня глобалізації України, перерозподіл та спад кон'юнктури в економіці в цілому; значний рівень інфляції; неефективна система державного регулювання суспільного виробництва; нестабільність законодавства; нестабільність фінансового, фондового і валютного ринків; посилення конкуренції в галузях та криза окремих галузей. Зовнішнє середовище характеризується як сукупність перемінних, які перебувають за межами і не є сферою безпосереднього впливу з боку менеджменту, тому для підсилення ефективності антикризового менеджменту на підприємстві для конкретного підприємства на перше місце висувається проблема гнучкості, адаптованості до постійних змін зовнішнього середовища.

Внутрішні чинники пов'язані із неефективним менеджментом керівництва, низьким рівнем кваліфікації працівників та нездатності керівництва вчасно реагувати на зміни зовнішнього середовища. Внутрішні чинники є підконтрольними апарату управління підприємством, тому можуть бути повністю змінені. Ефективність антикризового управління визначається, у першу чергу, людським фактором. Усвідомлена діяльність людини дозволяє шукати і знаходити шляхи виходу з критичних ситуацій, концентрувати зусилля на вирішенні найбільш складних проблем, використовувати накопичений досвід як світовий, так і вітчизняних підприємств подолання криз, пристосовуватися до ситуацій. Підприємство — це насамперед соціальна система, ефективність якої залежить від головної її ресурсу — людини. Завдання менеджерів організувати ефективну спільну роботу, у процесі якої кожна людина здатна розкрити свій потенціал у максимальному ступені. Ефективність антикризового управління визначається і знанням циклічного характеру розвитку соціально-економічних систем. Це дозволяє передбачати кризові ситуації, вчасно готуватися до них. Іноді криза є поштовхом до інновацій. Тому для антикризового управління дуже важливим є своєчасне вирішення проблем. Інакше кажучи, треба вчасно прийняти рішення і правильно розрахувати час його виконання. Адаже в кризових ситуаціях не розв'язані вчасно або довго розв'язувані проблеми тільки погіршують становище фірми. Антикризове управління повинно бути спрямоване на стабілізацію хитливих ситуацій, підвищення керованості, тобто адекватної реакції об'єкту управління на управлінські рішення.

ВИСНОВКИ

Ключовими аспектами формування системи антикризового управління на підприємстві є наступні: вибір методики оцінки фінансового стану підприємства; вибір методики оцінки ймовірності банкрутства підприємства; проведення розрахунків за обраними методиками; аналіз результатів проведених розрахунків та обрання подальших дій — розробки заходів запобігання банкрутству підприємства та покращення його фінансового стану за рахунок повного використання потенціалу підприємства. При розробці системи антикризового управління підприємством потрібно враховувати те, що найбільш цінним для підприємства є людський капітал.

Література:

1. Покрытан П.А. Теория антикризисного управления [Текст]: учебно-практическое пособие / П.А. Покрытан. — М.: Изд. центр ЕАОИ, 2007. — 237 с.
2. Терещенко, О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств. — К.: КНЕУ, 2000. — 412 с.
3. Про затвердження Методики проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій: Наказ Агентства з питань за-

побігання банкрутству підприємств та організацій № 81 від 27.06.1997 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-97

4. Z — модель Альтмана — Економічний портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: economicportal.ru/ponyatiya-all/altman_z_model.html

5. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: навч. посібник / В.О. Василенко. — Вид. 2-ге, виправл. і доп. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 504 с.

References:

1. Pokrytan, P. A. (2007), *Teoriya antykrizysnoho upravleniya* [The theory of crisis management], Yzd. tsentr EAOY, Moscow, Russia.
2. Tereshchenko, O.O. (2000), *Finansova sanatsiia ta bankrutstvo pidpriemstv* [Financial reorganization and bankruptcy], KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Agency for the Prevention of bankruptcy (1997), Order "On approval of Methodology depth analysis of the financial and economic situation of enterprises and organizations", [Online], available at: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-97 (Accessed 1 March 2017).
4. Ekonomichnyj portal (2017), "Altman Z-model", [Online], available at: economicportal.ru/ponyatiya-all/altman_z_model.html (Accessed 1 March 2017).
5. Vasylenko, V.O. (2005), *Antykrizove upravlinnia pidpriemstvom* [Crisis management now], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2017 р.

Н. О. Слободянюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Донецький національний
університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА МЕХАНІЗМІВ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

N. Slobodyanyuk,
PhD (Economics), Associate Professor, Senior Lecturer of Finance and Banking Department,
Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhaylo Tugan-Baranovskiy, Kryvyi Rih

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF INVESTMENT STRATEGIES IMPROVEMENT OF THE NATIONAL
ECONOMY AND IMPLEMENTATION MECHANISMS

Розглянуто змістовне навантаження терміну "інвестиційна стратегія". Обґрунтовано вимоги до розробки інвестиційних стратегій на різних економічних рівнях та механізмів їх реалізації. Розкрито сутність інвестиційного клімату у контексті зовнішнього середовища виконання інвестиційних програм, визначено фактори, які його визначають. Надано критичну оцінку інвестиційного клімату в Україні з позицій податкової складової та привабливості для іноземного інвестора. Запропоновано принципи ефективного здійснення інвестицій за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів. Сформульовано основну ідею теорії стратегічного інвестиційного планування, формалізовано елементи бюджетних інвестиційних програм і застосування результативних показників, а також призначення інвестиційних стратегій в рамках програмно-цільового методу. Охарактеризовано зміст інформаційно-методичного забезпечення моніторингу реалізації проектів в інвестиційному періоді. В основу концептуальних засад удосконалення інвестиційних стратегій розвитку економіки України та механізмів їх реалізації запропоновано покласти синтез програмних інвестиційних стратегій макро- і мезорівнів, корпорацій реального і фінансового секторів національної економіки.

The meaningful workload term "investment strategy" are considered. The requirements for developing investment strategies at different economic levels and implementation mechanisms are grounded. The essence of the investment climate in the context of environmental implementation of investment programs, the factors that determine it are revealed. The critical assessment of the investment climate in Ukraine from the standpoint tax component and attractiveness for foreign investors is given. The principles of effective investment by the state and local budgets are offered. The basic idea of the theory of strategic investment planning, budget items formalized investment programs and the use of performance indicators, and appointment of investment strategies within the program-target method are formalized. The content of information and methodological support monitoring of projects in the investment period is characterized. The basis of the conceptual bases of improvement of investment strategies of economic development of Ukraine and implementation mechanisms proposed putting synthesis software investment strategies macro- and meso- level, corporate real and financial sectors of the national economy.

Ключові слова: національна економіка, розвиток, концептуальні засади, інвестиційні стратегії, механізми, удосконалення, реалізація.

Key words: national economy, development, conceptual foundations, investment strategies, mechanisms, improvement, implementation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Серед важелів розвитку національної економіки вагоме місце посідають інвестиційні, оскільки недостатнє інвестування веде до втрати її конкурентоспроможності, занепаду основних фондів, спаду виробництва та збільшення собівартості продукції. Потреба у зниженні

рівня економічних, соціальних та екологічних загроз національній безпеці вимагає забезпечення випереджаючого зростання інвестицій в реальний сектор економіки порівняно з темпами зростання валового внутрішнього продукту. Це неможливо без удосконалення механізмів державного регулювання розвитку інвестиційного потенціалу національної економіки та розробки інвестиційних стратегій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦІЄЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНИШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми інвестиційного розвитку національної економіки знаходяться в центрі уваги багатьох вчених. Зокрема Глушчевський В.В. [1, с. 19] досліджує метод економіко-математичного моделювання в процесі формування ефективної інвестиційної політики, спрямованої на: комплексне використання природно-сировинних ресурсів; довгострокове підтримання належного рівня продуктивності праці, максимальний рівень утилізації відходів та нейтралізацію негативного впливу на довкілля тощо. Норд Г.А., Кравченко Т.В. [2, с. 63] розглядають концептуальні аспекти розробки моделі стратегічного управління оборотним капіталом як інструменту покращення інвестиційної привабливості підприємства. Янов В.В. [3] рекомендує до використання Державному агентству з інвестицій та управління національними проектами України для реалізації Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності комп'ютерну програму Project Expert, яка є стандартним інструментом для розробки бізнес-планів, вибору та моніторингу інвестиційних проектів.

У багатьох працях акцент робиться на використанні програмно-цільового методу для реалізації галузевих інвестиційних програм. Антипенко Є.Ю., Доненко В.І., Поколенко В.О., Чуприна Ю.А., Приходько Д.О. акцентують увагу на тому, що при розрахунку економічної ефективності або обґрунтуванні доцільності реалізації проектів та програм будівельного комплексу слід враховувати наявність лагу капітальних вкладень на кожному з етапів життєвого циклу реалізації проектів, що розглядаються [4, с. 8].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є обґрунтування концептуальних заasad удосконалення інвестиційних стратегій розвитку національної економіки та механізмів їх реалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Узагальнюючи та систематизуючи існуючі сучасні підходи, можна виокремити два основних підходи до визначення інвестиційної стратегії: перший — це узагальнений план розподілу інвестицій між різними класами активів (акції різних типів, облігації різних класів, нерухомість, золото тощо), в результаті чого формується інвестиційний портфель; другий — це цілісний план управлінських дій, набір правил та процедур вибору інвестиційного портфеля, модель поведінки інвестора на ринку [5, с. 7].

До параметрів інвестиційного клімату на макrorівні відносять характеристики політичного та економічного становища країни та соціального клімату — державну політику щодо інвестицій, традиції дотримання міжнародних угод, участь у системі міжнародних договорів, сталість державних інституцій та спадковість політичної влади, прагматичність економічної політики держави, ефективність роботи державного апарату тощо [6, с. 152]. Особливе значення мають характеристики, які впливають на рівень невизначеності інвестиційної діяльності: сталість і несуперечливість умов господарської діяльності (правової бази), стабільність економічного розвитку країни в сукупності його параметрів, толерантність соціальної складової економіки щодо інвестицій, приватної власності тощо.

Сьогодні для України важливо враховувати існуючі геополітичні інтереси провідних країн світу та їх угруповань, суперечності при обґрунтуванні власної зовніш-

ньо економічної стратегії, укладанні відповідних міждержавних договорів, у тому числі інвестиційних угод та угод про взаємний захист інвестицій.

Першочергові завдання державної інвестиційної політики полягають в тому, аби створити сприятливі умови для запровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку національної економіки, у тому числі шляхом стимулювання внутрішніх інвесторів та залучення закордонних інвестицій через реалізацію інвестиційних проектів разом із міжнародними фінансовими організаціями, а також приватними інвесторами інших країн. Для цього потрібно: мобілізувати позабюджетні джерела інвестиційного фінансування, за рахунок яких в розвинених країнах забезпечується основна частина капіталовкладень в економіку; удосконалити бюджетну інвестиційну політику; розробити державну стратегію розвитку інвестиційного потенціалу регіонів України та галузей національної економіки.

Інвестиційна стратегія розвитку національної економіки повинна передбачати: забезпечення макроекономічних умов, сприятливих для ведення підприємницької діяльності в економічному просторі України, отримання прийнятної норми прибутку, стимулів утворення та нагромадження фінансових ресурсів у країні; спрямування ресурсів кредитно-фінансової сфери на здійснення інвестицій в реальний сектор економіки, узгодження грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики із завданнями інвестиційної стратегії; збільшення фінансових ресурсів населення, національних підприємств і держави та їхнього спрямування на здійснення інвестицій до реального сектора економіки; впровадження режиму найжорсткішої економії бюджетних коштів, підвищення їхньої ролі як макроекономічного регулятора і складової інвестиційного потенціалу; створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій та їхнього використання для здійснення намічених структурних зрушень, підвищення здатності національної економіки до прийняття цих інвестицій; притягнення у відкриту економіку капіталу, що ухиляється від оподаткування і вивезений за кордон, перекриття каналів нелегального відпливу грошей за кордон; відновлення та розвиток мотивації суб'єктів господарювання та населення до інвестування, спрямування інвестицій до реального сектора економіки, на здійснення позитивних структурних зрушень.

Вимоги до розробки інвестиційної стратегії розвитку національної економіки:

визначення активних заходів із сприяння формуванню основних джерел інвестицій: кошти державного та місцевих бюджетів; власні кошти підприємств та організацій; ресурси фінансово-кредитної сфери; кошти іноземних інвесторів; кошти інвестиційних фондів; кошти населення;

розробка заходів із забезпечення достатнього наповнення державного бюджету, гармонізації його витратної частини, підвищення ефективності використання державних інвестицій;

сприяння зростанню обсягів виробництва національних товаровиробників, зниженню рівня витрат виробництва та підвищенню його ефективності, орієнтація на активізацію процесів капіталотворення на підприємствах;

пріоритетність забезпечення завдань інвестиційної й структурної політики при здійсненні заходів монетарної, валютної та фінансово-кредитної політики, орієнтація на утворення стимулів до спрямування акумульованих ресурсів на інвестиції в реальний сектор економіки з урахуванням визначених структурних орієнтирів;

забезпечення для іноземних інвесторів сприятливих умов для діяльності в економічному просторі України нарівні з українськими інвесторами;

орієнтація на надання виважених преференцій довгостроковим інвестиційним проектам, які розраховані

на подальше реінвестування частини одержаного прибутку і спрямовані у сфери економіки, визначені як пріоритетні;

підвищення рівня доходів населення та орієнтація на збільшення схильності до заощадження та акумуляції тимчасово вільних грошових ресурсів населення на потреби інвестування.

Основною ідеєю теорії стратегічного інвестиційного планування є постійний розвиток і вдосконалення системи управління національною економікою, підвищення її конкурентоспроможності шляхом оптимального використання ресурсів, що, у свою чергу, забезпечує економічну ефективність інвестиційного процесу [7, с. 99].

Значний вплив на інвестиційний клімат в країні має податкова система. Наприкінці 2016 року внесено зміни до Податкового кодексу України [8] щодо покращення інвестиційного клімату в Україні, які передбачають, зокрема, запровадження Реєстру заяв про повернення суми бюджетного відшкодування податку на додану вартість, що дасть змогу в автоматичному режимі перераховувати кошти, які підлягають відшкодуванню з державного бюджету, і Єдиного реєстру податкових консультацій, що мінімізує кількість податкових спорів шляхом якісного роз'яснення законодавства, а також ліквідацію податкової міліції та утворення нового органу з питань боротьби з фінансовими злочинами. Разом із тим потреба у подальших ефективних заходах для усунення системних недоліків у податковій системі є актуальною.

Факторами, що знижують привабливість національної економіки для іноземного інвестора, є: велика кількість перешкод під час інвестування та виведення коштів, включаючи необхідність використання нерезидентом-інвестором локальної депозитарної установи та розрахункової інфраструктури для інвестицій в облігації внутрішньої державної позики; жорсткі правила встановлення особи покупців КУС (know your client), що вимагають від українського контрагента фізичної ідентифікації нерезидента, та бюрократичні процедури. Для виправлення ситуації на краще доцільно забезпечити відкриття провідним європейським депозитарієм рахунка в депозитарії Національного банку для здійснення розрахунків та спрощення інвестування іноземними інвесторами в облігації внутрішньої державної позики, номіновані в національній валюті.

Підвищенню ефективності загальнонаціональних інвестиційних стратегій сприятиме удосконалення регіональної інвестиційної політики. Необхідною умовою виконання даного завдання є посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та підвищення рівня кваліфікації службовців місцевого самоврядування з питань середньо- та довгострокового планування, аналізу фіскальної політики, підготовки інвестиційних проектів, бюджетних програм із подальшим здійсненням аналізу їх виконання.

Здійснення нових державних інвестицій передбачає дотримання вимог Закону України "Про державну допомогу суб'єктам господарювання", формою якої є збільшення державної частки в статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвесторів [9].

У рамках обґрунтованих інвестиційних стратегій розробляють бюджетні інвестиційні програми, складовими елементами яких є:

мета бюджетної програми — основні цілі, яких необхідно досягти у результаті реалізації інвестиційного проекту;

завдання бюджетної програми — конкретні цілі, яких необхідно досягти у результаті реалізації інвестиційного проекту протягом відповідного бюджетного періоду і оцінити які можна за допомогою результативних показників;

напрями діяльності — конкретні дії, спрямовані на виконання завдань бюджетної інвестиційної програми, з визначенням напрямів витрачання бюджетних коштів головним розпорядником бюджетних коштів у межах коштів, виділених на цю мету;

результативні показники — кількісні та якісні показники, які характеризують результати виконання бюджетної інвестиційної програми і підтверджуються статистичною, бухгалтерською та іншою звітністю і які дають можливість здійснити оцінку використання коштів на виконання бюджетної програми.

Призначенням інвестиційних стратегій в рамках програмно-цільового методу є:

визначення загальних цілей бюджетної політики в інвестиційній сфері та забезпечення відкритості у їх досягненні впродовж багатьох років;

визначення і дотримання чітких пріоритетів у сфері державних видатків на реалізацію інвестиційних проектів;

удосконалення розподілу бюджетних коштів, спрямованих на досягнення стратегічних інвестиційних пріоритетів, між регіонами і галузями національної економіки;

підвищення відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів за ефективне та раціональне фінансування і реалізацію інвестиційних проектів;

посилення загального бюджетного контролю в інвестиційній сфері.

Моніторинг реалізації проектів в інвестиційному періоді проводиться шляхом порівняння фактично отриманих результатів із запланованими на звітну дату для своєчасного виявлення можливих відхилень з метою забезпечення ефективного управління проектом. Для проведення моніторингу реалізації проектів розпорядниками бюджетних коштів подається до центрального уповноваженого органу з державного планування така звітна інформація: 1) план-графік; 2) звіт з моніторингу; 3) зведена довідка з моніторингу. План-графік містить затверджені в установленому порядку планові обсяги виконання робіт і фінансування по всьому проекту, за його компонентами та заходами (видами робіт) для кожного компонента. При цьому обсяги виконання та фінансування на планований рік узгоджуються з відповідною бюджетною програмою і мають поквартальний розподіл. Звіт з моніторингу містить інформацію про фактичні й планові обсяги виконаних робіт і суми освоєння фінансових коштів за проектом за звітний період. Таким чином забезпечується звітність розпорядників коштів не лише за напрямами витрачання коштів, а й за отриманими результатами бюджетної інвестиційної програми. Це значно підвищує мотивацію розпорядників до оптимізації фінансування програми за всіма проектами у межах їх життєвих циклів, а також контроль якості виконання кожного етапу програми. Щодо оцінювання ризиків, що виникають у зв'язку з реалізацією інвестиційних програм, їх варто здійснювати поетапно на основі стадій життєвого циклу проектів, що входять до складу програми [10, с. 91]. При цьому враховуються особливості кожного етапу, фази або стадії проекту, що визначає вибір методів і показників оцінювання ризику.

Метою розробки інвестиційних стратегій розвитку національної економіки на основі програмно-цільового методу є встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів на реалізацію інвестиційних проектів та результатами їх окупності.

Запровадження програмно-цільового методу в інвестиційному процесі спрямовано на:

забезпечення прозорості використання бюджетних коштів;

оцінку діяльності виконавців інвестиційних проектів щодо досягнення поставлених цілей та виконання завдань;

упорядкування організації діяльності головного розпорядника бюджетних коштів щодо формування і виконання інвестиційного проекту шляхом чіткого розмежування відповідальності за реалізацію кожного його етапу;

посилання відповідальності головного розпорядника бюджетних коштів за забезпечення ефективності реалізації інвестиційного проекту;

підвищення якості розроблення інвестиційних стратегій розвитку національної економіки та ефективності розподілу і використання бюджетних коштів.

Середньострокове бюджетне планування є необхідним елементом впровадження програмно-цільового методу в інвестиційному процесі, який надасть його учасникам можливість узгодити свої інвестиційні стратегії з наявними бюджетними коштами як у рамках підготовки проекту бюджету на відповідний рік, так і на наступні періоди, що сприятиме переходу до формування довгострокової бюджетної політики.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

В основі концептуальних засад удосконалення інвестиційних стратегій розвитку економіки України та механізмів їх реалізації лежить синтез програмних інвестиційних стратегій макро- і мезорівнів, корпорацій реального і фінансового секторів національної економіки. Це потребує розробки ієрархічно-діалектичного підходу до узгодження інвестиційних стратегій на різних економічних щаблях, науково-практичних рекомендацій з розвитку форм і методів державно-приватного партнерства в інвестиційному забезпеченні стратегічного розвитку національної економіки, а також адаптації міжнародних стандартів оцінки інвестиційних ризиків та стандартів колективного інвестування до вітчизняних умов.

Перспективами подальших досліджень є визначення рекомендацій із розробки інвестиційних стратегій інститутів спільного інвестування.

Література:

1. Глушчевський В.В. Концепція моделювання ефективною стратегії інвестування в екологічну безпеку регіонального промислового комплексу / В.В. Глушчевський, Є.К. Мержинський // Моделювання та інформаційні системи в економіці. — 2011. — Вип. 85. — С. 12—21.
2. Норд Г.Л. Концептуальні аспекти розробки моделі стратегічного управління оборотним капіталом як інструменту покращення інвестиційної привабливості підприємства / Г.Л. Норд, Т.В. Кравченко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер.: Економіка. — 2008. — Т. 99, Вип. 86. — С. 61—66.
3. Янов В.В. Використання комп'ютерної програми Project Expert для реалізації Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011—2015 роки [Електронний ресурс] / В.В. Янов // Державне будівництво. — 2012. — № 1. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_1_17
4. Антипенко Є.Ю. Структура та розмір лагу інвестицій в проекти та програми будівельної галузі / Є.Ю. Антипенко, В.І. Доненко, В.О. Поколенко, Ю.А. Чуприна, Д.О. Приходько // Управління розвитком складних систем. — 2010. — Вип. 1. — С. 6—9.
5. Камінський А.Б. Концептуальні основи розробки інвестиційних стратегій інститутів колективного інвестування / А.Б. Камінський, Я.В. Ломовацька // Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 10. — С. 3—8.
6. Сілюкова С.М. Концептуальні підходи до формування та реалізації державної стратегії розвитку інвестиційного потенціалу регіонів України / С.М. Сілюкова

// Інвестиції: практика та досвід. — 2014. — № 5. — С. 150—153.

7. Останкова Л.А. Концептуальні підходи до моделювання стратегії інвестиційного розвитку промислового підприємства / Л.А. Останкова, Н.Ю. Шевченко // Економіка промисловості. — 2009. — № 2. — С. 92—100.

8. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні: Закон України від 21.12.2016 № 1797-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1797-19/paran2#n2>

9. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1555-18?nreg=1555-18&find=1&text=%B3%ED%E2%E5%F1%F2&x=8&y=7#w12>

10. Затонацька Т.Г. Підвищення ефективності реалізації державних інвестиційних програм в Україні / Т.Г. Затонацька, О.А. Шиманська // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 4. — С. 86—94.

References:

1. Glushhevs'kij, V. V. Merzhins'kij, Je. K. (2011), "The concept design an effective strategy of investing in environmental safety of regional industrial complex", Modeljuvannja ta informacijni sistemi v ekonomici, No. 85, pp. 12—21.
2. Nord, G. L. Kravchenko, T. V. (2008), "The conceptual aspects of the development model of strategic management of working capital as a tool to improve investment attractiveness", Naukovi pracj [Chornomors'kogo derzhavnogo universitetu imeni Petra Mogili kompleksu "Kievo-Mogiljans'ka akademija"]. Serija: Ekonomika, vol. 99, No. 86, pp. 61—66.
3. Janov, V. V. (2012), "The conceptual aspects of the development model of strategic management of working capital as a tool to improve investment attractiveness", Derzhavne budivnictvo, No. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_1_17 (Accessed 1 April 2017).
4. Antipenko, Je. Ju. Donenko, V. I. Pokolenko, V. O. Chuprina, Ju. A. Prihod'ko, D. O. (2010), "The structure and size of the lag in investment programs and projects of the construction industry", Upravlinnja rozvytkom skladnyh system, No. 1, pp. 6—9.
5. Kamins'kij, A. B. Lomovac'ka, Ja. V. (2011), "Conceptual bases of development of investment strategies for collective investment institutions", Investicii: praktika ta dosvid, No. 10, pp. 3—8.
6. Siljukova, S. M. (2014), "Conceptual approaches to the formation and implementation of state development strategy of the investment potential of Ukraine's regions", Investicii: praktika ta dosvid, No. 5, pp. 150—153.
7. Ostankova, L. A. Shevchenko, N. Ju. (2009), "Conceptual approaches to the formation and implementation of state development strategy of the investment potential of Ukraine's regions", Ekonomika promislivosti, No. 2, pp. 92—100.
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine " On Amendments to the Tax Code of Ukraine on improving the investment climate in Ukraine ", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1797-19/paran2#n2> (Accessed 1 April 2017).
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine " On state assistance to business entities ", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1555-18?nreg=1555-18&find=1&text=%B3%ED%E2%E5%F1%F2&x=8&y=7#w12> (Accessed 1 April 2017).
10. Zatonac'ka, T. G. Shimens'ka, O. A. (2012), "Increase of the effectiveness of public investment programs in Ukraine", Aktual'ni problemi ekonomiki, No. 4, pp. 86—94.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2017 р.

*В. О. Заколюдажний,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*V. Zakolodiazhnyi,
postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv*

CHARACTERISTICS OF CONTEMPORARY TENDENCIES OF INSURANCE BUSINESS INNOVATIVE DEVELOPMENT

У статті досліджуються інновації як фактор підвищення ефективності страхової діяльності. Виявлено та проаналізовано особливості інноваційного розвитку страхової діяльності в Україні з огляду на зарубіжний досвід у відповідній сфері та специфіку національного соціально-економічного розвитку. Особливу увагу в статті приділено висвітленню стану та перспектив використання Інтернет-ресурсів, нових технічних пристроїв, а також надання нових видів власне страхових послуг.

The article investigates innovation as a factor in increasing the efficiency of insurance. Discovered and analyzed the features of innovative development of insurance business in Ukraine because of the international experience in this area and the specific national socio-economic development. Particular attention is paid to the article highlighting the status and prospects of Internet resources, new technical devices as well as the provision of new own insurance.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, інновації, інноваційний страховий продукт, Інтернет, міні-термінал.

Key words: insurance, insurance market, innovation, innovative insurance product, internet, mini terminal.

ВСТУП

Страховий ринок є складовим елементом економіки нашої країни і є відокремленою частиною ринкової економіки. Сучасний стан ринку страхування вимагає від страховиків підвищення стандартів роботи через впровадження інноваційних продуктів. Інноваційний підхід у вітчизняному страхуванні на сьогодні є безальтернативною умовою виживання страхового бізнесу в умовах відкритого міжнародного страхового ринку.

Актуальність теми статті обумовлена необхідністю пошуку та створення нових підходів для активізації діяльності страхової компанії на інноваційній основі. У теперішній час існує ряд проблемних питань, що стосуються діяльності страховика, пов'язаних з активізацією та впровадженням інноваційних продуктів у своїй діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Використання інноваційних технологій у діяльності страхових компаній досліджувалися Р.В. Кокшаровим, О.В. Охріменком, С.В. Зав'язовим та іншими науковця-

ми. Незважаючи на те, що теоретичним основам страхової діяльності присвячено чимало досліджень, але розвитку страхового бізнесу на інноваційній основі приділено поки недостатньо уваги. Саме інноваційний підхід дає змогу розширити масштаби і спектр надаваних страхових послуг, підвищити його ефективність і адресність.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є визначення місця інновацій в страховій діяльності, особливостей інноваційного розвитку страхової компанії, та характеристика сучасних тенденцій інноваційного розвитку страхової діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Страховий бізнес та його розвиток тісно пов'язаний із рівнем соціально-економічного розвитку країни. В умовах економічного спаду в Україні, розвиток саме інноваційного бізнесу є одним із ключових факторів подолання стагнації та кризових проявів вітчизняної економіки.

Незважаючи на це, на сьогодні слід констатувати відсутність у чинному законодавстві визначення інноваційної діяльності, зокрема і у страхуванні. Поняття інновації та інноваційної діяльності широко використовуються сучасною наукою.

Залежно від сфери практичної діяльності, в якій ці поняття вживаються, вони розуміються по-різному. Це може бути і винахід абсолютно нового, і поліпшення вже існуючого продукту; інновація може мати відношення як до сфери інтелектуальної діяльності, так і до матеріального виробництва. Крім того, цим поняттям можуть визначатися інновації в соціально-політичній сфері.

Однак слід зазначити, що численні зусилля, що вживаються з метою уніфікації використання понять "інновація" та "інноваційна діяльність", на цей час ще не привели до єдиного розуміння їх сутності.

Залежно від об'єкта та предмета дослідження інновації розглядаються з самих різних сторін: як процес, як система, як зміна, як результат. З цієї причини одні автори підкреслюють творчу складову інновації, інші — виробничу, треті — споживчу.

Інновацію можна визначити і як цінність, яка нині, в цій галузі сприймається суспільством, як нововведення з покращеними споживчими властивостями, отримане з меншими витратами, або як нововведення, отримане в результаті фундаментальних або прикладних досліджень.

У сучасному суспільстві інновації застосовуються в багатьох сферах життя: соціальні, промислові, управлінські, організаційні та інші.

При розгляді цієї проблеми важливо мати на увазі і істотну відмінність між поняттями "продукт-новинка" і "інноваційний продукт". Повною мірою інноваційним є той продукт, який базується на суттєвих змінах в його виробництві і дозволяє споживачу отримати нові споживчі якості, на відміну від продукту-новинки як версії вже існуючого продукту.

Таким чином, залежно від ступеня інноваційності того чи іншого продукту можна говорити про декілька різновидів нововведень. По-перше, це можуть бути абсолютно нові продукти, обумовлені виникненням потреби нового типу, яка раніше не зустрічалася. Як правило, кількість таких продуктів невелика і винайкати вони досить рідко. Такі інновації прийнято називати "радикальними інноваціями". По-друге, це можуть бути продукти, що поєднують в собі найкращі риси кількох товарів, які отримали найбільшу споживчу прихильність. Такі інновації прийнято називати "комбінаційними інноваціями". І, по-третє, це можуть бути вдосконалені продукти, що раніше використовувалися на ринку. Їх прийнято називати "модифіковані інновації".

М.П. Денисенко та О.П. Коргун пропонують під інноваційною страховою послугою розуміти комплекс системних заходів, спрямованих на гармонізацію всіх етапів страхового процесу з метою отримання фінансово-економічного і соціально-правового ефекту від страхування [1, с. 80]. Інноваційна страхова послуга має більш привабливі споживчі властивості у порівнянні з іншими, здатна задовольнити раніше неохоплені потреби потенційного страховальника та базується на використанні нових технологій.

Інновації в страхуванні відповідно до їх функціональної спрямованості можуть бути поділені на комерційні, технічні, фінансові, організаційні та соціальні зміни в суспільстві і державі, які обумовлюють створення нового страхового продукту.

Страхові інновації полягають у наявності таких аспектів удосконалення, як поліпшення якості споживчих характеристик корисності; науково-технологічна новизна; керованість; ризикостійкість; економічність; ефективність; соціально-економічна значимість; виробнича реалізація; комерційна застосовність [2, с. 21].

Інновації у страхуванні класифікують за різними ознаками з урахуванням напрямів діяльності, яку здійснює страхова компанія: створення страхового то-

вару, супровід страхового продукту, розвиток каналів збуту послуг страхування, організаційно-управлінська діяльність страхової організації, взаємодія страхової фірми з елементами зовнішнього середовища.

Інноваційний процес передбачає поступове формування конкурентоспроможної страхової послуги, яка за своїми кількісними та якісними ознаками буде перевершувати свої аналоги. Забезпечення конкурентоспроможності страхової послуги залежить від рівня задоволення страховальників отриманим страховим продуктом.

На сьогоднішній день український ринок страхових послуг є другим за рівнем капіталізації серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній станом на 2016 рік становила 323, у тому числі СК "life" — 43 компанії, СК "non-life" — 280 компаній, у 2015 році — 368 компаній, у тому числі СК "life" — 50 компаній, СК "non-life" — 318 компаній [3]. Основні доходи страхові компанії одержують безпосередньо від діяльності по страхуванню, а також за рахунок вкладення коштів у надійні й високоліквідні інструменти банків.

Основною тенденцією протягом 2015—2016 рр. є зниження доходу страхових компаній. За даними Нацкомфінпослуг, у 2016 р. порівняно з 2015 р. обсяг надходжень збільшився на 2 842,0 млн грн. (17,0%). Збільшення валових страхових премій відбулося майже за всіма видами страхування. Збільшення відбулося майже за всіма видами страхування.

Питома вага чистих страхових премій у валових страхових преміях за 9 місяців 2016 року становила 78,8%, що на 1,7 в.п. більше в порівнянні з 9 місяцями 2015 року.

Обсяг валових страхових виплат/відшкодування у порівнянні з 9 місяцями 2015 р. збільшився на 1 596,5 млн грн. (34,2%), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 1 468,4 млн грн. (32,1%). Зростання обсягів валових страхових виплат за 9 місяців 2016 р. мало місце у більшості основних видів страхування.

Рівень валових виплат у порівнянні з аналогічним періодом 2015 р. збільшився на 3,7 в.п. та становив 25,2%. Рівень чистих страхових виплат станом на 30.09.2016 становив 30,9%, що більше на 3,6 в.п. у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року.

Високий рівень валових та чистих страхових виплат спостерігається з медичного страхування — 52,8% та 53,9%, за видами добровільного особистого страхування — 38,6% та 40,2%, з обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів — 36,8% та 36,9% відповідно.

Операції вихідного перестраховування за 9 місяців 2016 р. збільшилися з 6 726,3 млн грн. до 8 460,6 млн грн. за рахунок збільшення на 283,4 млн грн. перестраховування в середині країни та збільшення на 1 450,9 млн грн. операцій з перестраховування із страховиками-нерезидентами.

Страхові резерви станом на 30.09.2016 зросли на 12,9% у порівнянні з аналогічною датою 2015 р., при цьому технічні резерви — на 8,5%, а резерви зі страхування життя — на 20,9%.

У порівнянні з аналогічною датою 2015 року зменшилися такі показники, як загальні активи страховиків на 5 211,7 млн грн. (8,6%); активи, визначені ст. 31 Закону України "Про страхування" для представлення коштів страхових резервів — 3 380,5 млн грн. (9,0%) та обсяг сплачених статутних капіталів — 1 855,8 млн грн. (12,8%) [3].

Учасники страхового ринку були змушені переглянути стратегії розвитку, у тому числі оптимізувати свої видатки, а в багатьох випадках — скоротити перелік пропонованих страхових продуктів. Так, певна кількість страхових компаній відмовились від медичного страхування через його дорожнечу й невелику затребуваність серед населення України.

С.В. Зав'язов відмічає ряд особливостей страхової діяльності, що негативно впливають на розробку й впровадження інновацій. До них вчений відносить неефек-

тивний менеджмент, обмеженість механізму інвестування страхових резервів, відсутність прозорості з погляду обліку й звітності, стимулювання інноваційної активності колективів страхової компанії, недолік кваліфікованих кадрів інноваційної сфери й відсутність довгострокового стратегічного планування інноваційної діяльності в страхових компаніях, слабка розвиненість інфраструктури страхового ринку [4, с. 11].

Слід визнати, що інновації у страховій сфері повинні бути спрямовані на підвищення цінності страхових послуг, отримання якісно нових послуг, більш повну відповідність страхового продукту потребам страхувальника, скорочення строків надання послуги, зниження загальних затрат на її отримання, підвищення прибутковості страхових організацій, розширення масштабів та спектру їх підприємницької діяльності тощо.

Водночас впровадження інноваційних продуктів є однією з найризикованіших сфер підприємницької діяльності. Високі ризики викликані невизначеністю чинників, здатних вплинути на результати цієї діяльності. При цьому невизначеність є не тільки негативною, але і позитивною. Така альтернатива обумовлює високу привабливість інноваційної діяльності насамперед для тих страхових компаній, які готові і мають можливість ризикувати [5, с. 3].

Окремо хотілося б відзначити недостатню конкурентоспроможність більшості українських страхових компаній. Розміри порівняно невеликих страхових компаній не дозволяють їм на рівних боротися з "грандами" страхового бізнесу, вкладаючи значні кошти в ризиковані інновації. Таким чином, самостійно розробляти нові інноваційні продукти можуть дозволити собі тільки великі компанії, але вони в цьому теж не зацікавлені, тому що і так є успішними. Тому варто визнати, що потреба в інноваційній діяльності в страхуванні сьогодні недостатньо активно виражена. Деякий виняток становлять страхові компанії, які є дочірніми компаніями іноземних інвесторів.

У тому, що український страховий ринок є інноваційно відсталим, порівняно із аналогічними ринками західних країн, можна знайти і деякі переваги. Так, використовувати передовий досвід багато в чому простіше і ефективніше — це дозволяє уникнути власних помилок. Однак використовувати закордонні страхові продукти можна лише з урахуванням рівня економічного розвитку нашої країни і страхової культури. В умовах відсутності розвиненої страхової культури в Україні і несприйняття відношення до страхування проти здорового економічного глузду, а також беручи до уваги високий рівень життя основної частини населення країни, складно впроваджувати навіть ті продукти, які широко використовуються за кордоном. Наприклад, в Європі користується популярністю такий страховий продукт, як страхування фінансових ризиків, що виникають у зв'язку із необхідністю звернення страхувальника за юридичною допомогою (із будь-яких потенційних питань, включаючи представництво в суді).

Саме тому найважливішою передумовою створення нового страхового продукту є, в кінцевому рахунку, потреба страхувальника в його існуванні. Без зміни суспільних потреб важко розраховувати на затребуваність нових страхових продуктів. Зміна потреб суспільства може бути спричинена серйозними змінами в сфері соціально-економічних і політичних відносин, що здатне в значній мірі як прискорити, так і загальмувати розвиток страхового ринку.

Ключова роль у вирішенні цього завдання належить страховому менеджменту, який повинен превентивно систематизувати і узагальнювати передовий досвід вітчизняної і зарубіжної практики управління страховою справою. Загострення конкурентної боротьби на вітчизняному страховому ринку об'єктивно висуває завдання вдосконалення організації та ефективності роботи страхової компанії.

У силу специфіки страхових послуг, практично неможливо уявити на ринку щось абсолютно нове. Проте продукти, пропоновані страховиками на ринку, постійно змінюються, з'являються нові послуги, канали продажів, способи залучення споживача. Інноваціями на страховому ринку сьогодні називають створення нових продуктів, способів і каналів продажів, нові маркетингові рішення, а також вдосконалення бізнес-процесів.

Це можуть бути як глибокі зміни, які безпосередньо впливають на діяльність компанії, її місце на ринку і т.п., так і поверхневі, що зачіпають властивості певного продукту або виду продажів, як відповідь на незначні коливання попиту [6].

У нинішніх умовах найбільш актуальними є інновації, які спрямовані на розвиток нових каналів збуту. Щоб збільшити обсяги продажів страхового продукту на етапі його виведення на ринок, варто сформувати нові методи збуту продукту.

Необхідним є також впровадження інновацій, пов'язаних з новітніми інформаційними технологіями для забезпечення високої якості надання страхових послуг. Прикладом таких інновацій є CRM-технологія супроводу клієнтів, під якою розуміється сукупність методів управління процесами комплексного обслуговування клієнтів.

Один з таких перспективних методів — організація продажів через Інтернет. Оскільки мережа Інтернет розвивається активними темпами, страховим організаціям варто звернути увагу на розвиток і своєчасне вдосконалення своїх електронних веб-сайтів. Усе поширенішим стає укладення договорів страхування в електронній формі. Крім того, в електронній формі можуть створюватися документи, необхідні як для укладення договору страхування, так і для отримання страхової виплати. Це революційне нововведення, яке дозволяє вести страховий документообіг відповідно до традицій ділового обороту більш розвинених країн. Модель direct-страхування — це безпосередня взаємодія з клієнтами. Формати цієї взаємодії можуть бути різними: проникнення в соціальну мережу, онлайн-консультування або чат на сайті компанії, введення уповноважених страхових посередників-брокерів, через представників страховика та ін.

Крім збільшення обсягів продажів, на зростання прибутку страховика, який активно використовує Інтернет, безпосередньо впливає скорочення витрат на ведення діяльності (відсутність виплат винагород страховим посередникам), що досягається за допомогою інтернет-продажів.

Важливе значення має впровадження інновацій, пов'язаних з взаємодією страхової компанії із зовнішнім середовищем. Показовим прикладом такої взаємодії є створення альянсів з іншими ринковими гравцями, зокрема з банками. Інтеграція страхового бізнесу з компаніями суміжних галузей стає найбільш прогресивним напрямком інноваційного розвитку. Це дозволяє урізноманітнити канали збуту страхових послуг, що досягається через організацію продажів страхових продуктів представництвами банку — учасника альянсу.

Сьогодні в страхуванні спостерігається досить висока інноваційна активність. При цьому слід розрізняти внутрішні локальні інновації, що вводяться окремим страховиком у рамках власної продуктової лінійки ("для компанії"), а також інновації, що вперше вводяться на ринок ("для ринку").

Одним із цікавих нововведень на ринку страхових продуктів можна назвати аналоги західних інвестиційно-страхових продуктів. Одна за одною провідні компанії представили продукти страхування життя з інвестиційною складовою, прибутковість яких може бути прив'язана до біржового індексу, вартості нафти або золота. Такі продукти, надають стандартне страхове забезпечення та дозволяють також в разі зростання фондового або товарного ринку отримати значний дохід. При падінні фондового ринку вони гарантують 100% повернення вкладених коштів.

Цікавою технологічною новинкою, яку корисно впроваджувати у страхових компаніях, є використання міні-терміналу. Міні-термінал — це пристрій для зчитування платіжних карток, який можна підключити до смартфона або планшета на базі Apple iOS чи Android, а також до персонального комп'ютера. В Україні, наприклад, можливість приймати оплату за платіжними картками Visa або MasterCard за допомогою безкоштовного міні-терміналу пропонує ПриватБанк. Міні-термінал працює, як звичайний POS-термінал. Але при цьому страховий агент отримує змогу приймати платежі від клієнтів там, де зручно, а не тільки у фіксованій точці продажу. Під час переказу гроші потрапляють на банківський рахунок страхової компанії.

Використовуючи можливості Інтернет-ресурсів можна суттєво покращувати якість обслуговування клієнтів. Так, наприклад, використання Skype надає клієнтам можливість безкоштовних дзвінків у страхову компанію із будь-якої точки світу.

Деякими страховими компаніями були розроблені мобільні додатки для смартфонів. Функції програми дозволяють знайти найближчий офіс компанії, дізнатися послідовність дій при настанні страхового випадку, заявити про нього або зв'язатися з лікарем страхової компанії для отримання консультації, отримати перелік необхідних документів для виплати відшкодування, а також викликати агента для оформлення страхового поліса і багато іншого.

Якщо говорити про довгострокові тенденції в інноваційній діяльності на страховому ринку, то в першу чергу треба виділити такі напрями:

— розширення використання IT і мобільних пристроїв (планшетів, смартфонів і т.п.), як в бізнес-процесах компанії її співробітниками для зв'язку між собою і з офісом, так і для підтримки комунікацій з клієнтами;

— повне використання внутрішньої і зовнішньої статистичної інформації, збільшення обсягу доступної інформації про клієнтів, пошук нових джерел інформації про споживачів (наприклад, у соціальних мережах);

— інновації в сфері клієнтського обслуговування, "багатоканальна" взаємодія з клієнтом, винагорода клієнта за лояльність;

— скорочення часу "відгуку" компанії на клієнтські запити, надання швидкого і якісного обслуговування — що, в свою чергу, вимагає істотних вкладень у IT і модернізацію бізнес-процесів у страховій компанії.

ВИСНОВКИ

Таким чином, Україна має можливість врахувати помилки розвинених економічних країн у сфері надання страхових послуг та вибрати з накопиченого світового досвіду те, що в більшій мірі відповідає нашому рівню соціально-економічного розвитку і вітчизняному менталітету. Однак безсумнівним викликом для здійснення страхової діяльності в умовах відкритих ринків є необхідність впровадження інноваційних технологій та рішень на всіх етапах здійснення страхової діяльності.

Література:

1. Денисенко М.П., Корга О.П. Інновації на страховому ринку України // Інвестиції: практика та досвід. — 2015. — № 21. — С. 79—82.
2. Жилкина А.Н. Инновационный подход в управлении страховым бизнесом: Монография. — СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та управления и экономики, 2014. — 126 с.
3. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 9 місяців 2016 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/sk_III_2016.pdf
4. Завьялов С.В. Развитие инновационной деятельности страховых компаний: автореф. дисс. — М., 2010. — 23 с.
5. Клещкин А.Н. Совершенствование страхования инновационного продукта: автореф. дис. ... канд. экон. наук. — М., 2009. — 23 с.

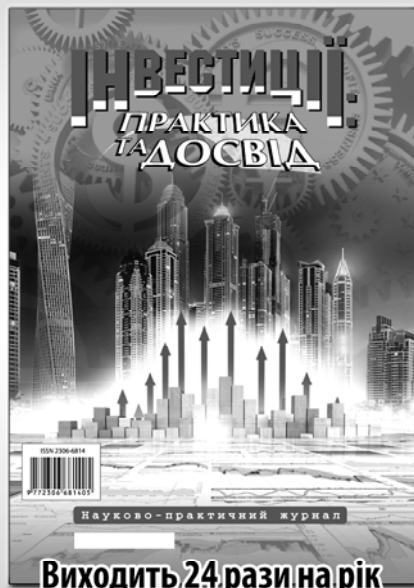
6. Зубец А.Н., Лебедева А.Д. Инновации на российском страховом рынке // Материалы СМИ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fa.ru/chair/priklsoc/Documents/.pdf>. 2012

References:

1. Denisenko, M. and Corga, O. (2015), "Innovations in the insurance market of Ukraine", Investment: Practice and Experience, vol. 21, pp. 79—82.
2. Zhilkina, A. (2014), Innovacionnyj podhod v upravlenii strahovym biznesom [Innovative approach to managing the insurance business], Publishing house S.-Petersburg. University of Management and Economics, St.Petersburg, Russia.
3. National Commission for State Regulation of Financial Services Markets (2016), "Information of development of the insurance market of Ukraine for 2016", available at: https://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/sk_III_2016.pdf (Accessed 10 April 2017).
4. Zavyalov S. (2010), "Development activities ynnovatsyonny insurance companies", Ph.D. Thesis, Economy, Moscow, Russia.
5. Kletsyn A. (2009), "Insurance Innovatively Product Improvement", Ph.D. Thesis, Economy, Moscow, Russia.
6. Zubec, A. and Lebedev, A. (2012), "Innovations in the Russian insurance market", available at: <http://www.fa.ru/chair/priklsoc/Documents/.pdf> (Accessed 10 April 2017).

Стаття надійшла до редакції 20.04.2017 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.
ПРАКТИКА
ТА ДОСВІД
www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

*К. М. Сіухіна,
аспірант кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ*

МЕТОДИКА КОЕФІЦІЄНТНОГО АНАЛІЗУ РЕЗЕРВІВ БАНКУ

*К. Siukhina,
Postgraduate student of Credit and Budget Institutions Accounting and Economic Analysis Department,
SHEE "Kyiv National Economics University named after Vadim Hetman", Kyiv*

METHODS OF COEFFICIENT ANALYSIS OF BANK RESERVES

Автором розглянуто напрями аналізу стану, руху та використання резервів, що формуються в бухгалтерському обліку. Зазначені напрями аналізу здійснювалися в розрізі окремих груп резервів, серед яких резерви очікуваних або зазнаних збитків, резерви переоцінки та загальні резерви і фонди банку. Методика стану резервів розглядалася як один із напрямів оцінки впливу ризиків на якість відповідних активів. Аналіз використання та руху резервів розглядається не лише як напрям оцінки якості активів, але й як напрям впливу резервів на прибутки банку. В статті досліджено зовнішні нормативні умови для аналізу достатності резервів та внутрішні умови повноти формування резервів. Враховуючи особливості класифікації резервів, автором запропоновано показники для удосконалення та поглиблення аналізу сукупного впливу резервів на активи та прибутки банку.

The author deals with analysis of state, dynamics and use of reserves formed in accounting. These types of analysis are carried out in the context of individual groups of reserves, including loss allowance, revaluation reserves and general reserves and funds of the bank. The method of reserves' state is considered as one of the areas of assessment of risk impact on the quality of related assets. The analysis of the use and change of reserves is seen not only as the direction of assessing the quality of the assets, but also as the direction of reserves' impact on profit of the bank. In the article the external regulatory conditions for analysis of the reserves' adequacy and internal conditions of completeness provisioning are examined. Considering the classification of reserves, the author proposed indicators for improving and deepening the analysis of the overall impact of reserves on the assets and earnings of the bank.

Ключові слова: аналіз резервів банку, резерви очікуваних або зазнаних збитків, резерви переоцінки, загальні резерви та фонди банку, сукупний вплив резервів, резервне навантаження, якість активів.

Key words: analysis of bank reserves, loss allowance, revaluation reserves, general reserves and funds of the bank, the cumulative effect of reserves, reserve burden, quality of assets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стабільність банківської системи є одним із ключових факторів стабільності всієї економічної та соціальної системи країни. Через специфіку банківської діяльності, банк як установа, наражається на багато ризиків, управління якими є запорукою не лише ефективної діяльності, але й стійкості до негараздів різного роду.

Одним із методів управління як окремими ризиками банку, так і сукупним ризиком банку є резервування. Формування та використання резервів в бухгалтерському обліку створює захист від ризиків через відображення можливого або вже зазаного рівня останніх у вартості активів. Тому економічний аналіз резервів є необхідною складовою аналізу банківської діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Аналізу банківської діяльності присвячено чимала кількість посібників, підручників та статей у науковій періодиці, авторство яких належить відомим вітчизняним та зарубіжним науковцям, зокрема А.М. Гераси-

мовичу, І.М. Парасій-Вергуненко, В.М. Кочетковій, Л.О. Примостці [2; 7; 8].

Тут частково аналізуються резерви очікуваних або зазнаних збитків за кредитами та цінними паперами. Але, тут ці резерви є ключовим елементом при оцінці якості, а деяких випадках ще ефективності кредитної діяльності банку. В аналізі капіталу інколи розглядають окремо резервний капітал, який частково збігається із загальними резервами. Але, як правило, вчені обмежуються аналізом динаміки резервного капіталу.

Сукупні резерви для цілей аналізу розглядаються в основному в дисертаціях вітчизняних дослідників та дослідників ближнього зарубіжжя, зокрема Белозерцевої І.Б. [3], Дячек С.М. [4], Ісаєнко О.М. [6], Романової С.В. [10], Русієвої І.Б. [11].

Особливістю аналізу резервів у дисертаціях є те, що кожен дослідник вкладає власне тлумачення у сутність резервів. Це створює різний склад резервів, як об'єктів аналізу, що в кінцевому підсумку впливає на показники необхідні для аналізу резервів.

Таблиця 1. Показники стану резервів очікуваних або зазнаних збитків та уцінки на звітну дату (на прикладі кредитів)

Показник	Формула розрахунку
Коефіцієнт покриття кредитного ризику резервами	$\frac{\text{Резерви очікуваних або зазнаних збитків}}{\text{Кредити всього}}$
Коефіцієнт обачливого покриття кредитів резервами*	$\frac{\text{Резерви очікуваних збитків}}{\text{Кредити без зменшення корисності}}$
Коефіцієнт покриття збитків від позик резервами*	$\frac{\text{Резерви зазнаних та очікуваних збитків}}{\text{Кредити зі зменшенням корисності}}$
Коефіцієнт обачливого резервування*	$\frac{\text{Резерви очікуваних збитків (за не знеціненими активами)}}{\text{Резерви оч. або зазн. збитків (за всіма кредитами)}}$
Частка резервів під активи зі зменшеною корисністю в резервах*	$\frac{\text{Резерви оч. і зазн. збитків (за знеціненими активами)}}{\text{Резерви оч. або зазн. збитків (за всіма кредитами)}}$
Коефіцієнт покриття кредитного ризику забезпеченням*	$\frac{\text{Забезпечення} * k_l * PD}{\text{Кредити}}$
Коефіцієнт покриття збитків за позиками	$\frac{\text{Резерв}}{\text{Збиткові позики}}$
Коефіцієнт повноти формування резервів	$\frac{\text{Фактично створений резерв}}{\text{Розрахунковий резерв}}$

Джерело: * запропоновано автором.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Вважаємо, що доцільно поглибити вже існуючі методи аналізу виокремивши резерви в окремий напрям економічного аналізу. Слід також врахувати специфіку діяльності банку, що вплине на методику аналізу. Крім того, враховуючи перехід від МСБО №39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка" до МСФЗ 9 "Фінансові інструменти", змінюється підхід до резервування. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне перегляд методики обчислення або трактування деяких вже існуючих та застосовуваних показників

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є удосконалення та поглиблення методики аналізу резервів банку. З цією метою слід розглянути вже існуючі методики аналізу резервів та зміни, що відбулися в нормативному забезпеченні формування резервів і які мають значення для аналізу. На основі отриманої інформації запропонувати показники, які дозволяють здійснити якісний аналіз з урахуванням змін, що відбулися, та за напрямками, які до цього детально не розглядалися.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічний аналіз є основою ефективного управління банком та вихідною базою для прийняття управлінських рішень. З позиції комерційного банку завданнями аналізу резервів є визначення на скільки якісно резерви дозволяють мінімізувати ризики; як резерви впливають на фінансову стійкість банку; аналіз структури резервів та причин їх виникнення; контроль за дотриманням вимог контролюючих органів щодо формування та використання резервів.

Для клієнтів банку резерви, а особливо резерви під кредити, завжди були індикатором якості активів. Разом з тим, у сучасних умовах при переході до формування резервів за моделлю очікуваних збитків, резерви не завжди є індикатором якості, але й індикатором можливості створювати резерви суттєвого розміру за рахунок витрат. Для розуміння того, власне що означають суттєві або навпаки несуттєві обсяги резервів і здійснюється аналіз.

Аналіз резервів здійснюється на декількох рівнях: на рівні банку, на рівні окремих агрегованими об'єктів обліку, на рівнях окремих портфельів активів та рівні окремих активів. Вважаємо, що для початку слід розглянути показники аналізу резервів за окремими агрегованими групами активів, тобто за резервами очікуваних або зазнаних збитків, резервами переоцінки та загальними резервами.

Розуміємо, що резерви очікуваних або зазнаних збитків формуються під велику кількість активів, які різняться за своєю методикою розрахунку, а також специфікою самих активів. Відповідно, деякі з показників слід адаптувати до особливостей оцінки та управління активами, а деякі з показників є актуальними лише для аналізу резервів. Розглянемо показники для аналізу резервів очікуваних або зазнаних збитків та резервів уцінки на прикладі кредитів (табл. 1). Аналіз кредитів є одним з найбільш розроблених напрямів аналізу активів, що пов'язано із їх провідною роллю в отриманні прибутку та їх суттєвою часткою в структурі активів.

Частка резервів у сукупній вартості кредитів є показником, який виділяють у більшості підручників з аналізу не лише банківської діяльності, але й аналізі інших комерційних підприємств, де кредити замінюються на дебіторську заборгованість. Назва цього показника варіюється від коефіцієнту забезпеченості витрат за рахунок резервів [2, с. 471] до коефіцієнту захищеності від кредитного ризику [8, с. 549]. Вважаємо, що найбільш вдалим є назва "коефіцієнт покриття позик резервами", що за своєю математичною сутністю є часткою резервів у сукупній вартості кредитів.

Слід врахувати, що за МСФЗ 9, резерв формується як за активами за якими вже визнано зменшення корисності, так і за такими активами, за якими немає факту зменшення корисності [1]. Таким чином, за активами, де немає факту зменшення корисності формують резерви очікуваних збитків. А за кредитами, де визнано зменшення корисності, резерв формується як на суму неповернених частин активу, так і на суми очікувань щодо майбутніх грошових потоків. Тут резерв є резервом очікуваних і зазнаних збитків (рис. 1).

Якщо розглядати відношення відповідних резервів до відповідних кредитів, то трактування дійсно змінюється. Для активів, за якими немає факту зменшення

Рис. 1. Взаємозв'язок зменшення корисності активів та назви резервів

Джерело: сформовано автором.

корисності, це коефіцієнт обачливого покриття кредитів резервами, оскільки фактично ніяких збитків немає. А резерви створені на основі передбачень, а в багатьох випадках на основі ретроспективної інформації щодо збитковості аналогічних кредитів. За активами, за якими є зменшення корисності, це коефіцієнт покриття збитків від позик резервами.

Для управлінського аналізу, вважаємо також доцільним розрахунок частки резервів сформованих як під активи зі зменшенням корисності, так і без зменшення корисності. Тобто розрахунок структури, яка частина резервів сформована саме через вже визнаний факт зменшення корисності, а яка саме через необхідність завчасного резервування.

У методиці аналізу кредитів часто використовується такий показник як коефіцієнт забезпеченості позик, що розраховується як співвідношення вартості забезпечення та сукупної заборгованості по кредитам [7, с. 93; 2, с. 149]. Для резервів забезпечення є тією величиною, що дозволяє не формувати резерв. Тобто, якщо з формули розрахунку резерву власне забрати саму суму кредиту, то вийде сума резерву, яку немає необхідності формувати через наявність застави: формула 1.

$$k_{п.кр.р.р} = \frac{\text{Резерв}}{\text{Кредити}} = \frac{(\text{Кредити} - \text{Забезпечення} * k_d)}{\text{Кредити}} PD = \frac{\text{Кредити} * PD}{\text{Кредити}} - \frac{\text{Забезпечення} * k_d * PD}{\text{Кредити}} \quad (1)$$

де $k_{п.кр.р.р}$ — коефіцієнт покриття кредитного ризику резервами;

PD — ймовірність дефолту, кредитний ризик;

k_d — коефіцієнт ліквідності.

Друга частина перетвореної формули це частка кредитів, яка мала б резервуватися, але не резервується через наявність забезпечення.

Важливим показником, що можливо знайти в багатьох джерелах є коефіцієнт покриття збитків за позиками, що характеризує рівень покриття сформованих резервів кредити, які знаходяться в групі дефолту, тобто визнані як такі, що не будуть повернені, які є підстави списувати за рахунок резервів.

Слід зазначити, що показники, які розглядалися на прикладі кредитів, цілком справедливо застосовувати і для інших активів, під які формуються резерви очікуваних або зазнаних збитків. Звичайно, що необхідність обчислення таких показників пропорційна обсягам активів та їх участю в отриманні доходів. Єдиним показником, що не можливо застосувати для аналізу резервів очікуваних або зазнаних збитків деяких активів є показник покриття активів забезпеченням. Це пояснюється наявністю забезпечення лише для кредитів та інколи цінних паперів.

Єдиний показник, що включений у таблицю 1, про який ще не йшла мова, це показник повноти формування резервів. Оскільки всі резерви так чи інакше впливають на прибуток, як правило, зменшуючи його, формування резервів завжди є дилемою. З одного боку, фор-

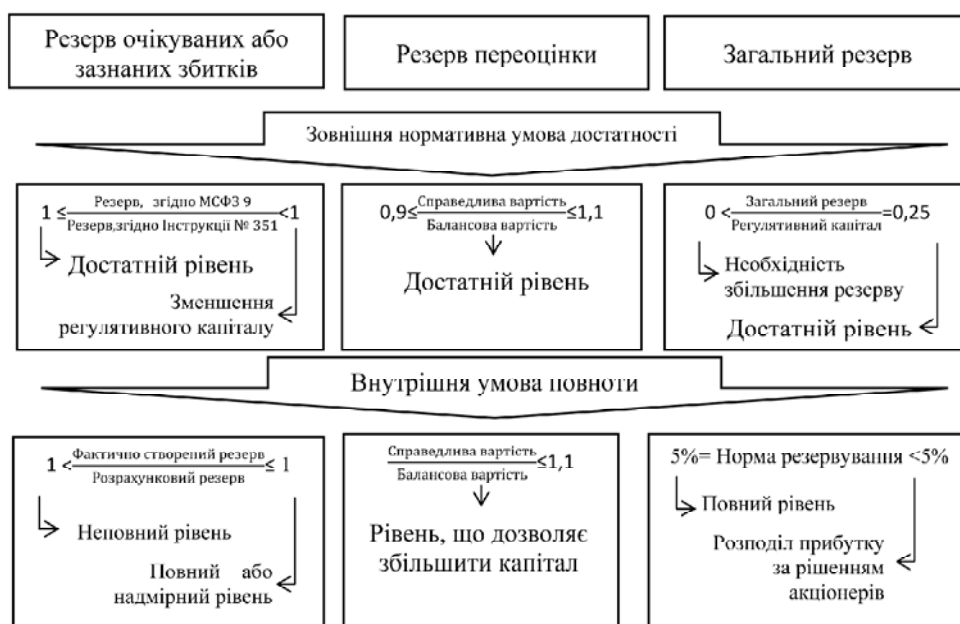

Рис. 2. Умови достатності та повноти формування резервів банку

Джерело: сформовано автором.

Таблиця 2. Показники використання резервів очікуваних або зазнаних збитків та уцінки (на прикладі кредитів)

Показник	Формула розрахунку
Ступінь використання резерву	$\frac{\text{Сума списань кредитів за рахунок резервів за період}}{\text{Середні резерви під всі позики за період}}$
Ступінь використання резерву під збиткові позики	$\frac{\text{Сума списань редитів за рахунок резервів за період}}{\text{Середні резерви під збиткові позики за період}}$
Коефіцієнт фактичної збитковості кредитів	$\frac{\text{Сума списань за період}}{\text{Середні кредити за період}}$

мування резервів дає вищий рівень захисту від ризиків, а з іншого боку — це витрати та зменшення прибутків. Тому сума розрахованих резервів часто не збігається із відображеною в обліку.

Показник повноти формування резервів доцільно розраховувати як за окремими видами активів, так і за агрегованими групами. При цьому існують як нормативні обмеження, так і власне внутрішні норми повноти формування резервів (рис. 2). Під зовнішніми умовами достатності формування резервів маємо на увазі умови, що регламентуються контролюючими органами або правилами та стандартами бухгалтерського обліку. Для резервів переоцінки, це умова необхідності здійснення переоцінки. Якщо справедлива вартість відрізняється від балансової більше ніж на 10%, то слід здійснювати переоцінку. Відповідно, якщо справедлива вартість відрізняється від балансової менше ніж на 10%, то резерви сформовані на достатньому рівні. Для загальних резервів такою законодавчою умовою є вимога мати резерв, що дорівнює 25% регулятивного капіталу.

Для резервів очікуваних або зазнаних збитків такою умовою вважаємо взаємозв'язок резервів розрахованих за МСФЗ 9 та кредитними ризиками розрахованими Положенням про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями № 351 [9]. При переважанні сум кредитного ризику, розрахованих за вітчизняною Інструкцією, регулятивний капітал слід зменшити на різницю, що вважаємо негативним фактором і неприпустимою умовою недоформування резервів.

Внутрішні умови — це умови, які встановлює кожна окрема установа. Разом з тим, вважаємо, що є умови, які необхідні для виконання всім установам виходячи із потреб ведення прибуткової діяльності. Для резервів переоцінки, це можливість дооцінки активів в межах умови достатності, що дозволяє збільшити вартість активів та інший сукупний дохід. Обсяг загальних резервів не обмежується законодавчими умовами. Вважаємо, що формування загального резерву в більшій мірі ніж передбачено зовнішніми нормами, цілком допустимо. При цьому норма загального резерву змінюється в залежності від фази економічного циклу та цілей акціонерів та власне самого банку.

Списання резервів є операцією із використання резервів, які також слід аналізувати. В цьому руслі доцільно використовувати показники ступеня використання резерву, ступеня використання резерву під збиткові

позики, коефіцієнт фактичної збитковості кредитів (табл. 2). Останній показник відрізняється від коефіцієнту покриття збитків за позиками тим, що списання є фактом визнання неможливості повернути заборгованість на цей момент. При цьому рівень списань відрізняється від кредитів класифікованих у найгіршу групу якості. Списувати можливо всі кредити, навіть, ті, які є якісними. І навпаки, деякі із відверто неякісних активів можливо повернути через реалізацію забезпечення чи модифікацію умов кредитування.

Зміна сум резервів за період виникає не лише через формування та використання резервів, але й через операції з коректування сум резервів. Коректування відбувається як у сторону збільшення, так і в бік зменшення резервів. Причинами коректувань-зменшень є або збільшення корисності активів, тобто відновлення якості кредитів, а також власне скорочення сум окремих кредитних портфелів. Причинами зростання резервів є протилежні до вище згаданих дії. В управлінському обліку зарубіжних країн часто використовують поняття "дохід від відновлення корисності". Тобто рух резервів за період розглядають не сукупно, агрегуючи усі результати змін на одному синтетичному рахунку, як у вітчизняному обліку, а окремо: статті зростання резервів та статті зниження резервів. В аналізі пропонуємо застосовувати показники, які дозволяють виокремити вплив окремих факторів на кінцеві суми резервів на рахунках витрат. В економічному аналізі співвідношення витрат або доходів до сум активів розглядається як витрати або доходи на 1 гривню активів. Вважаємо цей показник буде корисним при аналізі резервів (табл. 3).

Вважаємо, що для цілей аналізу також є корисним співвідношення витрат направлених на формування резервів до доходів, що виникли в результаті відновлення корисності за окремими активами або групами активів. В економічній літературі співвідношення витрат до доходів називається коефіцієнтом дієздатності і його нормативне значення має становити не більше 0,95 [7, с. 140]. В аналізі резервів пряма калька назви не буде доречною. При цьому значення показника вище одиниці не означає обов'язково погіршення якості кредитного портфелю, бо зростання витрат на формування резервів може бути логічним при збільшенні кредитів.

У більшості досліджень аналіз загальних резервів полягає в обчисленні частки загальних резервів у регулятивному та власному капіталі [3; 10]. І це цілком доступно і достатньо. З урахуванням останніх змін на полі

Таблиця 3. Показники руху резервів очікуваних або зазнаних збитків та уцінки (на прикладі кредитів)

Показник	Формула розрахунку
Зростання резервного навантаження на 1 гривню кредитів*	$\frac{\text{Витрати на формування резервів}}{\text{Середні кредити за період}}$
Падіння резервного навантаження на 1 гривню кредитів*	$\frac{\text{Дохід від зменшення резервів} - \text{Сума списань}}{\text{Середні кредити за період}}$
Співвідношення витрат та доходів від формування резервів*	$\frac{\text{Витрати на формування резервів}}{\text{Дохід від зменшення резервів}}$

Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 4. Показники аналізу загальних резервів

Показник	Формула розрахунку
Показники стану резервів	
Сума загальних резервів та фондів банку*	Загальний резерв + Фонди банку + Інші фонди банку + Консерваційний буфер + Контрциклічний буфер + Буфер системної важливості
Коефіцієнт захищеності власного капіталу від непередбачуваних ризиків	$\frac{\text{Загальні резерви та фонди банку}}{\text{Власний капітал}}$
Коефіцієнт захищеності регулятивного капіталу від непередбачуваних ризиків	$\frac{\text{Загальні резерви та фонди банку}}{\text{Регулятивний капітал}}$
Показник використання резервів	
Ступінь використання резерву*	$\frac{\text{Погашення збитків банку за рахунок резервів}}{\text{Середні резерви за період}}$
Показник руху резервів	
Зростання резервного навантаження на 1 гривню активів*	$\frac{\text{Прибуток направлений на збільшення резервів}}{\text{Середні активи за період}}$

Джерело: * запропоновано автором.

регулювання банківської діяльності [5], зазначимо про зміну в майбутньому в структурі загальних резервів та фондів банку. Відповідно пропонуємо формулу резерву відповідно до регулятивних змін (табл. 4).

Найбільш цікавим вважаємо аналіз сукупного впливу резервів. Резерви, що формуються в обліку банків мають взаємозв'язки різного роду, створюючи додатковий буфер, що не створено іншими резервами. Так, у статті І.М. Парасій-Вергуненко та О.М. Левченко, в аналізі кредитів розглядається коефіцієнт захищеності кредитів не лише через формування очікуваних або зазначених збитків, але й інших резервів банку [8, с. 549].

Як вже зазначалося, в дисертаціях використовуються показники резервного забезпечення [4] та резервно-

го навантаження [11]. Вважаємо, що найкращим чином цей показник обчислюватиметься як сукупність всіх резервів, що створюються на випадок втрати активів, до активів банку. Це дозволяє зрозуміти, яка частина активів піддається негативному впливу ризиків і з деякою вірогідністю буде втрачена. Оскільки суму резервів, що уречевлюють негативний вплив на активи, можемо поррахувати двома способами, то в таблиці 5, наведено два варіанти розрахунку показника негативного резервного навантаження. В знаменнику показника вказано про необхідність збільшення активів на суми деяких із резервів. Це пов'язано із тим, що в балансі банку активи відображаються в чистому вигляді зменшенні на суму резервів, тоді як для розрахунку даних необхідно вра-

Таблиця 5. Аналіз сумарного впливу резервів

Показник	Формула розрахунку
Коефіцієнт захищеності кредитів	$\frac{\text{Резерви оч. та зазн. зб.} + \text{Загальні резерви}}{\text{Кредити}}$
Резерви банку*	Резерви очікуваних або зазначених збитків + Резерви дооцінки – Резерви уцінки + Загальні резерви та фонди банку
Показник резервного навантаження*	$\frac{\text{Резерви банку}}{\text{Активи} + \text{Резерви оч. або зазн. зб.} + \text{Резерви уцінки}}$
Показник негативного резервного навантаження* (1 вар.)	$\frac{\text{Резерви банку} - \text{Резерви дооцінки}}{\text{Активи} + \text{Резерви оч. або зазн. зб.} + \text{Резерви уцінки}}$
Показник негативного резервного навантаження* (2 вар.)	$\frac{\text{Р. оч. та зазн. зб.} + \text{Р. уцінки} + \text{Заг. р. та фонди}}{\text{Активи} + \text{Резерви оч. або зазн. зб.} + \text{Резерви уцінки}}$
Сума відволікання коштів на формування резервів за період*	(Р. оч. або зазн. збитків на кінець - Р. оч. або зазн. збитків на початок) + (Резерви уцінки на кінець періоду - Резерви уцінки на початок періоду) + (Загальні резерви та фонди банку на кінець наступного періоду – Загальні резерви на кінець періоду) – (Резерви дооцінки на кінець періоду – Резерви дооцінки на початок періоду)
Показник відволікання прибутків на формування резервів	$\frac{\text{Сума відволікання коштів на формування резервів}}{\text{Прибуток банку після розподілу}}$

Джерело: * запропоновано автором.

ховувати вартість до зменшення резервів. Якщо аналіз проводиться власне установою, яка має доступ до залишків на рахунках, то розрахунок слід адаптувати відповідно до вихідних даних виходячи з логіки розрахунку.

Показник резервного навантаження дозволяє зрозуміти як суми дооцінок впливають на вартість активів у порівнянні із показником негативного резервного навантаження. Іншими словами показник резервного навантаження оцінює результати впливу ризиків, які не піддаються банківському контролю. Оскільки ризик може спрацювати в обидві сторони, тобто як збільшити, так і зменшити актив, маємо оцінити саме сукупний вплив.

Враховуючи, що резерви обліковуються протягом всього терміну обліку активів, під які вони створюються, а в випадку загальних резервів прив'язки до строків повернення активів не має, слід також розраховувати показники відволікання ресурсів саме за певний звітний період. Найпростіше це зробити через розрахунок зміни резервів за період. При розрахунку відволікання прибутків на формування резервів, слід спиратися саме на прибуток, що залишився після розподілу. Це необхідно через те, що формування загальних резервів та фондів банку здійснюється після затвердження прибутку та його розподілу акціонерами. Це означає, що зміна загального резерву та фондів банку, що належить до одного звітного періоду, фактично виникає в обліку лише у наступному періоді. Звідси і різниці в обчисленні змін загальних резервів та фондів банку у порівнянні із змінами інших резервів.

ВИСНОВКИ

Аналіз резервів банку здійснюється на різних рівнях укрупнення резервів та відповідних активів. Ступінь деталізації залежить від факторів суттєвості та необхідності проведеного аналізу. В статті наведено показники, які актуальні при аналізі окремих груп резервів в розрізі таких напрямів, як аналізу стану, руху та використання резервів. Аналіз сумарного впливу резервів банку дозволяє оцінити взаємозв'язок резервів із вартістю активів та прибутку банку. Запропоновані показники дають можливість глибше проаналізувати якість активів з урахуванням створених резервів, а також зрозуміти на скільки вплив ризиків змінює вартість активів та пасивів банку. Ця інформація вважаємо буде корисною при прийнятті управлінських тактичних та стратегічних рішень.

Аналіз достатності та повноти формування резервів залежить від як зовнішніх нормативних вимог, так і розроблених в середині банку інструкцій. При цьому аналіз резервів в більшості випадків нерозривно пов'язаний із аналізом відповідних активів. У випадку аналізу сукупних резервів банку — це можуть бути або прибутки, або активи банку, або сукупні ризики.

Література:

1. International Financial Reporting Standard 9 "Financial Instruments" [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/2016/ifrs09.pdf>
2. Аналіз банківської діяльності: підручник / [А.М. Герасимович, І.М. Парасій-Вергуненко, В.М. Кочетков та ін.]; за заг. ред. А.М. Герасимовича; М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". — К.: КНЕУ, 2010. — 599 с.
3. Белозерцева И.Б. Бухгалтерский учёт и оценка состояния финансовых резервов организации: автореферат дис. канд. экон. наук: 08.00.12 / И.Б. Белозерцева. — Новосибирск, 2006. — 22 с.
4. Дячек С.М. Відображення в бухгалтерському обліку та аналіз резервів молокопереробних підприємств АПК: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / С.М. Дячек. — Київ, 2008. — 21 с.

5. Зміни до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків України [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ від 12.05.2015 № 312. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0312500-15>

6. Исаенко А.Н. Экономический анализ и контроль финансовых резервов хозяйствующего субъекта: автореферат дис. канд. экон. наук / А.Н. Исаенко. — Воронеж, Воронежский государственный университет, 2005. — 21 с.

7. Парасій-Вергуненко І.М. Аналіз банківської діяльності: навчально-методичний посібник для самост. вивч. дисципліни / І.М. Парасій-Вергуненко. — К.: КНЕУ, 2003. — 347 с.

8. Парасій-Вергуненко І.М. Напрямки методики проведення аналізу кредитного портфеля комерційного банку / І.М. Парасій-Вергуненко, О.М. Левченко // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. — Вип. 7. — К.:КНЕУ, 2001. — С. 546—556.

9. Про схвалення Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління НБУ від 02.06.2009 № 315 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09>

10. Романова С.В. Организация учета и анализа резервной системы предприятия: автореферат дис. канд. экон. наук: 08.00.12 / Романова С.В. — Шахты, 2000 — 25 с.

11. Русиева И.Б. Резервирование в системе бухгалтерского учёта: автореферат дис. канд. экон. наук: 08.00.12 / И.Б. Русиева. — Йошкар-Ола, 2004. — 21 с.

References:

1. International Accounting Standards Board (2014), IFRS 9 Financial instruments. In International financial standards (2016).
2. Herasymovych, A. M. Parasij-Verhunencko, I. M. Kochetkova, V. M. Prymostka, L. O. Alekseenko, M.D. Parkhomenko, V.M. Shevaldina, V.H. (2010), Analiz bankiv'skoi diial'nosti [Analysis of bank activity]. A. M. Herasymovych (Ed.), KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Belozertseva, I. B. (2006), Accounting and estimation of financial reserves' state of an enterprise", Ph.D. Thesis, Accounting and statistics, Novosibirsk, Russia.
4. Dyachek, S.M. (2008), "Reflection in accounting and analysis of reserves at dairy enterprises of agricultural sector", Ph.D. Thesis, Accounting, analysis and audit, NNTs 'Instytut aharnoyi ekonomiky', Kyiv, Ukraine.
5. The National Bank of Ukraine (2015), NBU Resolution "The changes to the instruction on regulation of banks in Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0312500-15> (Accessed at 15 April 2017).
6. Isaenko, A. N. (2005), "Economic analysis and control of financial reserves of enterprise", Ph.D. Thesis, Accounting and statistics, Voronezhskiy gosudarstvenniy universitet, Voronezh, Russia.
7. Parasij-Verhunencko, I.M. (2003), Analiz bankiv'skoi diial'nosti [Analysis of bank activity], KNEU, Kyiv, Ukraine.
8. Parasij-Verhunencko, I.M. Levchenko, O.M. (2001), "Directions of analysis methods of the loan portfolio of commercial banks", Stratehii ekonomichnoho rozvytku Ukrainy, vol. 7, pp. 546—556.
9. The National Bank of Ukraine (2009), NBU Resolution "The method of calculating the economic standards of banks' regulation in Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09> (Accessed 15 April 2017)
10. Romanova, S.V. (2000), "The organization of accounting and analysis of the reserve system of an enterprise", Ph.D. Thesis, Accounting and statistics, Shahtyi, Russia.
11. Rusyeva, Y. B. (2004), "Reserves in accounting", Ph.D. Thesis, Accounting and statistics, Yoshkar-Ola, Russia. *Стаття надійшла до редакції 21.04.2017 р.*

УДК. 338.637.1

С. О. Степанчук,
старший викладач кафедри маркетингу,
Національний університет харчових технологій
Ю. Ю. Єфісько,
студентка ННІ ЕіУ напряму маркетинг,
Національний університет харчових технологій

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

S. Stepanchuk,
Senior lecturer in Marketing National University of Food Technologies
Y. Yefisko,
student at the Institute EiU towards marketing, National University of Food Technologies

STATUS AND PROSPECTS OF THE DAIRY MARKET OF UKRAINE

У статті йдеться про сучасний стан та перспективи розвитку молочного ринку України в умовах конкурентного середовища, бо молоко та молочна продукція є невід'ємною частиною щоденного раціону людини. Розглядається проблематика виробництва та реалізації продукції між діючими промисловими підприємствами. Зазначаються особливості формування молочної промисловості та конкурентного середовища. Особливу увагу в статті приділено проблематиці виготовлення, експорту та імпорту сировини та готової продукції, адже виготовлення натурального молока та скорочення поголів'я корів спричиняють гальмування харчової промисловості і скорочення національного виробництва. Досліджено сучасний стан ринку, його структуру та причини гальмування розвитку. Проаналізовано перспективи розвитку та обґрунтовано основні заходи для покращення функціонування українського молочного ринку.

The article refers about the current state and prospects of the dairy market Ukraine in a competitive environment, as well as milk and dairy products are an integral part of daily human diet. Consider the problems of production and sales among existing industries. Indicate the features of formation of the dairy industry and the competitive environment. Particular attention paid to the problems in the production, exports and imports of raw materials and finished products, as natural milk production and reduce the number of cows causing inhibition of the food industry and reduce national production. Investigated the modern state of the market, its structure and inhibition of reasons. Analysis of development prospects and reasonably basic measures to improve the functioning of the Ukrainian dairy market.

Ключові слова: молочна промисловість, проблеми розвитку, харчова промисловість, виробництво, динаміка виробництва.

Key words: dairy, development issues, food processing, manufacturing, production dynamics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Молочні продукти є основним продуктом харчування українського народу і водночас є важливим компонентом харчової промисловості країни. Молоко є джерелом отримання білків, вітамінів, кальцію та мінералів і є незамінним продуктом на кожному столі. Вже багато років рівень споживання та виробництва молока та молочних продуктів тримається на дуже високому рівні, але за останні кілька років через кризові явища та зменшення обсягів виробництва продукції молочна промисловість стрімко падає. Виробництво продукції тісно пов'язане з якісною сировинною базою, технологією виробництва, станом ринкової інфраструктури та платоспроможністю споживачів. Дефіцит сировини та зростання цін на молоко і молочну продукцію, погіршення якості сировини та виробництва молочної продукції говорить про негативні тенденції в розвитку молочного ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Молочні продукти займають питому вагу у щоденному раціоні населення, тому велику увагу вчених було прикуто до вивчення цього питання. Дослідженням проблем формування, функціонування та розвитку молочної промисловості України займалися такі науковці, як: Н.С. Белінська, С.В. Васильчак, Т.Г. Дудар, В.О. Рибінцев, Е.С. Смирнов, В.Б. Смолінський, Т.Л. Мостенська та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення сучасного стану молочного ринку України та окреслення основних напрямків його розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Молочна промисловість — галузь харчової промисловості, що об'єднує підприємства з виробництва моло-

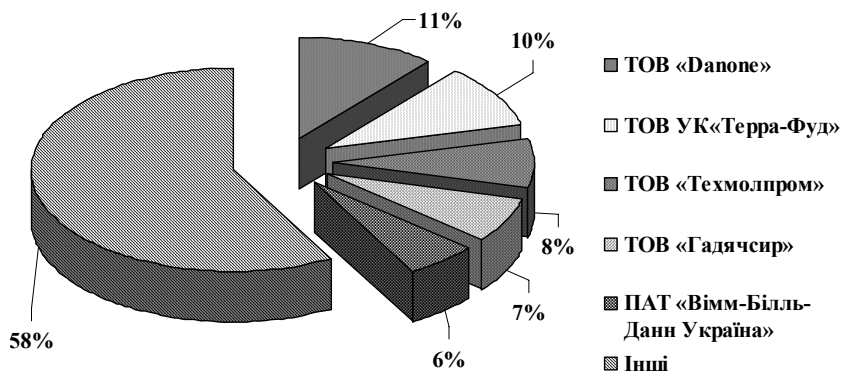

Рис. 1. Частки ринку виробників молочної продукції, 2016 рік

ка та молочних продуктів. До складу промисловості входять підприємства з виробництва тваринного масла, суцільномолочної продукції, молочних консервів, сухого молока, сиру, бринзи, морозива, казеїну та іншої молочної продукції. Саме молочний ринок є складовою продовольчого ринку, оскільки молочні продукти й морозиво споживаються 97% дорослого населення, а за обсягами реалізації вони займають перше місце серед інших продуктів харчування.

На сьогоднішній день функціонує близько 350 підприємств з переробки молока, з яких 80 виробляють 90% суцільномолочної продукції. У зв'язку із значною конкуренцією на ринку можна виділити ряд лідерів, які займають найбільші частки ринку: ТОВ "Юнімілк Україна", ДП "Мілкленд-Україна", ПАТ "Вімм-Білл-Данн Україна", ПрАТ "Геркулес", ТОВ ТД "Західна молочна група", ДП "Лакталіс-Україна", ТОВ "Люстдорф", ДП "Рейнфорд", ПАТ "Галичина", комбінат "Придніпровський", група ТОВ "Danone" та багато інших. Ці підприємства вкладають значні кошти в модернізацію виробництва з метою покращення виробництва продукції, швидко реагують на зміни в кон'юктурі ринку, постійно покращують та розширюють асортимент продукції. Середній рівень рентабельності виробництва незбираної молочної продукції на молокопереробних підприємствах становить 3—8% [4].

За 2016 рік сформувалися лідери у виробництві та реалізації молочної продукції:

1. ТОВ "Danone".
2. ТОВ УК "Терра-Фуд".
3. ТОВ "Техмолпром".
4. ТОВ "Гадячсир".
5. ПАТ "Вімм-Білл-Данн Україна".

Ринок молочної продукції у 2016 році має високі конкурентні позиції. На першому місці найбільших виробників ринку компанія ТОВ "Danone" з річним доходом більше ніж 2,5 млрд грн. На другому ТОВ УК "Терра-Фуд" з річним доходом 2,3 млрд грн. Наступне місце у рейтингу найбільших виробників займає компанія ТОВ

"Техмолпром", фінансовий стан якої за 2016 рік досягнув 1,7 млрд грн.

Частки ринку виробників молочної продукції у відсотковому значенні зображено на рисунку 1.

Основними проблемами, які на сьогоднішній день присутні на ринку молочної промисловості, можна назвати: застаріле обладнання, нерозвиненість ринкової інфраструктури, падіння попиту на продукцію через низький рівень платоспроможності населення, погане забезпечення сировиною молокозаводів для виготовлення молочної продукції. Останнє пов'язане із зменшенням поголів'я корів, адже більшість сировини для виготовлення молочної продукції закуповується у сільського населення, близько 45%. Хоча, ще 4—5 років тому молоко від населення складало 60—70% від загального обсягу закупівель.

З початку 2016 року виробництва молока у натуральному виразі за даними [2] зросло на 1,1%. І хоча, виробництво молочних продуктів зросло, продати їх було дуже важко, більшість товаровиробників працювали на склад, або зовсім не виготовляли таку продукцію.

Оскільки в останнім часом, спостерігається активний експорт молочної продукції, залишається відкритим питання узгодження належного рівня закупівельної ціни, яку не бажають платити імпортери, тому більшість підприємств намагаються працювати виключно на національному ринку. За звітний період в Україні спостерігається невеликий профіцит молочної продукції.

Обсяги виробництва молочної продукції помісячно у 2016 році скоротилися в порівнянні з аналогічним обсягом виробництва минулого року. Цей фактор пов'язаний зі зменшенням поголів'я корів в країні та гальмуванням розвитку молочної галузі через кризові процеси в державі в цілому, такий показник, звичайно, є негативним.

На 1 січня 2017 року в країні нараховувалось близько 2192,3 тис. корів, що на 3,6% менше минулорічного показника. Динаміка зменшення практично рівнозначна для всіх категорій: -3,4% в сільгоспдідприємствах та -3,7% в господарствах населення [7].

Загалом середня базова ціна на закупівлю молока у підприємств та сільських господарств має невеликі розбіжності і сягає не більше 3—4 грн./кг (рис. 2).

Як бачимо на рисунку 2, чітко прослідковується сезонне коливання цін на молоко. Ціна залежить від виробництва молока в різні пори року: в літній період — найменша, в осінній, зимній та весінній — найбільша. Така ситуація пов'язана з тим, що в літній та кінець весіннього періоду, тварини отримують свіжу зелень, яка сприяє збільшенню виробництва молока, а в осінній та зимній періоди — через суху їжу спостерігається зменшення виробництва.

Якщо розглянути середні реалізаційні ціни в Україні на молоко та молочні продукти в гривнях за тону за 21 рік, то прослідковується динаміка зосереджена в таблиці 1.

Аналізуючи дані таблиці, можна засвідчити, що середня реалізаційна ціна на молоко та молочну продукцію стрімко росте з кожним роком. Середні реалізаційні ціни на молоко та молочні продукти починаючи з 1996 року мають значні зміни, це пов'язано зі зміною структури господарства та розвитком молочної промисловості. Позитивна динаміка росту ціни на молоко та молочні продукти пов'язана не з тотальним розвитком галузі, така ситуація спричинена загальними економічними тенденціями в країні: криза в економіці та недовіра законодавства.

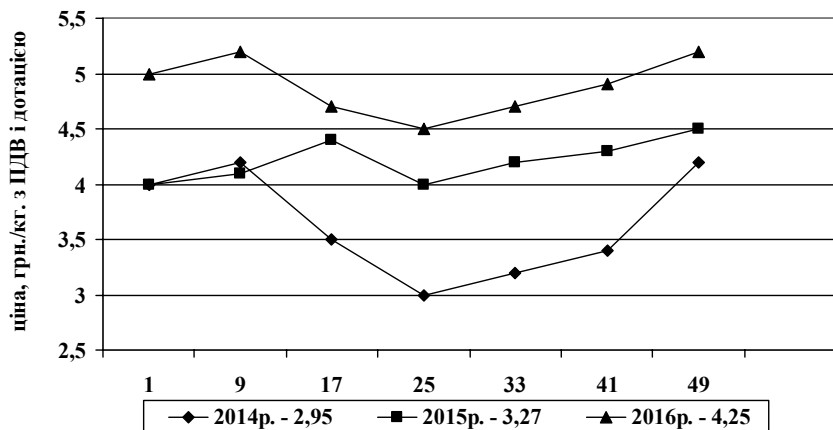

Рис. 2. Середня базова ціна на молоко 2014—2016 рр., грн./кг

Джерело: молочно динаміка України [5].

Закриття російського ринку у 2015 році, на який припадало біля 85% експортної продукції з України, змусило вітчизняних виробників шукати нові ринки збуту. Найбільшим імпортером молочної продукції, який залишився на сьогоднішній день є Білорусь.

З впровадженням тісних зв'язків з ЄС в Україні відбуваються позитивні зміни, так як починаючи з 10 січня 2016 року почали експортувати молочну продукцію до Європи 10 українських виробників: ПАТ "Житомирський маслозавод", ПАТ "Яготинський маслозавод", ТОВ "Людсдорф, ТОВ "Молочний дім", ТОВ "Гадячсир", ПАТ "Золотоношський масловиробничий комбінат", філія "Мінський сир" ПП "Прометей", філія "Роменський молочний комбінат" ПП "Рось" та інші [1].

Україна має високий потенціал для розвитку експорту молочної продукції. У 2016 році було експортовано продукції на суму 177,9 млн дол. США, а імпортовано значно менше, лише 34,3 млн дол. Сальдо у 2016 році сягало 143,5 млн дол.

Дані таблиці свідчать, що у 2016 році позитивне сальдо за молочною продукцією зафіксовано в таких товарних групах: "Молоко та вершки, незгущені" (3,8 млн дол. США), "Молоко та вершки, згущені" (87,7 млн дол. США), а також "Молочна сироватка" (13,4 млн дол. США) та "Масло вершкове" (27,4 млн дол. США). Від'ємне сальдо зафіксовано лише у групі "Сири" і "Маслянка, ферментовані або сквашені молоко та вершки" 20,1 і 0,3 млн дол. США.

Найбільший імпорт продукції у 2016 році відбувся з: Німеччини, Молдови, Польщі, Франції, Чехії, Вірменії та Бельгії.

Обсяг та склад імпорту з Німеччини за минулий рік склав: Молоко та вершки, не згущені (431 тис. дол. США), Молоко та вершки, згущені (186 тис. дол. США), Молочна сироватка (269 тис. дол. США), Масло вершкове (632 тис. дол. США), Сири (6073 тис. дол. США). З Франції: Молоко та вершки, не згущені (165 тис. дол. США), Масло вершкове (571 тис. дол. США), Сири (3537 тис. дол. США). З Бельгії: Молоко та вершки, не згущені (125 тис. дол. США). З Білорусії: Молоко та вершки, згущені (818 тис. дол. США). З Вірменії: Молоко та вершки, згущені (175 тис. дол. США). З Росії: Маслянка, ферментовані або сквашені молоко та вершки (1948 тис. дол. США). З Польщі: Маслянка, ферментовані або сквашені молоко та вершки (881 тис. дол. США), Сири (4886 тис. дол. США). З Греції: Маслянка, ферментовані або сквашені молоко та вершки (205 тис. дол. США). З Португалії: Молочна сироватка (856 тис. дол. США). З Чехії: Молочна сироватка (541 тис. дол. США). З Республіки Молдова: Масло вершкове (549 тис. дол. США).

У 2016 році в Україна головним чином експортувала молочну продукцію в такі країни, як: Казахстан, Молдова, Грузія, Азербайджан, Єгипет, Пакистан та Бангладеш.

Згідно з джерелом [3] держава здійснює постійну роботу над відкриттям нових ринків для українських виробників. Зокрема у 2016 році відкрито нові ринки Китаю та Марокко, було отримано дозвіл на експорт молочної продукції в ЄС. За минулий рік українськими компаніями було експортовано на зовнішні ринки молочної продукції на загальну суму 214,4 млн дол. США.

Експорт за групами товарів молочної продукції у 2016 році проводився в наступних обсягах. Республіка

Таблиця 1. Середня ціна реалізації молока та молочних продуктів у 1996–2016 рр.

№ з/п	Роки	Середні ціни молока та молочних продуктів, грн. за т
1	2	3
1	1996	191,5
2	1997	239,5
3	1998	284,1
4	1999	360,4
5	2000	536,4
6	2001	603,7
7	2002	541,0
8	2003	696,9
9	2004	835,3
10	2005	1126,9
11	2006	1070,2
12	2007	1660,6
13	2008	2065,1
14	2009	1888,8
15	2010	2938,7
16	2011	3041,6
17	2012	2662,2
18	2013	3364,0
19	2014	3588,4
20	2015	4347,3
21	2016	4452,5

Джерело: Державна статистика України [2].

Молдова: Молоко та вершки, не згущені (2400 тис. дол. США), Маслянка, ферментовані або сквашені молоко та вершки (2316 тис. дол. США), Сири (6598 тис. дол. США). Грузія: Молоко та вершки, не згущені (1181 тис. дол. США), Молоко та вершки, згущені (7705 тис. дол. США), Маслянка, ферментовані або сквашені молоко та вершки (496 тис. дол. США). Лівія: Молоко та вершки, не згущені (348 тис. дол. США). Бангладеш: Молоко та вершки, згущені (10546 тис. дол. США). Казахстан: Молоко та вершки, згущені (7561 тис. дол. США), Молочна сироватка (1858 тис. дол. США), Сири (13551 тис. дол. США). Азербайджан: Маслянка, ферментовані або сквашені молоко та вершки (209 тис. дол. США), Масло вершкове (4688 тис. дол. США). Пакистан: Молочна сироватка (1780 тис. дол. США). В'єтнам: Молочна сироватка (1594 тис. дол. США). Марокко: Масло вершкове (5663 тис. дол. США). Єгипет: Масло вершкове (4542 тис. дол. США). Росія: Сири (9526 тис. дол. США).

За останні роки відбулася переорієнтація української продукції з російського ринку на країни Азії, Африки та Європи. В минулому році найбільша кількість молочної продукції українськими компаніями експортувалася в Казахстан (25,9 млн дол. США), Молдову (17,2 млн дол. США), Грузію (13 млн дол. США), Азербайджан (11,6 млн дол. США) та Бангладеш (10,9 млн дол. США).

За окремими позиціями молочної продукції Україна в 2016 році збільшила експорт на 25%. Так, сухого молока експортували на 37 тис. т більше в порівнянні з 2015 роком. За даними Державної фіскальної служби, в 2016 році Україна імпортувала молоко на суму 0,830 млн дол. США, експорт склав 4,618 млн дол. США [5].

На думку експертів, молочна галузь, на сьогоднішній день, потребує підтримки з боку держави. Одним із кри-

Таблиця 2. Частка основних товарних позицій у вітчизняному експорті-імпорті молочної продукції за 2016 рік в дол. США

№ з/п	Найменування групи товару	Імпорт	Експорт
1	2	3	4
1.	Молоко та вершки, незгущені	830,00	4618,00
2.	Молоко та вершки, згущені	1669,00	89377,00
3.	Маслянка, ферментовані або сквашені молоко та вершки	3680,00	3341,00
4.	Молочна сироватка	2096,00	15529,00
5.	Масло вершкове	2577,00	29964,00
6.	Сири	23464,00	2577,00
7.	Разом по всій групі	34136,00	1766874,00

Джерело: за даними [6].

теріїв позитивного впливу держави, будуть зміни в податковій системі та очікувані дотації для виробників молока та молочної продукції. Очевидно, що молочній галузі потрібні кредитні ресурси для розвитку, яких наразі не вистачає. Позитивним зрушенням у напрямку підтримки галузі державою є опублікування та початкові етапи втілення проекту стратегії розвитку молочного бізнесу України, згідно з яким підприємці-молочники можуть отримувати державні дотації на виробництво молочної продукції, починаючи з квітня 2017 року за новими правилами.

З 2011 року Кабінет Міністрів України запровадив спеціальну бюджетну дотацію, закріплену постановою Кабінету міністрів від 1 серпня 2011 № 899, яка передбачає за приросту корів молочного та комбінованого напрямку в розмірі до 5 тис. грн. за голову. Ця дотація виплачувалася за умови середнього надою на одну корову не менше 4,3 тис. кг молока за рік. Постанова також передбачала виплату дотації за екологічно чисте молоко, продане молокопереробним підприємствам для виробництва продуктів дитячого харчування, в розмірі 750 грн./тонна.

З метою розвитку молочного бізнесу необхідно здійснити суттєві зміни в існуючому законодавстві. Держава повинна створити нормальну законодавчу базу для функціонування молочних кооперативів та вирішення питань з реформування ветеринарної служби. Затягування часу для прийняття правильних рішень призведе до втрати ринків збуту та ускладнить відкриття нових. Також на сучасному рівні розвитку галузі, гостро постає проблема з молокомісними продуктами. Для відновлення довіри споживачів, цю проблему можна вирішити лише на законодавчому рівні. Важливим моментом у вдосконаленні законодавчої бази є не лише написання потрібних, і правильних законів з боку державних органів управління, але й забезпечення належного рівня дотримання норм та покарання порушників за не виконання.

Отже, до найбільших проблем сучасного українського ринку молочної продукції можна віднести:

1. Відсутність якісної сировини, для виробництва продукції.

2. Невеликий ринок збуту продукції, що змушує більшість підприємств скорочувати виробництво та працювати на складах, чи навіть взагалі закрити виробництво.

3. Низький технологічний рівень на виробництвах, відсутність сучасного обладнання.

4. Падіння рівня внутрішнього споживання через кризові явища в країні.

5. Неструктуроване виробництво та брак кооперації. Основними напрямками, які покращать стан молочного ринку України можна назвати наступні:

1. Удосконалення якості виробленої продукції, модернізація обладнання.

2. Пошук прибуткових каналів для експорту продукції.

3. Вироблення продукції згідно з нормами ЄС, що призведе до глобального виведення продукції на міжнародний рівень.

ВИСНОВКИ

Розглянувши основні проблеми та перспективи розвитку молочного ринку можна зробити висновки, що ця галузь є прибутковою та пріоритетною для нашої країни. Головними завданнями для покращення розвитку ринку молока та молочних продуктів є створення нормальної, діючої законодавчої бази для підприємств; припинення гальмування виробництва молочної продукції; створення конкурентного середовища та захист споживачів від неякісної продукції.

Надзвичайно важливим фактором є унормування виробництва, покращення матеріально-технічної бази та технології виробництва продукції, виведення продукції галузі на міжнародний рівень.

Паралельно з цими заходами необхідно створити ефективний механізм з контролю виконання та реалізації програми щодо підвищення ефективності праці на ринку молока та молочних продуктів.

Література:

1. Брендингове агенство KOLORO (2016), "Аналіз ринку молочної продукції 2015—2016 роки" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://koloro.ua/blog/issledovaniya/analiz-ryinka-molochnoy-produktsii-ukrainyi-2015-2016.html/>

2. Державний комітет статистики України (2016) [Електронний ресурс] "Виробництво промислової продукції за видами", режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/pr/vr_rea_ovpp/vr_rea_ovpp_u/arh_vppv_u.html

3. Гаряча агрополітика (2017), "Експорт української молочної продукції за 2016 рік" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agropolit.com/news/556-eksport-ukrayinskoji-molochnoyi-produktsiyi-za-2016-rik-sklav-2144-mln-pres-sljba/>

4. Молочный союз (2012), "Мировой молочный рынок в 2010—2011 гг." [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.dairyunion.ru/files/news/2012/World_dairy_market.pdf

5. ІНФАГРО (2017), "Молочна динаміка України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://infagro.com.ua/ua/molochna-dynamika/>

6. Агро бізнес (2016), "Потенціал українського молока на світовому ринку" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniyi-gektar/4669-potentsial-ukrayinskogo-moloka-na-svitovomu-rynku.html>

7. ІНФАГРО (2017), "Українські сільськогосподарські підприємства нарощують виробництво при зменшенні поголів'я корів" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://infagro.com.ua/ukrayinskie-selhozpredpriyatiya-narashhiva-yut-proizvodstvo-moloka-pri-sushhestvennom-sokrashhenii-pogolovya-korov>

References:

1. Branding agency KOLORO (2016), "Market Analysis 2015—2016 dairy year", available at: <http://koloro.ua/blog/issledovaniya/analiz-ryinka-molochnoy-produktsii-ukrainyi-2015-2016.html/> (Accessed 10 October 2016).

2. State Statistics Committee of Ukraine (2016), "Industrial production by type": available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/pr/vr_rea_ovpp/vr_rea_ovpp_u/arh_vppv_u.html (Accessed 21 January 2017).

3. Hot agropolit (2017), "Ukrainian exports of dairy products by 2016", available at: <http://agropolit.com/news/556-eksport-ukrayinskoji-molochnoyi-produktsiyi-za-2016-rik-sklav-2144-mln-pres-sljba/> (Accessed 11 October 2016).

4. Dairyunion (2012), "World Dairy Market in 2010-2011 years", available at: http://www.dairyunion.ru/files/news/2012/World_dairy_market.pdf (Accessed 10 October 2016).

5. INFAGRO (2016), "Dairy dynamics of Ukraine", available at: <http://infagro.com.ua/ua/molochna-dynamika/> (Accessed 17 January 2017).

6. Agro business (2016), "The potential of Ukrainian milk in the world market", available at: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniyi-gektar/4669-potentsial-ukrayinskogo-moloka-na-svitovomu-rynku.html> (Accessed 9 February 2017).

7. INFAGRO (2017), "Ukrainian agricultural enterprises increasing production while reducing the number of cows", available at: <http://infagro.com.ua/ukrayinskie-selhozpredpriyatiya-narashhiva-yut-proizvodstvo-moloka-pri-sushhestvennom-sokrashhenii-pogolovya-korov> (Accessed 3 January 2017).

Стаття надійшла до редакції 28.04.2017 р.

О. П. Яремко,

здобувач, Інститут агроекології і природокористування НААН, м. Київ

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНОГО ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

О. Yaremko,

aspirant, Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS, Kyiv

ANALYSIS OF THE EFFICIENCY AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTALLY SUSTAINABLE FORESTRY

У статті здійснено аналіз еколого-економічної ефективності функціонування лісового господарства України в розрізі регіонів. Результати аналізу виявили значну диференціацію регіонів України як за економічними, так і екологічними характеристиками лісового господарства. Запропоновано в процесі формування перспектив екологічно збалансованого розвитку лісового господарства враховувати особливості освоєння та відтворення лісових ресурсів, як двох основних процесів, що знаходять своє відображення у різних видах і формах лісогосподарської діяльності відповідно до типу регіону. На основі матричного підходу визначені групи регіонів України за пріоритетними напрямками екологічно збалансованого розвитку лісового господарства.

In the article analyzed the environmental and economic efficiency of forestry in the regions Ukraine. The analysis results revealed significant differentiation of Ukraine regions, both in economic and environmental characteristics of forestry. Proposed the prospects during formation of environmentally sustainable forestry development with taking into account the peculiarities of the development and reproduction of forest resources as two key processes that are reflected in different types and forms of forest management according to the type of region. Based on the matrix approach, identified groups of Ukrainian regions with priority of ecologically sustainable forestry development.

Ключові слова: аналіз, регіон, еколого-економічна ефективність, екологічна збалансованість, лісове господарство.

Key words: analysis, region, environmental and economic efficiency, ecological balance, forestry.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сформована у вітчизняному секторі економіки України система лісокористування в останні роки характеризується рядом проблем, у тому числі і еколого-економічного характеру, які перешкоджають підвищенню ефективності лісогосподарської діяльності і переходу до збалансованого розвитку галузі. Збалансоване користування лісовими ресурсами забезпечується не лише

процесами їх споживання, а й процесами відтворення, які разом складають основу для розвитку лісового потенціалу. Тому нині гостро постало завдання забезпечення не просто ефективної, а екологічно збалансованої системи управління лісовим господарством. За таких умов виникає необхідність у проведенні детального науково обгрунтованого аналізу стратегічно важливих сфер та основних тенденцій розвитку лісового госпо-

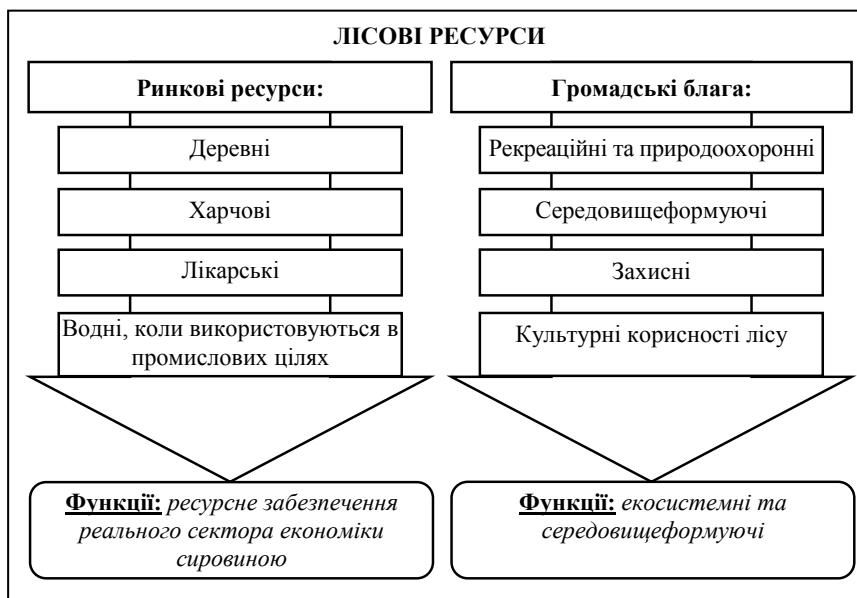

Рис. 1. Категорії і функції лісових ресурсів

Джерело: сформовано автором на основі [1; 2].

дарства з точки зору збалансованого лісокористування та лісовідновлення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Значний внесок у дослідження теоретико-методичних засад лісокористування, в тому числі збалансованого використання і відтворення лісових ресурсів внесли такі вчені, як І. Антоненко, В. Голян, О. Дребот, Н. Зіновчук, Я. Коваль, П. Лакида, В. Піла, І. Синякевич, В. Ткач, Ю. Туниця, О. Фурдичко, М. Шершун та ін. Економічні інструменти управління лісовим господарством розглянуті в роботах Р. Дубаса, Я. Дяченка, Є. Мішеніна, О. Шубалого, І. Ярової та ін. У роботах зазначених авторів відображені дослідження, що сприяють розвитку наукового розуміння вирішення завдань організації лісогосподарського виробництва в цілому.

Сучасний стан розвитку вітчизняної лісової галузі передбачає важливе наповнення природного простору та системних зв'язків з іншими складовими національної економіки, що в свою чергу впливає на структуризацію та організацію різних рівнів економічного простору. При цьому відтворення природних ресурсів лісових екосистем має багаторівневе просторове значення. Проте еколого-економічні особливості ефективного функціонування (використання та відтворення) цього просторового об'єкта до теперішнього часу є недостатньо вивченими.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Формування ефективної стратегії розвитку лісового господарства в Україні зумовлено в першу чергу станом суб'єктів господарювання в цій галузі економіки та різноманітністю чинників впливу на них. Тому дуже важливим

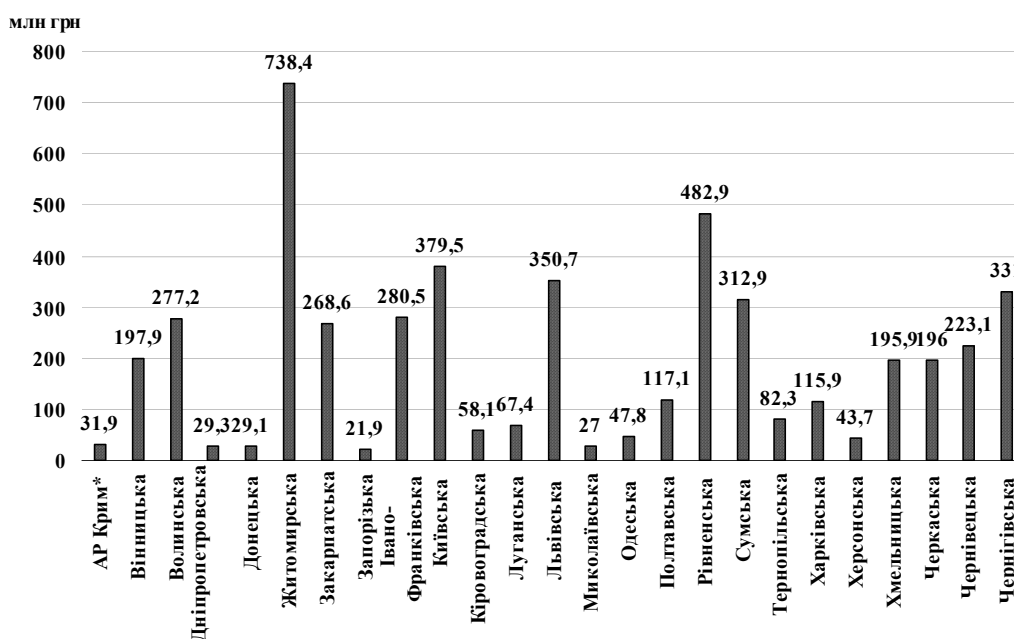

Рис. 2. Обсяг продукції, робіт та послуг лісового господарства в розрізі регіонів України у середньому за 2005—2015 рр., млн грн.

Примітка: * дані за 2005—2013 рр.

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

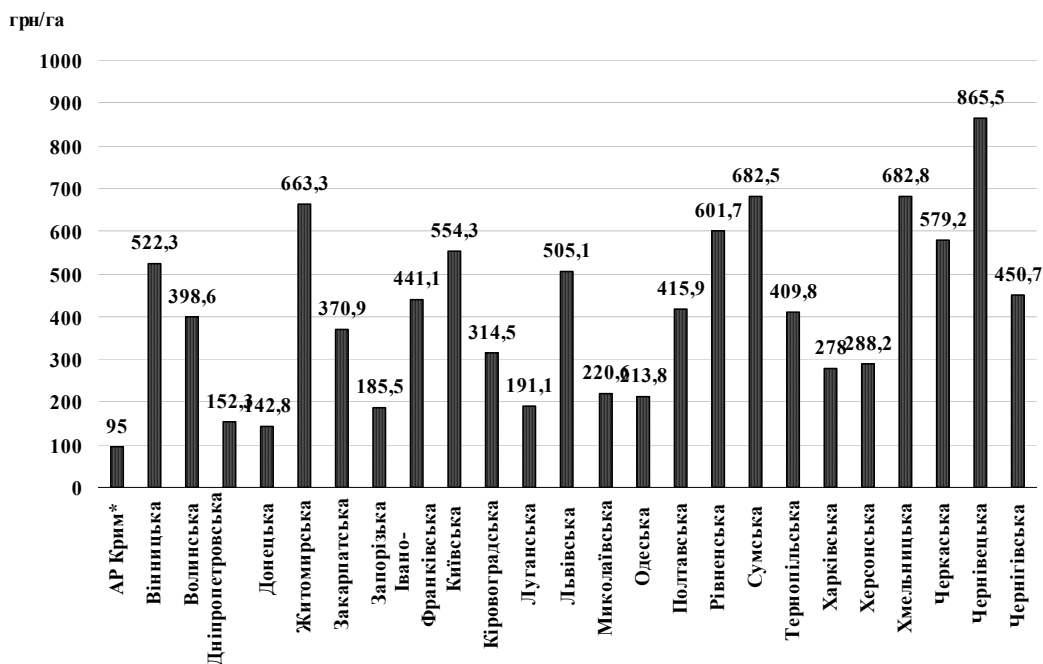

Рис. 3. Обсяг продукції, робіт та послуг лісового господарства в розрахунку на 1 га лісових земель (у розрізі регіонів України у середньому за 2005—2015 рр.), грн/га

Примітка: * дані за 2005—2013 рр.

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

теоретико-прикладним аспектом є аналіз ефективності функціонування лісового господарства та обґрунтування перспектив його екологічно збалансованого розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наявність багатьох цілей лісогосподарювання формує наукову та практичну необхідність розробки бага-

тоцільової організації лісівничої галузі. Такого роду завдання надзвичайно складне, проте — необхідне для забезпечення збалансованості лісогосподарювання, оскільки останнє повинне забезпечити одночасне виконання двох умов: забезпечення споживачів необхідною кількістю природних ресурсів для підтримки їх діяльності та охорону навколишнього середовища, що забез-

Рис. 4. Зонування регіонів України за часткою продукції, робіт та послуг лісового господарства, %

Примітка: * дані за 2005—2013 рр.

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

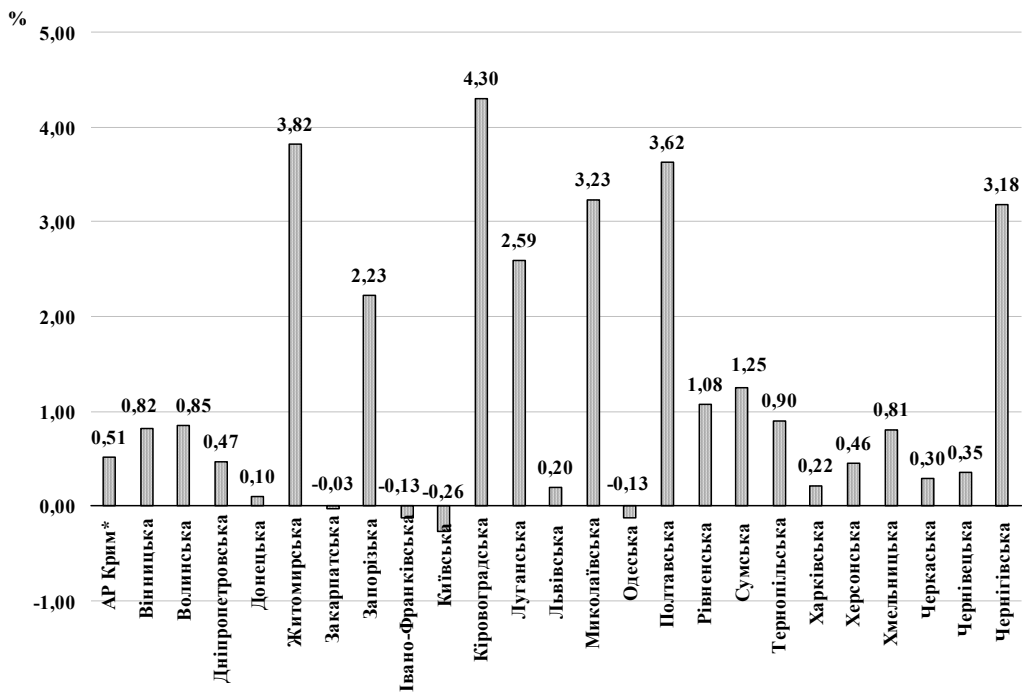

Рис. 5. Індеси змін площі лісів за регіонами України за 2005—2015 рр.

Примітка: * дані за 2005—2013 рр.

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

печить безпечні умови для проживання людей, сталого існування флори та фауни, усунення негативних наслідків господарської діяльності та протидія екологічним загрозам.

Ефективна організація процесу ведення екологічно збалансованого лісового господарства передбачає виконання двох основних завдань: ресурсне забезпечення споживача необхідною продукцією, послугами та іншими благами; охорона довкілля, поліпшення середовища для існування людини, флори і фауни, що дозволяє усунути екологічні загрози і дає можливість підвищити якість життя. Умовно ресурси та функції лісових екосистеми поділяються на дві відмінні одна від одної категорії (рис. 1).

До першої категорії відносять ринкові ресурси, тобто ті ресурси, які мають ринкову вартість. Другу категорію становлять не ринкові ресурси, які не мають ринкової вартості і які відносяться до "суспільних благ". Ці блага неподільні між індивідуальними споживачами.

З огляду на вищесказане, можемо зробити висновок, що екологічно збалансоване лісове господарство — це безперервний процес невиснажливого використання лісових ресурсів для задоволення потреб лісової галузі, що покликаний забезпечити найбільш повне використання земельних ресурсів одночасно з ефективним здійсненням процесів відновлення лісових ресурсів та забезпечення підвищення їх продуктивності та якісних характеристик.

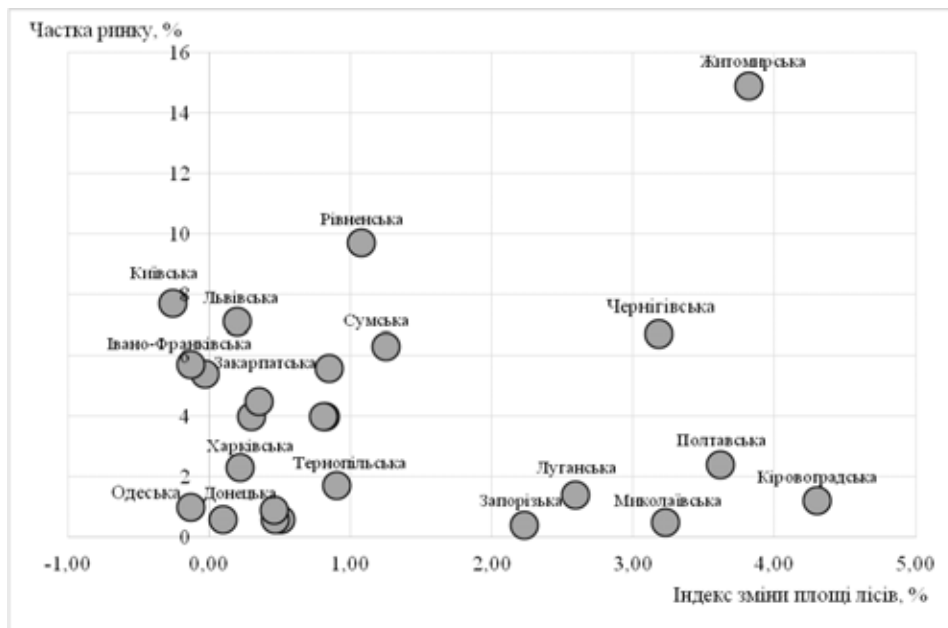

Рис. 6. Матриця "частка ринку лісопродукції — індекс зміни площі лісів" у розрізі регіонів України

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України.

Таблиця 1. Стратегічні пріоритети формування та розвитку екологічно збалансованого лісового господарства

Групи регіонів за умовами ведення лісівництва	Стратегія розвитку	Стратегічні пріоритети
Житомирська, Чернігівська	Стратегія збереження	Екологізація лісгосподарської діяльності
Кіровоградська, Полтавська, Тернопільська, Луганська, Хмельницька, Вінницька, Миколаївська, Запорізька, Сумська	Стратегія освоєння потенціалу лісового господарства	Підвищення економічної корисності лісових ресурсів
Рівненська, Волинська, Чернівецька, Рівненська, Одеська, Харківська	Стратегія «відтворення – захисту» з підвищенням ефективності лісокористування	Екологізація лісгосподарської діяльності та підвищення економічної корисності лісових ресурсів
Київська, Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська	Стратегія «відтворення – захисту»	Екологізація лісгосподарської діяльності
Херсонська, АР Крим, Дніпропетровська, Донецька	Стратегія освоєння потенціалу лісового господарства на екологічно збалансованій основі	Підвищення економічної корисності лісових ресурсів за умов збалансованого відтворення природно-ресурсного потенціалу

Джерело: сформовано автором.

Цілі та завдання дослідження визначають його структуру, порядок та межі проведення. Тому розробка показників згідно з складовими дослідження є окремим предметом наукових досліджень, і ці показники будуть розглянуті нами в подальшому. Проте варіативність є однією з головних переваг запропонованого нами підходу. Вона дає змогу обирати окремі показники для здійснення різних аналітичних робіт, що забезпечує отримання потрібного результату. Освоєння та відтворення як два основні процеси знаходять своє відображення у різних видах і формах господарської діяльності відповідно до типу регіону. В процесі розробки стратегії сталого розвитку екологічно збалансованого розвитку лісового господарства необхідно враховувати особливості його реалізації згідно зі згаданими вище основними стратегічними напрямками. Тому для проведення аналізу з усієї сукупності показників, що характеризують еколого-економічну ефективність лісгосподарювання нами було обрано два основних показника. Перший показник ілюструє, економічний критерій, який є основною метою ведення лісового господарства, як і будь-якої галузі економіки — забезпечення його економічної ефективності, яка виражається, зокрема обсягом продукції, робіт і послуг лісового господарства. Другий показник ілюструє екологічний аспект лісової галузі та на протиположній функції характеризує відтворювальні функції, що, на нашу думку, можна виразити у динаміці змін площі лісів.

Лісгосподарські підприємства розміщуються в усіх регіонах України. Але їх нерівномірне розташування зумовлене в першу чергу наявністю достатніх обсягів лісо-сировинної бази [2; 4], що безпосередньо впливає на обсяги лісгосподарського виробництва, асортимент готової продукції та наданих послуг (рис. 2).

Проте результативність виконання лісами своїх економічних функцій безпосередньо залежить від обсягів лісової продукції з одиниці площі лісів. І в порівнянні з сукупним обсягом продукції лісового господарства картина в розрізі регіонів України за цим показником дещо змінюється (рис. 3). Так, якщо за сукупним показником лідером є Житомирська область (середнє значення обсягу продукції, робіт та послуг лісового господарства за останні роки — 738,4 млн грн.) то вже за відносним показником з одиниці площі земель лісгосподарського призначення лідером є Чернівецька область з показником 865,5 грн./га.

Однак для розрахунку, все ж таки було взято частку окремого регіону в сукупному обсязі продукції, робіт та послуг лісової галузі по Україні у середньому за 2005—2015 рр. (рис. 4). Це обумовлено присутністю того чи іншого регіону на національному ринку лісопродукції, що характеризує його стан щодо конкурентів.

Ліси та інші лісовкриті площі в Україні продовжують демонструвати динаміку до зростання. Зокрема за період з 2005—2015 рр. площа лісових земель зростає майже на 130 тис. га. Проте так само, як і в економічних

показниках в сфері відтворення і збереження лісів спостерігається також значна диференціація регіонів. Так, індекс динаміки площі лісів у розрізі регіонів України за 2005—2015 рр. варіювався від -0,26% в Київській області до 4,3% в Кіровоградській області (рис. 5).

Використовуючи матричний підхід (рис. 6), на основі таких ознак, як частка ринку лісової продукції, робіт та послуг і індекс зміни площі лісів за регіонами України, можна згрупувати лісгосподарські регіональні системи залежно від перспектив та пріоритетів розвитку лісового господарства.

Відштовхуючись від двох основних індикаторів, що характеризують процеси "освоєння — відтворення" лісових ресурсів для кожного регіону визначаються власні стратегічні пріоритети лісоуправління та основні напрями їх реалізації (табл. 1).

Виходячи з категорій економічного простору, стратегія освоєння потенціалу лісового господарства виявляється в насиченні території новими просторовими структурами, пов'язаними з процесами безпосередньої реалізації потенціалу лісового господарства, а саме: заготовлею деревних ресурсів, переробкою сировини, споживанням недревних ресурсів, використанням відходів заготівлі, переробки та споживання. До перспективних напрямів стратегії освоєння потрібно включити глибоку переробку деревини. Обов'язковою умовою, з огляду на технологічні особливості глибокої переробки (механічної, хімічної, енергетичної), є економічне обґрунтування її просторової організації, враховуючи зміни зовнішніх умов, регіональних можливостей та особливостей розвитку представленого процесу в окремих регіонах.

Наслідки освоєння ресурсів лісових екосистем обумовлюють появу стратегії відтворення природних ресурсів та розвитку захисних функцій лісового потенціалу, або іншими словами — стратегія "відтворення — захисту", яка є основою сталого еколого-економічного розвитку. Окрім цього, необхідно враховувати негативні наслідки інших видів господарювання на території земель лісгосподарського призначення, які зрештою призводять до зникнення лісових екосистем, виснаження та деградації лісових комплексів.

Для забезпечення повноцінного відтворення лісів необхідна організація повного та своєчасного проведення лісовідновлювальних робіт на тих ділянках, що не вкриті рослинністю. З огляду на це, потрібно забезпечити проведення комплексних аналітичних заходів в сфері формування потенціалу лісових ресурсів та порядку їх відтворення в процесі здійснення господарської діяльності. Заходи з забезпечення відновлення лісових ресурсів повинні проводитися з циклічністю, яка здатна забезпечити підтримку еколого-економічного потенціалу лісових ресурсів на тій чи іншій ділянці для формування передумов стратегічного розвитку всього лісового комплексу [5, с. 62].

Організація процесів відтворення лісових ресурсів значно ускладнюється одночасно зі зростанням цілей використання лісового потенціалу. Це зумовлено необхідністю впровадження відтворювальних процесів відносно кожного ресурсу чи послуги, що споживається в результаті господарської діяльності. Тобто система відтворення включатиме в себе більшу кількість підсистем, що ускладнить ефективний процес їх взаємодії та забезпечення максимального загального рівня відтворення лісових ресурсів, оскільки неможливо сягнути максимального рівня відтворення одночасно по кожній підсистемі. Окрім цього, відтворювальні процеси ускладнюються тим, що можливості штучного відтворення лісових ресурсів значно поступається природному [6—8].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, головна мета здійснення лісогосподарської діяльності, що полягає в максимізації прибутків одночасно з дотриманням встановлених господарських лімітів та обмежень, врахуванням законодавчо встановлених вимог, може вважатись досягнутою лише за умови забезпечення необхідного рівня відтворення лісових ресурсів.

Забезпечити екологічно збалансоване лісове господарство можливо лише за рахунок узгодженості в діяльності між сферами використання та відновлення лісових ресурсів. Загалом, результатом екологічно збалансовано лісогосподарської діяльності можна вважати сформовані лісові насадження, які в майбутньому стануть джерелом ринкових лісових ресурсів для реального сектора економіки, а також забезпечать середовище для нормального існування суспільства, зокрема через рекреаційні та природоохоронні функції. Необхідно також звернути увагу на першочерговість пріоритетів просторового та регіонального розвитку відносно галузевих пріоритетів лісового господарства. Їх першочерговість зумовлює посилення значення імперативу взаємопов'язаності документів стратегічного планування на територіальному рівні.

Поряд з цим слід зазначити, що на поточний момент часу залишається малодослідженою проблема організації екологічно збалансованого управління лісогосподарською діяльністю, в основу якої закладено розширене відтворення лісів на основі інноваційних технологій в лісівництві та лісозаготівлях, будівництво лісової інфраструктури, лісовпорядкування тощо.

Література:

1. Дребот О.І. Збалансований розвиток лісового сектору економіки в контексті європейської інтеграції України: монографія / О.І. Дребот, М.Х. Шершун, О.І. Шкуратов. — К.: Аграрна наука, 2014. — 317 с.
2. Загальна характеристика лісів України [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Державного агентства лісових ресурсів України. — Режим доступу: <http://www.dklg.kmu.gov.ua>

3. Сільське, лісове та рибне господарство [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

4. Шкуратов О.І. Оцінка конкурентного потенціалу лісогосподарських підприємств / О.І. Шкуратов // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. — Львів: РВВ НЛТУ України. — 2013. — Вип. 23.03. — С. 309—314.

5. Kimmins J.P. Forest ecology. A Foundation for Sustainable Forest Management and Environmental Ethics in Forestry / J.P. Kimmins. — Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 2003. — 720 p.

6. Макар С.В. Применение методологии пространственного анализа к исследованию лесного потенциала России: монография / С.В. Макар. — М.: Экономика, 2012. — 367 с.

7. Фурдичко О.І. Агроекологія: монографія / О.І. Фурдичко. — К.: Аграрна наука, 2014. — 400 с.

8. Фурдичко О.І. Земля як природний ресурс — найважливіший об'єкт у виробництві сільськогосподарської і лісогосподарської продукції / О.І. Фурдичко, М.Х. Шершун // Вісник аграрної науки. — 2011. — № 8. — С. 5—9.

References:

1. Drebot, O.I. Shershun, M.Kh. and Shkuratov, O.I. (2014), Zbalansovanyj rozvytok lisovoho sektoru ekonomiky v konteksti ievropejs'koi intehratsii Ukrainy [Balanced development of the forest sector in the context of European integration of Ukraine], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine.

2. The official website of the State Agency of forest resources of Ukraine (2016), "General characteristics of forests Ukraine", available at: <http://www.dklg.kmu.gov.ua> (Accessed 22 august 2016).

3. The official website of the State Statistics Service of Ukraine (2016), "Agriculture, forestry and fisheries", available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 4 January 2016).

4. Shkuratov, O.I. (2013), "Evaluation of competitive potential of forest enterprises", Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy: Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats', no. 23.03, pp. 309—314.

5. Kimmins, J.P. (2003), Forest ecology. A Foundation for Sustainable Forest Management and Environmental Ethics in Forestry, Prentice Hall, New Jersey, United States.

6. Makar, S.V. (2012), Primenenie metodologii prostanstvennogo analiza k issledovaniju lesnogo potenciala Rossii [Application of the methodology of spatial analysis to the study of the forest potential of Russia], Jekonomika, Moscow, Russia.

7. Furdychko, O.I. (2014), Ahroekolohiia [Agroecology], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine.

8. Furdychko, O.I. and Shershun, M.Kh. (2011), "Land as a natural resource — the most important object in the production of agricultural and forestry products", Visnyk ahrarnoi nauky, vol. 8, pp. 5—9.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2017 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНЬСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"